

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

ГУМАНИТАРДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК
ИЛИМДЕР БӨЛҮМҮ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ОКУРМАНДЫН КИТЕП ТЕКЧЕСИ» СЕРИЯСЫ

ААЛЫ ТОКОМБАЕВ

II том

Т ү з г ө н: **Жылдыз Тургунбаева**

БИШКЕК
«ИМАК-ОФСЕТ» – 2015

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
А 12

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Р е д к е ц е ш:

<i>Акматалиев А.А.</i>	<i>Мусаев С.Ж.</i>
<i>Байгазиев С.</i>	<i>Садыков Т.</i>
<i>Жайнакова А.Ж.</i>	<i>Токтоналиев К.Т.</i>
<i>Маразыков Т.</i>	<i>Эркебаев А.Э.</i>

Р е ц е н з е н т и *Н.Нарынбаева* – филология илимдеринин кандидаты

А 12 **Аалы Токомбаев:** 2-том./Түз. *Ж.Тургунбаева.* – Б.: «Имак-офсет», 2015. – 520 б. (Окурмандын китеп текчеси» сериясы)

ISBN 978-9967-33-130-3

Бул жыйнакка А. Токомбаевдин тандалган чыгармалары кирди.

Жыйнак жалпы окурмандарга арналат.

А 4702300200-15

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-33-130-3

© КРУИА, 2015
© «Имак-офсет», 2015

ААЛЫ ТОКОМБАЕВ

(1904–1988)

Кыргыз профессионал адабиятына негиз салучулардын бири, таланттуу акын, прозаик жана драматург, Социалистик Эмгектин баатыры, Кыргыз Эл акыны, Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыктын лауреаты, академик Аалы Токомбаев Кемин районунун Кайыңды айылында төрөлгөн.

1927–29-жылдары «Кызыл Кыргызстан» газетасынын редактору, 1930–31-жылдары Москвадагы Борбордук басманын кыргыз секторунда башкы редактор, 1931-жылдан баштап кыргыз мамлекеттик басмасынын башкы редактору, 1934-жылдан тартып бир канча жылдар бою Кыргызстан жазуучулар союзунун төрагалык милдетин аткарган. Ушул эле жылдар аралыгында «Советтик Кыргызстан» журналынын редактору жана Кир фан СССРдин тил жана адабият институтунун директору, 1955–56-жылдары «Чалкан» сатиралык журналынын башкы редактору болуп эмгектенген.

Аалы Токомбаев чыгармачылыгынын алгачкы жылдарында фольклордун таасири күчтүү болгондугуна карабастан жазма адабияттын реалистик методун өздөштүрүцүгө, аны окуп үйрөнүцүгө көп аракет жасаган. Жаңырган турмушту, революциялык духту, социалдык өзгөрүштөрдү, тап күрөшүн ырдоо менен чыгармачылыгына жаңы мазмун берди, жаңы форманын үстүндө талыкпай изденди. Натыйжасында акындык чеберчиликтин жогорку үлгүлөрүн көрсөт-

көн эстетикалык наркка ээ, көркөмдүгү бай ырларын, поэмаларын жарата алды.

1924-жылы 7-ноябрда «Эркин Тоо» газетасынын биринчи санына «Октябрдын келген кези» – деген ыры жарыяланган. 1927-жылы «Ленин тууралуу» аталыштагы ырлар жыйнагы Ташкентте жарык көргөн. Бул жыйнак 1936-жылы айрым бир түзөтүлөр жана кошумчалоолор менен кайрадан басылып чыккан. Отузунчу жылдары бир канча поэтикалык жыйнактары жана «Кандуу жылдар» романынын биринчи китеби жарык көрөт.

Эгемендүүлүктүн келиши менен «Кандуу жылдар» романы 1991-жылы кайрадан басылып чыкты. Роман кыргыз элинин орус баскынчылыгына каршы 1916-жылдагы улуттук боштондук көтөрүлүшүн чагылдырган. Бул чыгарманын баалуулугу – автор улуу трагедияны өз көзү менен көрүп, ал окуяларды фактылык материалдар менен бекемдеп, куралданган казак орустар куралсыз элди кантип жырткычтык менен кырып жойгондугун, кытайга качып бара жаткандагы жол азабын, элдин сансыз кырылгандыгын, жүрөк титиреткен көрүнүштөрдү таамай, так, өтө таасирдүү сүрөттөп бергендигинде.

Аалы Токомбаев кыркынчы жылдардын башынан тарта өзүн таланттуу прозаик катары да көрсөтө баштайт. Автобиографиялык мүнөзгө ээ «Жараланган жүрөк» повестин, таасирдүү эмоциялык күч, таамай сөздөр жана деталдар аркылуу чебер жазылган лиро-романтикалык мүнөздөгү «Күңнүн сыры» аңгемесин жазат. Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде күчтүү патриоттук подюсту бир топ ырлары жана «Ант» пьесасы жарык көргөн.

Советтик түзүлүштүн алгачкы жылдарындагы кедейдүйкандардын чарбаны коллективдештирүүгө болгон көз карашын психологиялык жактан ачып берген. «Өз көзүм менен» поэмасын 1952-жылы жазып бүткөн.

1962-жылы «Таң алдында» романынын толук бүткөн варианты жарык көрөт. «Таң алдында» романы «Кандуу

жылдардан» айырмаланып акын бир топ тажрыйба топ-топ акындык чеберчиликтин терең сырларын өздөштүрүп калгандыктан каармандардын образдары өзүнө гана мүнөздү болгон өзгөчөлүктөр менен айырмаланып, тереңдетилип, толукталып иштелип чыккан. Чыгарманын идеялык-эстетикалык маңызы, көркөмдүлүгү дагы арткан.

Өз чыгармачылыгы менен А.Токомбаев кыргыз адабиятына жаңылык киргизип, өзүнөн кийинки акындарга үлгү болоорлук жол көрсөтө алды. А.Токомбаев үч жанрда бирдей эмгектенип «Тергөө жүрүп жатат», «Өлбөстүн үрөөнү», «Күндүн чыгышы» драмалары кыргыз драматургиясын өнүктүрүүгө чоң салым кошкон. Акын котормо жаатында да бир топ эмгектенди. Көп жылдык чыгармачылык жолунда А. Токомбаев көркөм котормонун өсүп-өнүгүшүнө да кыйла салым кошкон. Ал Пушкин менен Лермантовдун, Гейне менен Шиллердин, Низами менен Церетелинин, Абай менен Жамбылдын, Маяковский менен Маршактын ырларын кыргыз окурмандарына алгачкылардан болуп тааныштырган.

А.Токомбаевдин кыргыз сөз өнөрүнө кошкон салымы өтө чоң. Кантсе да ал телчигип келе жаткан кыргыз адабиятын түптөөгө зор салым кошуп, бийик көркөм табитке ылайык лирикалык ырларын жазып, өзүнүн мезгил элегинен өтүп жашап кала турган бир топ чыгармалары менен аны байытып кетти.

ОКтяБРДЫН КЕЛГЕН КЕЗИ

Октябрь күлүмсүрөп келген кези;
Энчисин өз-өзүнө берген кези.
Мурунку чынжыр курган душмандарды,
Эмгекчилер түбөлүккө жеңген кези.

Бул күндө октябрдын ийген кези,
Кедейге кызыл желек тийген кези.
Колуна курал-жарак алып кедей,
Кара түндү төшүнөн тилген кези.

Бул күндө эмгекчи алга чыккан кези,
Теңдик деп тегизсизди жыккан кези.
Кылым бою басылып, эзилгендер,
Биригип, кызыл тууга ыккан кези.

Эмгекчилер, Лениндин айткан сөзүн.
Үйрөнүп, билбегендин ачкын көзүн.
Сүйөнүп ленинизм тирегине,
Ачылсын кең көкүрөк жайып төшүн.

Жашасын ленинизм -жеңиш жолу!
Жоголсун караңгынын курган тору!
Жолуна октябрдын кедей түшүп,
Жетишсин муратына созгон колу!

1924-жыл

«ЧАЛКАР» МЕНМИН!

Бракманкул, азыр «тулпар», «агасың»,
Ак жеринен далайды отко жагасың.
Мен сыяктуу чынды жазган жаштардын,
Кээ бирлерин «ташка салып чагасың».

«Чалкар» – менмин деңиз болуп чалкыган,
Ырларымда чынды жазам, талпынам.
Калем кармап эмгекчилер иши үчүн,
Ураан чачам компартия атынан.

«Жутам» дейсиң – жутулуучу мен эмес,
Кескен майдай «жутуп» койчу сен эмес.
Чынды жазган комсомолун «чайнатып»,
Карап турчу партия эмес, эл эмес.

Бирок, чиркин, кээ бир адам караңгы,
Билише элек бузукчулук алаңды.
Ошондуктан эптеп торго түшүрүп,
Кандырасың ичиндеги табаңды.

«Чалкар ким?» – деп башкармага дагы бар,
Мүмкүн менин кемчилигим табылар.
Зордук, пара, уруучулук, туугандык,
Күчү келсе, бетиңерге жабылаар.

«Эмгекчил» кылып коюп сыртыңды,
Жүрүптүрсүң жаап пикир -ыркыңды.
Билинди го каракчылар уясы,
Бетиңдеги кара парда жыртылды.

«Жутам» – дейсиң андай болсо барамын,
Тилге келсең, мен да кармаш саламын.

Тилге келбей, кара күчтү колдонсоң,
Коммунисттик башка курал табамын.

Бирок билгин: тамагыңдан өтпөймүн,
Мен комсомол, жалынымдан өчпөймүн!
Келтек менен орунумду бузсаң да,
Коммунисттик конушуман көчпөймүн!

Мейлиң, укпа менин жазган кебимди,
Колдоноорсуң дагы келген эбиңди.
Азырынча көтөрүлүп турсаң да,
Табат совет сенин кыйшык жеринди.

Акырында айтар сөзүм – жалгыз сөз,
Ач көзүңдү Ыракманкул, жалгыз көз!
Жок, болбосо, чыккын таптык майданга,
Чабуул койгон пролетардын күчүн сез.

«Чалкар» – менмин! Чалкар көлдөй чалкыган,
Күч аламын мен эмгекчи калкыман.
Биз душманды жеңип, алга басабыз,
Коммунисттик партиянын артынан.

1925-жыл.

КОШОЕВГЕ

Айланайын жан жолдошум Сулайман,
Чоң болуптур Ыракманкул «кудайдан».
Ажыдаарча мени «жутмак» болуптур.
Тойбой калып байлар берген субайдан.

«Жутса» «жутсун», бүрсүгүнү барайын,
Буурулду бер, минген болуп алайын,
Же жутулуп же болбосо оозуна –
Төңкөрүштүн өрттүү чогуң салайын.

Мен ал «эрдин» куйруктарын жазгамын,
Былжып жаткан чириктерин казгамын.
Коммунистче ошол чирик шумдардын,
Бетиндеги пардаларын ачкамын.

Чындык үчүн жутсун, кана, көрөйүн!
Чындык үчүн өлсөм мына өлөйүн.
Тартынбастан эмгекчилер иши үчүн –
Кош бол, Суке, бүрсүгүнү жөнөйүн.

Мен бир – чыккан эмгекчиден балапан,
Мен – комсомол, алга өсүп бараткан.
Коммунисттик партиянын жолунда,
Лениндик идеяны тараткан.

Ана, Суке, эл душманын карачы,
Бир-бирине болуп жүрөт арачы.
Ай, бузуктар! Калың элдин ичинде,
Болсок дешет өздөрүнчө чарачы!

Көрсөм экен бай-манаптын өлгөнүн,
Көрсөм экен элим өсүп-өнгөнүн,
Жаш күчүмдү чоң майданган жумшасам,
Арманым жок табым үчүн өлгөнүм.

1925-жыл.

НУРЛАНГА

Бир боорум, канатташым баатыр Нурлан,
Эл үчүн эрдик менен болдуң курман!
Тажаалдар өз колундан курман болду,
Элиңе, мекениңе колун сунган.
Сендей эр элдин даңкын экилентет,
Каргыштын канаттарын кайрып тынган.

Эзелтен эрдин салты: үйдөн туулуп,
Кармашкан кан майданда канат сынган.
Таалайдын таңын коргоп Чапаевдер,
Эл үчүн эрдик менен көзүн жумган.
Боорум ай, бир кылчайсаң көрөр элең,
Элиндин урмат менен сыймыктанган.
Түбөлүк жомок айтып, жер кыдырган,
Мүрзөндү желпип өткөн жел унутпайт.
Ажалды алкымынан кыса кармап,
Кармашкан, кан агызган жер унутпайт.
Кылымдап эскермеңе кулдук кылып,
Биз түгүл бизден соңку эл унутпайт.
Койнуна эр жүрөгүн сактап жаткан,
Айбаттуу өзүң жаткан көр унутпайт.
Сен сүйгөн, сен жаралган, сен ойногон,
Ак чоку, аскар, белес, төр унутпайт.
Жан кыйып душмандардан коргоп калган,
Мекениң, аккан дайра көл унутпайт.

1944-жыл.

ӨЛБӨС ЖИГИТ

Сөзгө сараң бул келин сылап чачын,
Ким экенин жигиттин айтпайт атын.
Каргылданып кайгырган дабыш менен,
Баяндады бир эрдин окуясын:

– Кече барып теңтушумдун жанына,
Мен кириндим жүрөгүмдүн канына.
Өмүрлүккө унутпасмын, караармын,
Адамзаттын жүрөгүндө тагына.

Бейкут гана үйгө кирдим кубанып,
Курбум келип күтүп алды буралып.

Диванында жаткансыды сур шинель,
Жыйналбастан этек жагы чубалып.

Эч нерсеге бөлүнбөстөн назарым,
«Курбум», – дедим – сүйлө көңүл ачарым.
Ошол кезде сур шинелден үн чыкты,
Элестетип «арбактарын атанын»

Шинель бөтөн көзгө түштү боз болуп,
Ал кыймылдап сүйлөгөндө козголуп.
Бала десем чоң кишинин үнүндөй,
Таңылган баш, көтөрүлдү оштонуп.

Күтпөгөндөн жүрөк тепти жулунуп,
Жалт карадым сур шинелге бурулуп.
Башын сүйөп көзүң таңган бир жигит,
Байкап калды терең ойго чумулуп.

Кыймылдабай бөтөн азиз адамдай,
Ал сүйлөдү, чарчагандай, солгун жай:
«Жылаажындай дабышыңыз угулат,
Ким болосуз, айтыңызчы, аяш-ай!»

Мен тааныштым. Ал тарыхын сүйлөдү:
Тагдыр ушул, көрбөй калдым дүйнөнү,
Эки көздөн ажыраса азамат,
Качат экен көңүлүнөн сүйгөнү.

Таң калбаңыз менин ушул алыма,
Отур, аяш, бир аз менин жаныма.
Мен сүйлөйүн кереметин турмуштун,
Назар салгын сөздөрүмдүн барына.

Эл-журт үчүн ажалга бет бурганда,
Каршы-терши ок төгүлүп турганда.

Күндү-түндү ажыратпай кармашып,
Бийиктикке жоодон мурун жылганда.

Баш калкалап коркокторчо жатпадым,
Талаш жерге жаш илбирстей аттадым.
Жылаң аяк от кечкендей болсом да,
Эсен калдым, эр намысын актадым...

Эртесинде эрегишип жатканда,
Таң сөгүлүп жылдыз тарап батканда.
Мен көзүмдөн айрылыпмын түбөлүк,
Калың душман бомбаларын чачканда.

Үч күндөн соң араң жыйнап эсимди,
Эрчип калдым жетелеген сезимди.
Катарымдан кимдир бирөө сүйлөдү:
«Сен өлбөйсүң, жоготсоң да көзүңдү».

Жуп карегим жоголгонун билгенде,
Даярдандым көргө барып киргенге.
Үмүт мени шыбыр менен жетелеп:
«Эр башыңды кирдетпегин бир демде,

Жамандыктан бергениң жок көзүңдү,
Сен – тарыхсың, элге сүйлө сөзүңдү.
Сен эл үчүн аябадың жаныңды,
Эл көтөрөт ардак менен өзүңдү.»

Мен окугам Корчагинди, өмүрүн
Так ошонун медресе кылды көңүлүм.
Көп ойлонуп, көңүл менен түшүндүм,
Эмгек үчүн сокурлуктун төгүнүн.

Балбан үмүт, кенен жайып канатын,
Кучактады, чын карматып адатын.

Өзүм дагы корстон болуп үмүткө,
Макул – дедим – үмүт сонун адатың.

Мен сүйлөймүн сокурлуктун салмагын,
Силерге жат менин маек салганым.
Түшүнгүлө сокур, чолок, дүлөйдүн,
Мекен үчүн так ушинтип калганын!

Азыр мага жарык дүйнө көмүрдөй,
Бүтүн аалам көзүм үчүн өлүмдөй.
Мен өлгөндө көзүм жумам дечү элем,
«Бир болот-деп-өлгөнүмчө бөлүнбөй».

Мына турмуш! Күндү-түндү билбеймин,
Ойлономун, олтурамын, кирдеймин.
Кыймылдап аз, мааним жапыс, шаттык суз.
Бүрүшөмүн, бүркүт көргөн чилдеймин!

Байкуш үмүт! Дайым алдайт жатканда:
«Көрөсүң дейт, жаркырап таң атканда»
Мен, адашкан эки жашар баладай,
Ишенемин ар качан күн батканда.

Ойгонгондо ачкан болуп көзүмдү,
Ээрчип кетем шыбыраган сезимди,
«Таң аткан жок, түн ортосу», – дегенсийт,
Алданамын, жыйнасам да эсимди.

«Таң атты» – дейт дагы мага караңгы,
Кабылдатам жүрөгүмдө жарамды.
«Кеч кирди» – дейт, үмүт дагы жетелейт,
Шоола күтүп, көргүм келет адамды.

Так ушундай, аяш, менин өмүрүм,
Так ушинтип үмүт үзбөйт көңүлүм.

Кымбат менин карегиме толгонун,
Кайдан билсин бүт дүйнөнүн көмүрүн!?

Бир жыл мурун тоо бүркүттөй жүрчү элем,
Жаркырап шат, каткырганча күлчү элем.
Күлкү мага чоочун болуп баратат,
Муну качан көзүм барда билчү элем!

Өлгөнүмчө душман үчүн кетпес кек,
Бирөө мени шылдың кылар сокур деп.
Бирөө мени тагдырыма таңыркап,
Бирөө мага тамак берер отур деп.

Тайгалансам далбасалап колумду,
Такылдатып, таяк менен жолумду.
Тилим сайрап, угуп гана сеземин,
Турмуштагы болуп жаткан сонунду.

Ой замандаш, санаа кандай убара,
Санай берип боломун го дубана.
Элге барсам, балам чоочуп тааныбай,
Айтаар бекен «думананы кубала».

Жок, жаңылам, бул сүрөтү катанын,
Токтоно албай толкунданып жатамын.
Качан болсо касиеттүү көрүнөт,
Балдар үчүн сыймыгы бар атанын.

Үнүм менен чыкпаса да жалгыз сөз,
Көнөөр элем, жылтыраса жармач көз.
Жетпесем да каалаганга сөз менен,
Жетер элем тиктеп туруп көзмө-көз.

Күн күркүрөп ай ааламды тепсесе,
Бул кулагым эч нерсени сезбесе.

Бир көзүм жок, балдак болсо колумда,
Күтпөс элем андан башка эч нерсе.

Көз жөнүндө кабыл болбойт тилегим,
Өмүрлүккө тизгин болот билегим.
Көзүм ошол, эл таалайын сактадым,
Булкуп таштап душмандардын жүрөгүн.

Ой, замандаш, биле көргүн алымды,
Сезе көргүн толкуп жаткан канымды.
Жылан гүлгө оролбосо ышкырып,
Ким өчүрмөк көзүмдөгү жалынды.

Менде жалгыз ичте калды арманым,
Фашисттердин чебин тепсеп барбадым.
Канкорлорду өз жеринде кыйратып,
Сталинден дагы ырахмат албадым.

Мейли, кантем! Көзүмдүн жок келгиси,
Намыс үчүн отко түшөт эр киши.
Мен көзүмдү элим үчүн жоготтум,
Бул согуштун коркунучтуу белгиси!

Ал жигит улутунуп, жаагын сылап,
Тыңшады отургансып аны сынап.
Ал келин урмат менен мындай деди:
«Көтөрөт эр азамат баарын чыдап».

Коргоду силердей эр тууган жерди,
Ааламга атактантты тууган элди.
Бактысын келечектин камсыз кылып,
Өлүштү, өлбөгөндөр кайтып келди.

Болбосо силердей эр, түшкөн салмак,
Мекенди басат эле карышкыр кармап.
Тууган эл башын ийип силердейге,
Түбөлүк сыймыктанып кылат ардак.

Силерди ким болбосун көргөн сайын,
Жомоктоп сөз кылышат эрдин жайын.
Эрлердин элестери качан болсо,
Жеңиштин туусу болуп турат дайым.

Миң жашап тордо жүрбөй азап тартып,
Бир жашап эли менен күлгөн артык.
Элинде эрк тагдыры болбогон соң,
Түбөлүк нымдуу жерге кирген артык.

Калкына кара туман түшсө калкып,
Берендер эл куткарат көлдөй чалкып.
Эл үчүн жандан кечип, эл бактысын
Душмандын чеңгелинен алат тартып.

Эл үчүн «тозок» тепсеп өтүш керек,
Эл үчүн түпсүз деңиз кечиш керек.
Эл үчүн сокур, чолок, керең болуп,
Эл үчүн суу сепкендей өчүш керек.

Маңдайда ким жолукса кандуу датка,
Түбөлүк өтүп кетет өлбөс атка.
Сиз дагы өлбөй турган каармансыз –
Ажалдан эрк талашкан адамзатка.

1943-жыл

САГА

Көзүңдү карагаттай тиктегенде,
Өзүңдү карегиңден көрөр элем.
Жалындуу илебиңе чыдай албай,
Жалбарып маңдайыңдан өбөр элем.
Адашып азыр эле табышкандай,
Чекемди жүрөгүңө жөлөр элем...

Тиктешип ажырашпай турган кезде,
Сен дагы карегимде болсоң керек.
Элесиң ошол бойдон эсте калса,
Ар качан болбос беле кымбат белек!
Күзгүдө карегимден сени көрүп,
Канагат кылбас белем жанга теңеп.

КЕЧИРИП КОЙ

Алда качан айткан сөзгө ынабай,
Арман ойго салдың мени, ынак ай.
Эзгим келет кара ташты жаш менен,
Сен кыйнаган жүрөгүмө чыдабай.

Адам чиркин өзүн алдап азгырып,
Мүнөт санап өтөт экен жашчылык.
Байкуш жүрөк барчын болуп талпынат,
Жаратылыш койбогон соң таш кылып.

Өткүр көңүл толкундатып тилегин,
Созот экен сендей гүлгө билегин.
Так өзүңдөй бир адамдын баласын,
Отко салып, күйдүрбөчү жүрөгүн.

Көрбөй калсам көксөп-көксөп ойлоном,
Уктап жатсам түштө көрүп ойгоном.
Жаратканга мен ыраазы эмесмин,
Мени сага жүрөк кылып койбогон.

Же жароокер, күмөн коюп жүрөмбү?
Күткөн мезгил алда качан түгөндү.
Кокус менден кетип калса чекилик,
Акинайым, кечирип кой күнөөмдү.

ЧЫН СҮЙҮҮ

Алыстасам, аруу сүйгөн ак маңдай,
Өмүрүмдүн теңи калып жаткандай.
Көрүнбөгөн ийнелердин учтары,
Тызылдатат жүрөгүмө баткандай.

Сүйүү бизге кандай күнү табылган,
Тилсиз жүрөк жылаажындай кабылган.
Кайгырганда, эркем, сени ойлосом,
Түндү жарып өткөн өңдүү чагылган.

Жапжаш балдар ойлогонсуп энесин,
Кайда жүрсөм кубат берет элесиң.
Мени дайым дайралардан өткөргөн,
Түбөлүккө чөкпөй турган кемесиң.

Дайым жарык, дайым сүйкүм кала көр,
Дайым өсүп, көккө жетип бара көр.
Бир сабакта эгиз гүлдөй тамылжып,
Айсыз түндө фосфор болуп жана көр.

ЭГЕР БОЛСОМ

Күн болсом, көздү уялтып жаркыраган,
Нурума каалаганча канар элең.
Суу болсом аскалардан шаркыраган,
Суйкайып суу алууга барар элең.
Күркүрөп капчыгайды жарып өтүп,
Чарпылып кучагыма алар элем.
Түбөлүк махабатка кир жугузбай,
Сүйгөнүм, кубанчыңа канар элем.

Жан жеткис, тилимдеги мүрөк болсом,
Эсепсиз узун өмүр берер элем.

Гүлдөгү сайрап турган булбул болсом,
Талпынып так жаныңа келер элем,
Ойлонуп уктай албай жатканыңда,
Оюңду сайроо менен жеңер элем.
Алдастуу акын болбой, ташчы болсом,
Аскага сүрөтүңдү чегер элем.

МУНАР

Сүт эмген бала жыттанган,
Илебиңди сагындым.
Мойнумду сылап артылган,
Билегиңди сагындым.
Талпынсам таппайм айласын,
Талаада калган өңдөнөм,
Таалайым Мунар кайдасың?
Кучактап турсам туйлаган,
Жүрөгүңдү сагындым.
Эңкейсең эрке чайпалган,
Күбөгүңдү сагындым,
Муңаям таппай айласын.
Муңканып жылгыз олтурам,
Мундашым Мунар кайдасың?

Балбылдап карап оштонуп,
Күлгөнүңдү сагындым.
Керүүдөн чыккан маралдай,
Жүргөнүңдү сагындым.

Талпынам таппай айласын!
Таң атат дагы күн батат,
Тагдырым Мунар кайдасың?
Гүлбурак жийде жыттанган,
Илебиңди сагындым.

Мойнума жумшак оролгон,
Билегиңди сагындым.
Көксөймүн таппай айласын!
Көңүлгө төтө кылайын,
Түшкө кир Мунар! Кайдасың?

АЙ НУРУНДА КЫШКЫ ТҮН

Ай нурунда кышкы түн-
Айран төгүп койгондой.
Жаңырыксыз токой чер,
Уктап жатат ойгонбой.

Менменсинген карагай,
Пейли кенен чалдардай.
Кар жамынган чегедек,
Ак тон кийген балдардай.

1943-жыл

КӨЛГӨ СУКТАНУУ

Бейкут эмгек, береке,
Шайыр, шаңдуу эл жаңы.
Магдыраган бак-дарак,
Эл безеген, жер жаңы.
Карылыктын изи жок,
Телегейи тең жаңы.

Айланасы алкак тоо-
Көлүм жатат мелтиреп.
Бүйрөлөнгөн толкундар,
Ырды сүйрөп келтирет.
Жалын болуп жүрөгүм,
Канаттуудай желпинет.

Балыр болуп түбүңө,
Жаткым келет, Ысык-Көл.
Кеме болуп белчемден,
Баткым келет, Ысык-Көл.
Балык болуп шарыңдан,
Аккым келет, Ысык-Көл.

Терең тарых сырыңды,
Чечким келет, Ысык-Көл.
Аппак куудай калкылдап,
Кечким келет, Ысык-Көл.
Тамчы суунду талашып,
Ичким келет, Ысык-Көл.

Атыр жыттуу боюңда,
Жүргүм келет, Ысык-Көл.
Саат сайын шаңданып,
Күлгүм келет, Ысык-Көл.
Толкун кылып өзүмдү,
Ургум келет, Ысык-Көл.

Шахтёр болуп кениңди,
Казгым келет, Ысык-Көл.
Түбөлүккө калаанда,
Баскым келет, Ысык-Көл.
Шыбырашкан сырыңды,
Жазгым келет, Ысык-Көл.

Далай жашка белгисиз,
Баргандырсың, Ысык-Көл.
Далай элди узатып,
Калгандырсың, Ысык-Көл.
Көрбөй уккан адамга,
Армандырсың, Ысык-Көл.

Маяк болуп Кылааңа,
Күйгүм келет, Ысык-Көл.
Жаш баладай кучактап,
Сүйгүм келет, Ысык-Көл.
Тапшырмаңды мойнума,
Үйгүм келет, Ысык-Көл.

Алыс кетсем кылчактап,
Көргүм келет, Ысык-Көл.
Жүрөгүмдү каалсаң,
Бөлгүм келет, Ысык-Көл.
Сени коргоп, Сен үчүн,
Өлгүм келет, Ысык-Көл.

1948-жыл

КУЗГҮ ЧҮЙ

Колоттор – сансыз, саймасы жашыл баркыт,
Тоо минген ак баш зоолор кайтаргандай.
Жыпардай сыдырым жел төмөн калкып,
Тор талаа эфир менен чайкалгандай.

Албырып күн сулуусу ойгонгондо,
Күүлөшөт саратандар кыяктарын.
Сансыз күү ар тараптан ойнолгондо,
Ай аалам жомок кылат сыяктарын.

Мейкинге жел жеткенде тыбырчылап,
Жандуудай кызылчалар кыбырашат.
Ак буудай кер мурутун желге сылап,
Өбүшөт, бир-бирине шыбырашат.

Толкундайт, кээде көөлгүйт, кээде жыбыр,
Кулпуртуп сынагандай бирөө байкап.

Көзүмө элес менен келет шыбыр,
Эритип көйкөлткөндөй алтын чайкап.

Кээ жери беде, дарак изумруддай,
Карачы самолёттон төмөн жакты.
Кээ жери ачкан пахта ак булуттай,
Бардыгы биздин эмгек, биздин бакты.

1951-жыл

КАНДУУ ЖЫЛДАР

1-том

Түшүмдөй бир миң күндү элестетем,
Ал элес жаш жүрөккө баткан бекем.
Жүрөктүн ошол баткан тагын алып,
Ар кимдин жүрөгүнө сүртүп кетем.
Сүртүп кетем,
Бек-бекем –
Бекемдетем.
Ал күндү көргөндөргө таазим этем!

Дунган болуштарынын бири (Ново-Николаевкадагы).
Булар Магуж мында биринчи жолу списка түзүүдөн от-
каз кылганын билдирип кетип калды, бул окуя тууралуу
телефон аркылуу губернаторго кабарлашты, андан бо-
лушту кишендеп Алматыга жөнөтүү тууралуу буйрук
алды.

Тозогун, ырайымсыз бетине алып,
Пристав залга чыкты, кийинип алып.
Күтүшкөн болуш, манап, тилмечтери,
Жүгүрүп, саламдашты тура калып.

Пристав каршы-терши кадам аттап,
Калчылдап ачууланат жерди таптап.
«Болуштар бир-бир баштан эсеп берсин», –
Деп айтты тилмечине колун таптап.

Тилмечи: так сказать, урматтуулар,
Буйруктан бая күнү кылсын кабар.
Ызначит, бир -бирден айтсын деди,
Айтыңыз, пажалыста, болуш -Булар.

Оордунан тура калып Могуй Булар,
Табалбай эч айласын кандай кылар;
«Таксыр мен дунгандардын спискесин,
Бербеймин, элим да жок моюн сунаар»

Белгилүү болсо керек өткөн кеңеш,
Андагы айткан сөзүм жалган эмес.
Кытайдан кандан качып келген калык,
Орустан ойрон болсо, макул дебес.

Биздин эл мындай ишке көнбөгөн эл,
Кырк жылча мындайларды көрбөгөн эл.
Кытайдан кырылышып, башын коргоп,
«Бейкут» – деп сайаңарга мөгдөгөн эл.

Азыр мен дагы сизден суранамын,
Дунганды азат кылсаң кубанамын.
Кантсең да бул буйруктан азат кылып,
Бул элди куткарууга убарамын.

Деп айтып, өжөр Булар басып кетти,
Пристав, атырылып жерди тепти.
Олтурган мыктылардын жүрөктөрү,
Козголуп, чыдай албай, калт-калт этти.

Болуштар: «Булар Могуй, кантет» – дешип.
Түртүшүп шыбырашты кейкектешип,
Пристав, демеп күчөп, каарын төгүп.
«Кылыгың генералдан келген бекип»

Деп айтып, чөнтөгүнөн жулуп алып,
Окуду тилгиремди ача салып.
«Каршылык кылган болуш, Буларды тез,
Жеткирсин Алматыга кишен салып.

«Жетисуу уруш губернатыры» деп.
Пристав Фелбаумду, окуду бек.
Калган эл ың-жыңы жок, кулак салып,
Калтаарып – козголушпай олтурду тек.

Чолпонкул кесирлене тура калып
«Таксырлар макул болор биздин калык,
Мынакей, спискени бекитебиз,
Он сегиз, кырк беш жашты, келдим алып».

Тилмечи, ийнин күйшөп приставга,
«Ызначит, список, готовый да» –
Деп айтып, «как сказать кимде дагы,
Списке дайар болгон сендеби йа?»

Бир болуш, мукактана араң туруп,
Койнунан бир кагазды алып жулуп:
«Мына бул спискебиз, печати жок,
Көпчүлүк: старчындан алган уруп.

Тилмечи: «как сказать, без печат». – деп,
Которду, ал болуштун көзүн тиктеп.
Пристав, тил да билет, чыдай албай,
«Айбандар, алдайсынар эптеп-септеп...

«Барысын азыр даяр кылса керек»,
Деп айтты жер тепкилеп, демеп-демеп.
«Мыктылар» кың дебестен жалдырашат.
Ар кими өз өзүнчө турган – челек...

Бир кезде тилмеч болуш тура калып,
Дыкаттап, чөнтөгүнө колун салып:
«Сүттөн ак падышага биздин жүрөк.
Дикарлар кыйнап жатат чалма салып.

Урматтуу улук чендер кабыл алса,
Өздөрү айбат кылып элге барса.
Барса да, бизди кыйнап, соттоймун деп.
Коркутуп, көпчүлүккө кабар салса.

Бир, жарым старчынды сотко берсин
Полийса бир канчасын уруп-керип,
Кыңк этер чолоо койбой кысмактаса,
Тиштенип, эл алдында бизге келип.

Ошондо эл түшүнөөр айласыздан.
Биз дагы ишке кирсек, элди кыстай.
Антпесек элдин түрү чын бузулду,
Биздерди тирүү койбойт, кылып чыштай.

Ушул сөз бардыгына жакты белем,
Бардыгы кубангансыйт, элең-селең.
Кай бири кубангандай шашып айтты,
«Бул акыл, анык акыл, тапкан белем».

Пристав бир аз туруп, кардын сылап,
Алдыртан байкагансып элди сынап.
Бул акыл, жарай турган методго» – теп
Андагы чендүүлөргө мойнун бурат.

Алар да «тапкан акыл, маанилүү» деп,
Бар элди так ушундай кылалык» – деп.
Болушту ар кимиси мактап кетти,
Эл саткан эрдигине келтирбей шек.

Ушинтип жер-жерлерге жапа тырмак,
Чендүүлөр канат жайды чындап кылдап,
Ал кезде элдин ичи үйөрлөнүп,
Жүрөктүн жаралары жаткан ырбап...

КЕМЕГЕДЕГИ КЕЙИШТЕР

Кылымды: кыйла басмакчы,
Кыйланы тарых жазмакчы.
Кылымдар ачпас эшикти,
Кымбаттуу эрлер ачмакчы.

(А. Б.)

Заңкайган Ала-Тоолор, арсакталып,
Башына кеткис муздан селде чалып,
Белчесин караган – шак, карагайлар,
Кучактап, сөөлөнттөткөн курчап алып,

Мелтилдеп, жылчыгы жок, көп-көк асман,
Чолоосуз ай ааламды жалгыз баскан.
Табыйхат, кандай чебер, кандай тентек,
Кайгы, муң, алаканда аралашкан!

Чокулар, океанга малынгандай,
Океан, электорду тагынгандай,
Жер бети, түн койнунда салбыраңкы,
Эрки жок, адам затка багынгандай.

Калдайып, көккө карап, жер да жатты,
Бетине алдейлентип адамзатты,
Адамдар, түркүн алда, түркүн күндө,
Ар жерде турмуш отун жалтылдатты...

Ушундай түн койнунда кемпир, чалдар,
Топтошуп, кемегеде айтышты зар,
Бир кезде, чал жармасын ууртап жатып,
Далайды эстегенсип: «катын, балдар».

– Мен келдим сексениңдин сегизине,
Минбедим, бир жылкынын семизине,
Карч уруп кара жанды келе жатам,
Буюрса болду кудай бейишине.

Үмүттөн, эр көңүлдү бөлгөнүм жок,
Корлондум, азап тарттым, өлгөнүм жок;
Жыл санап, заман тартып, эл бузулуп.
Акыры мындай укмуш көргөнүм жок.

Эсимде, мен бала чак, орус келди,
Картөшкө таң калтырды турган элди,
Манаптар жыл айланбай, жез тагынып,
Мин-миңден үй бөлүнүп, «болуш» делди...

«Шайтандын эмчеги»: деп, картөшкөсүн,
Молдор каратпаган элдин көзүн.
Үч, төрт жыл өтө электе өздөрү жеп,
Кайтадан жоготушту айткан сөзүн.

Ошентип орус келип, болуш чыкты,
«Чыгым» – деп, толуп кетти далай мыкты,
Күн санап, жерден, суудан суурдай болуп,
Акыры мына мындай тоого чыкты...

Далай эл тирүү туруп, өлдү болду,
Далай эл док бүтүмгө, көндү болду,
Малдуулар жер алууга айла кылып.
«Түтүн» – деп, чыт курсакты бөлдү болду.

«Чыгым» – деп, алкымдашат, кызыл чогу,
Адамга арман тура малдын жогу,
Акыры уландарды алабыз – деп,
Заманды кууруп жүрөт, журттун чогу.

Чын эле акыр заман болгону го,
Ааламга азазилдин толгону го,
Жан алгыч, төгөрөктү төрт айланып,
Башына калың элдин конгону го..«

Буюрсун уландардан топурак – деп,
Жүрчү элек, кысылганда убайым жеп,
Ак тилек, бул укмушта кантер экен?
Кантебиз, турабыз да кудайым – деп».

Деп анан кубатсыз чал мойнун буруп,
Кимгедир «ич» деп берди, түбүн сунуп.
Берди да, күңгүрөнүп күбүрөдү,
Бурулуп кемегеге. Көзүн жумуп....

Кыймылсыз, үнсүз, калкы жалдырашып,
Баардыгы үңкүйүштү, кайгы басып.
Бир кемпир жүн келептеп олтура албай,
Үшкүрүп сөз сүйлөдү оозун ачып.

– «Капырай солдат деген кандай укмуш,
Бүткөн бой дүр-дүр этет, адам уккус.
Жунушту өлбөй кантип жиберейин,
Кааласа алсын мени, ажал-жуткуч!»

Алда ким анын сөзүн бөлүп алып,
«– Ээ, кемпир, кантмек элең кайгыланып.
Уландар бир амалды тапкан чыгаар,
Жүрүшөт Алымкулга күндө барып.

Алымкан, келе мага көжө берчи?
Ай Нуржан, үшүдүң го, мында келчи.
Уландар чыны менен солдат болсо,
Кемпир, чал болобуз го анык серчи»

Деп айтып, серпилдеген кырк беш курак, –
Бир киши мойнок ийлейт, бурап-бурап.
Эки аял ары жагында күйпөңдөшөт,
Жыртылган чапандарга курак курап.

Мурунку көзүн жумган кесе каары,
«– Не кылса мыктылардын ыктыяры.
Болор иш болгонунча болмок болду,
Кайталап Алымкулдун айткан зары!»

Деп коюп, «– Ээ кайдасың, жетим кара,
Өлбөсө мыкты болот сендей бала.
Баягы Алымкулдун шибердеги,
Ырдаган зарын билсең, айтчы кана!»

– Абаке билчи эмесмин толук баарын,
Билгеним мааниси жок, жарты-жарым.
Айткын деп кыйнасаңар мага мейли,
Айтайын аба сизде ыктыярым.

Деп бала, кемегеге жакын келип,
Үн жасап жалт-жалт карап, төшүн керип,
Созулган мүңдуу, ичке үнү менен.
Моминтип укмуштантты бирден терип.

Чалкыган көлүм мелтиреп,
Көзүмө элес келтирет.
Күйүттүү туткун, мен карып,
Көз көргүс кеттим тентиреп...

Мен өскөн калың эл кайда?
Арсак-тоо, шар – суу, бел кайда?
Адашып калган чүрпөдөй,
Азаптуу туткун мен кайда?

Жер асты, күн жок, карасам,
Тумчугуп кеттим, карасаң!
Жашчылык күнүм муңайып.
Саргарган гүлдөй баратам.

Түйлаган тентек жүрөгүм,
Туткунда «сен» – деп жүрөмүн,
Көңүлүм көккө умтулат,
Салмагын билбей күнөөнүн.

Элигип тийбей салкын жел,
Эсимден кетпейт, тууган жер,
Аркама калды көз жеткис,
Арсактуу тоодо тууган эл.

Кийиги болбой мунардын,
Бийиги болбой чынардын,
Аскага чапкан кылычтай,
Аяныч күндө сынармын.

Жаш жаным өтсө бейпайда,
Жаннаттын төрү не пайда.
Агызып ташты, кум жууган,
Калармын шорлоп, бир жайда.

Көкөлөп учуп кетсем – дейм
Көз көргүс элге жетсем – дейм,
Көңүлүм жетсе, күч жетпейт,
Көмүлөөр мезгил жеткен бейм.

Калкылдап көктө бурулуп,
Тоолордон, тоого урунуп.
Ак булут болуп кетсемчи,
Чыгышты көздөй жулунуп.

Учсамбы, – деймин жылдызга,
Жетсемби, – деймин кыргызга
Айла жок, шордуу булбулдай,
Капаста турам, кол кыска...

Аркары болбой кийиктин,
Барчыны болбой бийиктин.
Армандуу адам болгон соң.
Азапка эрксиз ийиктим.

Карарган калы, айда бар,
Кармашуу ар бир жайда бар.
Арбашып жатып, жан бербей,
Армандуу мендей кайда бар?

«Чыдабай бул дабышка карган Камбар,
Ушинтер, колдон келсе, кайран балдар.
Кыйналып Алымкулча кайра келбес,
Жоголоор темселешээр кемпир, чалдар».

Деп айтып, баласы өлгөн шордуу чалдай,
Болоктойт, кемегеден көзүн албай.
Үйрүлүп, кейип турган жатакчылар,
Жашышты үй-бүлөөдөн айрылгандай...

Карган чал, чыдай албай көзүн ачып,
Акырын колу менен бетин басып.
Чурулдап, от башында кантесиңер.
Өлгөнсүп, бирдемеңер ыйлап, жашып?

«Көп деген көл эмеспи, акыл табар,
Сел болуп өкүм сүрбөс шумдук кабар.
Ар качан заман түрү бузулганда
Белсенген эрлер чыгат, жоого чабар.

«Бул толкун оңолбосо жоокерчилик,
Болот го ар бир адам өзү билип», –
Деп – гана майпаң басып, «койгула» – деп,
Кайгыра, жаман үйгө кетти кирип.

Берки чал, ичи бышып, чыдай албай,
Кайышын калтылдатты, кармай албай.
Чолпондой жаркыраган сулуу Нуржан,
Тиктеди кемегеден көзүн албай.

Нуржандын көз алдында элестелип,
Алымкул тура калат, улам келип,
Бир жактан бир тууганы Жунуш берен,
Дегенсийт; «Нуржан, отур, жакын келип.»

Ошентип, сөз түгөнүп тим-тим болуп,
Ар кими үшкүрүштү солуп-солуп.
Аңгыча ат бышкырып, дабыш чыгып,
Алымкул, келди Жапар, Жунуш болуп.

Аялы эр Жунуштун тура калып,
Түшүрдү жигиттердин атын алып,
Энеси чыдай албай «Жунушжан» деп,
Сурады, кабарлардан кулак салып.

Бардыгы кулак түрө жабалактап,
Сурашты солдат жайын тапа – тактап.
Алымкул, корккондорун биле коюп,
Сүйлөдү, элдин күчүн кыска мактап:

«– Чоң жомок, солдат кылып, алат деген,
Өлүмгө куралсыз эр барат бекен?
Жиберип чечекейин, сокур болуп,
Кемпир чал ушул жерде калат бекен?»

Эл ичи бөлүнүштү эки топко,
«Жакшылар бермек болду, бизди сотко.
Көпчүлүк көл толкундай удургуса,
Мыктылар өзү түшөт, күйгөн отко.

Алар тез, эл тизмесин алмак болду,
Жигиттер кызыл-кыргын салмак болду,
Көпчүлүк бир добуштан бата кылып,
Калкылдап, биздер менен бармак болду.

«Калың эл, толкуп турган көл эмеспи,
Тынч болсо, жалтыраган мөл эмеспи,
Кокустан колкосуна колун салса,
Ушинтип кармашканы жөн эмеспи.

Биригип көп үшкүрсө, жел жаратат,
Биригип көп ыйласа сел жаратат.
Көпчүлүк жолун издеп ага берсе,
Жеңилбес толкуп ташкан көл жаратат.

Ушинтип кемегеде айтылган зар,
Бир эмес, миңден-миңден миң жерде бар.
Үйдө да, талаада да, калаада да,
Токтобой толкуй берди ушул кабар.

Ал кезде алда кимдер созолонуп,
Дабышы өзөн-жылга, сайга толуп.
Алыстан Алымкулдун зарлуу ырын,
Толкуду ыйлоочудай өзөн толуп.

Тургандар жымжырт болуп кулак салды,
Алымкул, Нуржанды жалт карап калды.
«Бул ырың туткундагы зарың го» – деп,
Нуржандын укмуш кара көзүн чалды.

– Темирге кол-бут байланып,
Теңтуштан алыс айланып.
Телмирип кетип баратам.
Тилекке жетпей айланып.

Көлкүлдөп көңүл бөлүнөт,
Көйкөлүп көз жаш төгүлөт.
Көрөйүн десем сен жоксуң,
Көгөргөн асман көрүнөт.

Жаркырап аткан таң сонун,
Жайдарым баскан жан сонун.
Жаракер жандан айрылып,
Жалдырап калган жар сонун.

Уктасам түштөн кетпейсиң,
Уялган жандай четтейсиң.
Уу жуткан жандай ойгонсом,
Умтулуп калып жетпейсиң.

Ажына болгон адамдай,
Алдастап издеп табалбай,
Алсырап кайта жыгылам,
Ак канжар мага кадалбай.

Бүк түшөм, сыздап, кыбырап,
Бейпайлуу муңду шыбырап,
Безилдеп учкан жел кыял,
Бейпилсип жерди кыдырат.

Жаздагы гүлүм сен элең,
Жайкалган мага ден элең.
Жайнаган гүлгө жарашкан,
Жайдарың булбул мен элем.

Булбулга гүлү көрүнбөй,
Буруксуп атыр төгүлбөй,
Булбулу муңдуу баратат,
Бүктүшүп, бүткөн өмүрдөй.

Теректин бүрү шыбырап,
Тентек жел өтүп чымырап.
Тең туштар дечү күн кайда,
Телмирген суулар зымырап...

Алтын ай көктөн жалдырап,
Ала-Тоо тиктеп заңгырап,
Асыл кеч дешкен түн кайда,
Айкашкан бизге магдырап.

Асманда жылдыз, жерде биз.
Ал кезде аман элде биз.
Азаптын оту күйгөндөн,
Азыркы муңдуу пенде биз.

Тагдырда ушул күн бекен?
Томсортуп басчу түн бекен?
Талыкшып калсам шыбырайт,
Талпынган күкүш – гүл бекен?

Озондоп ыйлап тургансыйт,
Обдулуп колун сунгансыйт.
Оолактап жиксиз кеттиң – деп,
Ойлонуп көзүн жумгансыйт...

Көзүмө көзүң көрүнөт,
Көңүлүм сансыз бөлүнөт.
Көк шибер кечип тургандай,
Күкүшүм, эркем өбүлөт.

Закымдар менен жарышып,
Закымдар менен барышып.
Зарланган жарды сүйсөмчү
Зарыкпай моокум канышып.

Ой чиркин, андай күн кайда?
Озондоп калдык бейпайда.
Оролуп эсен көрбөсөм,
Оолуккан менен не пайда.

Кандайча көрбөй өлөмүн?
Кандайча муңга көмөмүн?
Кайрылбай, көрбөй айрылсам,
Канткенде көрдөн көрөмүн?

Өрттөнүп кеткен заман ай,
Өрттөнгөн жанга карабай,
Өксүтүп бөлүп таштады,
Өлөөрчө, жетим баладай...

Ушинтип ырдалган үн кырдан ашып,
Аз-аздан алыстады үнүн басып.
Алымкул сүйүп жүргөн Нуржан – гүлгө,
Билгизбей тиктей берди терши басып.

Ак бетке тамылжыган каны жүрүп,
Жүрөккө келе калды күнүчүлүк.
Кайтадан «өткөн иш го, кантейин» – деп,
Сездирбей жаркырады Нуржан күлүп.

ДАЯРДЫК

Биз бир эрктүү куштарданбыз,
Мезгил боорум учалык.
А к тумандын алдындагы,
Аскар тоого сызалык.

(Пушкинден)

Күржүйгөн эбегейсиз кара булут,
Башында Тянь-Шандын турат тунуп.
Калың эл Тянь-Шандын кучагында,
Тартышып, олтурушту жыйын куруп.

Жел менен закымданып «узун кулак»,
Болгондон кабар берет башын курап:
«Паашанын баштагысы аз келгенсип,
Кол сунду уландардын башын сурап.

«Балдарды буйрук менен алмак болду,
Жалынга ок сүйлөгөн салмак болду,
Миңдеген кары, жаштар кан жөткүрүп,
Муңканып күйүт менен калмак болду.

Бул кайгы, бизге түшкөн бөтөн кайгы,
Табабыз, азат учар кайдан жайды?
Болбосо, чечекейди колдон берип,
Муңканып күтөбүзбү мобул сайды?»

Деп айтып, куба жигит башын чайкап,
Сынады көпчүлүктүн түрүн байкап.

Туш-туштан турган элдер жамырашты,
«Бул турмуш турмуш эмес – чаян, көйкап»;

Дешкенде, куба жигит, колун сунуп,
Кайраттуу, туш-тушуна мойнун буруп,
Кейиштүү катуу, ачуу дабыш менен,
Сүйлөдү алда кимге капкан куруп:

«Мен уктум, жан чыдагыс анык кабар,
Калың журт буга кандай айла табар.
Малдуулар, бала ордуна малын жумшап,
Болуптур кедейлерден сатып алар.

«Мен уктум, ар бир жерден ачуу дабыш,
Дабыштын тамыры чын, анык намыс.
«Куралсыз, мал сыяктуу айдалганча,
Ойнойлук ажал менен кайраттаныш.»

«Деген үн кулагымда ойноп турат
Буга ким кайрат кылып, колун сунат.
Болбосо, залимдиктин карын күрөп,
Көп элдин кандай бузук мойнун бурат...

«Мен көрдүм көп үстүнөн болгон бүтүм,
Бул бүтүм тумчуктураар, уулуу түтүн,
Улуктар баарыбызды тизмелешти
Көпчүлүк капаланбай алдан күтүн!

«Паашага ат да бердик, тон да бердик,
Аргамжы, байпак, мээлей, тон да бердик.
Көпчүлүк көйнөгү жок, калса дагы,
Чыдадык баарын сатып, сом да бердик,

«Жер кетти алда качан тазаланып,
Кыйратты баарыбызды казына алып.

Эл жерсиз, Ала-Тоого тырмалашты,
Чыркырап, жер жетишпей кайран калык.

«Акыры асыл жанды алмак болуп,
Кайгыны кабат-кабат салмак болуп,
Боздотуп, окко түртүп жибермекчи,
Буга ким, чыдай койсун, макул болуп.

«Же бизге карматпаса курал-жарак,
Канткенде кала алабыз жан калкалап?
Жер казсак, душман басса, канды чачса,
Биз эмес, кат да келбес жалгыз барак.

Азыр да жүрбөйбүзбү, денибиз чок!
Менчиктүү кенен баскан жерибиз жок.
Айдалып ак эшиктик кызыл чокко,
Акыры көрмөк элек мөндүрдөй ок.

«Солдаттын эгиндерин оросуң»-деп
«Болбосон, азыр соттуу болосуң» -деп.
Кызыл чок камчы жумшап, кылыч шилтеп
Кыйратып, баратпайбы тирүүлөй жеп?

Же буга акы бербей жалгыз тыйын,
Күн санап, күн өткөрүү болду кыйын.
Же чыдап турабызбы, башты тосуп,
Оболу кылбайбызбы калың жыйын?

Көрсөңөр алыбызды ойго салып,
Күн барбы баш калкалап, жанды багып,
Күн жок эч жата берсек мындан жаман,
Күн санап кылкындырат чалма салып.

«Кайда бар, кай мүмкүндүк бизди коёт?!
Маакул, чын, бир топ аким жашайт, тоёт.

Калган эл кан жалашат, жан талашат
Уландардын, кайрылтпастан, көзүн жоёт.

Атак мал, бар жайлоону басып койду,
Жатакты опурултуп казып койду.
Мырзалар бирин-серин түзөң жерди,
Өзүнчө мужиктерге сатып койду.

«Калың эл, суу менен эл, жер менен эл,
Жер суусуз калың дыйкан жемекпи жел?
Мал бүтүн, тукабадай жер да кетип,
Көздө сел, жүрөк кайгы, майышты бел.

Жакшылар жакындарын коргоп калат,
Жалгызак көп жүрөгү кордоп калат .
Бириндеп, бирдиги жок тура берсек,
Эл муңдап, уландарың шорлоп калат.

Өлүмгө өзүм даяр, солдат болбой,
Тозокту кече берем учуп, конбой.
Эр кетип, эмгектеген кары-жаштар,
Жашайбы тар турмушта бейит болбой?

«Жигиттер,ууландырган ушул оюм!
Малдуулар жан ордуна жумшайт коюн.
Биз анда, бүлө мында-зарланганда,
Ким куурап, кимдер үчүн болот оюн?»

Ушул сөз эл жүрөгүн эзди белем,
Акимдер, бир балааны сизди белем,
Ар кимдин көңүлүндө өлүм, өмүр,
Бул суроо көкөйлөрүн кести белем.

Жалгыз жан көрө албайсың кабагы ачык;
Туткунда эл тургандай кайгы басып,

Тиштенип, бирин-бири салкын карап,
Кай бирлер жашып жатат, көзүн басып...

Аңгыча маңдайдагы аскар бийик,
Шагырап таш кулатты, качып кийик.
Бир кезде чыйкылдатып алып учту,
Кийиктин баласына бүркүт тийип.

Калдайып, кара бүркүт мыткып алып,
Темирдей тырмактарын канга малып,
Менсинип, тыбыратып, жүрүп калды,
Чыңыртып, чаарчыкты кадуу чалып.

Эне-ата экөө бирдей тартаңдашып,
Бау-баулап, бүркүт менен катарлашып,
Бүркүттү арбап алчу жандай болуп
Бакырып, көктө туйлайт жан талашып.

Кадуудан кара бүркүт кайра салып,
Күңгөйдөн тескей жакка канат кагып,
Элесин энесинен жоготкончо,
Чаарчык чыңырууда табыш алып.

Кураны кудуп ыргып бара жатты,
Кудурет каадасына, колун чапты.
Бөйрөктөн дуушар келип, мерген атып,
Колдойуп курган кайып өлүп жатты.

Энеси бүркүт менен буруп бетти,
Кыялы жерди унутуп көккө кетти,
Түйүлүп, түтүн болуп келе жатып,
Кылычтай кызыл зоодон алыс кетти.

Чаарчык туткун кетти, эне зоодон,
Кулады, куран өлдү күткөн оодон,

Ар дайым алсыз чиркин калбайт тура,
Акмалап, күтүп турган кексе жоодон.

Ушундай кандан буткөн бала чиркин,
Көп элге керсеткөнсүйт болмуш килтин.
Кара жер, көп көзүнө эңги-деңги,
Дегенсийт: «эркиң үчүн эрте силкин».

Таң калып, дөңдө турган калың жыйын,
Бетинен жолуккандай, болду кыйын,
Баягы жашып жаткан, карган чалдар,
Болоктоп ыйга кирди, калып жыйын....

Суратпай чалдар ыйын! Жыйын сизди,
Баланын кандайлыгын кийик чечти.
Ак жерден аткып жаткан канкор үнүн,
Ардактуу, эне чиркин жандан кечти.

Үшкүрүп, ой тоболоп, кайраттуулар,
«Ушинтип, бизден кетээр кайран балдар.
Эңгиреп жер-суу менен баласы жок,
Телмирип, жоголобуз кемпир-чалдар».

Ал кезде тигил зоого бүркүт конду
Конду да тиктей кетти онду, солду.
Аңгыча, зоо жаңыртып мылтык үнү,
Бүркүткө көк коргошун сунду колду.

Арбайып, чеңгелдери издеп жанды,
Калдактап бүркүт зоодон ала салды.
Пырпырап чалгындары таштан-ташка.
Зоокада, белгиси жок, жайда калды.

Турган эл бирин-бири жал-жал карап,
Ар кимге бүткөнсүдү, үмүт, талап.

Эл – деңиз каршылыкка турбай калбайт,
Мисалды түшүн жырткыч кушка карап!

Деп айтып сейрек сакал башын бурду
Алда ким, сүкүт кылып көзүн жумду.
Дабышсыз бир топ мүнөт өкүм сүрүп,
Көпчүлүк жарылгандай чууга тунду.

– Солдатка баш кесе да бара албайбыз,
– Кайгыны, кайгы үстүнө сала албайбыз.
– Байлардын башы кетпей, малы кетсе,
Канткенде көптүн уулун залалдайбыз!

– Барсак да, барбасак да, өлүм бешик!
– Өлүшөм ушул жерден челкилдешип,
– Жер-суу жок, кайда барсак биздер жапан,
Сүйлөшөм ким кордосо, канды кечип...

Деген чуу ботколордой боркулдады,
Кара жер, калың чууга солкулдады.
Баятан үн чыгарбай күткөн молдо,
Кишисинип, ызырына корсулдады:

«Калайык кантесиңер? карга болуп,
Чоң-кичүү кайнадыңар жарма болуп,
Тагдырдын буйругуна чара барбы?
Кеткен жок, али болсо калбаа болуп.

«Бул ишке ким катылса ошол акмак,
Бул ишти ар ким эле кылбайт чакмак.
Бул элди бийлеп жүргөн мээлүүлөр бар,
Аларга керек эмес, айкай такмак...

Кудаанын буйругуна моюн сунуп,
Паашанын жардыгына көздү жумуп,

Жер-жерде, ким өкүмдү орундатса,
Кулдук деп, орундайлык, даяр туруп.

Милдети букаранын ушул гана,
Көрөйүн, кыймылдачы бузул, кана!
Жөнү жок, өлүм күтүп, шашып жүргөн,
Көп ишин, чечмек бекен тентек кана».

Деп молдо алда кимди катуу какты,
Теспеси кумалактай кулап жатты.
Молдонун ызырынып айткан сөзү,
Көп элдин жүрөгүнө канжар какты.

Абалкы сөз баштаган өкүм жигит,
Молдону тиктеп калып, көзүн тигип,
«Таксырым, көптүн баары акмак эмес,
Чирисе, силердейдин мээси чирик!»

Куу молдо тарттыргансып колдон бакан,
Умтулду кайсалактап, эки жагын.
Баягы камчы ойноткон кезиң эмес,
Эми биз аябайбыз кандын-жанын.

«Сөзүңдү кан жуткурган кабыл тутсак,
Муңканып өңкөй шордуу канды жутсак
Даярмын азабына, тозогуна,
Жеткиргин падышаңа буйрук бузсак!

Буйрук бүгүн:отко кана күйчү күн,
Эл буйруктан кутулганды сүйчү күн.
Жерсиз, суусуз кысып жаткан буйрукту,
Чөмөлөлөп өрт коюуга үйчү күн.

Деп айтып, дароо жигит тура калды,
Бир жигит молдо жактан кылды камды.

Калың эл чурулдашып уйгу-туйгу,
Серпишкен эки «Дөөнү» кармап калды.

Тартышкан, жулкулдашкан ал кабарды –
Айтышып калыс бол деп? – чалга барды.
Тиштенип, ызырынып, кекенишкен,
Кан кектүү, эки топ эл анда калды.

КУРАЛ

Көөнүбүз жаш бир темирчи
Ачкычын, бактын, согобуз
Оор балканы бийик көтөр
Сок, сок баатыр согобуз.

(Фурманов)

Шыбыр-шыбыр жалбырактын арасы,
Шыгыр-шыгыр Тянь-Шандын саласы.
Топ-топ этип, үнү чыгы, керкинин,
Иштеп жаткан уландарды карачы!

Чытырмандуу карагайдын таңында,
Көрүк баскан кызыл жалын жанында,
Олтурушту, от жүрөктүү уландар
Курал! – дешип, толкуну бар канында.

Жаргак шымга, боз көйнөгүн шымданып,
Төшүн ачып, жеңин түрүп, тыңданып.
Баштан – ылдый жамгыр болуп, берметтер,
Көөрүк басат, куба жигит ыргалып...

Жалаң этте жаргак боркок керилип,
Жан талашат, эки-үч уста берилип,

Шыңгыр-шыңгыр, темир үнү күү чалып,
Калың жерге кетип жатат себилип.

Алка-шалка кара терге чөмүлүп,
Жырттык көйнөк сан-сан болуп бөлүнүп.
Каргам уста карсылдатып киргенде,
Шнрендилер бал-бал этет төгүлүп.

Орок, жуушаң, айры, чалгы шагырап,
Усталарга үйүлүүдө жамырап.
Кай бирөөлөр буурусундун тиштерин
Алып келип: «Чоюнбаш», – деп жалынат.

Темир менен темирлерди чабышып,
Жалындатып чоюндарды агызып,
Томолонуп, шалк этмелер, чоюн баш,
Даярдалды, куйма кумга жабышып.

«Кан көксөгөн бөрү тилдер жаралып,
Шыргыйларды кийип жатат кадалып,
Кай бир темир жалын чачкан күжүгө,
Башын салып, уштап жатат мадалып.

Бир жагында, шордон дары кайнатат,
Бир жагынан, мөндүрдөй ок жайнатат,
Бир жагында даяр болуп, наркескен,
Канды күтүп, тиштенгенсип жай жатат.

Токулдаткан жыгаччылар: «тез» дешет,
«Кокуй ылдам, мунуң узун, кес! – дешет.
Кай бирөөлөр: – Бекем болсун, устаке
Бөрү тилдин ушул жерин теш!» – дешет...

Усталардан бирөө терең ойлонуп,
Отургансып жаңы уйкудан ойгонуп,

Мындайча деп кобурады өзүнчө
Көрүнүшкө өздөрүнө ой жоруп.

«Созолонтуп ышкырган чымчыктары,
Таң каларлык токойдо унчукканы,
Чыңап жаткан устанын темирлерин,
Кошоматтап, кай чымчык унчукпады.

Карагайдын жап-жашыл бүрүн жыттап,
Ойноп жатат чымчыктар чыйырчыктап,
Кыялданып, түш көрүп, үкү байкуш,
Бадалдарда олтурат күндүз уктап...

Турумтайлар, жагалмай чар-чар этип,
Алда кайдан зыпылдап учуп жетип,
Тырмактай чымчыктарды чырылдатып,
Тумшук малат канына алып кетип,

Назик үндөр, карагайдын арасы,
Түркүн жыгач, балатылар карачы.
Мөмөлөгөн эчен жапан өсүмдүк
Арасында эл эркинин агасы.

Таң калаарлык турмуштагы күрөшкө,
Тамсил кылам учкундарды күрөштө.
Өз-өзүнчө өкүм сүрөт канаттуу
Ар киминде түрдү тагдыр күнөскө».

Деген кезде бирөө турду барбактап,
«Келе бери, бергин» – деди, калдактап...
Дагы бирөө: «токто, кумга сугарсын
Кантесиң дейт, ушул жерде жалжактап...»

Кай бирөөлөр чоюн башын ашташат,
Кай бирөөлөр «аштап бер» деп ташташат.

Кай бирөөлөр, машина – деп каткырып,
Жан талашкан усталарды макташат...

Кимдир бирөө араң басып керилип,
Келген өңдүү отургандан эригип,
Салмак менен мазак кыла жылмайып,
Жийиркенгендей бир аз кийин чегинип.

«Чарчадың го, баатыр берчи көөрүктү,
Элес кылам бул иштерден өлүктү.
Кайда барсак, кабырганы кыйратып,
Алаар энчи, тирүүлүктөн өлүкпү?!

Күч жетпеген, арстан менен арбашып,
Жан теңелбес жакшыларга жармашып,
Кур бакырып, жатабыз го Алымкул
Турат белем, көзүбүздү кал басып.

Деди бири, мойну түшүп, салынып
Калгандары тиктей кетти жабылып
«Сен коркосуң, баса албайсың көрүктү»
Деп Алымкул, көөрүк басты чамынып.

«Келе мага, мен басамын көөрүктү!
Бул турмуштан артык көрөм өлүктү...
Ашым мырза, бул жумушту кыла албайт
Биз сыяктуу кордук тартып көрүппү?!

Ачууланып, колун уруп төшүнө;
«Жашоо кандай элестелет көзүңө!
Кадыр малың болоору чын аралжы,
Биздер менен кошо кетчү өзүңө».

Деди бири, тура калып Ашымга,
Деди дагы – «Сүйбөс ишке, катылба.

Баргын дагы багынтканга салам бер!
Малсыз, жерсиз биз сыяктуу жашынба!

Турган элдер бирин бири каранып,
Көзүн ымдап, бири эрдин жаланып,
«Баракелде, так ушундай» – дегенсип
Эрлер кайта ишке кирди каранып.

Ашым туруп, ачуу менен козголуп.
«Мына, эмесе, биз пикирди кошподук.

Жүр, Мусакан, аттарыңды алып кел,
Буларчылап биз өлүмдү тосподук.»

Алда ким кайрагансып: – сөзү башты,
Баргын – деп Мусаканга көзүн кысты.
Мусакан кегин, алчу кезин билсе,
Унутпас акысына алганмышты...

Алымкул күлгөн бойдон, токтобостон
Кааласаң кете бергин колуң боштон
Жан үчүн, намыс үчүн, турмуш үчүн
Кедейдин уулу кетпейт, биздин коштон.

Мусакан суу сепкендей ыргып туруп,
Ашымды тиктей калып, мойнун буруп:
«Тилсиздер тилге кирсе, жинденишсе
Жинге мен туралбаймын кулдук уруп».

Деп каткырып «Ашым! – деди Мусакан.
Ар адамга анык керек алтын жан,
Мен көп менен көл басса да көрөмүн,
Мага мыят мал калбаган атадан.

Деген кезде шак-шак күлүп, Алымкул,
«Эми сага кереги жок мына бул,

Жай издеген, жандан качкан тентектер,
Бул канжарын белек кылбайт, берип тур...»

Деди дагы, белиндеги канжарын,
Чечип алды, карап эки жан жагын.

Төлө бийдин эрке семиз – Ашымы,
Жоготконун сезе калды салмагын! –

Мырзакелеп карап турчу, калайык,
Мыдыр -мыдыр, ичтен карап, алайып:
«Чуу көтөрүп, мыскыл менен күлгөндө
Ашым көзүн мунар басты, карайып.

Шылдыраган күмүш үндүү булагым,
Шылдырабай тосконсуду кулагын,
Алымкулдун айбат сөзүн жомоктоп,
Шылдыр күүгө кошо салды турагын.

Ачууланып: «Көрүшөөрбүз алыңды,
Канжар менен эсен калган жаныңды,
Кыйын болсоң, барбай көргүн солдатка
Сынашаарбыз көрө бергин камыңды!»

Деди дагы, Ашым кадам аттады,
«Макул -ак» – деп уста кылыч таштады.
Алымкул да күлүп колун шилтеди:
«Бул алардын аңдып келген акмагы».

Бака-шака карагайдын арасы,
Бакылдашкан кедейлердин баласы.
Кумурскача бирдемелер ташышып,
Дыйкандардын катташканын карачы.

Жалын үйлөп, шишик көөрүк күрүлдөп,
Солуп жатат уста чабат күлүңдөп,

Калып ташка ок куйгандар бир жакта,
Кай бирөөлөр, найза саптайт бүжүндөп.

Ыргайлардан ок жасашып, майлашып,
«Чың болсун» деп кайта майга кайнатып,
Чий боорсоктой депкирлешип бир топ жан,
Супурага төгүп көрөт жайнатып.

Чытырмандуу карагайлар бүрүнөн,
Шыкаалашат алтын шоола күнүнөн.
Терге көмүр жуурулушуп чамынган,
Кайрат ыргыйт усталардын түрүнөн.

Тунук булак насыйкаты шылдырап,
Өтүп жатат төмөн карай былдырап.
Жал-жал ырын жалындатып Алымкул,
Жамбаштады күлгөн бойдон зыңгырап.

Ал аңгыча «Алымкул» деп бакырып,
«Кайдасыңар устаке?» деп чаңырып.
Мергенчилер элик сүйрөп келишти
Кундактарын кочкул канга батырып.

Алар менен Мурат ырчы аралаш,
Комуз колдо, элүүлөргө чамалаш.
«Ашым бүгүн чакырыптыр чертсин» деп
Жыйналган имиш өңкөй мырза, өңкөй жаш.

Жолдон булар оюн-чындап сүйлөшүп,
Алып келди темтеңдетип сүйрөшүп.
Минтип черткин, антип айткын – деп айтып,
Келди булар далайларды үйрөтүп.

«Эй аксакал, кантмек элең Ашымды,
Сүртмөк беле аккан зардуу жашыңды.

Жалгыз балаң алар менен калмакпы,
Көтөр ага, комуз менен башынды!!

Ашым болсо малга гана багынган,
Агасы бар алтын ченин тагынган.
Алар жүрөт ыстарчынды кысмактап,
Кедейлердин тизмесине камынган.

Канай жүрөт муруттарын чыйратып,
Ыстарчындар кинегесин жыйнатып.
Он беш күндө ала баштайт солдатты,
Биз сыяктуу шордууларды ыйлатып.

А биз болсок, кийик болуп жүрөбүз,
Айтчы, ага, кедейликпи күнөөбүз?
Бай балдарды барбай, биздер кеткиче,
Өлсөк мейли, күрөш менен күйөбүз!

Деп Алымкул, керип сунуп, кош колду,
Чалды карап, улутунуп, козголду.
Айланадан үн чыгарбай жигиттер,
Комузчу да ойлонгондой томсорду.

Чалда үн жок, көзү терең кайнаган,
Алымкул сыр чечти белем, сайраган:
– Ырас, балдар, көпөлөктөй жаш калды,
Экинчи мен жашарамбы кайрадан?

«Мен силердин жамандыкты көргөнчө,
Мен силерден башкаларга көнгөнчө,
Бу комузду силер үчүн тырмайын,
Жалгызымдан жалгыз калып өлгөнчө».

Деп баштады, көптү көргөн улама:
«Балам, менден ашык алтын сураба»

Эрмектейин бул замандын сыпатын,
Тар заманда жетпей кеттик мурага».

Деп комузду колуна алып толгоду,
Бир түкүрүп, бир черткилеп, оңдоду,
Карыса да кадимкидей сүйкүм – үн,
Толкундады, буулуккандай болжолу.

Ортосунда алоо күйүп, чатырап,
От жанынан оолак-оолак качырат.
Муң аралаш чал ырдаган «тар заман»
Элес берип, кочкул кандар агылат.

Чал мындайча тар заманды баштады,
Назик кылдын дирилдеди таскагы.
Ичке толгон кайгыларды тыткылап,
Силкип-силкип, алдыларга таштады.

ТАР ЗАМАН

Карагайдын таңында
Элик болду элибиз.
Каптап тузду көтөргөн,
Көлүк болду элибиз.

(Арстанбек)

Кадырман иним, кулак сал,
Кайгылуу болду, биздин ал.
Кайгыга туулуп калыппыз,
Кантерди билбей, болдум дал.

Көрдүңөр балдар далайды,
Көргөндү айт жарайбы?

Көпчүлүк көрүп, турган соң,
Көксөөнүн баарын санайлы.

Буралып өскөн жаш балдар,
Бугудай шаңдуу баскандар.
Болжолсуз туман каптады,
Бошонор айла кайда бар?

Кишенге түшпөй байланып,
Киши өлтүрбөй айдалып.
Кийиктей жаңдык болдук го,
Кирпиктен бери чайналып.

Карасак ушул тар заман,
Кайгылар баскан зар заман.
Кайран эл, минтип кан жутуп,
Кабыктай катып чарчаган.

Айрылдык суунун шарынан,
Ажырап жердин баарынан,
Айранда болдук, темселеп,
Азапка түшүп жаңыдан.

Күн санап, күндөр тартылат,
Күйүттүү жүрөк жарылат,
Күйпүлдөй болдук, бой жазбай,
Күйүттөр качан арылат?

Жалдырап жарга жабышкан,
Жарганат болду, биздин жан,
Жаралуу болгон кийиктей,
Жарылып акты кочкул кан.

Укмуштуу тоодон унчуккан,
Улардай болду биздин жан,

Ууларды жутуп, темселеп,
Уйпалды белем, кочкул кан.

Кокуйлап чийге жашынып,
Коёндой болдук, басынып,
Кожоюн, чоңдор койдон көп,
Кортоңдоп үрөт, асылып...

Кардуу тоо болду жерибиз,
Кайыптай болду элибиз,
Каяша кылаар чама жок,
Кайышып турат белибиз.

Тууралап кылыч байланып,
Туйгундай болуп айланып,
Туткунда жаткан кайран эл,
Турушар бекен шайланып?

Чырпыктай болуп майышып,
Чыдадык кыргыз кайышып,
Ченебей канды агызды,
Чердейген бийлер, сайышып...

Көйнөктү жаяр жериң жок,
Көшүлүп жаткан элиң жок,
Көмөкөй келсе, тил келбей,
Көңүлүң тунук, дениң чок.

Баркыттай болгон жер кайда?
Барчындай болгон эр кайда?
Бактыны баштан качырбай,
Баатырлык кылар эл кайда?

Тулпардын көркү тер менен,
Турмуштун көркү жер менен,

Турактуу жерден айрылдык,
Томсоруп калың эл менен.

Шарпылдак көлдөр, суу-кетти,
Шаңданып учкан куу кетти,
Шаштысын жандын кетирген,
Шайтандар билчү күн жетти.

Чыгымдар басып калкымды,
Чыгарып жатат тарпымды,
Чынардай болгон балдарга,
Чыйралып пааша, талпынды.

Болуштар «макул» болжолу
Бой сунган белем бир жолу,
Ботосу өлгөн ингендей,
Боздобой калсак, болгону!..

Катуулап жатат буйругу,
Кадырман элим туйдубу,
Калтырап турар бекенбиз,
Кудайдын бул – деп, буйругу?

Көңүлүм жетпейт барына,
Көлкүлдөк турмуш шарына,
Көкөлөп учуп кете албай,
Кез келдик туюк жарына.

Кулагым тунат кабарга,
Кубат жок, жылчык табарга,
Кузгундай болгон улуктар,
Кылчаяр эмес, абалга...

Камалдык зоого капталып,
Кажыдык жерге тапталып,

Каякка кетип жоголот?
Кадырман балдар катталып...

Деңизге кеткен кайыктай,
Телмирди калкым майыптай,
Телилүү болгон жылкыдай,
Темтеңдеп калдык айыкпай.

Сууларга аккан сал болуп,
Сумсайдык белем, дал болуп,
Сайса да башка тура албай,
Сорулдук белем кан болуп.

Ойлосом заман, тар заман,
Оргуштап аккан кан заман,
Обу жок соруп баратат,
Оңолор бекен зар заман?

Узанып жаткан Алымкул,
Улуксат кылсаң сөз ушул.
Ууланып мөгдөп жатабыз,
Уйкудан безген кез ушул.

Карагай, жердин арасын,
Калканчы кылган баласын,
Калкылдап элиң турганда,
Кандайча арга табасың?!

Ашпактан кара тааныган,
Азамат элең наалыган,
Азапты көрүп, чок баскан
Ажынын кандуу каарынан.

Жетим, шок бала аталдың,
Жер тырмар болуп аталдың,

Жетилбей жатып жалаадан,
Жетимиш жылдык дат алдың.

Карчыга куштай айландың,
Калкыңдан алыс айдалдың,
Камоодо жүрүп каржалып,
Кадырын билдиң, майдандын.

Көп элден ачык, көзүң бар,
Көшүлтөр чечен сөзүң бар.
Көрүнгөн тиштеп кетпесин,
Көңүлдө болсун жаш балдар!

Ишенген балбан бөбөгүм
Ийилбес устун жөлөгүм,
Ийменбес оттуу жүрөгүң,
Иштей бер, баатыр өбөгүм.

Кыргыздын баары, кыйла зар,
Кыйкырсам элим, ыйлашар,
Кыямат күндөр туш келди.
Кыйнашар душман, ыйлатар.

Атыңды сүйлөп жаш балдар,
Арка – деп жүрөт, аска-жар,
Айласын өзүң таппасаң,
Алганы турат, толкун шар.

Алоолоп жүрөк жалындайт,
Айтууга кубат табылбайт,
Армандын агып толкуну,
Агызат, деним кабылдайт.

Муң баспас, элде күн барбы?
Муңканбас бизде үн барбы?

Муңкулоон болуп, бүк түштүк,
Муратка жетер күн барбы?!

Карыңдын – бүттү дастаны,
Кадимки жокко жаш чагы,
Кайгылуу күндү жомоктоп,
Комузду карың таштады...

АЛЫМКУЛ АЙТТЫ

Чындыкты адамдын канынын
деңизине чөгөрүп жибере албайсыңар.

(М. Горький)

Отурган от жанында Абдыкалык,
Түрткүлөп кызыл чокту, көзөө салып,
Алымкул Гүлжамалды сүйлөсө – деп,
Өтүндү карыядан, кулак кагып...

Далайды чотко салган кыйды кары:
«Кимдерди отко салбайт, сүйгөн жары,
Жашчылык эр жигиттин дөөлөт башы,
Жаштыкта болгону жөн иштин баары.

Жашчылык – жалындаган от эмеспи,
Жашчылык – өзүнө өзү, сот эмеспи,
О, балам, курбуларың каалаган соң,
Эрмекте, зээнинң таза, чот эмеспи?...

Курбулар, таңыркашып Алымкулду,
Бардыгы чакыргандай моюн бурду,
Сакалды салаа менен бирден иргеп,
Карыя кулак тосуп, көзүн жумду.

Алымкул улутунуп, көөдөн керип,
Ачуусу өткөн ишке кайтып келип,
Сүйлөдү бир үшкүрүп, бир чымырап,
Кыскача, мына мындай жипке терип:

«Жалжалым – Гүлжамалды сүйгөнүм чын
Жалбырттап, тозок отко, күйгөнүм чын,
Жаралуу, колго түшкөн арстандай,
Жалдырап кайгы, муңду үйгөнүм чын.

Күкүштүн жаркыраган чолпон көзү,
Күйгүзгөн күмүш дабыш, ширин сөзү,
Асмандан азиреил аткан менен,
Айрылгыс өзүм үчүн бүткөн өзү.

Гүлжамал, кимди өзүнө каратпаган.
Кимдерге токсон тогуз санатпаган,
Керилип, менменсинген мырзалардын,
Кимине ысык темир жалатпаган.

Атасы Гүлжамалдын кара дыйкан,
Мүлкү жок, байлык кылып, алтын жыйган.
Жамалдын алды, артында уялаш жок,
Жалгыз гүл Жамал үчүн бардык жыйган.

Жамалдын көзгө түшөр келген жашы,
Кулпунган, калтар болуп, жибек чачы,
Иймейип, чабалекей канатындай,
Ак жүзгө кыналышкан кыйгач кашы.

Жамалды ким сүйбөгөн кыялданып;
Жамал деп, ким барбаган кумарданып,
Жамал да, жаздын кызыл гүлү болуп,
Көрүнгөн сулуу келбет жубарланып.

Жамал -ай. Жамал -чолпон, Жамал-жылдыз,
Жамал-от, Жамал-жалын, Жамал – нур кыз!
Жамалды жар кылууга канат жайып,
Жак – жактан кол сунушкан далай кыргыз.

Кыз байкуш, колдо туткун, куш эмеспи.
Мал берсе шайтан, жинге туш эмеспи.
Эрксизден гүлү солуп, тепсетилип,
Жүрөгү өлгөнүнчө муз эмеспи.

Ошол күн Жамалга да канат жайды,
Жамал жан, жактырган жок мартты, байды.
Ал кезде нан чайнашып, кол алышкан,
Жаралуу мен карыпты, басты кайгы...

Агабыз «жуучулуктун» колун сунуп,
Жамалдын бүлөөсүнө кулдук кылып,
Мен үчүн өз тилегин айтып салды,
Кеңешип, тилектештер ачык чыгып.

Жамалжан, жалжылдатып, чолпон көзүн,
Жароокер апасына жайып төшүн.
«Алымкул, жанга тете жигит го» – деп
Билдирген ыраазылык, алтын сөзүн.

Ал кезде өңчөй бийлер жыйын курап
Жем түшөр, чатак иштин башын курап.
Атагы алыс кеткен байкуш кызга,
Бир мыкты Төлөгө бул сөздү кылат:

«Бар дешет, тууганыңдын жалгыз кызы
Далайлар кол созот имиш жайдыр-кышы.
Шайлоодо канат, куйрук керек десең,
Мен сендик, кулдук урам, сөзүм ушу.

Сөз эмес экөөбүзгө кескен калың,
Кааласак какпайбызбы, көптүн малын?
Достуктан сөөктөшүү – түбөлүк иш
Башымды аттабассың, жок деп малың».

Дегенде, Төлө дароо, «макул» деген
«Бий досум, мунуң сонун акыл», деген
Дос болдук эчен жылы кадыр калбай,
«Достой да жилик кыйбас жакын» деген.

Эки бий кубанышып, колду сунуп,
Кармашты, кудалашып кулдук уруп.
Беш ата, кыз атасын эсине албай,
Төлө бий күлүк минген чиреп туруп.

Ал кабар, бийден мурун учуп жетти,
Атасы, кыз байкуштун чоочуп кетти.
«Сыртымдан сата турган мал эмесмин
Ар дайым бул Төлөнүн кордугу өттү!».

Деп айтып, долуланып, күйдү-жанды
«Өгүзгө кантип берем, күйгөн шамды?
Атасы – бий, атагы болгон менен,
Баласы болгон эмес, киши санды.

Көрбөйсүң адам сындуу кылган ишин,
Жаба албайт, оозундагы отуз тишин.
Дүкүйүп, чочко сындуу, кабак ачпай,
Кайтарат, адам эмес, малдын изин...

Төлөнүн бул кордугу кандай кордук?
Төлөнүн бул зордугу кандай зордук?
Мал болсо, баарын бийлеп, ичип жеди,
Ким чыдайт акырында, малдай болдук.

Төлөнүн канын суудай агызбасам,
Тагдырда ушул бүгүн жетсин казам.
Мал эмес, башымды да сатып кирди,
Чайналып, бул доңузга кантип жатам?!»

Аңгыча кош жигиттеп Төлө «баатыр»,
Атасын кыз байкуштун чакырыптыр,
Башымды саттыңбы?» деп кеңешемби,
Жогол! деп кыз атасы бакырыптыр.

Төлөнү анын жообу чочуткан жок,
«Кыз эмес, баарын бийлеш, милдетим ок,
Бул элди мен билемби, эл билеби,
Чоң олжо – курсагынын болгону ток»,

Деди да, Төлө кылды билген ишин,
Кагам – деп, кайра айткандын отуз тишин,
Чырылдап кыз атасы кала берди,
Кайтарып жокчулуктан өткүр мизин.

Ошентип, ал арадан көп күн өткөн
Азаптуу Жамал чиркин, жашын төккөн,
Ал кезде, оттуу болуп, шоктуу болуп,
Кай жигит болгон дейсиң менден өткөн.

Мен анда Жамалсыз күн, болбос дегем,
Мындан чоң бактысыз күн конбос дегем,
Жайнаган Ала-Тоонун кызгалдагы,
Өлбөсөм жат колунда болбос дегем.

Ал кезде, кыз оюнга тоголонуп,
Жамалжан кайда болсо, кошо болуп,
Жамалга өзүм гана токмок салып,
Жалдырап айкашчу элем, созолонуп...

Ал кезде үнү сүйкүм, ыры көркөм,
Эч жигит болгон эмес, менден өктөм,
Моминтип, толкундатып ырдаганда,
Жашыктар беттей албай төмөн чөккөн:

Ак туйгун менмин талпынган,
Ак пери сенсин калкымдан.
Айланып алыс кетпеймин,
Ак пери сындуу жаркындан.

Тагдырдын жолу – тайгак жол,
Таалайга күткөн кун ошол,
Тараза жылдыз батканча,
Таңшытпай, алтын берсең кол.

Жаркылдап көркөм күлөсүң,
Жайдарым, сонун мүнөзүң,
Жашырып койсо жараткан,
Жаш жандын кылган күнөөсүн.

Дабышың күмүш үнүндөй,
Таасириң жаздын күнүндөй,
Таалайга жалгыз бүткөнсүң,
Талаанын кызыл гүлүндөй.

Карашың канды кайнатат,
Кадырың тилди сайратат,
Кайыктай жүргөн жел кыял,
Канткенде тынчып, жай жатат?

Кашың бар, сонун чийгендей,
Калемдин учу тийгендей,
Кайгыны жазар Күкүш жан,
Кайрылып келчи, ийменбей.

Эмчегиң чаян түйгөндөй,
Энтигип жарын сүйгөндөй,
Эбелек болгон жүрөгүм,
Эзилип муңга күйгөндөй.

Ойлонсом күнүм аккан сал,
Оболоп учпай болдум дал,
Ойроттон сендей сүйбөсөм,
Ойнобой кудай отко сал?

Кылчайсам, күнүм аккан сал.
Кылчактап учпай болдум дал,
Кыргыздан сендей сүйбөсөм,
Кыйнабай теңир отко сал?

Сүйгүзсөң алтын сүйөйүн,
Сүлдөрүм калсын күйөйүн,
Сүйгөнүм бөлөк калган деп,
Сүйбөсөң зарлап жүрөйүн?

Айтылган антка бекембиз,
Армансыз жыргаар бекенбиз?
Айланткан душман көп чыгып,
Арманда кетер бекенбиз?!

Көкөлөп учуп жүрсөмчү.
Көөнүмчө ойноп-күлсөмчү,
Көңүлдөш Күкүш сен менен
Көп жылдар доорон сүрсөмчү.

Ак туйгун болсом чөлдөгү,
Ак өрдөк болсоң көлдөгү,
Ак селде тоодон айланып
Ак көлдөн келсем көргөнү,

Ак чабак болуп, чубалсаң,
Ак көбүк болуп, мунарсаң,
Ак жибек жайып, тор кылып,
Ак толкун кечип, кубансам.

Сунулган колум жетеби?
Сүйсалган сулуу, кетели!
Сурданып жүргөн душманым,
Султандар алып кетеби.

Маңдайдан шорум кетеби.
Малдуулар сага жетеби?
Мал киндиктүү тууганың
Майыпка сатар, кетели!

Күкүк бир менен Сейнептей,
Күйүттүү болуп, кол жетпей,
Күкүшүм сен деп, келгенде,
Күйөөрүм келчи, дегдетпей.

Тагдырдын жолу, жаман да,
Таарынам, чиркин, заманга
Таалайлуу болчу жалжалым,
Тартылбай бекер жаманга!

Тозоктуу ушул мүшкүл иш,
Толкундап өтөт кылган иш,
Токсонго бирге жашасак,
Тойбосок керек, кандай сиз?

Карашың сырды чечишкен,
Кадырман жалжал жетишкен,
Кашкая күлүп кол берчи,
Карайлап турам кетиштен.

Жардылык, чиркин, басса да,
Жалбырттуу отун чачса да,
Жар болсок бизде арман жок,
Жараткан көрүн казса да.

Жан алгыч, мени атса да,
Жаныма кылыч батса да,
Жарыгым сен деп, кетермин,
Жалындуу отко жакса да...

Ушинтип эчен таңды атыргамын,
Жүрөктү толкундарга батыргамын,
Сүйгөнүм, жан аяшпас, жалжалымдын,
Бал тилин эчен татып, татырганмын.

Тетигил белде бийдин айлы болгон,
Тигинде кыздын жаңы кайны конгон.
Ал кезде жол бөгөгөн жер көчкү жок,
Жол тоому ушул жерден айры болгон.

Эки бий урматташып сакал жайкап,
Дөң-дөңдө олтурушчу кымыз чайкап,
Бир күнү Абыл барып улак тартып,
Алардын жайын кайтты толук байкап.

Иш жайы биздер үчүн кермек болду,
Кудасы бүрсүгүнү келмек болду,
Шайлоодо талашы жок, чыгым кылбай,
Төлөгө болуштукту бермек болду.

Биз болсок бир күн мурун туура салып
Аныктап кабар алдык, кызга барып,
Кудалар шаани менен келген түнү,
Жамалды алып качып, жолго салдык.

Алда ким биздин сырды мурун жетип,
Кош бийге жеткириптир баарын чечип,
Ал дөөлөр тогуз жигит күзөт коюп,
Милдетин тапшырыптыр нечен зекип.

Сур булут улам айды каптай калып,
Ай кээде, жерге карай көзүн салып,
Таргышып ай булуттар турган чакта,
Тетигил чоң, чалкакка жеттик барып.

Аңгыча «тос-тос» деген дабыш салып,
Токмоктой союлдарын кармап алып,
Туш-туштан дабыратып сабап жатты,
Үч адам, бир адамдан кармап алып.

Биз үчбүз, алар тогуз салгылаштык,
Таргыштык, алкалардан алгылаштык,
Сүзүшкөн тоо текедей карсылдашып,
Үн, сөз жок, сүргүлөшүп баргылаштык.

Жолдошум, Абыл болчу, балбан мыкты,
Экөөнү ителгидей шилтеп жыкты,
Бир кезде союл менен кошо кеткен,
Бирөөнүн «өлдүм» деген үнү чыкты...

Аңгыча, жабалактап куугун келип,
Биздерди жанчып кирди, иттей керип,
Бир кезде, бөрү тарткан жаш кулундай,
Жамалдын үнү чыкты, жакын келип...

Бир жигит Абыл жакка жакын-барып,
Беттебей тайсалдады, буйтай калып,
Бир кезде аркасынан бара жатып,
Мингенин так чыкыйга өттү салып.

Тобурчак бир чыңырып ала салды,
Жыгылбай Абыл чуркап тура калды.
Куугандар жөөлөп калган жаш бүркүттү,
Чурулдап айландырып курчап алды.

Байлашты, жанчып жатып, канга бөлөп,
Баш-көздүн тамтыгы жок, көпкөк көнөк.
Төлөнүн бир үйүнө киргизишти,
Жанчылган бутту, колду араң желөп.

Эртеси жер кайкыган болду жыйын,
Бийлердин бирисинен, бири кыйын.
«Бирөөнүн никелеген жарын алып,
Бул элди көрбөгөн – деп, жалгыз тыйын»

Аңгыча, чырылдаган ый угулуп,
Дүрбөлөң, чуулар менен кулак тунуп,
Өкүрүк, азан-казан, төмөн жактан,
Бир «шумдук» бизге келди, колун сунуп...

Төмөнтөн төртөө келип, учуп атчан,
«Төлөнүн Төлөмүшү каза тапкан,
Түндөгү жан аяшкыс кармашууда,
Карынын кара кушун жара чапкан».

Деген үн, кулагыма октой тийди,
Бышырып, жүрөгүмө чоктой тийди,
«Бийлердин чырагына май тамды» – деп,
Абыл жан бир шумдукту ичке түйдү.

Тополоң, чак-челекей, үндөр бийик,
«Кыргыла, жоготкула, малын тийип,
Катуудан казан калсын, күлүн сапыр,
Катынга калса болот жалгыз ийик»

Өлдүбү, өлгөн жокпу жалын күйдү,
Союлдап талкалашты, жаман үйдү,
Бир урук айлыбыздын малын талап,
Тойбогон бий, болуштар алды – чүйлү.

Сурабай иштин жайын толук терип,
Пристав соту менөн жетип келип,
Соттоду түбөлүккө Сибирь жакка,
Айрылдык, элден, жерден, жардан тенип.

Чынында, Төлөк какбаш өлгөн эмес,
Эмдиге чал Төлөктү көмгөн эмес,
Кыянат дайым өкүм сүргөн менен,
Мындайды далай кары көргөн эмес.

Ошентип айлык жолго туткун болуп,
Кол-буттар жараланган кишен согуп,
Көз жайнап, жүрөк кайнап, өлбөгөн ой,
Азатты сөрө кылган жанды коруп...

Ушинтип азап чектик, алыс кеттик,
Айланып казган кенге барып жеттик.
Эңкейип, суу жутууга уруксат жок,
Эңгиреп шордуу жашты жолго септик.

Туткундар биз эле эмес, түркүн элден
Түрдүүсү түрдүү иштен туткун келген,
Муштумдай кара нанды сууга чылап,
Картерде биз шордууга мүмкүн делген.

Барган соң баарыбызды кенге бөлгөн,
Таш чагып, метирлечү жерге бөлгөн;
Бир күнү жер астында чатак чыгып,
Жан достум, Абыл курбум, анда өлгөн!..

Бул күндү көрбөй калды кайран курбум,
Курбумдун эрдигине моюн сундум.
Жаркырап, тирүүлүктө болгон болуп,
Түбүндө кала берди терең мундун.

Ой, чиркин, ошол күндү басып келдим,
Таш баскан эчендерди ташып келдим,
Акыры алты катар гүл чыкканда,
Айланып, азап-тордон качып келдим...

Мен жерден кеткенimde он жети жаш,
Алты кат кар жиреди бул шордуу баш.
Алты кат гүлдөр жайнап, булбул сайрап,
Болгондо келип көрдүм, тыгылган саз.

Бул сазды силер менен бирге кечип,
Бул сырды силер менен бирге чечип,
Олтурам араңарда мунду санап...
Айрылган эл-жериме кайтып жетип.

Кара көз, сыйкырлуу сөз, Жамал болсо
Өлүптүр, зоодон учуп кайгы толсо,
Мелтиреп, зоо түбүндө жаткан ирим,
Жуубайбы, жазыксызды, маакул болсо?...

Ошентип Гүлжамалды сүйгөнүм чын,
Ал үчүн жүрөгүмдүн күйгөнү чын,
Махабат бир жүрөктү эки кылып,
Бетимдин ак бетине тийгени чын». -

Деп айтып, улутунуп, керип кашын,
Алымкул комузчуга бурду башын.
Буулугуп, уюп уккан, жашык кары,
Бышактап: токтоткун! – деп, төктү жашын...

ТАРТЫШ

Козголбой жатып өлгөнчө,
Кыймылдап жатып, атып өл.

(Элден)

Такатсыз толкундаган калың элим,
Талкуулап падышанын кандуу селин,
«Беребиз, бере албайбыз» деген үндөр,
Бажылдап, бир-биринин укпайт кебин...

Бий-Төлө кесирленип, бууракандап,
Асманга колду шилтеп, көктү жаңдап,
«Орус деген көктөгү жылдыздай эл,
Кай акмак, каршы чыгат, союл камдап.

Падыша, кудай сүйүп койгон пенде,
Буйругу сүннөт болгон калың элге,
Не кылса, буйрук менен иштей алат,
Өрт койсо, эрки толук биздин жерге.

Кайсыга биз кеңешип олтурабыз,
Каалаган болор ишти болтурабыз,
Калың эл, бул жыйындан тарай берсин,
Калганын спискенин толтурабыз!

Пишпекте, Пристовдо кеңеш болду,
Билгичтер мындай-андай дебес болду,
Улуктун бар жардыгын угуп туруп,
Бардыгы макулдукка колду койду.

Кимде-ким бул буйрукка каршы келсе,
Болбосун таарынчысы жалгыз менде.
Карматып өкүмөткө тапшырамын,
Таанытып каршылыгын калың элге».

Калың эл, уу-чуу болуп толкуй кетти,
<<Кармалбай кандай азоо азат кетти.
Жарыктан, караңгылык жарык болуп,
Биз эмес, баарыбызга каза жетти.!»

Деген үн туура жактан атырылды,
Калың эл үнгө карай жапырылды.
«Адамзат жандан кечип турган кезде,
Укпайбыз отко түрткөн акылыңды»

Ук болуш, орус эли обдулган эл,
Толкуса басып кетчү каптаган сел.
Биз үчүн анын баары желдет эмес,
Эки элди бөлүп турган караңгы бел.

Көпчүлүк орус эли такка каршы,
Так минип тайраңдаган бакка каршы.
Тартышып азаттыкка сүйрөп жаткан,
Жумушчу, чоюн колдуу калың жалчы.

Мен көрдүм орус элин кордук көргөн,
Миң-миңдеп азап тартып ачтан өлгөн.
Кылычтын мизи менен сүйлөшпөсө,
Адам аз, падышага көңүл бөлгөн.

Биз дагы Орусия элиненбиз,
Биз дагы азаттыктан желиненбиз.
Падыша, төрө, болуш, желдеттерди,
Шыпырып жоготуучу селиненбиз».

Деп айтып эр Алымкул ачууланды,
Толкутуп кордук көргөн байкуш жанды.
Калың эл кайрат кылып Алымкулга,
Сүйкүмдүү сыпаат менен кабыл алды.

Күйдүрүп чоң төрөнү басты жалын,
Төгөм деп каршылардын кочкул канын.
Карма деп буйрук кылды жигиттерге,
Көп элдин көрүнүктүү арыстанын.

Жигиттер шапа-шупа тура калды,
Сүйлөгөн Алымкулду колдон алды.
Жалындап толкуп турган калың элден,
Бир киши бир жигитти салып калды.

Чың тийбей, толкуп турган калың калык
Туш-туштан кирип кетти, камчы салып.
Солдатка тизилишкен алтын – жаштар,
Токтоосуз кол салышты, баса калып.

Жамырап, элдин баары кирип кетти,
Чурулдап, күчөтүшүп, тепе-тепти,
Камчылар дыбыр-дыбыр жабалактап,
Тилишти, мыктылардан эчен бетти.

Тизмечи, ыстарчындар кызыл жаян,
Эл үчүн: эл билгендер болду чаян,
Кош беттүү, кошоматчыл алдамчылар,
Качырды – Төлө бийди төшкө таян.

Бир тобун кызыл жаян кылып таштап,
Калың эл чурулдашты, жабалактап.
«Кимде-ким солдат деген үн чыгарса,
Так ушул кылаарыбыз кызыл баткак».

Деп айтып, калың толкун баталашып,
Казатка чыкмак болду, канды чачып.
Алымкул алдастаган айгай салды:
«Атсыздар, мине берсин тапса басып?

Мал эмес, жандарыбыз кайда калат?
Калың журт мыкты болсун тандалып ат
Кимде-ким бул тилекке каршы келсе,
Так ушул колубуздан каны тамат!

Таң эртең даяр болсун өлбөгөн жан,
Бардыгы болуш керек-жарактанган.
Усталар таң аткыча узанышат,
Унутпай, жарма-сүзмө, алгыла нан».

Дегенде, чур-чур эткен дабыш басты,
Карылар, а кудайлап колун жайды.
Бий, болуш, тизмечилер молдо менен,
Алактап калың элден алысташты...

Ажынын маңдайынан тамчылап тер,
Кып-кызыл кан көрүнөт кап-кара жер.
Челкийген Төлө бийди булкакатып,
Теңселип араң желет ак туяк кер.

«Аркадан иттер келип калбас бекен?
Ажым сиз, бастыра жүр, бекем бекем!
Алардын ачуу тери чыккан чыгар,
Шашпасын кан жуткузуп эртең жетем!»

Деп ажы, ачып кеткен камыр болуп,
Шишинип, ат үстүнөн араң солуп,
Баратат кара күчкө кайрат кылып,
Толкундан соо калганга маакул болуп.

Кош беттер, чарк айланып: «Ажым» дешет,
Акактап, ажы киймин атчан чечет.
Кол салган калың элге тиштенишип:
«Сойлотсок, Алымкулду аттиң» – дешет.

Ал кезде алтын шоола бата жаздап,
Асманга кызыл нуру жабалактап.
Бүгүнкү кан чыгарган тартыш сырын,
Элестүү көрсөткөнсүйт көккө мактап.

Арадан бир оокумдар өткөн чакта,
Көрүндү чапкан жандар алды жакта,
Бер жактан чочуп калган ылай жүрөк,
Ажы, бий чочуп кетти: «Кудай сакта!»

«Чапкандар, көл толкуткан болуп жаян.
Чатактын башталышын кылды баян.
«Бөмөштүк, бадиретчик, баарын кармап,
Кылышты жатакчылар кызыл жаян:

«Келиптир Самаркандан ысык кабар,
Казактар, Алматыга болгон даяр,
Меркини, Чалдыбарды кыргыз, казак,
Камалап, заманасын кылыштыр тар».

«Кордойдон почтоочунун мээсин жарып,
Акчасын аты менен талап алып,
Торголуп Узун агач калды дешет,
Кайраттуу казак жаштар, камап алып».

«Ташкенди талкалашып алды» дешет,
«Ойрондоп Олуя-Ата калды» – дешет.
Мергендер, тоодон кийик аткан сындуу,
Ку мд акты жан канына малды» – дешет.

«Солтонун Чолпонкулу, Жантайлары,
Өзбек өзү баштап манап-баары,
– Солдатты беребиз – деп, элден чыгып,
Пишпекке – түштү дешет, арыздары...

«Аялдар, бир песирди кармап алып,
Өлөрчө кылды – дешет, башын жарып.
Калганы эртең-бүгүн угулмакчы,
Ар күнү турмакчыбыз, кабар алып».

Эл толкуп көрүп жатат камылгасын,
Бул күндө кимдер кара жамынбасын.
Мойнуна эл каамытын илген эрлер,
Жолборсчо кантип эргип чамынбасын.

Деп айтып, «биздин айыл белен – деди,
Силерге ошондуктан келем» – деди.
Бер жактан запкы жеген Төлө бий да,
Чатактын жайын угуп элдеди...

Үн-сөз жок, ажы бир топ башын чайкап,
Карады, бардыгынын түрүн байкап,
«Баргыла, жолуңуздар болсун» – деди
Көңүлсүз, кабарчыны кургак жайкап.

Бул кабар ажы, бийге октой тийди,
Жилигин чагып турган чоттой тийди,
Эзелки кандан бүткөн байлык кетип,
Сүт болуп сорулган эл чоктой тийди.

Камчынын сабы менен ээрдин кашын
Акырын урган болуп, сыйпайт башын!
Толкунга күчү келбей калгандыгын,
Билди да, кыйдылыкка кирди бачым.

Шалкыйып, үнсүз гана кыбыратып,
Ажы-бий кейкеңдешти шыбырашып.
Четтеги куу молдону Төлө жандап,
Шыбырайт эрди башын кыбыратып.

Шыбырга кыйды молдо: «Макул» – деди,
Ажым, бул айтканың акыл, – деди.
Эл менен эрегишээр мезгил эмес,
Кармашсак ажалыбыз жакын» – деди.

Жетөлүп, кылыр көзүн күлүңдөтүп,
Орсок тиш, томпой оозун мүлжүңдөтүп:
«Эл – жемиш, колдон чыгып кетпесе экен,
Бир жигит кабар кылсын, түндөп жетип».

Эрксизден, келечекти эске кармап,
Көп элге актанышты сөзүн камдап.
Караңгы-шыбыр менен сыр чечишти,
Бир-бирин өңкөй «дөөлөр» ичтен жаңдап...

Сөз бүтүп, айры сакал ажы туруп,
Кош беттүү жөкөрлөргө моюн буруп,
Эл камын ойлоп турган адамдарча:
«Мырзалар, уккула – дейт, акыл куруп.

Болор иш болгонунча болгон белем,
Каапырлар кайгы менен солгон белем,
Мусулман зоболосу көтөрүлүп,
Бактысы пайгамбардын конгон белем.

Султаным Түркстанга келет белем?
Суракты өзүбүзгө берет белем?
Буйрукка шек келтирген каапырларды,
Таш бараң зындандарга терет белем?!

Арбагы бабабыздын конот белем?
Ак тилек анык кабыл болот белем?
Атанын алыстаган эски салты,
Төгүлбөй, калыбындай толот белем?.

Бир адам, тандап минип, кайра барсын:
Калдайган калың журтка кабар салсын,
Каапырга каршы чыгуу милдетибиз,
Мусулман заманы үчүн кайгылансын.

Өзүбүз эл болобус кандык курган,
Түшүнбөй чатак кылат, өңкөй урган,
Эстүүдөн эл баштаган кан шайлайбыз,
Жазалуу, бул тилектен моюн бурган.

Аскерге эркектердин баарын алып,
Каапырлардын колкосуна канжар малып.
Бабанын өткөн доорун жаңыртабыз,
Урматтуу султанымдан буйрук алып.

Бүгүн эл түшүнгөн жок айтканымды,
Элге мен далай акыл айтпадымбы.
Эл бизге капа болор эч жөнү жок,
О кудай, элден бөлбөй тарт жанымды!?

Пашаага солдат бериш токтоду – деп
Айткыла, кайта-кайта билгизип, бек:
Жок жерден бүгүн бекер тартыш чыкты,
Жарамсыз андайларды кылбасын кек!...

Биз менен бирге жүрөт Кыдыр, Канат,
Эбакта макулдашып, кылган талап,
Кыргызда кыдыр колдоп жүргөн адам,
Эртеңден эл башкарып, хан аталат.

Бул сөздү бардык жерге жардап келсин,
Эртеңки жыйын жерин камдап келсин.
Бий, болуш, солдаттыкка каршы экен – деп
Аныктап, түшүндүрүп, барлап келсин.

Атайын Алымкулга бара келсин,
Алымкул, Жунуштарын ала келсин.
Ар кимге милдеттентип, иш бергиле,
Ал жерден аксакалдар жана келсин».

Бул сөздү канкор Ажы айтып салды,
Жигиттер төкпөй, чачпай кабыл алды.
Булардын чын ойлорун билбегендер,
Кандай? – деп бул кабарга айран калды.

Шашылыш так ушундай айла курду,
Көп элдин энчисине колун сунду.
Калың элмыш көрсөтүп турган кезде,
Кылчайып амалсыздан моюн бурду.

Мезгилдин бир мүнөтүн өткөрбөстөн,
Өткөрүп келечекти тизип көздөн.
Капканды кайта дагы салып кирди
Артында калбайлы – деп аккан көчтөн.

Ажы бий кылдат менен акыл кылып,
Сырларын сыртка чачпай ичтен тынып,
Бийликти, күчтү колго алмак үчүн,
Өздөрү мындай чечти маакулсунуп.

«Мылтыктын артыкбашын мерген алсын,
Менсинген жоо бетине каршы барсын.
Мергендин аркасында Ашым болуп,
Жоо менен беттештирип, кайта салсын...

Алымкул Пишпек жакка барып келсин,
Жөн билет, бардык ишке канып келсин.
Солтонун калың эли канткен экен?
Кат берип, кат кабарын алып келсин».

Ушундай көз кырлары болду чалыш,
Бул кеңеш Алымкулга колду салыш.
Алымкул, мында калса кесир болуп,
Кокустан колдон чыгат бийлик, намыс.

«Алымкул барса кайта аман келбес,
Дегенди максат кылат, Төлө кербез.
«Мындагы кол көтөргөн жигиттерге,
Өлбөсө биздин балдар, тести бербес», –

Деген ой, ажы бийдин анык сыры,
Экөөнөн башка жанга чыкпайт чыны,
Ал кезде боркулдаган чоң казандан,
Ажыга, урмат менен тийди... чыны...

Кош жаздык колтугунда, кырдан жатып,
Эринип, ак чыныдан сорпо татып:
«Оо, кудай, жалгай көргүн, кулунду!» – деп,
Козголду чүчкүргөнү бара жатып.

Чүчкүрүк көпшөк денди күлкү кылып,
Мурдунан уртаганын алды сыгып...
От жаккан, бакырайган кара койчу,
Каткырды чыдабастан сыртка чыгып.

Жигити жанындагы тура калып,
Ажынын мурдун сүрттү, жоолук алып.
Жанында кошоматчыл, бети жоктор:
«Ак чүш!» – деп кубанышты, жагалданып.

Ангыча, Алымкулдар кирип келди,
Шайдооттой үчөө катар салам берди.
Жанында жандай көргөн эки курбу,
Айланта иргеп өттү турган элди.

«Кел-кел!» – деп, капшыт жактан орун берип.
Кесирдүү Ашым турду кашын керип,
Ашымга кылыр бүткөн, тубаса баш,
Кетчүдөй бука сындуу жерди челип.

Төлө бий сүйүп турган жандай болуп,
«Келгиле кулундарым, айдай толуп,
Кудаанын кудурети эбегейсиз,
Биз дагы тирилдик го жандай болуп»...

Деп баштап, сылап-сыйпап, айтып салды,
Үч жигит түшүнгөндөй сөзгө канды.
Төлөнүн шум кыялын эсептебей,
Алымкул – оттуу баатыр макул алды...

Аңгыча кол тазарып, келди табак,
Тез гана машакатсыз желди тамак.
«Эмесе, түн жамынып жөнөйүн» – деп,
Алымкул сүйлөп жатты колун жалап.

Төлө бий акчыланып: «жолдош алгын»,
Карт ажы көсөмсүнүп: «жалгыз баргын»
Эки жан качан болсо эпсиз болот,
Дечү экен, илгерки өткөн баатыр Чаргын»,

Алымкул, шер эмеспи: «Дурус» – деди,
Кексээрек Жунуш аны: «Буруш» – деди.
«Жок, Жүкө! Жалгыз эле барганым жөн,
Эки адам салмак белек уруш? – деди».

Жаш Жунуш – «Мен барамын андай болсо,
Бир жигит канткен менен болсун кошо» –
Дегенде, Төлө кейип: «балдар ай!» – деп,
Мындайча кереленди, алдын тосо:

Алымкул орустардын тилин билет,
Солтонун эли менен шаарга кирет.
Калаада кандай абал болгондугун,
Топ-толук, калтырбастан билип келет.

Бир адам кайда болсо таба алат эп,
Не керек, жолдошунун кайгысын жеп.
Кокустан орустарга түшүп калса,
Кутулат баланчага малаймын» – деп.

Деп айтып – семиз Төлө, туруп калды,
Алымкул чын акылдай маакул алды.
«Кара атым аман болсо кор болбосмун –
Кантемин качан болсо өлчү жанды».

Деп гана «Аман-эсен тургула!» деп,
Колдорун ар киминин кармады бек.
«Келемин, аман болсом, эки конуп,
Өлбөсөм же калбасам, азапты-жеп.

Ушинтип калгандарта кайырдашып,
Негедир даярданды ашып-шашып,
Унчукпай, баатыр Жунуш капаланды,
Денинен жалындаган отун чачып...

Олтурган байкоосузда момун кары:
«Балага жолдош болсун, кудай ары!»
Деп айтып, алаканын жайган чакта,
Чуулдап, бата берди элдин баары.

Жылмайып, Алымкул шарт тура калды,
Керилип, керегеден сөлпөөр алды.
Чыдабай, катар өскөн жандай Жунуш,
Эрксизден Алымкулду кармап калды.

Жапар, Шашкандай айта берди, катар-катар,
«Сен койгун, мен барам!» – деп, көпкө
«Иш бүттү, бата болду, жолу болсун,
Кайырдуу болсун балам, тарткан сапар.

Эсен бар, дайым ачык болсун багың,
Алып кел, Алымкулдун аргымагын!» –
Деп айтып, баягы чал кошо чыкты,
Көтөрүп калгандардын сынган шагын.

Алымкул: «кантесиңер, Жапар, Жунуш,
Мунуңар, көпчүлүккө келбейт дурус.
Жанымды кантип эле коргобоюн,
Азыр жок кан кечишкен кыргын-уруш...

Мен эмес, өзүңөргө сак болгула,
Куралдын калгандарын бат болгула.
Кеп менен болгон иштин алдын ээлеп,
Күнөөсүз, кеп алдында ак болгула!»

Деди да курбуларча кучакташып,
өбүшүп, атка минди, канат жазып.
Карыя Алымкулдун колун кысып,
Акырын кайра жүрдү кадам басып.

Найзасын үзөңгүгө чалып алып,
Дагы бир эр Жунуштун колун алып,
Жап-жалгыз «ат дабышын, эрмек кылып»
Шарт койду, түн койнуна кучакталып.

АТ МЕНЕН АЛЫМКУЛ

Түн ортосу, бүркөк туман –
Көрүш кыйын жан-жакты.
Баатыр казак жарды жууган,
Сууну бойлоп баратты.

(Пушкин)

Сары жел менен жарышып,
Санаалар менен алышып.
Шамалдай учуп баратат,
Шадыда тизгин карышып.

Тууранын чаңы буркурап,
Туяктан кесек быркырап.
Сакадай болгон сан таштар,
Салмоор таштай зыркырап...

Такасы оттук чаккандай,
Таманы ташка баткандай.
Жамбыдай болгон сом туяк,
Жаа менен кошо учкандай.

Чөптөрдүн башы кыбырап,
Чөлдөгү куурай шыбырап.
Зыркырап учкан күү менен,
Зилзала чыгат, тыбырап.

Жалбырак, чөптөр шуудурап,
Жаргак тон желге куудурап.
Илмеңдеп учкан камгактар,
Илептүү желге куудурат.

Тамчыдай тери шорголоп,
Тайгандай чуркап, жорголоп.

Дүнүйө капар макулук,
Дүбүрттөн качат корголоп.

Ойсоңдойт, тулпар каранат,
Обу жок жерден жаланат.
Жибектей болгон сыйда жал,
Жел менен майда таралат.

Кундуздай болгон жаныбар,
Кулжадай болгон саны бар.
Көмүрдөй кара, ак маңдай,
Төгүлбөс тайкы жалы бар.

Секирген сыны кайыптай,
Суудагы сүзгөн кайыктай.
Оштонот, күлүк ойсоңдоп,
Обу жок сулуу зайыптай...

Көкүрөк, күлүк тайгандай,
Кирпиги ийне сайгандай.
Таноого муштум баткандай,
Талтаңдап басат, тайманбай.

Кулагы канжар учундай,
Кузгундай көзү бузулбай.
Менсинет күлүк, талпынат,
Мүнүшкөр салган кушундай.

Алкынтып муну жараткан,
Алымкул минип бараткан.
Этектер эпсиз, дирилдейт,
Эсепсиз ылдам канаттан.

Алымкул эрдин эриндей,
Алымкул шердин шериндей;
Касташып калган мүнөзү,
Кара көк, болот темирдей.

Карагай найза сороктоп,
Карчытта сөлпөр колоктоп.
Тепселип жаткан кара жер,
Телмирип калат, жомоктоп...

Көрүнгөн түрү арыстан,
Көк жалдар менен алышкан.
Сымбаты: чымыр, орто бой,
Сапталып койгон – барыскан.

Сүйлөсө сөзү, булбулдай,
Сынтага сүйлөйт ургандай.
Алагар көзү жалтанбай,
Ажалга карап тургандай.

Өздөшүп жүргөн эл болсо,
Өзүн да берет, ден болсо.
Ойноп да, чындап басынтат,
Обу жок душман шер болсо.

Сүйлөгөн жандар шыбырап,
Сыртынан гана жыбырап.
Убара болгон аларга,
Унчукпайт кайта кыбырап.

Ачуусу келсе күлгөндөй,
Алышкан жоосун сүргөндөй,
Эркиндик, теңдик эшигин,
Эңкейип, өзү түргөндөй...

Тамаша кылса, сүйгөндөй,
Таалайдын шамы күйгөндөй-
Ар кимден жыйнап, эл үчүн,
Азапты жалгыз үйгөндөй...

Кубанып калса баладай,
Күүлөнүп артын карабай.
Белсенип атка мингени,
Белгилүү баатыр Тамадай!

Бүркүттөй сүрүн караса,
Бөтөнчө кылык тамаша.
Калыстык кылса, көөхарды –
Кадактай турган тараза.

Күлгөнү жаздын күнүндөй,
Келбети, сүйкүм – гүлүндөй,
Касташса кандуу каары бар,
Кайгылуу кыштын түнүндөй.

Кылыгы кыздан ашкандай,
Кайраты кыян ташкандай.
Кекенип, ачуу сүйлөсө,
Керней үнүн баскандай.

Тамаша кылып сүйлөсө,
Тамызат отту күйбөсө.
Сымбаттуу далай келиндер;
Сыртынан сүйгөн, сүйбөсө.

Кабагы, айдай жаркырап,
Кызганбай сүйлөйт шаркырап.
Жаңы эле көргөн адамга,
Жакуттай элес калтырат.

Алысты – алыс билбеген,
Арамза сөзгө кирбеген.
Кыргыздын кытмыр сөздөрүн,
Кылдаттап айта билбеген.

Эр жүрөк, өтө шашма жан,
Энөөлүк кылбайт башкадан.
Искендер сурак кылса да,
Ичине арам жатпаган.

Кордукту көрсө түтпөгөн,
Кожо да болсо бүктөгөн.
Айдоодо жүргөн жеринде,
Азапты антип жүктөгөн.

Кыймылы учкул шумкардай,
Кадамы баскан тулпардай.
Шайыр мүнөз, шамдагай,
«Шайтанды» жэңээр, куткарбай.

Отурса көркөм кыргыздай,
Обдулуп турса шырғыздай.
Көзүнө-көзү кез келсе,
Өтпөгөн жигит жылмыйбай.

Келиндер көрсө сүйгөндөй
«Келбеттүү жар» деп күйгөндөй.
Ичи тар, арам жигиттер,
Ичине бузук түйгөндөй...

Алымкул эрди көргөндө,
Ар кимдер айтат дөң-дөңдө:
«От жүрөк баатыр, ушундай,
Ордумда калса, өлгөндө»...

Алтын таң менен аралаш,
Асылбаш ченге чамалаш.
Секиге келип токтоду,
Серепчи салып, жылаң баш.

Боз куштай болуп, зыпылдап,
Боорунан тери чыпылдап.
Ак көбүк жууган кара тер,
Атынан тамат тыпылдап.

Калпактан көп-көк буу чыгып,
Кош этек учуп, чуу чыгып.
Бетине сүрткөн жоолуктан,
Берметтей ысык суу чыгып.

Бейкутсуз жолдон өттүм – деп,
Берчемдүү жерге жеттим – деп.
Элирген баатыр токтоду,
Эс алып, кайта кеттим – деп?

Атынан түшүп, каңтарып,
Ар жагын карайт аңтарып.
Тоодакты көргөн шумкардай,
Төмөнүн карайт, тамшанып.

Атынын белин чечкенсип,
Айланып учуп жеткенсип.
Тизгинди түйүп жалына,
Тыныкты, чектен өткөнсүп.

Кол жетти болуп сапарга,
Коркунуч келбей капарга.
«Айылга күндүз барам» – деп,
Айланды мында жатарга.

Көрпөчө башка жастанып,
Күн чыгыш жакты баштанып.
Чаалыгып калган Алымкул,
Чоюлуп жатты, назданып.

Кыйналган жигит, ич бүлүк,
Кылчактай жатты, үшкүрүп:
Чалкалап уктап калганда,
Чабылган, үркүн, түш кирип.

Таңдагы желдер бүлкүлдөп,
Талыкпай ойноп, сүлкүлдөп.
Багымдат маалы болгондо
Белестен дабыш түрсүлдөп.

Төрт адам чыкты жаракчан,
Төрт атты мыктап жараткан.
Жатканды көрө, шашылыш
Жабыла түштү баары аттан.

Кылычын бири кармалап,
«Кандай жан бул!» – деп таң калат.
«Аткылап, кармап алсак» – деп,
Аркысы окко камданат».

«Кокустан биздин эл болуп,
Кокуй иш бизге ден болуп.
Балакет болуп жүрбөсүн,
Баралык, атпай тең болуп.

Желпинбей токтоп тургула,
Жеткенде найза сунгула.
Каяша кылса бириңер -
Кылычтап анан ургула.

Жан кечти болгон жан чыгар,
Жарагы мыкты бар чыгар,
Баарыңар мыкты болгула,
Балакет мында бар чыгар».

Дегенде баары жабыла,
Дегендей басып камына.
Ажалдай болгон куралды,
Даярдап эрдин канына.

Сугарып алчу немедей,
Сунуш кылды, ченебей.
«Он» деген үнгө Алымкул,
Ойгонбой койду кенебей.

Арстанды көргөн эмедей,
Алактап, бирөө: «адам, ээй!»-
Калтаарып карап калышты,
Кайраттан жокпу кенедей?

Бир-бирин: «бетин ачкын» – дейт,
Бир-бирин: «жакын баскын» – дейт,
«Мылтыкты таамай келтирип,
Мээсине такап аткын!» – дейт.

Ырастап мээге аттыбы?
Ыргалып, мөңкүп жаттыбы?
Болбосо, коркок жигиттер,
Башкача айла таптыбы?!

ТУТКУНДАР

Өлсөк бир чуңкурда,
Тирүү болсок бир дөбөдө.

(Элден)

Пахтадай булут качкандай,
Калкылдап өтөт асмандан.
Булуттан чыккан ысык нур,
Кыйыныраак тамга баскандан.

Алтындай сары жер бети,
Кулпунат даңдын бермети.
Кучактап, сүйүп, турчудай,
Турмуштун сулуу келбети...

Кыймылсыз, үнсүз кара жер,
Жүрөгүн басып кайгы, чер,
Өлүмдүн күнүн күткөндөй,
Үстүндө жан жок – жумушкер.

Ар кайсы жерден буралып,
Көк түтүн чыгат мунарып.
Ар жерден бургуп чаң чыгат,
Асманга карай чубалып...

Биринен-бири озунуп,
Кошулат чаңдар созулуп.
Кайсы бир кезде бырыксыйт,
Тамдарга-чаңдар тозулуп.

Көктөгү булут ачылып,
Көлөкө чөгүп, басылып,
Илебин төгүп, ысык күн.
Маңдайга келген шашылып.

Кошулган чаңдар козголуп,
Топурак учуп, боз болуп.
Асылбаш элдин айлынан,
Тополоң чыкты тоз болуп.

Бирдеме күнгө чагылып,
Чагылган жоктон табылып.
Соёдой болгон чаң учат,
Сокулук жакка жабылып.

Бул чаңдар бекер чаң эмес,
Учкан чаң бизге таң эмес:
Бул чаңдар ажал сүрөтү,
Табигый бүткөн заң эмес.

Алты жүз кыргыз, он солдат,
Солдаттын баары өң салт ат.
Ителги тийген каргадай,
Чыркырап чуркайт адамзат.

Чолпонкул, Жантай, ажылар,
Чоюлган бектин баары бар.
Жоргозор менен чайпалтып,
«Калганы даты табылар» –

Деп сүйлөйт да күлүшөт,
Күлүшүп катуу жүрүшөт.
Таскака салган көп элден,
Басалбай кээси бүрүшөт.

Казысы кашка салынып,
Ийнине ченин тагынып.
Ортодо жүрөт пристав,
Жөкөрлөр кошо жабылып.

Камчылар менен чапкылап,
Мылтыктар менен аткылап:
Ак кылыч күнгө жарк этип,
Ар кимге тиет, баткылап...

Түстөрү качып, жез болуп,
Сур качып, моюн кез болуп.
Кадырман элим келатты,
Казылган орго кез болуп.

Алдында койдой айдалып,
Боочуга колдор байланып.
Армандуу элдер келатат,
Ажалды көздөй шайланып.

Кай бири колу байланбай,
Калжандар жүрөт, тайманбай.
Кай бирөө тилдеп чамынат,
Душманга канжар сайгандай.

Баткактар бетте жуурулуп,
Ысыкка таман туурулуп,
Таскактар менен чуркашат,
Дыйкандар күнү куурулуп.

Жан чиркин таттуу баарынан,
Суйсалган сулуу жарынан.
Далбаса кылат туткундар,
Тируулүк улуу баарынан...

Буйташса кылыч жарк этет,
Жарк этсе, адам жалп этет.
Темгендей четке тырмышса,
Беш атар ага заңк этет.

Мойнуна жоолук илинип,
Камчыга бети тилинип.
Бир аял кошо келатат,
Акыркы терге киринип...

Ак сакал-чалдар, темселеп
Ачкалар араң теңселет.
Алымкул баатыр ичинде,
Кан жалап сүйлөйт, энтелеп:

«Чолпонкул менен Жантайлар,
Силерге айтар арзым бар:
Атайын келген элчимин,
Өлсөм да кечпес карзым бар;

Өлүмдөн коркчу мен эмес,
Келмекчи өлүм эрте-кеч.
Тергелбес болсо тетир чын,
Кыйнабай башты эрте кес!»

Алымкул минтип талпынды,
«Кырба» деп бекер калкыңды.
Жанында жармач туткундар,
Чурулдап кошо алкынды.

Тилмечтин бири балдырап,
Төрөгө айтты, магдырап...
«Өлгөндөр менен сүйлөшүү –
Милдетим эмес! Ал – дурак?»

Деген соң күлбөй турабы,
Чолоктон күлүп сурады.
Кубарган кылкан мурутун,
Кайтадан-кайта бурады.

«Азырча барсын, көрөбүз.
Көрсөк да канын төгөбүз.
Кармашып келген жигиттер,
Урматы үчүн көмөбүз», –

Дегенде чолок – Чолпонкул,
«Ушундай» – деди Асанкул.
Капканга түшкөн кулундай,
Булкунуп басты Алымкул...

Туткундар чарчап, тумчугат,
Үстүнөн көп-көк буу чыгат.
Уяга жылан киргизген –
Торгойдой чыр-чыр чуу чыгат.

Бирөөнүн боздоп баласы,
Бирөөнүн мөгдөп абасы.
Туткунга туура келе албай,
Талпынат элдер, карачы!

Умтулган чур-чур муз дабыш,
Канткенде кылсын кол кабыш.
Жарк эткен кылыч туйласа,
Жан деген чиркин денден тыш.

Туткундан муңдуу дүң чыгат,
«Кош болгун, эл!» – деп, үн чыгат,
– Эл – журтум, эсен болгула,
Бул күндөн аман ким чыгат?

«Боздобо, боорум, ыйлаба!
Жаш төкпө, жанды кыйнаба!
Биздерди сура, кудайдан,
Ыйлаба, күнүм, кыйнаба!»

«Кудурет ушул, алданын,
Көрөйүн башка салганын.
Тагдырда ушул болгон соң,
Кай жерге жетмек арманым? –

Деди да, кары темселеп,
Ыргалат, шордуу теңселеп.
Карачы мунун умүтүн,
Тилеги кайдан эңселеп?

Туяктан жалгыз айрылып,
Кай бири сүйлөп, кайрылып
Жалгызды-жалгыз сүйгүзсөң,
Арманым болбос кайгырып»

Кай бирөө кайта бакырып,
Энесин карап, чакырып:
Кайрат кыл, эне кайрат кыл,
«Коштошуу кыйын батынып!»

«Жакындап келсең өлөсүң,
Жалгызды, жалгыз көрөсүң.
Андан да көрө апакем,
Жаныңды сакта, сен-өзүң!..»

Кай бири айтат жарына;
«Талпынба, кургур жаныма!
Солдаттар, забын кылабы,
Кашыктай кочкул каныңа?»

Кай бирлер катуу бакырат,
Ээрчиген элден чакырат.
«Курдаштар, аман болгула!»
– Дегенче мылтык атылат.

Алымкул, айтат бакырып,
Оозунан көбүк чачылып.
«Тилеген менен не пайда,
Бербеске бекер асылып?»

Ардактуу кайран карыям!
Сураган менен алтын жан.
Ажалдан тирүү бошойбу?
Курманбыз таңга талпынган!»

Дегенде кылыч ойноду,
Четтеги бири сойлоду.
Алымкул эрди тирүүлөй,
Кыйноону шумдар ойлоду.

Камчылар тийди чыпылдап,
Кан тамды беттен тыпылдап.
Кандарга жуулуп бүткөн бой,
Келгендей ажал зыпылдап.

Аксалап келген көп журтту,
Ажалдар кайта толкутту.
Кылычтап кесип, аткылап,
Азаптуу элди коркутту...

Куралсыз чур-чур зарланып,
Калың эл калды жарданып,
«Аман бол, эл!» – деп, туткундар,
Ажалга кетти камданып.

Кай бирлер, мөгдөп жыгылат,
Жыгылса канга тыгылат.
Найзалар менен бышылып,
Тирүүлүк бүтүп – тыныгат.

Демейде жандык агызган,
Телмирген сууга болду таң.
Көмөкөй кургап, тил катып.
Дем алар жерге толду чаң...

Кашык суу керсе каратпайт,
Тамчыдай тилге жалатпайт;
Кайрылса кылыч жарк этип,
Экинчи ага таң атпайт...

Бирине-бири таянат,
Жыгылат, турат, таялат.
Сүйлөшө турган ал калбай,
Айтылат жалгыз – кыянат!

Баягы аял бечара,
Тапкандай болуп, бир чара.
Улуктар жакка кыйкырды,
– «Акелер, бул иш, бул жалаа!»

«Туткунбуз алсыз, заман тар,
Урматтуу улук, манаптар.
Үчөөбүз бирдей айдалдык,
Биздерде кандай айып бар?!

Тийгизер кылса, пайдасын,
Тапсаңар экен айласын,
Кош жигит бирдей кан жутуп,
Бүтпөгөн жандай кылбасын!

Уксаңар экен кебимди,
Айыпка кыям денимди.
Акем да, мен да, макулбуз,
Калтырса болду эримди!

Керилген дөөлөр желигип,
Аялга карап демигип.
Мыскылдап гана сүйлөдү,
Чиренип атчан, керилип.

«Угузмак болот муң-зарды,
Песирдин башын ким жарды?
Аялсың, канчык, кол салдың,
Күнөөсүз эми ким калды?

Көрдүңбү шуркут, акмакты,
Шерменде, кара бетпакты!»
Деп айтып, канкор Сатаркул,
Керилип барып бир чапты.

Карышкыр тарткан эмедей,
Чыңырды аял ченебей.
Жанындай көргөн жубайы,
Жулкунуп сөктү, кенебей.

«Жети атаңдын жетесин,
Атаңдын куп-куу чекесин,
Өзүңдүн чолок бутуңду.
Жеткирсин, Кудай эсесин,

«Чагылдык уулуу чаянга,
Кыйнай бер, иттер, аянба!
Атаңдын куну бар беле,
Армандуу туткун аял да!»

Туткундар муну жаратты,
Көтөрчү тилди манаппы?
«Үчөөнү бирдей жогот» деп,
Кийиздей тепсеп, сабатты...

Аңгыча кылыч жарк этти,
Үч жерге үчөө жалп этти,
Курган аял таянып,
«Кош!» – деди, кайра шалк этти.

Кочкул кан агып, шоркурап,
Чыга албай жандар коркурап.
Кыйналып жатып, жым болду,
Кучактап кара топурак.

Кыйналган, туткун адамзат,
Кыйналып, өңдөр болгон дат.
Таанылар эмес сыпаттан,
Башынан кечип кыямат...

Кылычка баштар кесилип,
Найзага дендер эзилип.
Жүрөктү борчо тилгилеп,
Кыргынга кирди кезигип.

Айрычан, ломчон чамынган,
Бар жабдык менен камынган,
Көксөгөн канды көп кулак,
Байланган элге жабылган...

Кыргындык жетти болжолу,
«Кой!» деген адам болбоду,
Жарактуу канкор кулактар,
Туш-туштан баарын торгоду.

Темирлер менен ургулап,
Айрылар менен сунгулап.
Азаптуу алтын баштарды,
Ак балта менен уңгулап...

Чалмалар менен аралаш,
Жамгырдай тиет калың таш.
Сороктоп, беттей жыгылып,
Жарылып жатты далай баш.

Бирөөнүн жарты башы жок,
Бирөөнүн жарым кашы жок.
Кээ жерде аял тепселип,
Түшкөндөй кара чачы жок.

Чыркырап гана үн чыгат,
Үн чыгып, кайта тумчугат.
Мындайча катуу ар жерден,
«Бей, бей!» – деп, катуу унчугат.

Кай бири, жатат алдастап,
Кай бири, өлгөн жамбаштап.
Кай бири, жерди кучактап,
Кай бири, качты жан таштап...

Бир кезде карал, Чолпонкул,
Кесирдүү сүйлөп: – «мына бул,
Бекерге келген эместир,
Жанагы жигит Алымкул.

Булардан бөлүп алгыла,
Коркутуп, канжар салгыла.
Кабарын анык толуктап,
Биздерге алып баргыла!

Кынтыгы болсо, сойгула,
Челейтип көзүн ойгула,
Биздерге жакын келтирбей,
Уу берип көзүн жойгула!»

Деп гана жорго салдырып,
Жанына жигит алдырып,
Төрөлөр менен манаптар,
Жөнөштү, кумар кандырып

Аралап, сүйрөп арадан,
Жулкунуп кирип, бир топ жан,
Четтетип чыкты, тепкилеп,
Агызып беттен кочкул кан.

Алымкул, аман чыктыбы?
Болбосо, тепсеп тыттыбы?
Болбосо, канын агызып,
Зыңкыйтып, жолго жыктыбы?!...

Дөбөттөй болуп абалап,
Калганын кырды, сабалап,
Жыланды урган эмедей,
Кулактар кирди, камалап.

Көздөрү кирип, олоюп,
Мурундар чыгып, короюп,
Кыйналган малдай темселеп,
Жыгылды элдер, сороюп.

Көбүнүн сынып шыйрагы,
Көбүнүн колу кыйрады,
Жан бере албай кай бири,
Чабактай мөңкүп, туйлады...

Айрылар кирип жүрөккө,
Солуктайт араң кур өпкө,
Кай бири быт-чыт, бет, баш жок
Шылынган темир күрөккө...

Кээсинин мурду кесилген,
Кээсинин мээси, эзилген.
Кай биринен чолпон көз,
Айрылар менен тешилген...

Байланган туткун топурап,
Башында өлүм отурат.
Жуурулуп, чопо майланып,
Кан сорот кара топурак...

Ак балта менен кескилеп,
Өпкөнү айры тешкилеп-
Канжарлар менен кай бири,
Борчолойт, ичин эшкилеп...

Мурдунун каны шыркырап,
Кабырга сынып, быркырап.
Солдоюп жолго сулашкан,
Жумулбай көздөр жылтырап.

Өлбөдү эрлер арман жок,
Байланып колдор, дарман жок.
«Кыйнабай өлтүр, иттер!» – деп,
Айтуудан башка, калган жок.

Чиркин жан кандай, чиркин жан?
Бүлкүлдөп акса, кочкул кан,
«Азаттык» деген үн чыгып,
Жумулуп кетет, алтын шам!

Ошентип, азап күн батты,
Ошентип өмүр, түн какты,
Ошентип ойноп, кан менен,
Канкорлор барып тим жатты...

Кан чиркин, тыным албастан,
Сызылып жатты, ар баштан,
Кыйналды далай, кыйналды,
Бат эле өлүп калбастан...

Толкундап аккан, сыдырым,
Созулуп ырдап, муң ырын,
Өлүктөр бетин аймалап,
Жомоктоп жатты, чын-чынын.

Кара жер канды кенейби?
Кара жер жанды ченейби?
Сорду да, сорду шимиди,
Адамдын каны дебейби?!

Бүткөн бой, жошоо кан болуп,
Эт кетип, алсыз, дал болуп,
Өлгөндөн калган туткундар,
Камалды, жарым жан болуп.

Камалган жерин карасаң,
Канткенде калсын, чиркин жан!
Басууга чолоо табылбайт,
Тепселип, өлүп жаткандан.

Ырактай болуп кыбырап,
Кумурска сындуу, тыбырап,
Кургурлар жанын талашып,
Тумчугуп барып жыгылат.

Алдуулар өөдө асылып,
Алсыздар бутка басылып,
Жаш күчүк сындуу, кыңшылап,
Баштарын коргойт, жашырып.

Ар кими кылат далбаса,
Басылып бутта калбаса,
Тепселген жармач, кан кусуп,
Ийленип жатат малмача...

Мурундун каны шоркурап,
Тепселип кээси коркурап,
Тар бөлме канга бууланып,
Кажанып ажал олтурат...

Бирине-бири карабай,
Билишке бирин жарабай,
Темселеп кайта чамынат,
Боругуп өлчү баладай...

Бирине-бири тырмышат,
Күчсүз кол, кайта жылмышат.
Чечекей агып, тепселип,
Чыңырып кээси ыргышат.

Кай бири, араң кыңылдайт,
Кай бири, араң кыбырайт.
Кайтарып турган солдаттын,
Үчүнчү бири жымыңдайт...

Кабагы карыш салынып,
Каржалып ойго малынып,
Экинчи жигит сүйлөдү,
Муңканып гана жабыгып.

«Жылмайба, курбум, жылмайба!
Туш келсин шайтан, мындайга.
Өлгүсү келбейт көпөлөк,
Куткараар муну күн кайда?»

Булардын жаны кем эмес,
Булардын эрки тең эмес!
Сезимдин ээси адамга,
Оюнчук эмес, бул элес?»

Биринчи жигит «чын» деди,
Үчүнчү аны «жым!» жеди,
Үчүнчү жанга экинчи,
«Жүрөгүң сенин ныл» деди.

Үчүнчү күйүп бакырды,
«Шпион сен» деп чакырды.
Биринчи эрдин мылтыгы,
Үчүнчү жанга атылды.

Экинчи жигит кундакты,
Терезе көздөй бир какты.
Туткунда жаткан шордуулар,
Сезгендей болду, бир бакты.

Үчүнчү жерге шылк этти,
Терезе кошо шарк этти,
Кезекке келген солдаттар,
Үстүнөн чыгып, жалт этти...

«Кош жигит иштеп «чекилик».
Качууга кирди бекинип,
Терезе кыйрап, ачылып,
Туткундар чыкты секирип.

Аңгыча, мылтык тарсылдап,
Чуу чыгып, иттер арсылдап,
Буларды кайта кармашты,
Канкорлор чени жаркылдап.

Кай бири азат болдубу?
Болбосо гүлдөй солдубу?
Кантти экен эки күзөтчү,
Ооздору канга толдубу?

Азап күн кайта каптады,
Желдеттер кайта таптады,
«Эски айры менен сойгун» деп,
Жаңысын аяп, сактады.

Туткундун баары өлгөнчө,
Денесин шум жер көргөнчө,
Арыстан сындуу кармашты,
Баштарын денден бөлгөнчө.

Шоркурап жаткан кочкул кан,
Чыга албай жаткан чиркин жан,
Жел менен муңдуу үн берет,
Моминтип катуу чыккан шаң:

«Калдайып жаткан кара түн,
Озондоп муңдуу салат үн,
Турмуштун азат шооласы,
Тийсечи тездеп, алат күн!»

КОЛ САЛУУ

Көп толкуса көл болот,
Көп ыйласа, сел болот.
Көп биригип үйлөсө,
Тополоң менен жел болот.

(Элден)

Миң жылдык карыган мөңгү, жашы келип,
Туш-туштан, таштан-ташка кулач керип,
Саны жок, туура суулар окторулуп,
Кошулду, Чүй суусуна колун берип.

Шаркырап, төрмөктөлүп, чамбыл болуп,
Күүлөнүп шардын шары, жарды согуп,
Ортосу менменсинип, окторулуп,
Көйрөң Чүй агып жатты ботколонууп.

Эрбеңдеп, жан талашкан макулуктай,
Эби жок жинди суудан четке чыкпай,

Сороктоп шардан шарга, сүңгүп-сүңгүп,
Суу болгон агындылар өтөт жукпай.

Тентек суу таш агызып, ак чөлмөктөй,
Чабалды улак тартат, канын төкпөй,
Алдастап, каалагандай жүрө албастан,
Балыктар ала салат шарга чөкпөй.

Ушундай, Чүй суусунан өтүш кыйын,
Өтүүнү талап кылат толгон жыйын.
Чуркурап, туз сураган кой сыяктуу,
Калың эл чурулдашат: «Кыйын-кыйын!»

Жыйындын тартиби жок, баш аламан,
Куш тийген каргалардай болду заман.
Чоюн баш, найза, таяк, канжар, жуушаң,
Ар кимге энчи болуп, жарактанган.

Кай бирлер, салмакташат чоюн башын,
Кай бирлер, мактап жатат канжарчасын,
Кай бирлер, найза, союл, кезеп кармап,
Кай бирлер, жалтылдатат ай балтасын.

Кай бирлер, ат куйругун түйүп жатат,
Кай бирлер ат көкүлүн шүйүп жатат,
Кай бирлер, бирдемесин түзөткөнсүп,
Күбүрөп, коркунучту үйүп жатат...

Жыйында тейтейишкен чалдар да бар,
Эр көөдөн, кунан минген балдар да бар,
Семиз ат, кып-кызыл бет, чытырашкан,
Текчейген, мыктысынган байлар да бар.

Туш-туштан сорок-сорок чапкан болуп,
Агылып эл келүүдө топко толуп,

Маңдайдан бургуп чыккан чаң көрүнсө,
«Поселке, кыйрайт!» – дешет, ойрондолуп.

Батышы поселкенин туман болуп,
Ак түтүн көккө чыкты созолонуп.
Калың эл, «ак сар башыл» айтып жатат,
Түтүндү жеңип жаткан күчкө жоруп.

Бир манап: «Сууну кимиң чаласыңар?»
Өйүздөн кимиң кабар аласыңар?
Кимиңер карагайчы мужуктарды
Туткундап куралдарын аласыңар?

– Суу тилсиз, жоо кымбатпы, сыры кандай?
Ат тандап, чечинбесек болот кандай?..»
Деп айтып, кер кунанчан тура калды,
Челкейген, чоң Төлөдөн көзүн албай.

Былчыйган, шишигендей Төлө-манап,
Ормоюп, ачуу менен тиктей карап:
«Жардыга жан ардактуу» деген ушул!
Кеткиле, барбасаңар, тарап-тарап!

«Падыша кудай эмес, элес да эмес,
«Солдатты берелик» – деп, кылдык кеңеш,
«Тирүүлөй бала бериш жок» – дедиңер,
Бизде да эрк калган жок, макул дебес.

Улуктун буйругуна турбай ыгып,
Пайгамбар сүннөтүнө каршы чыгып,
Шарында жинди суунун чыбык сындуу,
Бизди да ийдиңер го, майыштырып.

Тим жаткан ажыдаардын башын басып,
Өлүмгө жутундуңар жандан качып!

Саатыңар бизди кошо чулгап калды,
Ак жерден кара болдук аралашып.

Көпчүлүк, мээсиз-дыйкан кылганыңар,
Толкундап эч акылга сыйбадыңар,
Ит сындуу тентип жүргөн уландардан,
Ак пааша урматына кыйбадыңар!

«Канткенде, эми тилди албайсыңар?
Канткенде, суу тереңин чалбайсыңар?
өзүңөр кылган ишке док кылгансып,
Канткенде, биздин аттан тандайсыңар?»

Деп айтып ачууланып, камчы басты,
«Күнөкөр» көпчүлүк эл, толкундашты».
Тандатып ат мингизбей өкүм Төлө,
Четтеги бир дыйканды лакылдатты.

Кечүүсүз сууну эч ким кечмек эмес,
Бул жерден эч ким сууну кечкен эмес,
Өлүмгө кучак жайган сууну көрүп,
Эч акмак кечүү чалбай кечкин дебес.

Каркайган карган тору чандырлаган,
Селперчен, жаман чапан шалбыраган,
Кылчактап зордук менен сууга кирди,
«Кечем» деп, жинди сууга камынбаган.

Ылай суу аттын жалын аша берди,
Турмөк шар, демеп-демеп баса берди,
Аңгыча, алдастаган шар кучактап,
Көп элден зымырылып кача берди.

Тебетей, ат, адамзат үч бөлүнүп,
Серендеп, тентек шардан бир көрүнүп,

Былчылдап, таштан-ташка койгуланып,
Сорулду капчыгайга көмкөрүлүп...

Бул шордуу кармашышта канын төкпөй,
Армансыз, кыйын катуу жолдон өтпөй,
Жоголду алтын – өмүр, кайткыз болуп,
Кылчайып балдарынын бетин өппөй.

Калың эл жарды бойлоп чурулдашты,
Кимгедир наалат айтып кужулдашты.
Сараң, суу, тар капчыгай эрмек кылып,
Алдейлеп кол жеткирбей ала качты.

Калың эл салкын гана шыбыраша,
Кечүүгө козголушту багыт тарта,
Кайгылуу алда кимдер жашын төгөт,
Жалындап өксөп-өксөп, күйүт тарта.

«Бул өлүм, сатып алгыс сонун шейит,
Бул үчүн жаннатта бар нурдуу бейит,
Шейитти капа кылып, жаш төккөндөр,
Акмактар, кубанычка жүргөн кейип»...

Чекеге колун созуп, тилек кылып,
Чоң молдо кайрат айтты көптөн чыгып,
Кай бирлер кулак какпай солукташты,
Үшкүрүп, ичи күйүп, жашын сыгып.

Эл жетип, чон кечүүгө шыкай толду,
Кечүүдө мына мындай кеңеш болду:
Жүз жигит өйүз жакка жардам кылып,
Калган эл «балкачыны» алмак болду.

Шарта-шурт жүз жигиттер кийим чечип,
Сартаман, залкар атчан суудан кечип,

Асманга тура менен чаң сапырып,
Барышты зымыратып, колго жетип.

Калган эл балкачыны тегеректеп,
Аарыдай жабалактап келди беттеп.
Кай бири жарактарын оңдой кармап,
Кай бирлер кыйкырышат, чебелектеп.

Кай бирлер, жаш баладай эмгектешет,
Кай бирлер, «кан агат го селдеп», дешет.
Кай бирлер, мал талашып, найза менен,
Чыңыртып чочколорду, эрмектешет...

Найзага торопойду илип алып,
Мактанат кай бирөөлөр мооку канып,
Кай бирөө, өрт жиберип, кыйраткансыйт,
Кубанып каз, өрдөктү баса калып.

Бир жигит тамды бойлоп жылып барып,
Айнекти быркыратты, найза салып,
Коруган ылаачындай кекиликтей,
Үй ичи чуркурашты жата калып...

Ал жигит мүмкүндүктү тапты белем?
Секирди мышык сындуу терезеден,
Тарсылдап, үй-ичинен октор сүйлөп,
Тургандар чочуп кетти, элең-селең.

Аңгыча, терезеден ыргып барып,
Балкачы кол көтөрдү, мойнун салып,
Жигит да бүлөлөрүн айдап чыкты,
Шаттанып, тапанчасын жулуп алып.

Бүткүл эл кумурскадай, кубанышып,
«Өлтүр» – дейт найза менен бышып-бышып,

Он чакты бала-чака чыркырашат,
Жалынып ар кимине, күйүп-бышып.

Ар кимдин колдорунда ажал турат,
«Туткундун жулабыз – дейт, мойнун бурап»,
Кай бири ай балтасын шилтеп жатса,
Кай бири жуушаң менен канжар сунат...

Кай бирөө: бул зыянсыз тийбе дешет,
Кай бирөө: сен жан тартып ийбе дешет,
Кай бири: бул кыргызга жакын болчу
Чекеге чертип, буга тийбе дешет.

Бирөөлөр; эмне үчүн мылтык атат,
Бирөөлөр шордуу жанын коргоп жатат...
Бирөөлөр сөзгө келбей ызырынып,
Теминип ай балтасын жаркылдатат,

Антонуп дир-дир этип, жан талашат,
«Өлтүрбө, туугандар» деп, жашын чачат.
Балдарын алда кимдер түрткүлөсө,
Чыңырып эне кургур, бетин басат...

Демиткен бир кишиге тиктеп карап,
Санаасы салаа-салаа санга тарап.
Уккун деп башын өөдө көтөргөнсүп,
Момундай тизе салды кыска сабак.

– «Эл билбей, ажал чиркин каптап калды,
Өлүмдөн ким согалайт биздин жанды?
Силердин колуңарда жан берейин,
Кечкиле бизден агар кашык канды!..

Биз даты боштондукту сүйгөн жанбыз,
Биз даты төрөлөрдөн күйгөн жанбыз,

Паашанын отко салган буйруктарын,
Кезенип ичке муңду түйгөн жанбыз.

Айласыз падышага солдат болуп,
Кан чачтык, жапандарды алмак болуп,
Акыры өлбөй туруп, көрдү көрүп,
Далайлар зыңкыйышкан аңга тоңуп.

Мен анда өз колумду өзүм атып,
Денимден кочкул канды шыркыратып,
Кутулгам көп өлүмдөр арасынан,
Кол сунган өлүмдөрдүн тузун татып.

Кулак сал, толкуган көп, агатайым,
Мен билем, кан кечишкен уруш жайын,
Жан кыям, силер менен кошо жүрөм,
Урушка качан, кайда чыккан сайын.

Падыша кимге тырмак батырбаган?
Көпчүлүк качан ага катылбаган?
Далай жан азаттыктын туусун кармап,
Далай жан, денесинен закымдаган...

Мен дагы көп тамчысы эзилгенден,
«Эңсөөбүз эркиндик» – деп, кесилгенден,
Акыры алты жылы солдат болуп,
Улардай учуп жүргөн карыпмын мен.

Калайык аягыла алсыз канын?
Өтөөрмүн жакшылыкты, калса жаным.
Биз менен кек чечилбес, жер да тойбос,
Падыша, канткен менен эмес табым!

Турагым мындан алыс, жерим Семей,
Темирчи баласынан өзүм кедей,

Бошотуп, же катарга жүргүзсөңөр,
Ишенип, милдет берип, орус дебей!

Таанышпай, эл башымды алар бекен?
Бүлкүлдөп, жазыксыз кан агар бекен?
Алыстан жан талашып келген менен,
Кан кусуп, бала-чакам калар бекен?

Билсеңиз атым Антон, атам Сергей,
Кай бириң соймоксуңар өмүр бербей.
Биз туткун кантсеңер да колуңарда,
Түбөлүк өчүрбөңдөр сөзгө келбей.

Алымкул жашы кичүү, иши курбум,
О жигит! ал келгенче коё тургун,
Дайнымды Алымкулдан толук билип,
Каныма андан кийин канжар сунгун!».

Антонго, эл кабагы салынгандай,
Антондун эт жүрөгү жарылгандай,
Антондун чие сындуу кулундары,
Ар кимге көзүн артып, жалынгандай.

Коёндун бөжөгүндөй калтырашып,
Кылчактай, жаш көздөрүн жалтыратып,
Балдары тилсиз гана кирпич кагат,
Көп элге үнсүз, муң жаш тамчылатып...

Сагалап, ажал колдуу жыйын болуп,
Айлана жардан бетер бийик болуп,
Туткундар, жарыгы жок көрдү күтөт,
Камалган аскадагы кийик болуп...

Кызышкан, чурулдашкан талаш кетти;
«Эмине карап туруш, алгын кекти.

Кечилбес милдетибиз, мындай тур!» – деп
Антондун атчан бири, башка тепти...

Маңдайдан кып-кызыл кан шорголоду;
«Аягын-аягын» деп корголоду,
Антондун чагылгандай күлүк ою, –
Өлүмдун кылычында жорголоду...

Аялы, үн чыгарбай, туткундалып,
Тура албай акылынан кетти танып,
Өз жаны батпаса да Антон туткун,
Калкалайт кулундарын баса калып.

Будуң-чаң кыйкырыктар аралашып:
«Канын чач, өлтүр» – деген үндөр басып,
Калың эл үймөлөктөйт, кумурскадай,
Түрдүүсү, түрдүү сөздү ала качып...

Агызып, суу сепкендей канын чачып,
Калың эл, тепсештиби баштан басып?
Болбосо, аман сактап калыштыбы?
Эстүүлөр, толкун-чууга аралашып?

БЕТМЕ БЕТ

Ыраактан сокур ок учуп келди.

(Н. Островский)

Талааны тозок болуп, жалын басып,
Берметтей эгин күйдү, жалын чачып,
Бөдөнө, майда жандык күйүп-бышып,
Кырылды, учкандары кетти качып.

Кең Чүйдү, Кемин менен түтүн басты,
Көк түтүн туман менен кучакташты,

Поселка, үйгөн эгин алтын талаа –
Балбылдап, тозок болуп, кете жазды.

Күн ачык, күндүн көзүн түтүн каптап,
Жер бетин көлөкөлөйт, аман сактап,
Калың эл, чурулдашат ат ойнотуп,
Калкылдап келе жатты, жабалактап.

Антон бар арасында кошо келген,
Антонго ат начарын тандап берген,
Кош колун аркасына чиелентип,
Жетелеп алып жүрөт, бир топ мерген.

Мергендер: «Көзөмчүсү» кылжыр Ашым,
Калтаарып, коркуп жүрөт, коргоп башын,
«Калың эл, жоо куралын байкагыла –
От бүркүп, пулемету атылбасын!», –

Деп мында, Антон жүрөт, зарын айтып,
Урушта болоор иштин баарын айтып,
Ичинде коркунучту элес кылат,
Жаман ат, кошкуруна кийин кайтып.

Ойлонот бул абалга бөтөн карап,
«Болсомчу, анык кыргыз, атаганат!
Колум бош, эркин куштай жүрбөс белем?
Болсо да, алдымдагы эң начар ат.

Мен дагы бөрү тилден албас белем?
Сабалап, душмандарга барбас белем?
Эзелден жүрөгүмдө жаткан кектин,
Сырларын бул майданда ачпас белем?!

Ой, чиркин, ишенимсиз кандай Ашым!
Минсечи, качат десе, берген атын,

Кокустан, тополоң күн түшө калса,
Белгисиз калар бекен чиркин башым.

Арман жок, өлсөм мейли элге катар,
Бир арман, колум мындай, кармалашар!
Кыйындык башка келип тебелесе,
Көзүмө көрүнөрбү, кайран Жапар?

Өлүмдөн дагы бир жол жулуп чыкса,
Эсен-соо Алымкулга жолуктурса,
Арманым тирүүлүктө болбос эле,
Кыялым самагандай болуп чыкса!

Чиркин ай, мени билген сырдаш болуп,
Сүйлөсөм болгон иштин баарын толук.
Таанылып, армансыз кан чачпас белем?
Зырырап ат койгон эл алды болуп».

Жок, кыял, алдабачы, мезгил сараң!
Чырылдап калбаса экен катын-балам.
Бул башым далай оттон өтүп келип,
Таанылбай өлөмбү – деп, күйүп – жанам.

Бул ойду Антон ойлоп бүткөн да жок,
Капталдан солдат чыкты, жаадырып ок,
Калың эл, үркүп барып, дыгдырылды,
Уруштун жөнүн билген адамы жок.

Бакырды, Антон анда: «Чогулба» деп,
Көп элдин аман калар, кайгысын жеп,
Бий, болуш, молдо, тилмеч, ханы менен
Акмалап, элден бөлөк жүрүшөт тек.

Калың эл, кандай толкун, түрмөктөлгөн,
Шатырап, токтошподо жоосун көргөн,

Ай тамга кызыл туусун булаңдатып,
Ат койду солдаттарга бийик дөңдөн...

Желпинтип кызыл туусун кармап алып,
Калың журт, соёлонду айгай салып,
Дабырлап кап-кара жер, күүгө келсе,
Манаптар: «Чапкыла!» дейт, артта калып...

Найзаны кезей кармап, кылкылдатып,
Созулуп, ийнеликтей кылкылдашып,
Көпчүлүк аллаалашып, баратканда –
Солдаттар мөндүр төктү, тарсылдатып...

Көрүнбөй коргошундан мөндүр түшсө,
Кумурска, көптүгүнөн түтөр-түтсө,
Беш миңдей калың кыргыз чыдашкан жок
Кантмекчи, казак-солдат жалын бүрксө.

Калың эл чур-чур этип, кайта чапты,
Үч жигит камчылашып бара жатты,
Ызылдап, учуп турган октор шашып,
Чыдабай, бир топ солдат бетин жапты...

Октон тез, электордон өткүр сезим,
Зыркырап тепсеп чыкты, жердин бетин.
Кайдагы эстен чыккан ачуу-таттуу,
Жалтылдап өтүп жатты, басып бетин...

Көп элес көзүн кысып, өткөн менен,
Үч баатыр чаба берди, өктөм менен,
Коркунуч келсе келет, келбесе жок...
Жоо жеңиш жалгыз ноют, күткөн белем.

Баштарда кызыл жоолук, белсенишкен,
Мелтиреп жоону тиктеп, эңсенишкен,

Оң, солдоп камчы үстүнө камчы салып,
Кыл куйрук, сапырылып теңселишкен...

Калың эл, үч баатырга айран калды,
Чыдабай, кай бир жигит кайра салды,
Көпчүлүк ынтымактуу кирбеген соң,
Ок тийип, далайлары жолдо калды.

Үч баатыр: «иллаллалап» зымырашты,
Негедир, чиркин аттар тыбырашты?...
Алышып, арстандай кетеринде,
Коргошун бир баатырга кире качты.

Кочкул кан, кең көөдөндөн бүркүп чыгып,
Жүрөгү дир-дир этти, канын сыгып,
Тиштенип, темингенсип, умтулса да –
Жан чиркин, алыстады, эси чыгып...

Өбөктөп, жерге барып, түштү кулап,
Кайтадан баш көтөрдү, мойнун бурап,
Баш менен колун кошо бир көтөрүп,
Азамат, чалкасынан жатты сулап.

Токтобой эки баатыр аралашты,
Чыдабай атаманы бетин басты.
Ар жактан атып турган бир топ солдат,
Чегинип жылга жакка кире качты...

Баатырдын биринчиси, бирин сайып,
Башкага батырганча болду майып,
Чиркин жан, эр жүрөктү бир кучактап,
Чырылдап кеткенсиди көздөн кайып...

Уятсыз кап-кара жер, канды соруп,
Жигитти кучактады, макул болуп,

Алдастап, жан бере албай жатканында,
Атаман, кете берди, көзүн олуп...

Тепкилеп кара жерди, баатыр жигит,
Диртилдеп, жүрөктөрдү калтылдатты,
Азатчыл калың элди канга сүйрөп,
Шум ажал, оозун ачып, канга батты.

Приказын Фельбаумдун орундатып,
Өрт коюп, адам канын шорулдатып,
Атаман, командалап ызырынса,
Балчылдайт ат туягы канга батып.

Ой менен далай аттар кошо кетип,
Мингени жан талашат: байкелешип,
Кай бири, будалактап, чыдай албай,
Бакырат үстүндөгү киймин чечип...

Кай бири, атчандарды тырмалашат,
Кай бири, мертингендей чыргалашат,
Кай бири, канкорлорго түшүп алып,
Талаткан түлкү сындуу жулмалатат,

Кай бирлер, ат куйругун кармап жатат,
Кай бирлер, узай албай канга батат,
Кай бирлер: «Кантип мени таштайсың?» – деп,
Кай бирлер, кан аралаш каргап жатат...

Кай бири, сөөгү кыйрап, озондошот,
Кай бири, жаман атын кокоңдотот,
Кай бири – «бери чурка, караан түн!» – деп,
Кай бири алда кимдин алдын тосот

Кээ жерде, жалгыз атка үчтөн минип,
Кээ жерде, бекип жатат жарга кирип,

Кээ жерде, ороолорго түшө качып,
Кээ бирлер чөпкө кирет сиңип, сиңип.

Кай бирлер, колу менен башын басат,
Кай бирлер, кучак жаят – төшүн ачат,
Баштарды анделектей кулатышып,
Солдаттар так ушинтип, кырып жатат...

Ат менен адам каны аралашып,
Ыңылдап, онтоп жатат каны ташып,
Көзүнө алда кимдер элестелип,
Көп жигит өлүп жатат, көзүн ачып...

Калың чөп кызыл канга безелгендей,
Калың ок адам затка кезенгендей,
Кара жер бетин окко тытмалатып,
Калайык көмөлөнөт, эске келбей...

Коңурсуп аба дагы толкундады,
Капчыгай, жаңырыкка солкулдады.
Жер бетин жиндер ээлеп, кан жуугандай,
Кайберен, жүрөктөрү болкулдады.

Канаттуу учуп өтүп, алыс качты,
Жырткычтар кылчакташып, алысташты.
Тетиги өрттөн чыккан макулуктар,
Зыркырап денелери, жан талашты...

Уясы тозоктолгон өрткө жанып,
Жазыксыз илбесиндер кайгыланып,
«Жүр, жүр» – деп, чүрпөлөрүн алып качат,
Чырылдап, улам отко жетип барып,

Чүрпөлөр узай албай учуп-конуп,
Жатышат чөп кучактап, араң солуп,

Дүрүлдөп, такат кылбай, жалын жетип,
Аларды уйпап жатат канын соруп...

Кай бири, коргоп жатат чырылдашып,
Кай бири, качып жатат зырылдашып,
Кай бири, жөжөлөрүн куткарам деп.
Үн салат, көзчөлөрүн кыбыңдатып.

Жорулар аскалардан, канды сезип,
Жесем дейт, толгон этти учуп жетип,
Жырткычтар, түндө келип, ысык этти,
«Жутсак» – дейт, «убактынча качып кетип».

Ал кезде, ысык канга жабалактап,
Курт – мите соруп кирди, канды кактап.
Кара жер «үстүм, калың май болду» – деп,
Кыргынды кучактады, кысып мактап.

Тентек суу, чыдай албай токтогонсуйт,
Ач арбак, алда кимди жоктогонсуйт,
«Жин, шайтан, ажал менен тажаал» келип,
Кан менен адамзатты соттогонсуйт.

Кең асман, кыйрап жерди таптагандай:
Кочкул кан бүтүн жерди каптагандай,
Ала-Тоо ак мөңгүнү: «кан муңу» – деп,
Бол мушка, «момуялап» сактагандай...

Калың эл, бул кыргындан чыгаар бекен?!
Болбосо, жылас болуп тынаар бекен?!
Ар кимдин ардакталган өмүрлөрү,
«Өлдүм» деп, денден качып, турар бекен?

Ошентип өлбөгөнү кача берди,
Ала-Тоо араң койнун ача берди,

Солдаттар, койдой ийрип, корстон болуп,
Кийиктей артын терип, ата берди.

Калың эл октун уусун тата турсун,
Солдаттар канды чачып, ата турсун!
Чалгынчы эр Жунушка бурулалык,
Өлгөндөр быт-чыт болуп жата турсун...

Сырдашы Алымкулдун бири – Жунуш,
Ал эрден калган эмес, бүтпөй жумуш,
Алымкул Пишпек жакка учкан түнү,
Жунушка чалгынчылык болгон сунуш.

Эрчитип эки жолдош өзү менен,
Түн катып, закым болуп, жолго келген.
Баштарын жоолук менен таңып таштап,
Кыйратты байланышты зымдан керген.

Үчөөндө бирден найза, жалгыз бараң,
Оозунан огун салма, окко сараң,
Айкашып, кармалашкан душман болсо,
Болгондой шордуулардын күнү караан,

Тырмактай дарысы бар, жандай сүйгөн,
Тогуз ок, медер кылып, белге түйгөн.
Ал окту сөз кылышып олтурганда,
Келатты жети араба, чыккан Чүйдөн.

Келетат арабада алты солдат,
Ар кими акмалашат мылтык кармап,
Эр Жунуш көрө коюп, чочуп кетип,
Экөөнү «жашынгын» дейт, колун жаңдап.

Жолдошу экөө бирдей кулап калып,
Тыңшашты, Жунуш сөзүн кулак салып;

«Чий менен ылдам, жакын чуркагыла,
Атпасын, жан бардыгын билип калып».

Деп айтып, Жунуш кетти, алга жылып,
Дүңгөлү калың чийди калка кылып,
Солдаттар серепчилеп, алыс карайт,
Дүрбүсүн алмак-салмак айландырып.

Калың чий, чыдай албай башын чайкап,
Эрлерге таң калгандай, түрүн байкап,
Табийгат, тентектенбей жөнтөк болуп
Тургандай, калың чийдин ичин жайкап.

Шашылыш эр жигиттер жолго жетип,
Шапа-шуп, каткан огун алды чечип:
«Өлдүк го, жан аяшпай кирелик» – деп.
Өбүштү кучакташып, кепке бекип...

Араба жакын жетип, шалдырады,
Кароолго Жунуш көзү жалдырады,
Ат сезип, кетенчиктеп, баратканда,
Түтүндүү кара бараң заңгырады...

Бакыра, арстандай үч азамат,
Атылып кыйкырыша камчы чабат.
Солдаттар, мылтыктары колдон ыргып,
Качышты арабасын таштар замат.

Камынган эки жигит жетип барып,
Экөөнү узаткан жок, баса калып.
Ай балта колдорунда кызыл жаян,
Мизинен кан тамызды, башын жарып.

Жүгүрүп, тура калып, Жунуш мерген,
Кароолду шыкаалады алыс жерден,

Кайрылып, ал тапанча басканынча,
Коргошун жаңсап өтү, арка ченден.

Бураңдап солдат жатты, жараланып,
Алдастап ата албады, чамаланып,
Жунуштун жолдоштору атка минип,
Качканды кубалашты, кадаланып...

Бир кезде жагалмайдай жандай салып,
Бир жигит сүйрөп кетти, чалма салып,
Аңгыча, эр Жунуш да жаш баладай.
Каткырды, арабага чуркап барып...

Бул жеңиш элес кылды, жеңген бакты,
Кыйратып, ыргыткансып, алтын такты,
Кубаныч дүпүлдөтүп жүрөктөрүн,
Мылтыкты баатыр балдар санап жатты.

Үч жигит кубангандан кучакташып,
Кандары толкуп кетти, көлдөй ташып,
«Бат, бат!» – деп, мылтыктарды артып алып,
Жөнөштү Ала-Тоонун белин ашып.

Кырк миң ок, жүз жетимиш мылтык алып,
Кырылган калың элге жетти барып,
Ала-Тоо кан аралаш, дары сасып,
Шум ажал жеткен кезде, тишин салып...

Боз атчан атаманы алдастатып,
Менсинет, терең канга белден батып,
Жаш бала, кемпир, чалдын бирин койбой,
Бир көчтү сыйпай өткөн, канын чачып.

Ал көчтүн жаш кыздарын кармап алып,
Чыңыртып, коргул ташка арта салып,

Будалап, ит талаган коён сындуу.
Бүтүрүп, «жумуштарын», кеткен жарып.

Укуксуз, жап-жаш кыздар көккө карап,
Аркасын ырайымсыз ташка мадап,
Чыңырат чолпон көздөр канга толуп,
Уятсыз бул өлүмдүн түрүн санап...

Кай бир кыз колго түшпөй, башын жаскап,
Деп айтып: – кызыл коргул, кубарган чап!
Бооруңа өзүң «кысып жата бер» – деп,
Зоолордон өлүп жатты, өзүн таштап...

Атаман бир сулуу кызды көрө салып,
Карматты өлтүрбөстөн жакын барып,
«Сен сонун, өлбөй бизде каласың!» – деп,
Сүйлөштү сулуу кызга тилмеч салып.

Көзүнөн кандуу жашын агызган кыз,
Жулкунуп, атырылып адаттан тыш,
Менсинип, төшүн керген атаманга,
Сүйлөдү, абал мурун көрсөтүп мыш:

«Сөзүм жок, жан алгычтар, бөтөн айтар,
Тезирээк жүрөгүмө урсун канжар,
Мен сонун, өз колунда калаар болсом,
Жандарын өлгөндөрдүн азыр кайтар!

Мен калып, силер менен оңгум келбейт,
Душмандар оюнчугу болгум келбейт,
Мына бул көздөн аккан жаш булагын,
Тамызбай, тирүү жүрүп, соргум келбейт.

Ар кайда, намыз кайда, тилмеч ага!
Уялбай, ушул сөздү айттың мага!

Кыргызды кызыл канга душман жууса!
Ушинтип, элин саткан наалат сага!

Кыргызда жети атаңдын куну болсо
Мен даты айыптуумун, сойгун кошо,
Аракты чочко менен актап жепсиң,
Кыргыздын душманысың, сөзүм ошо!»

Дегенде, чыдай албай тилмеч барып,
Денеден башын алды кылыч салып,
Пристав: «Ай шайтан!» – деп кол шилтеди,
Мээримсиз лаписине жетпей калып.

Сулуу кыз тал-тал чачын бириндетип,
Кулады, канын ташка дирилдетип,
Ызылдап кеп чымындар үймөлөктөп,
Шимишти канын жутуп, мурун жетип...

Кай бир кыз, өзүн-өзү таштан таштап,
Кай бири, атакелейт, жанын жаскап,
Кай бири, жырткычтардын бетин тытат,
Кай бирин, кокусунан жүрөт чачтап...

Ит улуп, мал чурулдап, кыргын көчтөн,
Адамзат суу сепкендей тегиз өчкөн,
Атаман: «сонун жеңиш болду го?» деп,
Каруудан кан агызып, сыйпап өткөн...

Ошентип: жол карата «оюн» салып,
Наздана, иштерине мооку канып,
Атаман: «жарайсыңар эрлерим!» деп,
Түтөттү папиросун күнгө салып!..

Демине кыргандардын заман тарып,
Денине кайран элдин канжар малып,

Жерине Тянь-Шандын кан агызып,
Көп элди кырып жаткан ойрон салып...

Ал кезде элге жетип, мылтык – жарак,
Мергендер дүрмөттөштү шарак-шарак,
Эр Жунуш, өзү баштап өңүт куруп,
Душманга салып кирди, канакалап.

Жазбаган мергенчилер ажал чачты,
Көздөрү оттой жанып, кан талашты,
Атаман чалкасынан учуп түшүп,
Калганы кабак жакка кире качты...

Боз аты атамандын ойной качып,
Туз жүктөн кутулдум – дейт көөнүн ачып,
Ал – кезде күрмөлө албай тигил жатты,
Чыңалган толук канын өзү татып.

Күрөөгө бычак тийген мегилжиндей,
Күшүлдөп, ала салды эсин билбей,
Диртилдеп, өөдө-төмөн чабалактап,
Жанчылды миздүү ташка, адам тилбей.

Эки жоо бир-бирине жалын чачып,
Бетешти, ажал менен аралашып,
Учкан ок ар кимине кабар салат,
«Өлдүң» деп, ызын... кагып бара жатып.

Коркунуч тоо бетине толо калды,
Табийгат коркуп тып-тынч боло калды,
Жаңырык жалгыз гана өкүм сүрдү,
Толкундап, соромун деп, кочкул канды.

Алышкан арыстандай адам чиркин,
Ачудай ажал менен турмуш килтин,

Ачынган, жараланган калың кыргыз,
Дегенсийт, көгөргөн көк: силкин-силкин.

Үйрөнгөн уруш менен аттуу казак,
Ар түрдүү амал менен салды чатак.
Эр Жунуш мергендерге: «кур атпа!» деп,
Ок менен солдаттардын үнүн басат...

Ок чиркин, кырдан-ойго, ойдон-кырга,
Дирилдеп, кызмат кылды кандуу чырга,
Камалган коктудагы аттуу казак,
Таң кала кырылышты, мындай сырга...

Беш сагат мындан мурун кылган «элдик».
Үч сагат мындан мурун кылган «эрдик»,
Көзүнө солдаттардын закымданат,
«Бердик» – деп, айбандарга кандай теңдик»

Мылтык го, баатыр кылган душмандарды?!
Жапарга кайсы душман найза салды?
Эрдикти биздин элден ким талашсын,
Мөндүрдөй жааган окко каршы барды!

Кендирди кесип турган кылыч, мылтык,
Эрлерди качан болсо кылган сылтык!
Шайма-шай кылыч, мылтык боло калса,
Кыргын-көч, калат беле антип тынчып?

Ой чиркин, өлбөс беле былчылдашып,
Майданга чыкпас беле кырчылдашып,
Мээримсиз, ыза менен өлгөн кыздар,
Ыраазы болбос беле өлүп жатып?

Не керек, иштер өттү, албан-албан,
Душман да, кутулган жок, бүлүк салган,

Жунуштун күйүп жүрүп аткан огу,
Кур кетпей душманынан өчүн алган.

Чиркин жоо, баатыр белем ченеми жок,
Жандарын санашкандай кереги жок,
Жетеси жетимиштен калганынча,
Билдирген жеңилгенин желеги жок.

Өлүктөр журтта калган малдай болуп,
Ар жерде заңкайышты сайга толуп,
Кай бири жан бере албай чабалактап,
Кай бири эссиз жатат, өпкө согуп.

Кай бири буту-колун талкалатып,
«Өлсөм» дейт өз кунумду ала жатып.
Кай бири, ташты тиштеп көмөлөнөт,
Өңүттөп, «атамын» – деп бара жатып.

Кай бири, чабак сындуу тыбырашат,
Кай бири, чегирткедей кыбырашат,
Кай бири, наалып кана кан жөткүрүп,
Жанында жок немеге шыбырашат.

Кай бири, жан талашып араң жылат,
Кай бири, ийниндеги ченин жулат,
Кай бири, чымырканып, ээрдин тиштеп,
Баятан кырылганын элес кылат.

Ансайын ачуу кысат, жалын болуп,
Эзилет эр жүрөгү самын болуп,
Көк түтүн денесинен көккө чыгат,
Кандай эр, мыңдан өтөт калың болуп!

Дабышы шаңшыгандай бүркүт болуп,
Жаадырат коргошунду учуп, конуп,

Калганы солдаттардын чыдай албай,
Качышты эмгектеше мышык болуп.

Эр Жунуш, аттан мурда учуп жетип,
Араң жан атамандын башын кесип
Ыргытып, кылчайбастан чуркай берди,
Ок атып, бара жатып, киймин чечип.

Калың эл а кудайлап калкылдашты,
Коркоктор безгек сындуу калтылдашты,
Жүрөктүү ажал менен ойногондор,
Эргиди, ай балтасын жаркылдатты.

Мергендин бир канчасын өзүнө алып,
Алыста Ашым жүрөт көзүн салып,
Ал кезде, көпчүлүктүн эң алдында,
Эр Жунуш атып жүргөн, талкан чалып.

Молдолор, эл четинде аят жаттап,
Манаптар, шыбырашат жанын сактап,
Калың эл өздөрүнчө толкун болуп,
Зыргытат, качкан жоого жабалактап.

Качканды бир кездерде Ашым билди,
Баатырсып, көпчүлүккө кайтып кирди,
Акмалап ар жактагы жүргөн чоңдор,
Эл менен жабалактап, атка минди...

Кай бирлер, аксарбашыл айтып жатты,
Кай бирлер, сүйүнчүсүн айтып жатты,
Кай бирлер, топтон-топко сөз жеткирип,
Чаалыккан чабалдарын тайтаңдатты. ..

Эл чиркин, эс алгансып, башын курап,
Чурулдайт: «кудайлашып» – жогун сурап,

Кай бири, катуу кабар уга салып,
«Асылым, өлбөй кал!» – деп, башын урат.

Кай бирлер, баш курашып, боздоп жүрөт,
Кай бирлер, жаралуусун коштоп жүрөт,
Бай-манап чып-чыргасы коробостон,
Эсен-соо, эл четинде ичтен күлөт.

Бир кезде, көп өлүктү аралатып,
Туш-туштан кирип келди, сабалашып,
Антон да, ошолордун арасында,
Кыйкырды, сөлпүлдөтүп бара жатып:

«Калың журт, байкагыла, сактангыла!
Солдаттан калган чыгар мында сыра,
Жан кечти, жараланып, жатып калып,
Бербесин коргошундан канга кына!..»

Эрдемсип, Ашым анда: «тыңша болуш -
Оруска жан ачынат, мобул орус,
Кыйратып биз баратсак, сез көрсөтөт,
Алайын иттин башын, жатсын доңуз!»

Болуш да, Ашым сөзүн макул тапты,
Ал көөдөк бөрү тилин калтылдатты,
Бир кезде жетип келип, Жунуш баатыр,
Сунулган ак найзасын бөлө чапты:

«Тапканың ушул бекен, баатыр Ашым?
Эртеден кайда жүрдү, баатыр башың?!
Коркоктор эми баатыр болдуңарбы?
Уңгучул, биздин ишке катылбасын!

«Ким мунун эки колун байлап жүргөн?
Ким муну туткун кылып айдап жүргөн?»

Кечээ биз, бул жөнүндө айтпадыкпы?
«Бир топко баш болсун» – деп, уруш билген».

«Бүгүн сен кайдан таптың, жаңы туткун?
Бүгүн сен мындан кандай кылмыш туттуң?
Антонду Жапар билген, жандай көргөн,
Сен кимден канга татыр ушак уктуң?»

Дегенде, эл жыйналды түрмөктөлүп,
Шерденген арыстанга көңүл бөлүп,
Кишисинип, уяты жок Ашым кытмыр,
Жунушка атырылды, сөгүп-сөгүп...

Эр Жунуш ак ыйыктай көзүн салып,
Ашымдын коркоктугун мисал алып:
«Колумдан жигит болсоң, талашып көр!
Деп баатыр, Антон колун чечти барып.

«Эр Жунуш баракелде, жигит» дешип,
Калың эл күбүрөшөт, кибиттешип.
Манаптар заманасы куурулгандай,
Койдурчу калыс издейт, иликтешип.

Эч кимден сөз укпаган ушул Ашым,
Тепсетти эки жерден эрге башын,
Биринчи ак канжарын алдырганы,
Экинчи Жунуш басты таразасын...

Булкулдап, кишисинип, коркок Ашым,
Секиртип, бура тартып, аттын башын:
Кайратын, бар намысын бетине алып,
Жунушка даярдады айбалтасын.

Алда ким, көп жигиттин бири барып,
Ашымды союл менен өттү салып,

Калың эл үн чыгарбай кымырылды,
Ичинен кубанычтын күүсүн чалып.

Жунуш да, илбирс сындуу атырылып,
«Каныңды чачамын» – дейт курман кылып.
Сестейген, куну кеткен тентек Ашым,
Унчукпай кулак салды, жаны чыгып.

Кеп элден, көп жашаган көптү сезип,
Кер атчан, айгай салып, учуп жетип,
«Кармашты кан үстүндө, таштагыла!»
Деп айтып, чатактарды кетти чечип.

Тиштенип, бир топ шумдар, манап кексе,
Жунушту жутмак болот, күчү жетсе,
Бирок да кыргын үстү кан аябайт,
Кылчаяр күчү барбы, башка тепсе!

Кутулган темир тордон арыстандай,
Антондун кол-буту, бош көңүлү жай,
Зыңкыйган өлүктөрдү аралашты,
Көп менен, киймин сыйрып, аны карай.

Бир кезде атаманга жетип барып,
Каттарын окуп калды сууруп алып.
Ал кагаз Фелбаумдун приказы экен,
Бүлүнгөн приставы ойрон салып.

Приказда катуу буйрук мына бул сыр:
«Жолуккан кыргыздардын бардыгын кыр,
Үйлөрүн – шакар кылып, өрттөп таштап,
Күлдөрүн жерге койбой, желге сапыр!».

Калың эл: – ой чочколоп, – кайта тыңшап,
Башы жок, пристовго найза жумшап,

Туш-туштан чур-чур этип жутунушат,
Солдойгон атаманга беришип тап.

Көпчүлүк бул кабарды уга салып,
Жаны жок, атаманга мооку канып,
«Эми бул, экинчи кат, эмне экен?»
Деп айтып, тым-тым болду кулак салып.

Экинчи бир кагазды жаза салып,
Бөтөнчө карай берди, назар салып,
Шектенген кытмыр Жанак тилмеч, болуш,
Шып кана жулуп алды, көзү чалып.

Чыдабай ачууланып, Антон туруп,
Болушка тапанчача бармак сунуп:
«Мына бул: эл канына забын болгон», –
Деп айтты, эр Жунушка моюн буруп.

Жунуш да, калың эл да, түшүнө албай,
Жабылып сурай калды сөзгө канбай,
Шыпырган томогосун бүркүт сындуу,
Бөтөнчө Жунуш турду көзүн албай.

Аңгыча, жараланып жаткан солдат,
Шиберде онтогонсуйт, мылтык кармап,
Мылтыкты көрө калып, эл бириндеп,
Солдатты «кармайлы», деп кирди жардап.

Солдаттын мээлегени Жунуш белем?
Кароолго мелтиреткен чексиз ченем,
Антон да көрө коюп, шашып чуркап,
Кыйкырып, ок бетине болду белем.

Аңгыча, тарс этилген ок да жетти,
Антон да бир кыйкырып, кулап кетти:

Жунуштун эки көзү мунарланып,
Кумсарып, кара жашын канга септи...

Аңгыча, элдин чети уйгу-туйгу,
Чогулду алда кандай кабар туйду?
«Ташкенден беш жүз солдат келди» дешип,
Ким айтты? Нөшөрлөтүп жерге куйду...

Солдатты эл тепсетти жабалактап,
Ал кезде Антон жатты чабалактап,
Көк шибер кызыл канга саймаланып,
Антонду тазасың деп, – жатты мактап.

Талгандай аккан канга туна карап,
Чеги жок, түрмөктөлгөн ойду санап,
Эр Жунуш, Антон башын сүйөп турду
Асмандан бузулгансып мыкты танап.

Корулдап, көзү айланып бара жатып,
Антон эр сүйлөп калды чатып, чатып:
«Катты көр! Алымкулга балам!» – деп,
Караңгы, тереңдикке кетти батып.

Эр Жунуш тура калып, муштум түйүп,
Тиштенип, уу таткандай жанып-күйүп,
Кайтадан тизе бүгүп; «ак жүрөк» деп,
Антондун маңдайынан алды сүйүп...

ЖИГИТТЕР

Эр жигит эл четинде,
Жоо бетинде.
Эр жигит элден туулат,
Эли үчүн өлөт.

(Элден)

Көрү жок, жарга тыгылып.
Жаш Жапар калды керилип,
Тамчылап кочкул кандары,
Гүлкайыр чөпкө себилип...

Достукка жанын учуруп.
Антон да калды суналып,
Бүлөсүн көрүп коштошпой,
Шум жерди канга сугарып.

Буюккан малдай темселеп,
Кабарга көп эл жыйналды,
Кырылат деген ушул – деп,
Коркоктор өлүм шыйгарды.

Баш бербей далай көпчүлүк,
Кабардан коркуп качышты.
Жакынын жакын чакырып,
Осуят айтын жатышты.

Келгени чынбы солдаттын,
Аныгын билген кабар жок,
Баштарын коргойт, ар бир жан,
Элестеп күндүз, жааган ок.

Жашырын күбүр сөз жүрүп,
Коркунуч элди тепседи,
Толкуган элге жар салып,
Төлө бий, мындай сестеди.

Мөкүш кан катуу жар кылды:
– Мылтыктар толук жыйылат,
«Улуксат Мөкүш кылбаса,
Мылтыкты кармоо тыйылат.

Аяктай ташка жашынар,
Мергенге мылтык берилет,
Уруудан чыккан аксакал,
Эрлерге мылтык берилет.

Бергиле, бачым мылтыкты!
Чот менен азыр бөлөбүз,
Мылтыкты алчу дөөлөрдүн,
Чарктарын өлчөп көрөбүз.

Калем ал молдо каттачы!
Атасы менен атын жаз,
Уруудан чыккан атактуу,
Билерман эрдин башын жаз...»

Мерген да, эл да кубанды.
Эрлерге мылтык тийгендей.
Атарман, баатыр жигиттер,
Төлөгө келди ийменбей.

Буйругун хандын орундап,
Калың эл маакул болушту,
Жакшылар бүттү тизмени,
Баш кылып, Төлө болушту...

Хан – султан келип ыңгырап,
Тизмесин жазып, кеп айтты:
– Мергендер арбын, мылтык аз,
Таарынчы болбос – деп айтты.

Күйүттөн күлүп, эр Жунуш:
– Мен дагы мерген элем го,
Мен аткан окту укпаган,
Түбөлүк сокур, керең го!

– Түңүлүп жандан айрылып,
Талаадай бастык коолорду,
Дарыга ыштап боштукту,
Жаңырттык улуу тоолорду.

-Береги жаткан солдаттар,
Мына бул колдон кырылды,
Калдайып турган калайык,
Аядым качан «чымынды?..

– Жоолашкан жоону биз алсак,
Мылтыкты кимге бермекчи?
Ажалдар менен айгышып,
Жан менен ойноо эрмекпи!

– Канткенде, бизге берилбейт,
Мергендин баары катта жок,
Коркоктор, үчүн эмес го,
Эл коргой турган мылтык, ок!

– Аалыбай, Керим, Осоке,
Карагул, Токо, Аманкан,
Кубаныч, Калык, Чоткара,
Кожобек, Семей, Асанкан...

– Алыке, Үсөн, Койчуке,
Жылкыбай, Моңош, Тазабек.
Булардан мыкты ким мерген,
Башкалар мылтык аталек!

– Он сегиз мылтык буларга,
Канткенде макул дебейсиз?
Меники менен он тогуз,
Ушуга ханым, не дейсиз?!

– Молдоке, жазгын буларга,
Кыrsa да булар кыра алат,
Мөндүрдөй жааган окторго,
Чыдашып, булар тура алат.

– Аटकаны сая кетпеген,
Атактуу булар эмеспи?
Өлүмдөн элин коргосо,
Көпчүлүк маакул дебеспи?

– Баш коргош үчүн болбосо,
Тигилер мылтык аталбайт,
Беттешкен жерде көрдүк го,
Кан чаччуу жакка баталбайт.

– Ар кимге өлбөс жан керек,
Айткыла! Калыс калайык!
Көп үчүн курал чын болсо,
Мылтыктар кимге ылайык?!»

Көпчүлүк чынчыл көшүлүп,
«Жунуштун сөзү эп» деди,
Султанга даттап, Төлө бий
Эп көргөн элди: «Тек!» деди.

«Хан сөзү эки боло албайт,
Хандан ким мылтык кызганат?
Кеңешип турар кез эмес,
Мылтыкты тапшыр кызталак!»

Кер мурут кылкан сайгандай
Сербейди, Жунуш чамынды,
«Мылтыкты өлбөй бербейбиз,
Өчүрчү бизбиз жалынды!

Элге да чымын жан керек,
Мылтыкты мерген бере албайт,
Ачыккан калың көпчүлүк,
Зордукка эми көнө албайт!

Кыздарды талак кылгандай,
Бутүмүң бүтчү кез эмес,
Күч менен алсаң, алып көр,
Мылтыкты бериш сөз эмес!

Малдуулар боздоп, ээ болбой
Жоо баскан заман дебеспи?
Баатырлар элди коргогон,
Кан күйгөн учур эмеспи?

Сен дагы мылтык тапшырба,
Жаныңдан эрте безбесең,
Мылтык деп бүгүн жоо чыкса,
Кан төгөм, чыксын, беттешем!

Өлүүчү жанга карабай,
Эл үчүн мылтык түшүрдүк,
Акыры мылтык кармабай,
Калмакчы имишбиз, түшүндүк!

Өзүбүз тапкан мылтыктан,
Колумда бири болбосо,
Атаңдын көрү дүнүйө,
Кор тура бакты конбосо.

Тагдырдын иши ушулбу?
Көрүнө зордук кылса да!
Мылтыкты бериш эсерлик,
Турмуштун каары кырса да!

Мергендер, артка – жүргүлө!
Канаттын колу келди – дейт.
Талаа-булак деген поселка,
Түндүгү түшүп тенди – дейт.

Токмокко чабуул коюшуп,
Калың кол коргоп жатты, – дейт,
Бел байлашкан душмандар,
Канаттан ажал тапты – дейт...

Куралды бербес жигиттер,
Аттансын азыр түн менен,
Калгандар барып айылга,
Көл жакка оосун дүң менен.

Эл үчүн туулган баатырлар!
Канаттын колун табалык,
Кабарсыз кетти Алымкул,
Андан да кабар алалык.

Эр жигит, кайран Алымкул,
Самаган жерге жеткенби?
Болбосо, Болот, Жапарча,
Акирет сапар кеткенби?

Билели дайнын асылдын,
Өлсө да сөөгүн табалык,
Жаркылдап, аман жолукса,
Бирдешип жоого чабалык.

Калгандар барып айылга,
Даярдык ишин алгыла!
Айылда калды аялмет...
Көз кырын толук салгыла!

Жетпесе унаа, үркүн кез!
Макенин малын мингиле.
Силерге дагы күн керек,
Күч менен ала билгиле!

Макеге катуу айткыла,
Туугандык кылсын бир жолго.
Кыйналып Нуржан калбасын,
Атайлап берсин, бир жорго.

«Байкемдер кайда калды» деп,
Нуржан жан ыйлап жүрбөсүн?
Алымкул жакка кетти де,
«Өлдү» – деп, душман күлбөсүн.

Апама айткын, чоочутпай,
Эл менен кошо болсун – деп,
Баарыңар аман болгула,
Силерге айтар ушул кеп!?»

Султанга пери тийгендей,
Жулунду баатыр жумушка.
«Эл бузар, бузук, эшек» деп,
Камчысын үйрүп урушка.

«Мылтыкты бер!» – деп баарына
Ачуусун жыйнап шерденди,
«Мылтыкты берүү сөз эмес,
Бел кылат көп эл мергенди»

Дегенде Төлө чыдабай,
«Элдиктен кеткен турбайбы?
Улууну, ханды тааныбай,
Мындайды кудай урбайбы!

Мындайда эссиз жигиттер,
Кудайды билбей калышат,
Ар дайым мындай күн болбос,
Кайсыга кубат алышат!

Башы жок бака болорсуң,
Дүүлүкпө, балам, сынаарсың.
Кудурет билген күн болсо,
Сен дагы моюн сунаарсың!»

«Колундан келер күн болсо,
Кыйратып ташта, асманды!
«Жүргүлө, тез!» – деп шамдагай.
Эр Жунуш шаттуу аттанды.

Төлөлөр чатак кыла албай,
Ичинен сыздап, кезенди,
Бийлигин кайта кыла алса,
Кыйратмак эле эченди.

Кан күйүп турган учурда,
Канткенде көптү тыя алат,
Канкорлук чагын жактаса,
Канткенде элге сыя алат?!

Ичинде болуп арманы,
Тиштенди катуу бир топ жан,
Эр Жунуш баштап, он жигит,
Канаттар жакка талпынган!

Опурап турган калың эл,
Түн менен үйгө капташты,
«Биймандуу кудай алгын» деп,
Канчасы келме жатташты.

Өкүттө калган барчындай,
Ээлигет, Жунуш сурданат.
Көрү жок калган Жапарга,
Ичинен муңдуу, ыр чалат...

Эгиздей болуп, бирге өскөн,
Балалык келет көзүнө,
Өлгүсү келет, соолукта,
«Бир өлсөк» деген сөзүнө.

Желүүдө аттар, эр Жунуш
Санаанын көлүн чарпыды,
Жанында ким бар, унутуп,
Секирген ойго калкыды.

Атаңдын көрү дүнүйө ай!
Айрылат деген ушубу?
Мүрүмдөн сынып, канатым,
Кайрылат деген ушулбу?!

Жанымдай көртөн сырдашым,
Жашыңда «шейит» кеттиңби?
Жароокер сүйгөн жарыңа,
Жазылбас оору септиңби?

Беш айлык күткөн балаңдын,
Убайын көрбөй калдыңбы?
Курбуну таштап, кумсартып,
Коркунуч күнгө салдыңбы?

Атадан жалгыз жаралган,
Ардактуу курбум сен элең!
Ажалдын өкүм салтынан,
«Көгөнтүп» калган, мен элем!

Тагдырдын иши ушундай,
Кантейин, курбум, таарынба:
Ажалым келсе, мен дагы,
Жатармын кандуу жаныңда.

Кай бетим менен айылга,
Айрылып сенден барайын?
Курбумдун шери Алымкул,
Ошондон кабар алайын.

Эсен-соо ага жолуксам,
Кайгынын түйнүн чечээрбиз,
Тагдырдан жардам болбосо,
Таалайсыз өлүп кетээрбиз...

Деген ой тепсеп Жунушту,
Телидей болуп ыргалды,
Кабагы жерге салынып,
Чачкын ой дагы чырмалды...

Кыялдын торун чүмкөнүп,
Биринен-бири аттады,
Чарчаган дене ыргалып,
Көмөкөй менен жаттады.

Элестен-элес куралып,
Денеге сыйбай калкыды,
Учу жок, кыйры белгисиз,
Чарпылды кыял калкыды.

– Хан болду Мөкүш кайыптан,
Калыстык бирок кылган жок,
Эл коргой турган эрлерден,
Алмакчы болду мылтык, ок.

– Окууда, жүргөн чагымда,
Дамбылда Ногой кеп айткан:
«Зулумдар, бетпак, ыймансыз»,
Силерди «манап» – деп айткан.

– Ошонун сөзү, сөз экен,
Аныктап бүгүн ишендим,
Бүгүнкү зордук үстүндө,
Кулпусун көрдүм кишендин.

Аттиң ай, малым болгондо,
Окубас белем орусча,
Сол жактан оңго ойнотуп,
Чиймелейт элем болушча.

Алхамдуу Лилла! Кудайга,
Күнөкөр болуп, каламбы?
Шүкүрлүк кылсам болбойбу,
Окуймун дувай саламды...

Канат – хан, жакшы хан болор,
Эл үчүн жанын берет дейт:
Калың эл менен ат коюп,
Казатка баштап, кирет дейт.

Касиет алган Жаркынбай ,
Салават айтып жүрөт дейт,
Шейитке кеткен эрлерди,
Кубантып, мактап, сүйөт дейт,

– Шейитке кейиш күнөө го,
Жапарга бекер кайгырсам,
Кантейин анан кайгырбай,
Чалгындан минтип айрылсам?

Канатка барсак, таң ата,
Кубанып, бизди мактаса,
Курбулар кошо кубанып,
Душманды күтсө, жатпаса...

– Душмандын күлүн сапырсак,
Кубансын, Канат мактанып,
Токмокту көккө учуруп,
Пишпекке жүрсөк аттанып.

Алымкул чыкса алдымдан,
Эсен-соо күлүп, жаркылдап,
Жапарды кантип айтамын,
Аттиң ай дүйнө, аттиң кап!

Алымкул укса Жапарды,
Булактап төгөр көз жашын,
Жаркынбай айтып сооротор,
Шейиттин жерге жатпасын.

Алымкул басып көңүлүн,
«Жүргүн» – деп, эми жабышса,
Жараган аттар зыркырап,
Үзөңгү бутта кагышса.

– Алымкул, токто-токто деп,
Адатча камчы тосушсам!»
Деп Жунуш, катуу кыйкырып,
Каткырып калды кокустан.

Каз катар жүргөн курбулар,
Жунушка бөтөн таң калды.
«Ой, кыял» деп, эр Жунуш,
Жалт карап алды жан-жанды.

Не болду, сага Жуке? – деп,
Курбулар сөзгө киришти,
«Чеги жок кыял, алдайт да,
Көңүлгө салып, бир ишти», –

Деп айтып, Жунуш сүйлөдү,
Ойлогон сырды кайталап,
Жапарды айткан жеринде,
Көңүлүн өлүм кайтарат.

Сөздөрдөн сөздөр таралып,
Коркунуч, шаттык көрүндү,
Шаттыкта көңүл өр чалып,
Коркунуч кести өмүрдү.

Алтүндө канкор пристав,
Жол-жолго койгон күзөтчү.
Тилмечтер баштап солдаттар
Жол-жолду тосуп, күзөттү.

Каланын башын акмалап
Акырын аңдып жүрүштү
«Чалгынчы тирүү кармалса»,
Деп айтып, шат-шат күлүштү.

Жунуштар колго түшөбү,
Аларга туткун тутулуп,
Болбосо, аман өтөбү,
Канаттар жакка кутулуп?

Айсыз түн, эрлер баратты
Акмалап, жолсуз төш менен
Үшкүрүп, Жунуш сүйлөдү
Жалындуу мындай сөз менен:

– Атаңдын көрү, дүнүйө ай,
Ичтеги арман кетеби?
Тополоң кылган калың эл,
Максатка жакын жетеби?

Болбосо, солдат кескилеп,
Туздаган эттей тилеби?
Толкуган элдин сырларын,
Кара жер гана билеби?!

Түшүнбөй калдым болмушка,
Жараткан жардам бербесе,
Кыргынды көргөн элине,
Бир жактан жардам келбесе.

Дамбылда ногой көптөн-көп,
Түрк элин эске алчу эле,
«Текшерип керек элди» – деп,
Көп ойду башка салчу эле.

– Чатактын учу чыкпаса,
Элибиз бүтүн эл болбос.
Атадан калган тууган жер,
Түбөлүк бизге жер болбос.

Атаңдын көрү, дүйнө ай,
Жанактар жандай болсочу,
Варшава барып окуган,
Ал билим бизге консочу!

Жанактан акыл сурасак,
«Урушкан менен өлдүң» – дейт,
Жылдыздан арбын душманың,
Өзүңдү-өзүң көмдүң» – дейт.

Буга да кыйын түшүнүш,
Канткенде жылчык табылат?
Жаралуу болгон жүрөккө,
Канткенде шаттык тагылат?

Эл болуш үчүн өзүнчө,
Өкмөт курган хан керек.
Ошентип чалдар сүйлөсө,
Болгонсуп калам жан серек.

Хан болсо, антип шайланды,
Кылганын дагы көрдүк го.
Ой чиркин, турат тытмалап,
Кармашыш керек, өлдүк го!..

Ал кезде мылтык тарс этти,
Кай жактан чыкты билинбейт.
Караган менен жигиттер,
Элеси көзгө илинбейт.

Чочуган бойдон бир жигит,
«Ой, ой» – деп, катуу бакырды,
«Кыргыз го – кыргыз, кимсиң?» деп
Ар жактан бирөө чакырды.

«Кыргызбыз, өзүң кимсиң?» деп,
Жунуш да дабыш чыгарды,
«Жалгызсың, сени атам» деп,
Ар жактан бирөө чыңалды...

«Жансызсың өзүң душманга,
Чыныңды сүйлө атамын,
Сатылып жүргөн өзүңдүн,
Каныңды суудай чачамын!

Сен эмес, казак солдаттын,
Кандарын суудай агыздым.
Кыймылга кирбей, тилге кир,
Былк этсең канды тамыздың!», –

Деп Жунуш катуу чамынды,
Караанын көрбөй алардын,
Ал ар да шумдук үн берди:
«Колго түш, өзүң камалдың!»

Унчукпай Жунуш акырын,
Атынан түшүп кеп айтты:
«Бириндеп, байкап тургула,
Сүйлөшөм өзүм» – деп айтты.

Кокустан мени кармаса,
Окторуң жаасын мөндүрдөй,
Куткаруу колдон келбесе,
Качкыла тездеп, өндүрлөй...

Тирүүлөй колго кетпесмин,
«Өлдү» – деп, билип калгыла,
Акмалап чыдай алсаңар,
Кимдигин билип, баргыла!

Көпчүлүк болсо душмандар,
Көжөлүп атпай, кеткиле?
Тизгиндин учун жиберип,
Канатка бачым жеткиле!

Мен өлсөм, жашык Нуржанды,
Кор кылбай бага көргүлө,
Энекем чиркин мерт болсо,
Мен бардай кылып көмгүлө!

Жашында «шейит» кетти деп,
Элиме аман баргыла,
Шолоктоп калчу жарыма,
Көз кырын дурус салгыла.

– Кайгырып, ыйлап шейитке,
Жаныма жапаа кылбасын,
Алымкул аман жолукса,
Айткыла, шагы сынбасын!

Баштары жерге салынып,
Беркилер араң «куп!» деди.
«Кош, кош!» деп, аттап илгери –
Эр Жунуш, сөздү ук – деди.

Тез гана топтон айрылып,
Эр Жунуш, «Ой» деп, бакырды,
«Көп киши болсоң бириңер,
Сүйлөшсүн, кел» – деп чакырды.

Ал кезде алар өзүнчө,
Чечүүчү план курду эле,
Элеси көзгө көрүнсө,
«Атабыз» дешип, турду эле.

– Келсең, – кел мындай жакындап,
Чалгынчы болсоң өлөсүң!
Тирүүлөй түшүп туткунга,
Канаттан жаза көрөсүң!»

Шашылып Жунуш: «Канат!» деп,
Канаттан келген жансыңбы?
Канаттан келген сен болсоң;
Канатты – Канат алсынбы?»

Деп Жунуш катуу чуркады,
Дабышка карап, шашкандай,
Аларда билип калды бейм,
Жүгүрдү бери, жазганбай.

Бетме-бет турган баатырлар,
Бир-бирин билип, көрүштү,
Бир эне тууган эмедей,
Бир-бирин кысып өбүштү.

Ошентип, биздин жигиттер,
Койнунда түндүн сырдашты.
«Барбы?» деп Жунуш сурады,
Алымкул сындуу курдашты.

– Канаттын колу кечинде,
Кочкорго кеткен төгүлүп,
Бул жакты байкап барууга,
Калганбыз биздер бөлүнүп.

Анжиян менен көп солдат
Жумгалды тепсеп келди дейт
Курмандар менен Мырзабек
Аларга жардам берди дейт.

– Бул кабар келип, кол кетти
Калың эл, толкуй жеткендир...
Алымкул, эгер бар болсо,
Кол менен кошо кеткендир.

– Үч күндөн бери калың көч
Тебелеп өтү Шамшыны.
«Кыргындан калган элбиз» деп
Кыйналып өтүп, самсыды.

Жүргүлө эми курдаштар,
Айланып турбай, кетелик!
Шагылдуу бийик Шамшыны,
Ашалык, колго жетелик!!!

КАНАТ ХАН

Калың эл,
Канга жуулуп жаткан чакта,
Карышкыр,
Канды кечип чыкмак такка.

(А. Б.)

Көп көчтү кылкылдатып, жолго салып,
Түтүнгө эркектерди бөлүп алып,
Калың эл, өз-өзүнчө сүйлөй берди,
Душманды: «минтебиз» деп шымаланып.

Кочкордо, Чоң Ортоктун этегинде,
Мыктылар саламдашып алда кимге,
Жүз-жүздөн, туш-туш жактан, көчтөн келип,
Жер бети кылкылдады эчен миңге...

Башчылар көп ортосун ээлеп алып,
Сүйлөштү бир-бирине акыл салып,
Кай бирлер: «эмне?» деп, сурап жатты,
Күймөлүп алда неге артта калып.

Ортодо Ыбыкенин Канат ханы,
Олтурган жанындагы манаптары,
Хан Канат алда нени айтып жатып,
Сурады: «толукпу?» деп элдин саны.

– Таксырым, колдун саны толук дешип,
Бир бирден айлын айтты эсептешип,

Билгичтер хан Канатка кеңеш кылып,
Сүйлөштү, бир-бирине кезектешип.

Бир кезде Канат өзү сөзгө кирди,
Тыңшатып, котологон нечен миңди.
Дин менен улут сөзүн, ата салтын,
Ар сөзгө байлаштырып, кайрап тилди.

«Болуптур бизден мурун албан калык,
Жашаптыр, так ушундай ата нарык,
Өтүптүр чоң бабабыз Тагай деген,
Урпагы биз экенбиз, калган анык.

Ал кезде, куулук, шумдук жок экен го,
Ал кезде, бай, жардысы жок экен го.
Как жарган кара кылды бийлер чыгып,
Калың журт, май тепсеген, ток экен го.

Алланын амырлары кандай сонун,
Тагдырда каапырлардын ачкан жолун,
Миллатке кызмат кылган сахиларды,
Каапырга туткундатты, байлап колун.

Илгерки бабалардын жолун кылып,
Кыйратсак каапырлардын туусун жыгып.
Аттансак, түркстандын эрлери деп,
Кайраттуу Темирландай устун чыгып.

Наадан эл, билбейсиңер, Осмон түркүн,
Билсеңер, бул кыргызга келер күлкүң!
Жаркымбай Ыстамбулдан окуп жүрүп,
Тааныган ал элдердин адат-үрпүн:

Дин жагы алда качан алга кеткен,
Жайилге динчилдиктин нурун сепкен.

Биз дагы мусулмандан болгон менен,
Кандайча кыргыз мындай, азап чеккен?

– Биз даты Түрк баласы, артта калыш,
Миллатим, тааныйсыңар уят, намыс!
Миллатке, динге мендей кызмат кылган,
Кыргыздын кай жеринде байкасаңыз?

Дин үчүн жаным курман болсун деймин,
Калкыбыз магруфатка онсун деймин,
Калын эл өзү толкуп турган кезде,
Я, алла, не жападан кайгы жеймин?

Баардыгы тагдырдагы болгон сызык,
Тагдырдан буйругу жок, өлбөйт мышык.
Каапырдын текебери өскөндүктөн.
Козгоду, мусулмандын жолун сызып.

Бул жумуш, кара калктын жумушу эмес,
Билген жан тагдырдан чет жумуш дебес.
Алланын өзү буйруп турган ишин,
Пендеге аткарууга берем кеңеш.

Парвардын курматына чыгыш керек,
Душманды кан жалатып, жыгыш керек.
Кимде-ким, азаттыктан кайта качса,
«Каапыр» деп, кара жерге тыгыш керек.

Өлтүрсөк раазы дирмиз, өлсөк шейит,
Өлүмгө наадан жандар, жүрөт кейип,
Калайык тобокелге бел байладык,
Жар болсун пайгамбарлар жана Сейит».

Бул кезде, калың жыйын кулак какпай,
Ичинен маакул болуп, оозун ачпай:

«Казыбыз, шейитпиз» деп күбүрөштү,
Кай бири казылыктын дайнын таппай.

Бул жерде Алымкул да, Жунуш да бар,
Аңгыча, аркы дөңдөн жетип кабар,
«Алдаяр тетигинден эл көрүндү,
Таанылбайт көрүңүз» – деп, кылды кабар.

Калың эл жабалактап карап калды,
Кай бирлер, оңтойлонуп, жарактанды,
Канат хан, чоң дүрбүсүн ала коюп,
Аттанып, абай менен сереп салды.

Мелжитип, оңдоп, солдоп эчен карап,
Канат Тез гана күбүрөнүп, тим-тим болду,
Чакырды Жаркымбайды, «кел» деп бери,
Көп элге шыбыр түйүн, атаганат!

Азыраак, алда неге кылып байым,
Сүйлөдү, салкын гана элге жайын,
«Көрүнгөн, душман эмес, Жумгалдыктар,
Жол менен келе жаткан Көкүмбайым.

Шаң менен даярданып туруңуздар,
Аллага адал моюн сунуңуздар,
Капылдан колун сунган каапыр чыкса,
Баштарын шейит кесип, жулуңуздар».

Дегенде, баатыр Жунуш, күнөм кылып,
Жакындап хан – Канатка колун сунуп;
«Хан – Ажым, дүрбүңүздү бериңизчи,
Көрөйүн Көкүмбайдын колун туруп».

Жаркымбай озунгансып: «Токто, мырза!»
Кантесиң, бул айнекти көзүң турса?

Көздө нур, колдо күч жок, бир карайлык,
Берейин, тааный албай, көзүң тунса», –

Деп айтып, Канат-хандан дүрбүнү алып,
Жаркымбай карап калды, түшө калып,
Жунуш да экинчилей сурай албай,
Таңгалды, бул абалга айран калып.

Ал кезде көрүнгөн эл жакын келип,
Бириндеп чачылышты, сейректелип.
Аңгыча, аркадан да топ көрүнүп,
Кыркаардап суюлушту, атчан келип.

Канаттын калың колу аң-таң калды,
Бул кандай, Көкүмбайын торгоп салды?
Дегенсип, үнгө келбей калың жыйын,
Аттанып, тегеректей ханга барды...

Канат хан, тай кашкасын тууралантып,
Кылычын жулуп алып, кындан тартып;
«Калың журт, кудай үчүн, ат койгула,
Душмандын ортосунда калдык жатып.

Я, Алла бере көргүн бизге жардам,
Болбосун, ат койгондо, артта калган,
Капырды, иншаллалла, каптап чыгып,
Калың журт бүтөр деймин, колдон арман.

Кимде-ким, артта калса, башын алам,
Үйүнө, тууганына бүлүк салам,
Деп айтып, тай кашкага камчы басты:
«Дин үчүн алдыңарда өзүм барам!»

Калың эл, чурулдаша сабалашты,
Зырылдап, сууган аттар бара жатты

Найзалар, сороктошуп, кылкылдашып,
Көпчүлүк камчылашты чабал атты.

Чоюн баш, шалк этмелер, түркүн аспап,
Кээсинде темири жок жалаң каскак,
Үйөрдөй коңторулуп, каптап калды,
Кээсинде текирең бар, кээде таскак.

Алымкул, от эмеспи, күйүп турган?
Ээлигип элден мурун колун сунган.
Эр Жунуш иллаллалап, ыйман айтып,
«Алымкул, бир кетелик- деди – Курман».

Алымкул, ат үстүндө ата чапты,
Солдаттан экөө катар чопо капты,
Калың эл, бута атымдай калган кезде,
Эр Жунуш бирилтикте бара жатты.

Кыл куйрук шамал менен сапырылды,
Шам кулак жалга карай жапырылды,
Баатырлар аттан мурун көөдөн керип,
Душманга илбирс сымал атырылды.

Коркунуч эске келбей, жер чымырап,
Жел менен этектерден жел шыбырап,
Калың эл аламанга түшкөнсүдү,
Кан сасып, көзү тартып, эт кыбырап.

Кай бирлер жежеңдетип, артта калып,
Көп элдин ортосуна кирет барып.
Кай бирлер, дүбүр менен чуу чыгарып,
Далайдан өтүп жатты жандай салып.

Калың чуу, Орток тоосун солкулдатты,
Дүрбөлөң жоо жүрөгүн болкулдатты,

Коркоктор башын катып, бүжүндөшүп,
Кай бирлер, сүрдөөн менен копулдатты.

Хан кайда, кара кайда, молдо кайда,
Же алда, же калгандыр алда кайда,
Калың, кол; «Хан, алда» деп, чаба берип;
Бир кезде, ок мөндүргө болду пайда.

Тырылдап, пулеметтор тилге кирип,
Көп элдин көөдөнүнө жатты сиңип,
Кыркылган машинеде чөптөй болуп,
Сулашты, айрылбастан атты минип.

Аркадан аттуу казак жана каптап,
Шилтешти кылыч менен жабалактап,
Ал кезде, пулеметтор токтой калып,
Кылычтар жаркылдашты, чабалактап.

Хан – Канат калың жоого барды белем?
Кан кусуп, чыны менен калды белем?
Хан да жок, жөкөрлөр жок, уулу да жок,
Же чиркин, качышканбы, элең-элең?..

Буркурап чаң асманга качып жатты,
Жаркылдап кылыч жанга батып жатты,
Коркурап, колу, бутун жерге сабап,
Көп элден кочкул кандар атып жатты.

Чурулдап, жан чыдагыс үндөр басып,
Жер бети жипкиргенсийт канга сасып,
Кай бирлер, жулкулдашып, ат үстүнөн,
Өлүштү, солдаттардан ала жатып.

Ат менен адам дени моюндашып,
Жыгылды бир-бирине коюндашып,

Калың эл канчалык шер болгон менен,
Жеңмекпи, кылыч, окту союлдашып?

Кайран эл, кырк минутча салгылашты,
Бир жарым солдат башын алгылашты,
Көпчүлүк канга жерди тойгузганча
Шерлерче, бетин бурбай, баргылашты...

Найзалар аралашта иштен чыкты,
Сөлпөрлөр бир канчасын уруп жыкты,
Кылычка чоюн башын тосо берип,
Кыйкырып уруп жүрдү, далай мыкты.

Мылтыктын кундагынан кармап алып,
Алымкул, шилтеп жүрөт ойрон салып,
Бир солдат кылыч менен чабаарында,
Эр Жунуш, жагалмайдай жетти барып.

Жетти да, ал солдатты эңип алып,
Сүйрөтө Алымкулга жетти барып,
Шадылуу, бүркүт мүнөз колдо жүрүп,
Ал солдат өлүп бүттү, мыкыйланып...

Бир солдат ат бооруна тура калып,
Кылычты Алымкулга калды салып,
Алымкул кызуу шаша шилтегенде,
Ал солдат оңкосунан түштү барып.

Кып кызыл, Алымкулдун башынан кан,
Дирилдеп оргуп, ыргып чыкты фонтан,
Эр Жунуш экинчилей бурулганча,
Бир солдат Алымкулга жетип калган.

Ал жетип, өзүн чаппай, атын чапты,
Бурулуп кылчактады, аркы жакты,

Байкаган жалгыз солдат болбогон соң:
«Качсаңчы!» – деди дагы, кайра тартты.

Боз атын солдат тартып тура калды,
Кош көзү алда кандай туна калды,
Кынжылган, аянычтуу мүнөз берип,
Теминип, аттын башын бура салды.

Эр Жунуш, ал арада жетип барып,
Солдатты соймок болду, аттан алып,
Алымкул: «Тийбегин» деп, бир бакырып,
Темтеңдей көмөлөндү эстен таныш...

Эр Жунуш: «тийбе» деген сөзүн угуп,
Теминди аркасына бетин буруп,
Тез гана эстен танган Алымкулду,
Баладай эңип кетти, атчан туруп.

Эңди да, кара бозго камчы басты,
Кара боз байкаган жок малды, башты,
Артында куугун барбы, аткан барбы,
Зыргытып, кылчайбастан алып качты.

Ок чиркин мөндүрлөдү тоону жыртып,
Алымкул, шылкылдады эссиз тынчып.
Кырчага, жаңы жетип ашканынча
Минген ат кулап кетти, сылтып-сылтып.

Эр Жунуш, Алымкулду ала кулап,
Коргулда бир азыраак жатты сулап,
Бир кезде эсин жыйнап, карай салса,
Ызындуу, ок үнүнөн кулак тунат.

Ал кезде келе жатып, байкуш качкын,
Жыгылды башын сүзүп жаткан аттын,

Эр Жунуш, көрө коюп көзүн ирмеп,
Дегенсийт: «өлүм суусун мен да таттым!»

Калган жок, анткен менен эстен танып,
«Кантсем?» деп, Алымкулду карап калып
Кой көзүн чоң бир ачып, эмгектеди,
Ийinine Алымкулду артып алып.

Турууга жааган окко титинген жок,
Антсе да этек-жеңин тырмалайт ок.
Кыр ашып, беш метирдей калган менен,
Сезилди эр Жунушка алыстай ок.

Эки көз, жакын кырдан өтүп кетти,
Чапчылап, эки колду эрбеңдетти,
Жунуштун ак калпагын октор жулуп,
Өткөндө, темселеше кырга жетти.

Эр жигит, кыяматты жылып ашып,
Тиктеди Алымкулдун бетин ачып.
Кебелбей чоң ийinine оңдой салып
Темтеңдеп жана кетти, кадам басып.

Кээ жерде, коргулдарга тайгаланат,
Кээ жерде, жол бербеген жарда калат,
Кээ жерде, кыя тартып, төтө куруп,
Кээ жерде, таш таянып, башын салат.

Тиштенип, ажал чиркин, жалмаласа,
Жаш жанды кыйнап, эзип, кармаласа,
Канткенде, кандай баатыр алдастабайт,
Кан чиркин, оргуп, чачып, талмаласа?..

Жер бети чууга толуп, солкулдаса,
Жүрөгү табигаттын болкулдаса,

Тируүүлүк тозоктолгон от эмеспи?
Эркине баатырлардын болтурбаса.

Көздөрдөн от чагылып жаркылдаса,
Ат чиркин, тегеренип калтылдаса,
Тируүүлүк алаканга жыйналбайбы,
Адам зат, чапкан чөптөй жалпылдаса?..

Жан чиркин, жылчык таппай, дал болбойбу
Күлүк ой шоола таппай, зар болбойбу?
Тируүүлүк көздөн учуп закымданып,
Кең турмуш, бир мыскылдан тар болбойбу?

Тырмалап тоо талашкан түркүн адам,
Чөптөн куу, жезден сары шилтейт кадам,
Солдаттар, чил аткансып терип жатат,
Көп элде шоола жоктой күнү караан.

Кай бирлер, калкаланат ташка барып,
Кай бирлер, корголошот жата калып,
Кай бирлер, бир чыңырып кулап кетет,
Шум окко, менсинген бой талкаланып.

Кай бирлер, алы калбай баскан болот,
Кай бирлер, жаман атчан шашкан болот,
Кай бирлер, кол кармашып бара жатса,
Узатпай кызыл коргул канын сорот.

Кай бирлер, ок тийгенин сезбей калып,
Жыгылат каны кургап, эстен танып,
Кай бирлер, чуркап келип, сулай кетип,
Турушпайт, экинчилей уйку канып...

Күмүшай, эчен эрдин башын жөлөп,
Жанына алгансыды «бол» деп, көмөк,

Бирок да, Күмүшайдын булакчасы,
Муңканып кан аралаш жашын төгөт.

Көп элдин өлбөгөнү жапа тырмак,
Ортокко асылышты азап чырмап,
Өлгөндөр, өлмөкчүлөр үймөлөктөп,
Тигинде, солдоюшту кандар кургап.

Бул жерде, калың кыргын кала турсун,
Жер чиркин, кан селине кана турсун;
Эр Жунуш Алымкулун шылкылдатып,
Өлбөсө тоо башына бара турсун...

Солдаттар бул кыргынга мооку канбай,
Ат коюп, көч артынан кетти калбай,
Бир шумдук калың көчтө болбой калбас,
Болбостур, кеткенибиз назар салбай.

Бул кезд, күн да түшкө жеткен эмес,
Калың көч Сөөктөн ашып кеткен эмес,
Канаттын медиресе үйлөрүнөн,
Кылчактап, касиеттеп өткөн эмес.

Калың көч көз кайкыткан кызыл-тазыл,
Келин-кыз жасалгалуу кызыл, жашыл.
Муңбаска, чиркелишкен калың төөлөр
– Жанында эне сүйлөп, үзүр-масыр,

Калкылдап көч артында бара жатты,
Жулунтуп, сары таман залкар атты.
Чубалып көч артында жармач оокат,
Өгүзгө жүгүн арткан токуп капты.

Тырмандап алар дагы алгалашат,
Ат менен өгүз кайдан бирдей басат,

Кейиштүү салбырагаң сыпат менен,
Жардылар, козу көчүм бара жатат.

Төөчөндөр, тайчандар да жок эмес, бар,
Кейиштүү көч артында айтышып зар,
Сенделе алар кошо калкылдашты,
Көрүнүп кең, дүйнөсү ийинден тар,

Төрт түлүк, көч кошулуп жерди каптап,
Кишенеп, маарап, мөөрөп жабалактап,
Миң түркүн чуулар тыңшап, Талаа-Булак
Шылдырап агып жатты чабалактап.

Кай бирлер, өгүз минген мүйүзү сынык,
Кай бирлер, карган бээге учкашылып,
Кай бирлер, айгыр минген дардай кылып,
Кай бирлер, бара жатты, араң жылып.

Канчасы жүк жүктөлгөн уйга минип,
Үнүлүп, талмоорушат, ойго кирип,
Кай бирлер, бешиктерин өңөрүшүп,
Баласын карап жатат, көзүн тигип.

Жаш балдар, көч үстүндө тамак сурап,
Энесин эпсиз жерде кычап турат,
Жоктору: «кагылайын, кантейин» деп,
Балдарга алда нени «ме» деп, сунат.

Кээ жерде, шыңгыраган күлкү чыгып,
Кимдидир, шылдыңдашат уйдан жыгып,
Кээ жерде, жаш келиндер качып жүрөт,
Жалт этап карыядан буйтап, ыгып.

Ушинтип, үстү жайнап, Талаа-Булак,
Эсепсиз калың көчтүн башын курап,

Миң түркүн кыймылы бар калың элди,
Акырын узаткансып жаткан убак...

Аркадан алдастатып, көчтү жарып,
Кош жигит, учуп жетип канат кагып,
Кылчайбай бир топ элге күбүрөшүп,
Сүйлөшүү бир мүнөттө бүтө калып.

Токтошту, көч четине чыга калып,
Канаттын үй-бүлөөсү күтө калып,
Салт гана отуз киши бүжүндөшүп,
Жөнөштү белгиси жок, кайта салып...

Бир жигит, хандын төөсүн чөгөргөнсүп,
Бир деме алган болду, өңөргөнсүп,
Калың көч каадасынча калкылдады,
Көч алды Бучук жакка жөлөнгөнсүп.

Калың көч, камырабай өтө берди,
Тигилер, тездеп кийин кете берди,
Ал кеткен – хан Канаттын өз журттары
Астыртан кабар угуп, беже берди.

Алардын көздөгөнү – Орток тоосу,
Кошулмак, чокусунан эсен-соосу,
Ал жигит, Канат хандын сөзү менен,
Кыргындын кырдалында келген болчу,

Өткөн жок, ал арадан отуз мүнөт,
Калың көч, али болсо түздө жүрөт,
Аркадан алда кандай ок жадырып,
Калың көч ала калды башка сүрөт...

Пулемет эки, үч катар быдырашты,
Ок чиркин «өлдүңөр» деп, шыбырашты,

Көч арты, жер силкинип, чууга түшүп,
Эсепсиз адам, малдар тыбырашты.

Бир кезде, жаркылдаган кылыч жайнап,
Көп элди кырып кирди малдай айдап,
Куралсыз көч үстүндө толгон калык,
Канткенде, чын ажалга кылсын кайрат?..

Коркунуч ажал менен жол талашты,
Адамзат бакырышты, буркурашты,
Кара жер калың чууга чыдай албай,
Калтылдап, как жарылып, кете жазды...

Ит улуп, төрт түлүктөр чуркурашты,
Адамзат бакырышты, буркурашты,
Жаш балдар, колдон ыргып, тепсендиде,
Жан укус аянычтуу чуркурашты...

Кылычтар эсеби жок канга батты,
Дарбыздай эчен баштар кулап жатты.
Чыңырып, тигил жакка качкан менен,
Кандардан майда-майда булак акты.

Кең талаа, жан талашкан чууга толуп,
Ийменбей, адам канын шимип-соруп,
Топурак, кызыл камыр түрүн алды,
Жуурулуп, тепсендиде ботколонуп.

Эрбендеп бет-бетинче качкан калык,
Туйлашат, болот кылыч кетсе жанып,
Бул жерден адам эмес, эстен танды,
Тоодогу эркин жүргөн жапан кайып.

Таарылды балтыркандай балтыр бешик,
Кыйрашты көп аялдар, жандан кечип,

Канчасы төшкө карай жамырашты,
Ар түркүн: аттуу, жөөлүү көчтөн безип.

Ооздорун балапандай ачып-ачып,
Ден жатса, чиркин жандар чыкты качып,
Жакыны алда кимдин жалп эткенде,
Морт жүрөк, көмөлөнөт бетин басып.

Бар адам өз өзүнчө коргонгонсуйт,
Кай бири, алда кимге толгонгонсуйт,
Бул боштук, жылчыгы жок түнгө айланып,
Эркиндик темир менен тордолгонсуйт.

Канчасы, солдаттарга жабалактап,
Чурулдап, тебелешти жерге таптап,
Аялдар, солдаттарды жуушаң менен,
Мойсошту кандарынын кунун актап.

Жуушаңды кылыч, мылтык, жоктой санап,
Кан менен кара жерге койду танап,
Үн менен онтоо гана өкүм сүрөт.
Менсинген далай эрлер эстен танат.

Аялдар бешиктерин таштай салып,
Жулкушту, эрлер сындуу кайраттанып,
Кай бири, жараланып кулап жатты,
Чыңырып коркунучка, эстен танып.

Куралсыз көч үстүндө катын-балдар,
Жарамсыз өбөктөгөн кемпир-чалдар,
Канткенде, бул ажалга такат кылсын,
Тынымсыз бүлкүлдөдү таза кандар.

Солдаттар, карышкырдай кыргын салып,
Эрдесип аккан канга мооку канып,

Ойношот тилгилешип, аял ичин,
Боорунан жаш балдарын илип алып.

Чыдабай, таштай чуркап, минген атын,
Чыркырап качып кетти далай катын,
Ой, чиркин, неге мындай мээрим жок,
Жараткан табигатта адам затын!

Ар кимге бирдей таттуу жаралган жан,
Не үчүн адам сорот адамдан кан?
Болгончо жер бетинен алас-жылас,
Токтоосуз кыйноо тура, жаралган заң!

Кемпир, чал, катын, балдар, неге жазган,
Күнөөсүз, жазыгы жок, канын чачкан.
Эр бүлө алда качан майкандалып,
Калды го, Күмүшай да, төгүп жаш кан!

Карачы бул талааны, кандай түрсүз!
Чан, калкып, жердин бети калды күнсүз,
Калың чуу, бир далайга өкүм сүрүп,
Ит улуп, адам чиркин болду үнсүз!..

Чубалып, тоголонуп көп элечек
Чачылды эсеби жок кийим-кечек,
Кыңылдап жан бере албай жаткан элдин,
Көзүнөн учуп жатты муңканып кек.

Көлүктөр жүгү менен тоголонуп,
Аң, сайга жыйналышкан додолонуп,
Сансыз мал, бет-бетинче ээсиз калып,
Дегенсийт: «Кандай болу, кандай жорук?»

Куурайлар, чырмаган чий, түрүн алып,
Безелди кочкул канга денин малып,

Саргарган алтын түстүү жумшак чөптөр,
Чыккансыйт, кайта кызыл гүлүн жарып.

Суулары коюуланып, кызыл болуп,
Колдурап өтүп жатты, сайга толуп.
Капарсыз ойноп жаткан суунун журту,
Балыктар чочуп кетти, канды соруп,

Чымчыктар чырылдашып жерден жерге,
Закымдар кабарлашып, желден-желге,
Бардыгы жомок кылып таң калышты,
Бүгүнкү кыргын тапкан кайран элге.

Табийгат чыдай албай муну көрүп,
Ыйлады, жамыратты, жашын төгүп,
Тамган жаш кызыл канды жууган болот,
«Тарыхтан табармын» деп, көңүл бөлүп.

Пристав, ар өлүккө күлүп барып,
Аныктайт, өлгөндүгүн штык сайып,
Кош кабат өлүп жаткан аял болсо,
Текшерет алда неге ичин жарып.

Боз атчан кыбыратып, артта калып,
Негедир ойлонгонсуп, башын салып,
Талпынган бир баланы көрө коюп,
Желдирди беркилерге, эңип алып...

Пристав кыт-кыт күлүп балдырады,
Тили жок, жап-жаш бала жалдырады.
Күлдү да, кылычынын учу менен,
Баланы түртүп, сайып, калжырады.

Жаш бала, кан душманын кайдан сезет?
Талпынат, колун ага эпендетет,

Боз атчан ого бетер экиленип,
Баланы приставга кекеңдетет.

Бир кезде, чөнтөгүнөн ала салып,
Пристав конфет берди, балага алып.
Конфетти эмчек бала кармап туруп,
Таштады, конфет түштү, жерге барып.

«Колумдан тамак татпайт, дос эмес, кас,
Өлбөсө душман болот ушундай жаш,
Мындайды мына мындай-кылыш керек,
Кеги жок, так ушинтип болсун калас», –

Деп айтып, коркунучун эске салып,
Титиреп, боз атчандан жулуп алып,
Ыргытып, көк бөрүдөй чырылдатып,
Найзага илип кетти, кайта барып.

Илди, да, көккө карай калтылдатты,
Жаш бөбөк чолпон көзүн жаркылдатты,
Чырылдап, көз чакыйып, чанагынан,
Жаш бөбөк колун үч, төрт талпылдатты.

Тиштенип, найзасынан силкип салып,
Көтөрдү колкосунан кайта малып,
Менсинип, кекөлөтүп баратканда,
Чыракты кан боёду, көзгө тамып.

Дирилдеп ашпак бала, кочкул болуп,
Найзада бир аз турду эрксиз конуп,
Бир кезде, тебетейдей шилтеп салды,
Пристав, жап-жаш канга жошолонуп...

Боз атчан, «Ах» деди да, оозун жапты,
Жаш бала, дирт-дирт этип жерде жатты,

Пристав, шум найзасын жерге сүртүп,
«Кеттик» деп, аттын оозун бура тартты...

Ал кезде; ар жагында жараланып,
Бир адам жаткан болчу эстен танып,
Пристав, боз атчанга буйруп кетти:
«Өлтүр» деп, ал шордууну көрө калып.

Боз атчан: «куп, таксыр» деп, даяр болуп,
Көңүлсүз кол көтөрдү, тишин соруп.
Ал кезде, жаралуу жан, эсин жыйнап,
Өлүктөр арасында жылды... коруп.

Солдаттар, буйрук менен жетип барып,
Көрүшөт өлүктөргө найза сайып,
Аңгыча, боз атчан да тиге жетти,
Кылычын жарк эттире сууруп алып.

Жетти да, солдат айтты ушундай деп:
«Өлөт, жок, былкылдаба, өлгөн бол.» деп,
Кылычын кыңгыратып жерге чапты,
Тиштенип, кара күчкө эчен шилтеп.

Ал кыргыз азыр да бар, калган карып,
Жомоктойт, ал күндөрдү эске салып,
Калың эл көрбөсө да кошоматтайт,
«Чынчыл» деп, ал солдатка айран калып.

Аңгыча, калкамандап иңирт басты,
Жашытып аккан канды тамган жашты,
Алтын күн, чыдай албай калың чууга:
«Таң ата, келермин!» деп, алыс качты.

Коңурсуп канга, жинге аралашып,
Муңдарды тоодон тоого ала качып,

Сыдырым аймалады өлгөндөрдү,
Чөптөрдү солкулдатып, ыйлап-жашып...

Окуучу! Канат кайда, Жунуш кайда?
Алымкул калды бекен такыр сайда?
Эр Жунуш, Алымкулду кыйбай жүрүп,
Кылычка тилиндиби майда-майда?

Акмалап аркасынан баралык да,
Кырылса, зарлап көрүп калалык да,
Унутпайм Алымкулду, эр Жунушту,
Ойноккон мени далай балалыкта.

Ой чиркин, кол коёмун эр Жунушка!
Кандай эр, кандай балбан, кандай уста!
Эсен-соо чоң Ортоктун чокусунда,
Жүргөнүн кантип айтып, кылбайм нуска?!

Туш-туштан аттуу, жөөлүү шашып тенип,
Кай бири, канды көрбөй качып келип,
Ортоктун чокусунда жүздөй адам,
Телмирет турагы жок, акыл терип.

Ортодо Канат да бар, кайгы баскан,
Кош көзү, өтүп кеткен кара таштан,
Жаркымбай, бирдемени айтып жатты,
«Тагдырга жазылган» деп, обол баштан.

Алымкул, бир топ жигит, жатат солуп,
Жөөлүшүп, жок немеге макул болуп,
Аларга тамызаарга тамчы суу жок,
Ыңгырап, бири жаңсайт, эрдин соруп...

Аттарда, жалгыз тамчы тамызбастан...
Каратты төрт аягын алда качан...

«Душмансыз туу чокуда кырылбай» деп,
Хан – Канат сөзгө кирди, араң-кашаң:

«Кайран эл, бул эмес го, күткөн тилек,
Кайран эл, кыйрады го, сууган билек,
Кайран эл, менден акыл чыкпай калды,
Кайран эл, жарылды го, сансыз жүрөк.

Кайран эл, кудаы кылды, азап тагып,
Кеткиле, бетиңерден жанды багып,
Мен кеттим жан сактоонун амалына,
Өлбөстүн күнүн көрүп, отун жагып...

Деп айтып бүлөлөрүн аттандырып,
Коштошту эки, үчөөнүн колун сыгып,
«Наадан эл, кайран жерим, кош болгун!» деп,
Хан-Канат жүрүп кетти, топтоң чыгып.

Хан-Канат кылчайбастан алыстады,
Аттуулар хан – Канаттан калышпады,
Жаралуу кан кечишкен жигиттерден,
Бирөөнү мээрим кылып алышпады.

Качкандай жерден көккө келген бакты,
Калгандар ың-жыңы жок, отуз чакты,
Турганы, турган бойдон уңкуюшуп,
Кай бири, кезей карайт, Канат жакты...

Эр Жунуш, башын сүйөп, ташка барып,
Ойлонду, алда неге назар салып,
Бир жигит жаткандарга колун созуп,
Кылчайтты, эр Жунушту тура калып.

Эр Жунуш таң калгандай карап калды,
Селт этип эки колун силкип-алды,
Беркилер: ого бетер жалт-жалт карап,
Алда ким, шашкан бойдон тура калды.

ЭЛ КАЙДА

Кайда, кайда,
Туулуп өскөн эл кайда?!
Кайда, кайда,
Кармалашар эр кайда?!

(А. Б.)

Асканын, араларын мекен кылып,
Күзөтүп, эки жакты ташка чыгып;
Алымкул, Жунуш менен отуз жигит,
Акмалап, түн катышып, сыртка чыгып.

Калган мал, ун, талканды жыйнашкансып,
Соолору, жарадарын сыйлашкансып,
Жети күн элсиз тоодо кийик менен,
Жүрүштү жапан болуп, сырдашкансып.

Үч жигит, курман болду жаралуудан,
Калганы сакайышты эсен-аман,
Ичинде тозоктой от жанган менен,
Шат гана күлкү чыгат Алымкулдан.

Эр Жунуш андан бетер шайырланып,
Кубантат жолдошторун сырга салып,
Ичинде эки жигит тура чуркайт, –
Ар качан бакырышып, уктап калып...

Буларды «эрлер» дешип, мыскылдаша,
Сүйлөшөт, ар кимиси көңүл ача.
Бир күнү: «айтсын» дешип Алымкулду,
Бардыгы макулдашты: «баса-баса».

Алымкул «эмесе» деп, сөзүн баштап,
Сүрөттөйт, ар кимине колун жаскап,

– Баарысы арак ичип жаткан болчу,
Кишендеп, ат короого мени таштап.

Кез-кезде, улам бири чыгып келет,
Келет да сурак кылат, кетсе тебет
Өлүмдүн көлөкөсү көзгө келип,
Азапты курган башым сорбой, эмет.

Бир кезде, чуркап чыгып тилмеч жигит,
Боктоду, оозу менен «сыдан» кирип,
Сураган сөздөрүнө жооп албай,
Ойношту кулагымдын түбүн тилип.

Көптөн соң дагы бирөө чыгып келди,
«Ичкин» деп, алда кандай суусун берди,
Коркутпай башкалардай, ылымы бар,
Таанылбайт, элеси да, жакын келди.

Ал кезде, тамчы сууну көрсөм деймин,
Болбосо, кыйналбай тез өлсөм, деймин.
Ичимден кубансам да кайта чочуп,
«Бул – уу го, буга кантип көнсөм деймин.

Үн, сөз жок кишенимди шалдыратып,
Сурадым колду сунуп бара жатып,
Эмне, бергениңиз уубу, суубу?
Өлөмбү, кубанамбы даамын татып?»

Дегенде: – бечааралап, – үн чыгарып,
Үшкүрүп мени жакын тартып алып,
«Пей, байкуш, ты сказал, мен билди, жок!»
Дегенде кете жаздым, эстен танып!..

Кубаныч жүрөгүмдү, дүпүлдөтүп,
Ургансыйт, бир нерсени дүкүлдөтүп,

Караңгы, анын жүзүн көрбөсөм да,
Чакыят ошол жакка көзүм өтүп.

Орусча билемин го «давай» дедим,
Бир тууган ким болосуң айткын дедим,
Оруска орус сөзү жакты белем?
Берди да: «Кайдан өзүң болосуң ким?»

«Дегенде, кыска гана айта салдым:
«Бир тууган, рахмат!» деп, колун алдым,
– Так азыр өлтүрмөкчү, айла жок, – деп,
Ал орус тура калды, эстен тандым.

Бир кезде эсти жыйып кыймылдасам,
Чуру-чуу, көчө дүбүр, азан-казан.
Тарсылдап мылтыктардын үнү чыгат,
«Түшүмбү, өңүмбү?» деп, калыпмын таң...

Бир кезде, мага бирөө чуркап келип,
Унчукпай кайта кетти, балта берип,
Чынжырды балта менен карсылдаттым,
Кериле алдымдагы ташка керип,

Көк темир болгонсуду бырын-чырын,
Али мен; түшүнбөдүм иштин чынын,
Аңгыча ошол орус чуркап келип,
Колума берип кетти, кылыч кынын...

Көчөдө али чуулар болуп жатты,
Тарсылдап, мылтык үнү толкуп жатты,
Баягы дагы келип, сүйрөй чуркап,
Мингизди алда кандай сонун атты.

Мингизип: «Кош бол, эми баргын!» деди,
«Жанагы, мас кылычын алгын» деди,

Кокустан колго түшүп калар болсоң,
Айтпассың, тездеп, жолго салгын деди.

Минген соң, атың ким деп, колун алдым,
Шашылыш: «Мен да сенмин, баргын-баргын!»
Деп гана кол кармашып, жым-жырт болду,
Ким экен, ошол досту билбей калдым?..

Деди да башка жакты ойлоп кетип,
Токтотту ошол жерге коюп чекит,
Экинчи, буруп башка сөзгө кирди,
«Эл кайда, биз кантебиз, мында бекип?

Кайран журт, кайсы жерге жетишти экен?
Кай – урук кайсы жакка кетишти экен?
Болбосо карга, кузгун, бөрү талап,
Сай-сайды кылыштыбы, соңку мекен?!

Болбосо, душмандарын кырып салып,
Эрлери жүрүшөбү, кеги канып,
Же, чиркин, алдуулары алга кетип,
Алсыздар, калыштыбы жараланып?».

Дегенде, анын сөзүн Жунуш бөлүп,
Көзүнө элестеди толгон өлүк,
Алыстан Ала-Тоодой медеп кылган,
Канаттын жаңылтмачын толук көрүп:

«Канаттын, көрдүңөр го бардык ишин!
Кыйратты, далай эрдин өткүр мизин,
Коробой чыпчыргасы, алдап кетти,
Канткенде мындайларга жылыт ичиң?

Ит, кушка тамак болду, далай кыргыз,
Кыбындап бет багалбай калың жылдыз,

«Казатта, кудай үчүн өлөлүк», – деп,
Таанылган көп алдында мен, деп Чынгыш»

Ал сөзүн актабастан көзүн жумуп,
Көп элди канга айдады артта туруп,
Бар элдин манаптары бирдей коркок,
Бүгүн мен чын ишендим ойлоп туруп.

Элге да, эрге дагы ишенимсиз -
Карашат, качан болсо, өңкөй күчсүз,
Канат – хан, дүрбү менен жоону-дос деп,
Көп элди, орго салды чыккыс, түпсүз.

Ушинтип, далай чоңдор кеткен чыгар,
Калың эл, канын суудай сепкен чыгар,
Болбосо жоо жолукпай толкун менен,
Эңкейип, кытай чегин кеткен чыгар!

Биз жатпай, жол тарталык көлгө карап,
Кетпейлик айыл издеп тарап-тарап,
Ой, чиркин, ишенимдүү курал да жок,
Дагы бир мылтык болсо, атаганат!»

Деп Жунуш сөзүн бүттү кыска чалып,
Калганы уюп калды макул алып,
«Эл кайда, кандай жайда бүлө кайда?»
Ар кимден кыял учту, чабыт салып...

Отузу тең саргара, тилек кылып,
Жөнөштү, акмалаша алга жылып,
Ар кими өз өзүнчө ой чуркатат,
«Өлбөсөк болгону» деп душман чыгып.

Табышмак, булар жүрчү жолдун баары
Ойлонбой жүрөр эмес ыктыяры,

Кан менен кап-кара жер жуулуп калган,
Кыргыздын кайсы кыйры болсо дагы.

Дарбыздай жол боюна куланып баш,
Боёлуп кочкулданган, кап-кара таш,
Жанына жакын келбес жору, кузгун,
Адамдын жаш этине ысылап, – мас.

Түн катып, жем издеген кыяр түлкү,
Кубанат, жоктон бүтүп, даяр мүлкү,
Дөгүрсүп этин жебей, боорун издеп,
Түлкүгө кайран адам, болду күлкү.

Кара-Коо түтөп жаткан майда базар,
Бул жерге толгон болчу алып сатар,
Кармашта, малын коргоп, дилин сатып,
Көп элди алып сатар кылган «мазар».

Кыргында кыргыз качса жан талашып,
Аларды дүкөнчүлөр балталашып,
Сүткорлор, алып сатар дүкөнчүлөр,
Ушинтип таанылышкан мал талашып.

Демейде мусулманмын демиш болгон,
Дамбылда беш кишинин канын соргон,
Буларды жол тарткандар көрүп өттү,
Узабай, мекен кылган, Орток тоодон.

Ким билсин, мындан аркы жолдун түрүн?
Коркунуч дагы сорду, беттин гүлүн,
Көрүшөр, кырсык баспай, көлгө жетсе,
Ад а мд ы өрттөп таштап, чачкан гүлүн.

Сурашар күйбөй калса, куп-куу баштан,
Өрттөлгөн бул жердеги канча деп жан:

Белгисиз, катын, бала санын таппас,
Чоңдору токсон болчу, байланышкан.

Ал жерде болгон эле үймөк буудай,
Жок эмес, арпа, саман, оттук куудай,
Тируүлөй толгон адам тозок отун –
Кечишкен чыр-чыр этип канын жуубай...

Далай үй, тополоңдо сыйрылбастан,
От күйүп, кайнап калган асқан казан,
Талпынган далай балдар кала берип,
От менен көмүр болгон алда качан...

Көп үйдүн сыйрылса да үзүктөрү,
Дайынсыз баш аламан эшик төрү,
Буларды Алымкулдар көрүп өтүп,
«Белгилүү болду» дешет иштин жөнү.

«Миңдеген өрттөп кеткен, үйлөр түрү, –
Ишентер ээлерибиз жок», – деп, – «тирүү»
Томсоргон кайран эрлер, зарлап турар.
«Кыйын» деп, толкун сырын болжоп билүү...

Ким билсин, мындан ары өтөр бекен?
Катарлаш көп мамыга жетер бекен?
Болбосо узун үмүт чорт кесилип,
Жигиттер арман менен бүтөр бекен?

Окуучу, сурай калар алда кимден,
«Барбы» деп, маани жайын анык билген,
Билгендер, как элестеп жомок кылар,
«Мамыга ат байланбай, адам минген».

Эсепсиз качкындарды чырылдатып,
Сүйрөтүп, буттарынан дырылдатып,

Уятсыз, шиш мамыга мингизишкен,
Тайгандын күчүгүндөй кыңылдатып...

Аларды, булар жетип көрөр бекен?
Көрүшсө күч жеткенин көмөр бекен?
Болбосо өз баштарын туткун кылып,
Душмандан дайны чыкпай өлөр бекен?

Ушундай жолдун түрү мээрими жок,
Чолоо жок, жалындаган кып-кызыл чок,
Ким билет, өлүшөбү, калышабы?
Баратты отуз жигит, белгиси жок.

Карыса кайран эрлер, кылар арман,
Арманды адамдарга адам салган,
Болмушу, чоң табышмак сыры терең,
Жигиттер качан, кандай жерге барган!

ӨРТ ИЧИНДЕ

Кимдир бирөө, ага жооп кылып,
Шолоктоп ыйлап жиберди.

(М. Горький)

Түн койну бирин-бири тааныр эмес,
Турмушта түш көрбөгөн шумдук элес,
Дүңгүрөп асман жердин аралары,
Чектен тыш, өздөрүнчө тартыш, эгеш.

Бул эгеш, кандай эгеш, жер каптаган?
Бекен же Тянь-Шанды, эл каптаган?
Мөңгүлөр, арсак тоолор, селге кетип,
Мейкинге тоо жаралып мең каптаган!

Эсен-соо, асман тоосу, мөңгүлөнүп,
Бузулбай бул да, чууга көңүл бөлүп,
Олчоюп кабагынан каары чыгып,
Үңүлөт, мобуларды көзү көрүп.

Будуң-чаң, ызы-чуулуу чоң алаамат,
Кыргыздын кыйрында жок, эл саламат,
Турмуштун эң акыркы каары келип,
Жер бетин тепсегендей кабат-кабат...

Калган жок, чачылбаган кыргыз айлы,
Кытайга кыйры менен канат жайды,
Калың көч, жер көчкүдөй тополоңдоп,
Кара чаң, каптап алды алтын айды.

Калдырап, казан-аяк кулап жатты,
Кыйрашып, чыны-буюм шыңгыр какты,
«Кокуй ай! Кай көлүктү жөөлөдү?» – деп,
Алдыңкы, арткылардан сурап жатты.

Калың көч, бирин-бири тааный албай,
«Жүргүн!» дейт, бирин-бири «менден калбай!
«Оо, о!» лоп, чурулдаган калың көчтү,
Айдашат, өз көчтөрүн тааный албай...

Көп малга эл кошулуп, тымтыракай,
Көл бою силкингенсийт, чыдай албай,
Чурулдап, кой-козулар, музоо мөөрөп,
Шыңгырап кишенешет адашкан тай.

Ботолор, бир жагынан озондошот,
Иттер да, туш-тушунан обон кошот,
Койчулар, «иттин малы, кырылгыр!» деп,
Таанышпай, кай бир малдын четин тосот.

Жаш балдар, өңөрүлгөн чыркырашат,
Энелер: «Палан жок!» деп, буркурашат,
Жармачтар желөнүшүп алда кимге,
Эсепсиз туяктарга быркырашат...

Ушундай эбегейсиз толкун басып,
Абаны жиреп жатты, толкундатып,
Күрөксүз, кетмени жок, кара жерди,
Туяктар, казып жатты борпулдатып.

Асмандан алтын нурун жерге чачпай,
Калкылдап, төмөн карай козголот ай,
Эпсиз чаң, бургуп бийик созолонуп,
Көк менен жер ортосун кылышат жай,

Тоодогу элкиндеген жапан кийик,
Тоңушту алааматка башын ийип,
«Адамзат, тобосунан жазганбы?» дейт,
«Кудайдын курдашына колу тийип...»

Карышкыр, чочуп кайта тыңшай калып,
Кубанат, «сонун го» – деп, жата калып.
Максаты: калган малды, канга боёп,
Ыргытмак, силкип-силкип, тишин салып.

Туш келген, эчен чалчык, эчен булак,
Эзилтет топурактын боорун бурап,
Чырмалып көп жандыктар туягына,
Жаш төгөт, «кандайсың?» деп, алын сурап,

Чардактар, жан талашып көлдү бойлоп,
Көч менен кош айтышат, терең ойлоп.
Каңылтыр, сазан, түрпү, чабак менен,
Шыкаалап таң калышат, сүңгүп, сойлоп.

Бакалар, барпаңдашып, көлдө чардап,
Негедир, жаткансышат кимге зарлап,
Өрдөктөр, суу үстүндө ойноп жаткан,
Бурулат кылаа жакка, катар – жардап.

Ысык-Көл түрмөктөлүп, шарын чачып,
Күрмөлөт, тилге кирип, сыртка качып,
Толкуну бирин-бири кучакташат,
Жутунуп, үркүн менен амандашып.

Менсинген, көл айланган Ала-Тоолор,
Кып-кызыл арсакталган тилсиз зоолор,
«Калың журт, кантип, кайда барышат?» деп,
Тунжурайт мейкин менен эчен коолор.

Таш-таштан, күмүш суулар ыргып түшкөн,
Шылдырап, калың элден күдөр үзгөн,
Бүгүнкү калың үркүн, эпсиз чуулар,
Ызылдап, кетер эмес түнкү түштөн.

Ушинтип, жер майышты үрккөн элге,
Сыдырым жомоктошту, белден белге
Тил жетпес, күч да келбес, кагаз түтпөс,
Андагы адамзаттан аккан селге...

Кимдер жок, бул толкунга аралашкан,
Кимдер жок, бир максатка колун жазган,
Орто бар, бакыр да бар, калыс да бар,
Жок эмес, эрдин тиштеп жүргөн кастан.

Кай бирлер, залкар аттан тандап минип,
Шайма-шай, көч алдына кеткен сиңип:
Кай бирлер, калкамандап бара жатты,
Көп көчтүн ортосунда өзү билип.

Көч артын калың, жарды жанга бербей,
Тырмышып бара жатты, алга дегдей,
Кеч алды көздөн учуп, тамтаңдашат,
Жөө, жалаң минген уйлар, кадам кербей.

Бир малга, кош азамат минип жүрсө,
Кай бири, таяк кармап, этек түрсө;
Кокустан душман чыгып, ажал төксө,
Кай катмар, бирилтикте болмок мүрзө?!

Көч алды, эбак чаңдап Түптөн өтүп,
Көч арты, Өрүктүгө жаңы жетип,
Ар бир жан өзү менен алек болуп,
Баратты, жармачтардын алы кетип.

Ал кезде, үйгөн чөптөр балбылдашып,
Жалыны түрмөктөлөт, көккө качып,
Жалыны көлдүн бети экилентет,
Өзүн да өрт чалгандай шоокумдантып.

Найзакер, мылтыкчандар топ-топ болуп,
Жүргөнсүйт, калың. көчтү, жоодон коруп,
Акмалап эки жакты күткөнсүшөт,
Ортодо, эсепсиз көч толкун болуп.

Мылтыктын көпчүлүгү манап, байда,
Көч менен алар кеткен алда кайда.
Аркада мылтык болсо үч, төрт бараң,
Найза бар, андан бөтөн курал кайда...

Жолдогу кыргыздардын барын байкап,
«Кайран эл, бүткөнбү!» деп, башын чайкап,
«Шайма-шай, мылтык менен эл кирбеди,
Кантейин, жакырчылык аттиң ай, кап!»

«Кара түн бардык жерди баскан белем,
Кайран эл, акылдан чын шашкан белем,
Душмандар, куралы жок калың элдин
Кандарын, ойлорунча чачкан белем?!»

Деп ойлоп, отуз жигит келе жатты,
«Жараткан, кантмекчи?» деп, адамзатты,
Бир күнү, түн ортосу оогон кезде,
Чаң жуткан, качкын элдин артын тапты.

Алымкул топ алдында бара жатып,
Сурады, бийдин айлын бура тартып,
Билбейбиз, алдуу көчтөр алга кеткен,
Жөө-жалаң, артта калган биздер саркыт...

Ар айыл өздөрүнчө белги дешип,
Туу кылган адашпаска белгилешип,
Түн койну, аны силер көрбөсөнөр,
Жүрсөнөр, көрөсүнөр таңда жетип.

Далай эл көч четинде сакчыланып,
Байкашат, душмандардан көчтү багып,
Эл дайнын толук билсе ажеп эмес,
Жеткиле, ошолордон кабар алып.

Деп айтып, чал токтобой какырынып,
Сүрөөндө кете берди, уйчан жылып,
Жигиттер, калың элге жете келип,
Сүйлөштү, көч четинде акыл кылып...

Жаңы эле болгон кезде амандашып,
Бир жигит мындай деди, жаман шашып:
«Болуштун токол кылчу туткун кызы,
Бул көчтөн адаштырып, кетти качып».

Поп кызы көркөм эле көпкө дайын,
Эл айтат: шок эле деп, кыздын жайын,
Тынчтыкта эрмек кылып атышканда,
Тийгизбей койчу эмес дейт, аткан сайын,

Бул бала Байсоорунга качып барып,
Чыкпасын көч артынан солдат алып,
Эл сырын, курал жайын толук билет,
Ал шайтан кылбас бекен элди майып?!»

Бул сөзгө Жунуш чыдап туралбастан:
«Ар качан, ушундайлар, жуткузат кан!
Кыргыздын кыйгач кашы жетпегенсип,
Душмандын шайтанына болгонуң таң!..

Биз көрдүк болуш, бийден, манап, хандан!
Бул кыргын алар үчүн оюнбу, таң?!
Бул кыздын, калың элге кылаары көп,
Туугандар камынгыла, кылбайлык кам!»

Аңгыча, калың октун үнү чыгып,
Эл, көч да, тура калды тынып-тынып,
Токтоосуз элдин артын чырылдатып,
Душмандар кирип келди, жылас кылып.

Эр Жунуш: «Качпагыла, акыр өлдүк,
Эл үчүн, болгон иштин баарын көрдүк,
Жабыла ат коёлук аламандап,
Катардан бирөө качып кетпесин түк!»

Алымкул: – «Калайыктар, шашпагыла!
Бириңер, кийин карай качпагыла!
Бөлүнүп, туш-тушунан чуу көтөрүп,
Кыргыздын чын атагын актагыла!

Өлдүк не, тирилдик не, баары түн го?
Мына бул өкүм, чуулар – биздин үн го?
Өлөлүк, бул көрөкчө былчылдашып,
Майлансын биздин канга мына бул коо!

Таң сүрдү, таң алдында өлөлүк да,
Таалайга түшкөн отту, керөлүк да,
Өзүбүз кылган ишке, бетти бурбай,
Өзөктү жүрөк менен бөлөлүк да!»

Деп айтып, «жүргүлө!» деп, алга чапты,
Эң мурун, катар-катар мылтык атты,
Беш бараң, бир бардаңке, калың найза,
Белгисиз душман жакка бара жатты...

Чексиз чуу, миң-миң кабат, саны күчөп,
Чаң менен дары бургул, көктө түтөп,
О, чиркин, тирүүлүктөн кеттим го! – деп,
Ар бир жан, көз ачканча ажал күтөт.

Кимди-ким, кайдан көрсүн тарсылдашты,
Короктоп найза сынып, карсылдашты,
Бир кезде, көч үстүндө калың качкын,
Термелеп, курал кылды, коргул ташты...

Ыргыган калың таштар урулушуп,
Оттуктай жылт-жулт этет, кымын учуп,
Ок, кылыч, таш, таякты кайдан билсин?
Келатты каптаган жоо, жулунушуп...

Адамзат, айбандарга аралашып;
Бир-бирин кыйратышты, кулай басып,
Үндөрү жаңырыктап, көккө чыгып,
Темселейт, амалсыздар; «кудайлашып».

Калың эл, бир-бирине кулач жайып,
Кубүрөп, баабединге малын тайып,
Келмесин «иллалалап» айтып бүтпөй.
Куланат кара жерге кучак жайып...

Аялдар бешик менек томолонуп,
Кан тамса балтыр бешик: «Сүт» деп соруп
Жер бети, ыңылдаган, кыргыздарга
Менсинет, майландым деп, макул болуп...

Кай бири, ат жалына асылышып,
Кай бири, өбөктөшөт жашынышын,
Кай бири, жараланып, кыңылдашат,
Кай бири, эчак калган басылышып.

Кай бири, тегеренип бакырышат,
Кай бирлер, кудаы атын чакырышат,
Кай бирлер, өзү кулап, тоголонуп,
Кай бирлер, душмандарга асылышат.

Кай бирлер, бытырашып төшкө качат,
Кай бирлер, киймин тытып төшүн ачат:
Ал кимдер? «Мен тилмечмин силердик!» деп
Каптаган душмандарга барып жатат...

Калың ок, учкан жылдыз түрүн алып,
Созулат, өчөт, көптүн сурун алып;
О, чиркин! ок, кылычтар баратпайбы?
Кыргыздын кыйласынын гүлүн алып...

Жигиттер, бир кезде чын жетти белем?
Жаралап, душман канын септи белем?
Ок үнү, бууган кандай тына калды,
Кыргыздар, чегинишип кетти белем?

Чын эле Алымкулдар кирип барып,
Бир тобун томолоткон найза салып,
Эр Жунуш, эки башты балжалаган,
Эрине көк желкеден басып алып.

Антсе да, эсеби жок, курман болуп,
Кыргыздар, кыңылдашкан сайга толуп,
Душмандар, айла менен командалап,
Топтошо, сапырылган, качкан болуп.

Ал кезде көчтүн алдын кийин тосуп,
Өз көчүн, «тез качкын» деп, башын кошуп.
Көп элди жоого сепил кармап салып,
Төлөлөр көч алдына өткөн озуп...

Калың эл, жан талашкан, агып селдей,
Шарпылдап, жол талашты жөнгө келбей,
Бий Төлө ачууланып, кылыч сууруп,
Чапкылайт, душмандарга жолду бербей.

Эт бышым, кеч котолоп, токтоп жатты,
Ал кезде душман чиркин канга батты,
Баатыркан, Кадыр, болуш, бийдин көчү,
Жоо жетпес, алыс узап, элди айтты...

Калың көч же түгөнбөй, же кутулбай,
Жаңырык толкундантты, мүнөт тынбай,
Жаш балдар, кемпир, чалдар шайы кетип,
Аргасыз кулап жатты атта турбай.

Солдаттар, бирде кетип демин алып,
Кайтадан кан агызып, ойрон салып,
Чычканды оюн кылган мышык сындуу,
Дарбыздай адамдарды жатты жарып.

Ок тийген арстандай кайран элим,
Кыйратып, качыратып балбан белин,
Чычканга, түлкүлөргө, бөрүлөргө,
Эрмектүү тамак кылды, шордуу денин...

Калың көч толкундагы муңдун күүсүн,
Созултуп, соруп жатты, зардын сүтүн,
Жоосуна бир беттешип, бир четтешип,
Көп элден калбады бейм дени бүтүн.

Ушундай, таң атканча былчылдашып,
Көбүктөп кандар акты, жылтылдашып,
Калың журт, жандарынан күдөр үзүп,
Кай бирлер, кош айтышты, акыл качып.

Бул кезде таң шоолалап аткан кези,
Душмандар «дагы» дешип жаткан кези,
Эр Жунуш, Алымкулга акыл кылып;
Бул сөздү кан кызыта айткан кези:

«Таң атты, жердин бети көзгө түштү
Жумшайлык соңку канды, бардык күчтү.
О чиркин, тилектерди мылтык кести!
Болсочу, эч болбосо, кылыч күчтүү».

Алымкул, анын сөзүн тосуп туруп,
Сүйлөдү, толгон элге мой'нун буруп:
«Калың журт, арабызда акимдер жок,
Калышпыз тоо түбүндө биздер туруп.

Таң атты, жоолор элди камалашар,
Унуткус, өлбөгөнгө тамга басар,
Болбосо, душман отун өчүрөбүз,
Калбасын бул чабуулдан токсон жашар!

Мына бул, бизден калчу Кара баткак,
Калды го далайлардын денин таптап,
Душмандан соңку күндүн чегин көрсөк,
Каларбыз, биздер кошо баткак сактап!»

Ал кезде, замбиректин үнү чыгып,
Ок түштү, баткактарга башын тыгып,
Калың көч, көптүгүнөн узай албай,
Чуу менен дыгдырылды, төштөй – ыгып.

Добулдай, октор жаады тарсылдашып,
Жер жүзү чууга толду, толкун басып,
Ысык-Көл астын-үстүн кете жазды,
Чыдабай калың чууга тунуп жатып.

Ат койду, беркилер да карап турбай,
Пулемет т-т-лаады, мүнөт тынбай,
Качкындар, кадам басаар чолосу жок,
Саз чөбүн, кызыл менен жатты сырдай.

Бир кезде, пулеметту коё салып,
Душмандар, кылычташты көчтү барып,
Беркилер, араң турган арыстандай
Беттешти, майдандашып, найза салып...

Далайга чаң-тополоң аралашып,
Бир кезде, кыргыз чыкты кийин качып,
Душмандар, кылычтарын кындан сууруп
Артынан кире берди, селдей басып...

Качкандар кылчакташып, аткан болуп,
Жөнөштү тоо бетине атчан болуп.
Эркинче, Түп, Каракол желдеттери –
Кырышты, жер кубанды, канды соруп,

Кан акты жер бетине он миң метр
Канда да, жок экен го, болчу кесир!
Кыргындын эсеби жок, эки уезд эл,
Кырылып, сансыз калды жетим, жесир.

Ал кезде, күн шашкеден көтөрүлүп,
Болоктойт, күйүп бышып, көктө жүрүп,
Кез-кезде, ак булутту ала коюп –
Тургансыйт чыдай албай, көзүн сүрүп.

Душмандар кээде кырып, кээде тынып,
Такатсыз келе жатты, тоого чыгып,
Бул элди, жер бетинен жоё турган,
Эркинче коно, түнөй талкан кылып,

Көчтөгү алдуулардын баары качып,
Душмандар, алсыздарды толук басып,
Эр Жунуш, Алымкулдар кырк беш окчон,
Бир топ эл күтүп турду, буйгатташып.

Алымкул, чыдай албай каарын төгүп,
Кайратсыз качкандардын баарын сөгүп:
– «Кыргынды тирүү калып көргөнүмчө,
Калайын ушул жерден өлүм көрүп...

Курдашым, акылдашым, Жунуш берен,
Көп эмес, бир атадан жалгыз элең,
Сен кеткин, кылчаярсың аман болсоң,
Кара жер, качан болсо, менин энем!

Кармаштым, бийлер менен он жетимден,
Күнүм жок, өмүрүмчө бир жетилген,
Туткундан качып келдим, эл сактады,
Кутулбайт турбаймынбы, милдетимден.

Калың эл, өзүң баштап, бир жыл сактап,
Акимге бербедиңер аман сактап,
Азыр мен, жыйырманын төртүндөмүн,
Өлөмүн, эл эмгегин бүгүн актап!

Эл үчүн каным акса арманым жок,
Мына бул: үч арманым калар, бирок,
Биринчи: өзүң айткан баягы кат,
Көз жумсам, көрө албасмын, кабарым жок.

Экинчи: эл болмушу «болор кызык,
Сибирде, бир курдашым план сызып
Келечек, падышасыз, бийсиз болот
Бул турмуш кыйрайт деген, жетти бышып.

Ошонун бардык сөзү эстен кетпейт,
Ишенем, айтканыма, колум жетпейт,
Бул арман жүрөгүмдөн кеткис менин,
Өлөм го, өлбөстү ким эштеп-септейт!

Үчүнчү; жандай көргөн алтын Нуржан
Ал Нуржан бүткөнү чын анык нурдан.
Турмушту бирге жыргап өтмөк элек,
Айла жок, ажал чиркин, колун сунган!

Айтпаймын мындан башка бөтөн кепти,
Аларсың өлбөй жүрсөң, сиңген кекти!
Жанагы, үч арманым эсте болсун?
Өзүң бил, кош Жунушжан мезгил жетти.

Эр Жунуш: «Ой, Алымкул, баласыңбы?
Бизсиз сен, бул талаада каласыңбы?»
«Өлсөк да бир чуңкурда бололук! деп
Ар качан айтканыңды, танасыңбы?»

Адамзат туулса чын, өлмөк анык,
Бул элден ким кубанат миңге барып.
Менде жан, сеникинен артык эмес,
Көрүшөм болгон ишти бирге калып.

Алымкул, калды эле – деп, жоо бетинде,
Канткенде тирүү жүрөм эл четинде,
Жайнатып, сени таштап, кеткенимче,
Жем болом ай талаада: шайтан, жинге.

Алымкул, байкап көрчү, өлчү чакпы?
Өлбөскө уруш салдык күтүп бакты,
Жанагы, Железнагин айткан сөзү -
Чын болуп, азат чыгар келер чакты...

Мына бул, кыйрап жаткан калың өлүк,
Кеткен жок тирүүлүктү жаман көрүп,
«Азаттык, алтын башка табабыз», деп,
Эрксизден жатышпайбы канга чөмүп.

Биз дагы ошолордун бири болуп,
Кыйналып жан беребиз соолуп-соолуп,
Болбосо, аман-эсен кубанарбыз,
Душмандан өчүн алып, элди коруп.

Кубаныч, Токо, Калык, Аалыбайлар,
Абалкы курдаштардан эчөө соо бар.
Биз менен куралы жок кырылбасын,
Мен эмес, булар элге кабар салар!

Тигине, душмандар да аттанышты,
Тигине, көч чурулдап сактанышты,
Тигине, кылыч менен кирмек болду,
Тигине, көч артына капталышты!»

Тиштенип жигиттерден Токо туруп,
Жунушка: – кантесиң – деп, колун сунуп,
Биздин жан артык эмес башкалардан,
Канткенде, биз качалык моюн буруп!

Бул жерде калыппыз го, кырктай адам,
Көп болсо, түшөр бизге акыр заман,
Бул элдер, душмандардан кекти күтөт,
Шилтөө жок, артка карай жалгыз кадам.

Өлүмгө чыдашкандар мында калган,
Жан бакты, ардактуулар жолго салган,
Куралсыз кайран элим, өлбөсүн деп,
Куткармак далай элди акчуу кандан...

Биз болсок калың элдин курманыбыз,
Өлбөскө ишенбейбиз турганыбыз!
Болгону эл кутулса, биз секетпиз,
Ал тилек орундалса, тунганыбыз!..

Качандыр, кайда болсо өлүм капкан,
Энеге ыраазымын бизди тапкан,
Эрк үчүн, элдер үчүн өлгөн уулун,
Калгандар айтып калат, кылып дастан.»

Дегенде бардыгына кайрат кирип,
Жабыла даярданды атка минип,
Чыдамсыз үн чыгарбай жалжылдашып
Карашты бирин бири көзүн тигип.

Аңгыча, адатынча чырылдатып,
Көп көчтү үрккөн койдой дырылдатып,
Кылычтап дагы душман кирип калды,
Найзалап, бир жагынан мылтык атып.

Беркилер чыдай албай коодон тосуп,
Чурулдап ат коюшту, дабыш кошуп,
Душмандар, кылычтарын жаркылдата,
Шилтешет, беркилерден качпай чочуп.

Беркилер бута атымдай жакын барды,
Аркылар пулеметун дагы салды,
Пулемет көз ачканча баарын сыйпап,
Жоготту чөп чапкандай отуз жанды.

Алымкул аты менен көмөлөнүп,
Тырмалап эмгектеди, ташты көрүп.
Эр Жунуш, алда качан атсыз калып,
Мылтыкчан душмандарга жеткен өңүп.

Сегизи чыдай албай, окко туруп,
Жөнөштү баш аламан куштай – кудуп.
Ал кезде Алымкул да, Жунуш дагы –
Мелтиреп шыкаалашты мылтык сунуп.

Бир кезде Жунуш кат-кат атып калды,
Душмандан экөө сулап жатып калды.
Алымкул, жылган изин канга боёп,
Бирөөнү башка мээлеп басып калды...

Душмандар, пулеметту бадыратып,
Бир жагы, ат коюшту дабыратып,
Эки шер, эки жактан тиштенишип,
Мээлешти жаздымы жок, ташта жатып.

Бир кезде кала жазды октор бүтүп,
Шашылыш, чиркин өлүм, турду күтүп,
«О, чиркин! Боло түшсө огум» дешет,
Кайраттын мизи сынып, ок жок, мүчүп.

Солдаттан жетөө жатты чабалактап,
Калганы Алымкулга жабалактап,
Тирүүлөй бышкылашып кайран эрди,
Кетмекчи болду белем, жерге таптап!

Ошентип Алымкулду тегеректеп,
Душмандар, чамдап кирди Чебелектеп,
Он кадам Алымкулга калганында
Алдынан экөө жатты, жерге беттеп...

Бетинде Алымкулдун уйдай ташын,
Ок, чиркин, тыткылады кабыргасын,
Пулемет, кош арстанга алмак-салмак,
Т-т-т-лап чачып жатты ажал ташын...

Бир кезде, пулемётчу запас сактап,
Эсептеп атып жатты, далдап, баптап,
Алымкул, эми туткун болоорунда,
Эки шер токтой калды, огун сактап.

Коркунуч экөөнү тең каптап калды,
Биле албай бирин-бири, күйүп-жанды,
Ар кими, өз баштарын жардамсыз деп,
Ойлошот: «Неге мылтык атпай калды?»

Ок жетпес, күн нурунан өткүр сезим,
Тулкуга, кабыл кылды, «өлчү кезин»,
Ардактуу, алдейленген эки жүрөк,
Болмушка, тойгонсушту кылбай чечим.

Бир-бирин «өлдү го» дейт, – курбумдашып,
Чындыгын көрүш албай, таштан ашып,
Экөө тең: «душмандарга берсемби?» – дейт,
Карматпай, тура калып, төшүн ачып...

Кайтадан – «өлөйүн» дейт – ата берип»
«Кеткенче найза менен көздү чегип,
Колумдан качан кубат, мылтык кетсе,
Билгенин кылсын душман, камап келип».

Дешти да, сүйлөшкөндөй машаа кошуп,
Экөөнү жер каптырды жолун тосуп,
Бул учур бир биринен күтпөгөндөй,
Күчөштү, салгылашты, душман чочуп.

Чегинип, тобу менен сороңдошуп,
Кылчактай, ата качты машаа кошуп,
Ар жакта куралы жок сегиз жигит,
Сестеди, бир жагынан жолун тосуп,

Кош баатыр, жандан кече, ата жылып,
Отузун ойрондошту, тургуз кылып,
Душмандар, кетенчиктей баштаганда,
Алымкул бүтөмбү деп барын кырып.

Сүйөнө байкабады сынган санын,
Көргөн жок, кызуу менен аккан канын,
Адатча ачуу менен жоону карап,
Кубанды качкандардын көрүп санын.

Аныктап, офицерди көрө салып,
«Атам» деп, ойлогондо тура калып,
Оң буту, эң оболу көтөрүлдү,
Сол буту сүйрөтүлдү, жерде калып...

Тизеден төмөнкүсү күкүм болуп,
Чолоо жок, пулеметтун огу толуп,
Коргулдар, эчак канга безелишкен,
Баатырдын каны менен жошолонуп;

Алымкул, ишенбеген жандай карап,
«Кайсыга уктаган» деп, «кызталак!»,
Силкинип, ачуу менен умтулса да,
Дайны жок, сол аягы шалак-шалак.

Байкаса, дендин көркү эчак кеткен,
Балтага жанчылгандай, кырч-кырч эткен,
Азамат алдастай сезген кезде,
Жүрөгү, так ошондо кылт-кылт эткен.

Чолпон көз болор-болбос караңгылап,
Коркунуч келе калды эрди сынап,
Баатырдын мулт этпеген эр сыпаты,
Кала алды коркунучтан арачалап.

Токтоосуз күчүн жыйнап, мылтык кармап,
Көтөрүп, таш таянып, жата жаңдап,
Мылтыкты ызырынып жулкулдатып,
Кыйкырды арыстандай зарлап-зарлап:

– «Тозок күн, басты кетет, калкым алга!
Душмандар, окшошту го, жапан жанга!
Калың журт, ыпым калбай кырылбаса,
Беттешет, өч алышат, аккан канга!»

Таш-ташка Жунуш анда ыгып барып,
Кубанып улам бирин атып салып.
Бир кезде Алымкулга жетип келди,
Акыркы, жалгыз огун тиштеп алып.

Кан качып, эр Алымкул эси кетип,
Көгөрүп эки буту дирт-дирт этип,
Күткөнсүп эр Жунушу, алып кетти,
Сунган кол, курдашына араң жетип.

КОРКУНУЧТУУ КӨРҮНҮШ

Кыр-кырларда, кайыңдардын бетинде,
Тамга жокпу, кыргыз балта чаппаган,
Ашууларда, жылгаларда, сайларда,
Кыргыз жокпу, кыргын болуп жатпаган?

(А. Т.)

Ысык-Көл, кең Чүй-ата, Кемин кайда?
Өлбөгөн кыйналса да, элим кайда?
Эр жигит, кары картаң, жаш бөбөктөр,
Өспүрүм, буралган кыз, келин кайда?

Кайда, кайда!
Ой чиркин, баары кайда!
Кан кечип, тилек кылган зары кайда!

Караңгы, калкылдаган кайран калкым,
Калтырып, ай талаага асыл тарпын
Жатпайбы, топуракка канын жууруп,
Менсинген, азаматтар, эчен жаркын!

Өрттөгөн жалын чийдин дүңгөсүндөй,
Тополоң сапырылган калың жүндөй,
Сан жеткис, санаты жок тепселди го?
Топон суу басып кеткен кызыл гүлдөй!

Карачы, Ала-Тоонун жыбыттарын,
Сел кылган кайран адам кочкул канын,
Чекеге чертилбеген тирүүчүлүк,
Коштошуп, эрксиз берген алтын жанын.

Шылдырап үзүлбөгөн турмуш тору,
Өпкөдөн өттү белем, ушул жолу!

Кишенден жулкунушкан кайран элдин,
Кыйраткан денелерин душман колу.

Калдайып, каргыш этке каткан тону,
Далайдан кан көрбөгөн карган жору,
Кырда кан, талаада кан, жылгада кан,
Каткырып күлдү белем, ушул жолу?..

Чиркин жан, кандай таттуу, кандай кымбат,
Жандарын жибере албай көзүн ымдап,
Кылчайып, жалгыз секунд такат кылбай,
Далай эр, жатышпайбы, жерди сырдап?

Төр, талаа, мисирейет канга тоюп,
Ит- куштар, өлүк жешти көчтү коюп,
Жорулар, калдалактап чокушат да,
Чырактай эчендердин көзүн оюп...

Кээсине карышкырлар жетип барып,
Керилген далайлардын ичин жарып,
Оп тартып, башы, көзүн канга боёп,
Жутушат өпкө-боорун булкуп алып.

Кай бири, алкымынан тиштеп тартып,
Көнүлсүз силкип коёт «бакка чалкып»,
Жебеген жети атасы мындай эттен,
Жүрөгү кетөрүлөт, майга калкып...

Кай бири, жаш балдарды шылкылдатып,
Кемирет, чемирчектей кырчылдатып,
Жаш бөбөк чардактачу чагы барбы,
Сүйрөлөт, жумбай көзүн жылтылдатып.

Ошентип, канкор жандар карк болушту,
Кайран эл, ай талаада тарп болушту,

Карышкыр, кара жору тапканын жейт,
Кантейин, ушундайда итти-кушту!

Жаман ит, сук сагызган, жору, карга,
Делөөрүп көбөт экен ушундайда,
Душмандын көп экенин көрүш үчүн,
Бир өлүк тура калса, айла кайда?!

Кай бири, жулкулдатат ак эмчекти,
Кай бири, тырмалашат эки бетти,
Кай бири, тиши кеткен чалдай болуп,
Бапестеп этти таштап, мээге жетти...

Кай бири, бөйрөктөрүн тиштей качып,
Суктары жакалашат, ырылдашып,
Кай бири, алда кимге көрсөтчүдөй,
Мойнунан тиштей качат, дырылдатып,

Кай бири, каңылжарын оюп таштап,
Чалгынын тарпылдатат этин жазгап,
Кай бири, жаңы жетип тойбочудай,
Күркүрөйт, бысмыллалап ишин баштап.

Кай бири, кабаттуунун кардын жарып,
Сугунат балчылдатып сууруп алып,
Кай бири, тилин салып акакташат,
Өлчөмсүз сонундарга мооку канып.

Ырсайып коркунучтуу тиштер чыгып,
Ыркы жок, эр гүлдөрү сынып-сынып,
Сүйкүмсүз сулуулардын тарпы жатты,
Бул улуу коркунучка башын жыгып.

Венера сыпатындай сулуу келбет,
Алмадай тамылжыган субагай бет,

Кыргыздын кыйласында бар эле го?
Акылман, седеп тырмак, тиши бермет.

Менсинген Спартактай билеги бар,
Жалындан кайтпас жолборс жүрөгү бар,
Баатырлар кайран элде көп эле го?
Өзүнчө өлбөөчүдөй, өскөн чынар.

Мынакей, ошолордун алтын башы,
Жатпайбы, каркайышып кабыргасы.
Жайнаган чолпон көздөр чарасына,
Кум менен толбодубу сайдын ташы.

Алыстан, эң, алыстан шамал келип,
Туш-тушка коркунучтан кабар берип,
Моминтип кыргыздарга кылчайгансыйт,
Боштукта, кыялданып, канат керип.

Адамзат өзү майда, күчү батман,
Адамзат жаратылган кандай заттан?
Шум өлүм, жазак катуу кыянатсың,
Уялбай эчен эрди тарта жаткан.

Адамзат неге мындай жаратылган,
Күчсүзү күчтүүсүнө каратылган?
Оозунан оту күйүп, жалын сүйүп,
Адамды, адам чайнап, жаны тынган!

Адамзат мындан көрө бүткөнү артык,
Түбөлүк капкара жер күткөнү артык,
Жаралып, бири куурап, бири жыргап,
Ээн эле, күн өтөбү, азап тартып?..

Адамзат неге калыс жан болбоду?
Митесин неге жойчу, заң болбоду?

Болбосо бир бирине күчү келбес,
Адамдын неге баары хан болбоду?

Турмушпу ушул дагы айбан кылгыз,
Же чиркин, оюнчукпу байкуш кыргыз?
Болбосо, көпчүлүккө жыйналганбы,
Ааламда толуп жаткан бардык кылмыш?

Неге бай, неге падыша, неге манап,
Же чиркин, өтүшкөнбү канды жалап?
Өзөктү өрткө салып, кыргын чалып,
Кайран эл, өтөсүңбү турбай карап?

Кырылган, азап чеккен калың кыргыз,
Адамзат, жылдыз болсо, сен да жылдыз,
Сен барсың, сен болгонсуң, сен жашайсың,
Күчтүүсүң! Сен тазасың, жатта кылмыш!..

Ушинтип, үшкүрүп жел кала берди,
Сур булут асман бетин ала берди,
Калың эл, тирүүлүктө болбогонсуп,
Кучактайт, ың-жыңы жок кара жерди...

Табийгат адамзатка зарылгансып,
Кыймылсыз бул турмушка таарынгансып,
Ит уңшуп, как талаада түлкү жойлоп,
Ала-Тоо элсиз калды, зарылгансып.

Жорулар, көктүн бетин ыпым басып.
Калдайып булуттарга аралашып,
Каңкылдап ала карга, кузгун менен,
Каткырат сагызгандар оозун ачып.

Эркчилдер так ушинтип канга батып,
Дайынсыз каршы-терши калды жатып,

Сел баспай, жер силкинбей, чума тийбей,
Адамды адам кырды тарсылдатып...

Алдуунун аты да аман, башы да аман,
Алсыздын аты да кан, башы да кан,
Өлгөнү сырт эсептен жүз элүү миң,
Андан көп, санга кирбей жоголгон жан.

О, чиркин болгон болсо мылтык жарак,
Кыргыз да кал бас эле аны карап,
Көп элде билимдүүлөр жетик болсо,
Бай-манап кайдан кетсин баш калкалап.

Айласыз мылтыктарын бербес беле?
Же кошо жоо бетине келбес беле?
Баш коргоп, түндөгүдөй көчтү тоссо,
Эң мурун эл энчисин бербес беле?

Мынакей, анын бирин бүгүн кылбай,
Калың журт, түбөлүккө жатты турбай,
Алдуулар, аман-эсен мылтык бербей,
Кеткенин көрдүңөрбү моюн бурбай?

Алымкул мына мында талкаланып,
Жатпайбы канга жуулуп, эстен танып,
Эр Жунуш, маңдайында суу сепкилеп,
Томсоруп тегеренет башын салып...

Ким билсин, кош баатырдын болмуштарын,
Көз жетпей, жүрөгүмдү каптайт жалын,
Алымкул, чыны менен бир кайрылбай,
Муңканып жоготобу, алтын жанын?

«Душмандан кутулдук» – деп, айтыш бекер,
Айланып али, болсо, кайтып жетер,

Жалгыз ок эр Жунуштун карманганы,
– Беттешсе, баатыр канын диркиретер?..

Күрөшсүз, кансыз жеңиш, болмок эмес,
Майлансын коргул, жылга, талаа, белес,
Көп кыргын! Силер курман, силерде шаң,
Болмушка күбөө болсун, мобул элес!!!

ТАБЫЛГАН КАТ

Укпайт деп, ушак айтпа,
Көрбөйт деп, ууру кылба.

(Элден)

Ботолор, калың элдин кандан бүткөн,
Карч уруп, кара жанды жоого түткөн,
Алымкул, эр Жунуштар кайда дешип,
Окуучу алда качан бизден күткөн,
Эл үчүн эки баатыр чеп эле го,
Эл үчүн жүрөктөрү аппак сүттөн,
Жаралуу эл артында калышты эле,
Узабай кыргын баскан кандуу Түптөн.

Боз кыроо, түн ортосу, асман тунук,
Толкунсуз жаткан сындуу мухит тунуп,
Асманга: шөкөттөлгөн сансыз чөлмөк,
Таң, калды: «кан-сырбы?» деп, көктө туруп,
Жылдыздар падышасы – мен дегенсип,
Алтын ай бал-бал этти мойнун буруп,
Бирок да кандан сууруп алар эмес,
Падыша, Падышага колун сунуп...
Ал кезде биздин эрлер чыгып жатты,
Асманга кыял менен тепкич куруп...

Айлана бутасы жок, аскалуу жар,
Үн чыкса Ала-Тоодон берет кабар,
Бул жерде өкүм сүргөн эбегейсиз,
Белгисиз көрүнбөгөн кайгылуу зар.
Ошондой кызыл зоонун үңкүрүндө,
Сүйлөшүп олтурушту баатыр балдар,
Кыялда бирде кайгы, бирде шоола,
Дүнүйө: кээде чалкар, кээде эң тар,
Таң калам адамзаттын сапатына,
Ичинен өсөт экен укмуш жандар,
Алымкул, Жунуш, Токо мына мындай,
Ал жерде сүйлөшкөнү эсимде бар.

А л ы м к у л:

Күйөрүм замандашым, курдаштарым!
Бүткөн жок чып-чын аккан кочкул каным.
Алтын жан аман болсо көптү көрөр,
Не кылмак алтын башка сынган саным!
Чоң олжо, өрттөн элдин кутулганы,
Кантелик эл жоготту эчен шамын!
Болмушту кайсы менен сөрөлөймүн,
Жүрөктөн кетер бекен кирдүү завын!
Кайда экен, тууган бүлөө, кемпир, Нуржан,
Кузгундар тытты бекен, чачтын талын?
Кайран эл, үйөр баскан чырпык болду,
Бир кезде гүлдөтөбү сынган шагын?
Болбосо күйгөн чийдин дүңгөсүндөй
Калкымды оңолтобу баскан жалын?!.

– Сел басмак, үйөр жүрмөк, дарыя ташмак,
Жсел учмак, булут качмак, болуп чакмак,
Бул турмуш, кээде жылдыз, кээде муң муз!
Кээде нур: коркунучтар кылчакташмак,
Дайым сел, дайым үйөр, дайым шамал,
Түбөлүк кантип жатсын муңду жактап.

Азыр биз шордуу жанбыз жараланган,
Денени мөңгү баскан жыңсыз таптап,
Бул күндү жомоктошуп айтып калар,
Калган эл жүрөгүнө бекем сактап...
Коркунуч адам менен ойной берсин,
Келечек унутпастан айтар мактап».

Ж у н у ш:

– Кайда деп тууган, бүлө, кемпир, Нуржан
Сурайсың, кеткен чыгар болуп курман!
Болбосо ширин жанды кайгы менен
Жошолой ашкан чыгар далай кырдан.
Калың журт аман болсо, шарды жиреп
Жулкушуп эчен чыгар, эчен чырдан.

Ар кимге эне, бала бирдей сүйкүм
Айтканда жүрөктөрдү жабыктырган,
Көрөбүз өрттөн эсен калгандарын,
Айыкса болду саның октон сынган.
Деп айтып баатыр Жунуш улутунду,
Элестеп, жок энеси колун сунду.
Чыдабай алдап жаткан кыялына,
Үшкүрө башын сүйөп, көзүн жумду...
Ар кимин кыял ээлеп, үнсүз болуп,
Жүрөккө уу аралаш шакел тунду...
Бир кезде сергек – Токо курдаштар деп,
Жазданган ташты түртүп, өйдө турду...

Турду да: – «Төмөн жакка барайынчы
Акмалап чар-тарапты чалайынчы,
Таң ата келмек болгон жигиттерди
Серептей, жолун тосуп алайынчы,
Соо калган, миниш берер жылкы калса.
Мыктылап бир топ атты табайынчы».
Деди да, айбалтага колун сунуп,

Алды да, алда неге калды туруп...
Алымкул бир деме деп айтканынча,
Шарт кана басып кетти бетин буруп.

Кымкаптын бедериндей: жылтыр кыроо
Өмүрү түшкө жетиш терең суроо...
Жаралып түн койнунда жаткан менен,
Күндүзү учуп кетет кылып ыроо...
Ушундай табийгаттып закондору,
Токонун жүрөгүнө салды буроо:
– Чиркин ай, кандай кызык жаратылыш:
Сонундар көзгө түшөт адаттан тыш
Жаз болуп, жайга чабат, күз да бүтөт,
Зымырап учуп жетип ак сакал кыш.
Бир жерде, туулуп куунап өмүр күлсө,
Кээ жерде, эр жүрөктү кучактайсыз...
Өмүр да кыроо сындуу келип кетет,
Тирүүлүк гүлдөрүнө көрсөтүп мыш...
Менсинген адамзаттын жүрөктөрү
Кыймылсыз болушат го, эрибес муз...
Мезгилсиз кыйры менен кыргын тапкан
Шорлогон биздин элде кандай кылмыш?!»

Бул ойду ойлоп Токо бүткөн да жок,
Төмөнтөн көзгө түштү күңүрттөн топ.
Аңгыча: «Ой-ой» деген дабыш чыгып
Бир гана кабар берди атылган ок...
Болк эте боконосу Токо калды
Баскансып жылаңаяк кып-кызыл чок.
Мүнөтчө мезгил учту закымданып,
Кыймылсыз Токо турду айран калып,
Колкосу дартка чалган зилдүү жүрөк
Чынында токтой жазды эстен танып.
Ал кезде: «карма» деге» кыргыз үнү.
Токонун кулагына тийди барып,

Шаштыбы, сүйүндүбү? Калт-калт этип,
Дирилдей үн чыгарды тура калып.

Узатып калың көчтү кырган жерден;
Ат алып кулан-өөктө кайтып келген.
Мурунку Алымкулдун жолдоштору
Ичинде жалгыз бараң жалгыз мерген.
Токото тобу менен жетип келди,
Бир орус туткуну бар кыркка келген.

Токонун өткүр көзү чачырады,
Тиштенип азуулары качырады.
Туткунду сүрүштүрбөй чапмак болуп,
«Эмдиге неге башын албадыңар?
«Көп кырдуу, аянычтуу арманы бар»
Жанында тил билбеген экөө болгон
Аларга кыяматка бердик сапар...
Мунусун Алымкулга жеткирелик.
Сүйлөшүп бардык иштен алсын кабар».

«Маакул» – деп бардык жигит жапа тырмак,
Жөнөштү шоодой болуп төмөн кырдап,
Адашкан тирүүлүктөн калың кыргын,
Зыңкыйган кыроо менен үстүн сырдап.
Кыргындан кабары жок туткун орус,
Жанынан үмүт үздү көрүп чындап.
Кыргынды, тик бага албай эси чыгып,
Өлчүдөй эси кетти көзүн ымдап...
– «Мына бул орустардын кылганы» деп,
Туткунга ачууланды Токо чындап.

Алактап туткун карап ийип башын,
Кылгыртат чекир көздөн эркисиз жашын,
Сүйлөдү мукактанып күчү келбей,
Жап -жалгыз көтөргөнсүп кайгы ташын.

– Туугандар барым орус ушундай жок,
Караса, ушул беш кол айырмасын,
Немиске орус менен чатак болгон.

Төрөлөр: сында орус кабыргасын
Немистен орустуку байкуш өлдү
Жаман болгон баранчук, байкуш катын
Жаман шайтан падыша карап жатат,
Байкуш барым ушундай кылды жашын.
Деп айтып көзүндөгү жашын жаңсап,
Сурады соога кылып жалгыз башын».

Аңгыча, сайда жаткан төөнү көрүп,
– Болуштун нары го дейм, мобул өлүк,
Деп айтып бура тартып түшө калды,
Шок Токо сандыктарга көңүл бөлүп.
Арканын кере тартып, жара тепти
Калайлуу кош сандыкты, бөлүп-бөлүп
Тепкилеп дүнүйөсүн көрүп жатты:
Канкордун аянычтуу мүлкүн төгүп
Бир кезде бир топ кагаз сууруп алды
Тигилген ак баштыктын оозун сөгүп...

Дүнүйө качан болсо, ысык, таттуу,
Кызыкпайт дүнүйөгө жалаң шаттуу,
Кыйындык башка келип турган менен,
Дүнүйө алдандырат, кандай манттуу?
Мына бул алып жаткан кагаздарды
Чын эле акчабы? деп сурашты чуу.
Токо да кагаздарды ороп жатып
Көргөздү: «акча экен» – деп «мынакей бу».

Тез гана ошол бойдон атка минип,
Келишип Алымкулга бардык жигит,
Туткунга кагаздарды окутушту,
Аз-аздап ар кагаздын сырын билип.

Кагазды улам алып жарыялап,
Окуду дабыш менен улам карап,
Кайтадан кыргызчалап айтып берди,
Колунан келгенинче ойлоп, санап,
Кээ жерин түшүнө албай тырмалады
Кыйналып, шоошак менен чачын тарап.

Окуучум бардык катты жаттабайлык,
Болуштун ар кылыгын даттабайлык,
Биз үчүн эстен кетпес бир окуя,
Антондун сөзүн эстен таштабайлык.
Өлөрдө катты көр деп, эстен кетпей,
Арманда калды эле го кубат жетпей,
Ошол кат ак сандыкка түшкөн менен
Мынакей колго түштү алыс кетпей.

Ал катта мына мындай сөздү тизген,
Окуймун алдыңарга сабыр этпей,
– Шашылыш, катуу шашылыш!
Господин сизге билдирем,
Кыргыздын ичи тополоң
Кыркылмак болду тилгирем,
Ушундай элдин ичине,
Буйрукту кантип сиңдирем? –

Атактуу – ата балдарын,
Көпчүлүк сүрүп жектеди,
Жасалгалуу кол чыгып,
Поселка жакка беттеди,
Күндө жыйын, күндөп топ,
Бий, болуштар четтеди.

Алдап-соолап толкунду,
Солгундатып турабыз
Куралдуу жардам болбосо

Кандайча арга кылабыз?
Көпчүлүк кысса айласыз.
Агымын бойлоп жылабыз...

Найза, мылтык жыйнашып,
Чабуулга даяр болушту,
Өлтүрүп кетти дайынсыз
Стражник орусту.

Кыйнап сойду деп уктум
Тескейден кыргыз болушту.
Биздин элди козгогон
Алымкул деген айыпкер.
Толкундун кору көрүндү,
Үйөзү Пишпек биздин жер,
Сибирден качкан Алымкул,
Коркунучту билгис эр...

Куралдуу солдат чыгарып,
Буларды канга жуубаса,
Даярдык көргөн көп элди,
Каргадай кылып куубаса.
Азапка бизди салат го?
Азыртан жолун буубаса!

Беш күндөн кийин калың кол,
Калаага кайгы салмакчы,
Айласыз болуш, мыктылар,
Баштамыш болуп бармакчы.
Бетме-бетте биздин топ,
Бөлүнүп бөтөн калмакчы.

Миз кайтарар чама жок,
Ушундай болду алыбыз
Бул кабар тийген заматта,

Тез гана эбин табыңыз?
Бүгүнкү барган чабарман,
Дайындуу кабар алыңыз?
Ак падыша курматын,
Өлгөнчө өзүм сактаймын.

Ишенимдүү болуштук –
Милдетимди актаймын.
Улуу чендүү улуктар,
Атыңарды жаттаймын...

Ушундай болуп чыкты каттын чыны,
Болуштун ушул болгон кытмыр сырың
Алдастап жаны чыкпай жаткан чакта,
Антондун ушул экен чечмек сыры...
Айтмакчы: приставга барган чабар,
Болушка кымтый келген мындай кабар:
«Эң катуу чараларды колдонобуз,
Чаранды колдоно бер ишке жараар,
Урматтуу Фелбаумга кабар берем,
Шашылыш андан приказ келип калар,
Урматтуу ак падыша кызматына,
Болуңуз биздер менен дайым даяр!».

Ушинтип баарын туткун бирден алып,
Окуду ушундайча кабар салып,
– Чынбы? – деп, кыргызчалап бергенине,
Уккандар таң калышты айран калып,
Баятан орусчалап ооз ачпаган,
Алымкул тилге кирди ийнин кагып,
Кокустан орус тилин укканына
Туткун да тиктей кетти көзүн салып.
Алымкул ишенимдүү мүнөз менен,
Таанышты туткунунун колун алып.

– «Иш бети айдан анык, күндөн жарык,
Болуштун кылганына болдук канып!
Хан, төрө, болуштарга чын түшүндүм,
Убалың, ошолорго кайран калык!
Ушул кат бир топ күнү мурун түшсө
Болушту сойбос белем ичин жарып,
Түшүнбөй далай орго куландык го,
Чоң арман; эл кырылып, манап калып.
Алымкул ак көңүлдүк кылчу элек го,
Мынакей түшүндүк го, сырын чалып»...
Деди да баатыр Жунуш ойго чөмдү
Шум кыял уу аралаш канга көмдү,
Күбүрөйт анда-санда адам жокто,
«Кайран журт чын ушинтти: өлдү-өлдү...»

Бир кезде эр Алымкул:

«Курбум Жунуш!»

Айтканың, катасы жок, шексиз дурус,
Белгилүү сыр чечилди, тартыш барат,
Не керек кайгыланып мында туруш,
Ушул кат, элге өлүм чакырган кат,
Маанисин, мүмкүн эмес, мындан буруш
Өлбөсөк эчен жерден челкилдешип,
Далай жыл өкүм сүрөр, тартыш-жулуш.
Бул катты, жаның менен бирге сакта,
Бул катка чиеленер далай жумуш...

Туткунду бошотолук, аман кетсин?
Зыянсыз байкуш экен, жерге жетсин,
Мингенин ошол бойдон албагыла,
Жолукпас бул шордууга, жолдон эч ким!
Алдуулар Нарынколдон мурда качып
Буларга тийген экен кандуу эпкин!
Сурасак орустар да бизден начар,
Адам аз, эзүүсү жок баскан эл ким?

Байкушту жылуу – жумшак жөнөткүлө,
Айырбай тирүүлүктөн мунун эркин?»

Бардыгы ошол сөздү акыл алды,
Калыстык махаббаты алоолоп жанды,
Табыттан кайта турган жандай болуп,
Туткунду шаттык менен жолго салды.
Туткунду жөнөтүшүп келелик деп,
Жигиттер өздөрүнчө кылды камды.

Ушинтип сырды чечти, табылган кат,
Кордонду эрлер кеги, кабат-кабат,
Эл саткан, канкорлордун жоруктары,
Колкодон кеткис болду, сап-сары дат.
Болмушун терең тарых чотко салар,
Азыр кат мээге барып жазылды жат.

ЧЕКТЕН ӨТҮШ

Элигип ажал ойноду,
Эркине жанды койбоду,
Ардактап жүргөн алтын – баш
Ак күбүр менен сойлоду.

(А. Б.)

Жарганаттай сабалап,
Зоолуу, тоолор аралап,
Токулгасы алынбай,
Тулкулары жаланат,
Жайлап калган түлүктөр
Талаада калды сагалап.
Жүрөгү катуу табийгат
Кубанып жатты табалап
Өлүмтүктү ээлеген,
Ит-куштар миңдеп саналат,

Оозунан суусун агызып,
Туяктан канын тамызып,
Айласыз калган малдарга,
Жырткычтар жетип жабышып.
Менсинип элсиз талаада,
Тоюттап жатты барышып.
Жетпегенсип кез-кезде,
Алкымдашты алышып.
Үйүр-үйүр логлогон,
Бөрүлөр жүрдү кабышып,
Сандаалады аңдары,
Калактай болуп сандары,
Жардынын чабар малдары
Тосорго жетпей тосулду
Чыркырап учуп жандары.
Ата-эненин мойнуна
Илинип калды балдары,
Темселеген, мөгдөгөн,
Белдерде калды чалдары,
Качкын элдин кыйры жок.
Түркүн-түркүн күн көрүп
Тумчугуп элим жабыкты.
Далбаса кылып талпынган,
Көрдүк го мындай калыкты:
Кайырмак кылып ийнеден,
Издешти суудан балыкты.
Кырылган малды тытмалап,
Темселеп жеген арыкты,
Буттарга тартты чарыкты.

Ушундай күнгө жеткенде,
Тосорго калык торголду,
Корккондон элим унутту,
Арада эчен конгонду.
Текеске тепчий келдик – деп,

Карылар айтты болжолду.
Самтыраган черүүлөр,
Мылтыктап тосту жол – жолду.

Тосорго элчи салышып,
Тополоңдоп калышып,
Ат үстүндө айылдан
Акча жыйнап алышып,
Апийим менен тосордун
Анык көөнүн табышып.
Бардык мылтык жаракты
Черүүгө берди баарысы.
Чек арадан өтөөрдө
Солдаттар жетти жабышып,
Көчтүн артын кайталап,
Кылычтап кирди чабышып.

Чектеги турган толкун көч,
Челкилдеп жерге батпады.
Мылтыгын тетир асынган,
Черүүлөр айла таппады.
Калтаарып казак солдаттан,
Качкындан чегин сактады.
Тоңшугандай калың журт,
Кырылып кете жаздады.
Жаралуу жолборс – Алымкул
Акылдан анча шашпады;

– «Солдаттан кыргын тапканча
Басса экен суунун баткагы,
Калың журт бүтүн кырылбай,
Өткүн! – деп, суудан какшады.
Суудан чочуп далай жан,
Окко түтө баштады
Кармалашар курал жок.

Алымкул эр да баштагы
Өлүмдө турган калың журт
Черүүнү тепсей каптады,
Падышага ок аткан
Баатырлар антын актады...

Чектин четин аралап,
Кыйналган элди жаралап,
Замбирек огу күркүрөп,
Пулемет кирди сабалап...
Жыландай сүрдүү солдаттар
Шар сууга кирди камалап,
Кытайдын чегин кайтарган,
Черүүлөр качты сабалап...

Күкүктөп жаткан терең шар,
Көз чыдагыс бийик жар,
Чайпалган элге туш келип -
Бутактап өстү кайгы зар.

Алсырап турган эл боздоп:
Түшүмбү, деди өңүмбү?
Тили бар жоодон тилсиз жоо
Ырайымдуу көрүндү.
Күргүчтөп, күчтөп жаткандай,
Толкунга толкун төгүлдү,
Аттуу, жөөлүү дебестен,
Кандуу сууга чөмүлдү.
Алдуулар балдак ургулап,
Алсыздар агып көмүлдү...

Арасында ар бир жан,
Алдастап «акка» жалынды.
Жалынатта тура албай,
Мээлери ташка чабылды.

Жанагы турган тирүү жан
Өлүмдүн атын тагынды,
Мактангансып көйрөң шар
Үстү-үстүнө чамынды...

Куланып калың элечек,
Калкыган муздай көрүндү.
Баласы менен энеси,
Эрксизден эки бөлүндү,
Бир чыңырып жок болуп,
Шарынан шарга чөмүлдү,
Мүрзө казып көмүлбөй,
Ак баштан кандар төгүлдү,
Тарых көрбөй калчуудай,
Чындыгы менен төгүндү.

Эки тайкы тентек шар:
Жандыктын жанын талашты.
Күрсүлдөгөн замбирек,
Азезил менен жанашты.
Жан талашкан калың журт
Өлгөндөй өзүн карашты
Суу бөгөлүп үйөрдөй,
Четке жайпап тарашты.

Ала салып калдактап,
Жүктөрү менен мал акты,
Куу сакалы сербеңдеп,
Жыртайган, алсыз чал акты,
Иримге сүңгүп айланып,
Бешиги менен бала акты.

Он-ондон өргөн жибек чач,
Обу жок сулуу кыз акты,
Колунан көөрү төгүлгөн,

Укмуштуу чебер уз акты.
Бөгөгөн көпкө бой бербей
Тентек шар терип узатты.

Казан аяк калдырап,
Бирине бири урушту,
Кереге, уук шалдырап,
Эркисизден моюн сунушту.
Ок жаадырган желдеттер,
Тамаша кылып турушту.
Коркунучка чыдабай,
Чуу менен иттер улушту.
Өлүм чиркин көрүнбөй,
Өткүр колун сунушту.

Агындан аман калганын,
Окуучу байкап карачы!
Асыл-деп бирөө үн салат,
Жоголгон белем абасы,
Кулун! деп бирөө чыңырат,
Дайынсыз, сүйгөн баласы
Энеке жан деп эчкирет,
Бирөөнүн кетип анасы,
Кырчын деп кээси мөгдөшөт,
Сүйөөрү белем чамасы!
Кантмекчи ажал тепсесе,
Болбосо башка чарасы!
Кан көксөгөн эки жоо,
Качкынды канга сыйлады,
Замбирек менен жинди суу,
Тойгончо колун жыйбады,
Чыдабай, бийик асмандан,
Жаш төгүп өткүн – ыйлады.

Бул чектен-чекке өткөнчө
Ушундай болду жыйнагы.

Ташка тийген кылычтай;
Кыялдын мизи чагылды.
Олутун бузган эл үчүн,
Кыйноонун баары табылды,
Канаты сынган жөжөлөр –
Таштардан ташка чабылды.
Турмуштун кеткис мыктары,
Колкого барып кагылды.
Кайда барса, кор болуп,
Кечишти күйгөн жалынды.

ТААНЫШУУ

Элди баккан эр болот,
Эрди билген эл болот.
Элдүү жигит эмгекте,
Эл четинде шер болот.

(А. Б.)

Калмактын жерин аралап,
Бет бетинче сабалап,
Колунда жок алсыздар,
Ар кимисин сагалап.
Оокаты бар байлары,
Мүлкү менен паралап,
Кордуктун көлүн кечкен эл,
Текести тепсей киргенде:

Артынган алтын, үбү жок,
Мингичтен башка түгү жок,
Бүлөөсүз, үйсүз, жаралуу,
Маанексиз, тамак жүгү жок,
Алымкулдар жолугуп,
Токтошкон чалга бир жерде:

«Ак жибек – сакал карысыз,
Мүмкүн элдин нарысыз,
Адатын айтчы элиндин?
Сыпатын айтчы жериндин?
Тукабадай саймалуу,
Эмне деген жер болот?
Ат менен аяң жүрбөгөн,
Эмне деген эл болот?»

Тетигил чалкар көрүнгөн?
Эмне деген бел болот?»

«Эй балдарым, кулак сал:
Манасчы кары мен бир чал.
Таңыркап турган эл, жериң
Мындайча болот кабар ал?
Издеп табар ташы жок,
Соруп алма сазы жок,
Жийдеси чирип көң болгон,
Өрүгү түшүп жөн болгон,
Бетеге белден булаган,
Сымаптай суусу кулаган,
Зоосунда кийик жайнаган,
Тоосунда булбул сайраган.
Илбесиндин саны жок:
Кумурска болуп жайнаган.
Токоюн ырдап жаңыргып,
Түркүн куш түркүн сайраган.
Кең адырын сактаган,
Түнөгүн тоодак таппаган,
Бир түнөккө экинчи –
Илбесин эки жатпаган.
Уясын билбей адашкан,
Каздарга тоодак жанашкан,
Шагыраган эсепсиз:

Жумурткасын талашкан,
Бул меники дегенсип:
Оодарышып карашкан...

Кайрылып мерген атпаган
Камышын сонор каптаган.
Кыз оюн курган эмедей,
Кара кур дөңүн таптаган.

Суусары жерде жойлогон,
Калтары карга ойногон.
Тынбаган, тентек куштары,
Шактардан шакты бойлогон.
Чириген тулаң алдынан,
Чычкандар ойноп, сойлогон.
Чынарда туйгун шаңдаган,
Жарганат жарда зарлаган,
Үн алышып алыстан,
Байкуш бака чардаган.
Токойдун терең түнтүнөн,
Коркуп адам барбаган,
Тузагын коюп алсыздар,
Коён, кыргоол кармаган,
Пейил ач болуп кулпурган,
Чоң Текес деген жер ушул...
Кир чайкап көйнөк илбеген,
Өлгөнүн көмө билбеген,
Мамыдан аты кетпеген,
Бежинден сурак жетпеген,
Кымыздан арак агызган,
Кыйла журт менен чабышкан!

Ылама элин бийлеген,
Жерине соко тийбеген.
Миң түтүндөн бир адам,

Кагазды кармап чийбеген.
Чугойбой такыр жүрбөгөн,
Жоо тийгендей дүрбөгөн.
Аялдар эрче кийинген,
Малакай башта кийилген.
Байлары көлдөй ташыган,
Жардысы жездей жашыган.
Ылама сөзүн эптеген,
Өткөндү дайым кектеген.
Ар киминде бир мылтык,
Көөкөрдөн арак кетпеген,
Камгактай, көчүп күн көргөн
Канатташ калмак эл ушул.

Асманга башын көтөрүп,
Чынары карып кулаган,
Кошпогондой күмүш түр,
Кайыңы каршы сулаган.
Алмалары күбүлүп,
Жыпардай жыты бураган,
Жаңгактары шагырап,
Коргул таштай ураган.
Ышкырып аппак маралы,
Айталаадан чураган,
Токойдон топоз жүрө албай,
Жол кайдалап сураган.
Учу-кыйры далай жер,
Калдайып жаткан кен ушул.

Текестин суусу мына бул,
Билерсиң, балам даңкынан?
Чалмаланып киргенде,
Дарыя болуп чалкыган.
Түптөрү менен суурулуп,
Кайың, терек калкыган.

Жарларын чапчып, тентек суу
Жер колкосу балкыган...

Үйөрү жүрсө октолуп,
Үйдөй музду агызган.
Чилдеде бойлоп жүрө албай
Кырылып калат сагызган.
Бул Текестин өмүрү –
Кылымдар менен жарышкан...
Жаканы көздөй жамырап
Туура суулар туйлаган,
Карыган мөңгү кайгырып,
Жаз алдында ыйлаган.
Аккан суудай өмүрдү,
Адам чиркин туйбаган.

Бурулуш жарга чарпылса,
Жиндидей шары урунат!
Белине чапкан жыландай:
Түрмөк-түрмөк бурулат.
Чет жакасы кылкылдап,
Чыгышты көздөй жулунат.
Алгара минип алактап,
Солдойгон буту салактап,
Токмоктой болгон колоң чач,
Кең далыда балактап,
Очогор – мылтык олчоюп,
Аркасында шалактап,
Шөкөттөлгөн таштары,
Калпагында шарактап,
Ажыдаар менен арбашкан,
Алманбет менен кармашкан,
Эркине элди койбогон,
Эзелтен канга тойбогон,
Калмакты койдой айдаган.

Хан Манасты жайлаган,
Жомокто жүргөн Коңурбай,
Ордосун курган бел ушул.

Бурулуп булут бөлүнгөн,
Мунарлап, тигил көрүнгөн,
Чыбырын түлкү жойлогон,
Чымчыгы гүлдө ойногон.
Аркандай болгон жыланы,
Аркы – терки сойлогон.
Каманы менен карышкыр,
Аралаша жойлогон.

Жортогу жок жоргозор,
Чынарлуу сууну бойлогон.
Кырк канаттуу ат менен
Кыйла жоону койбогон,
Айчүрөккө кол сермеп
Ар укмушту ойлогон.
Кыйлалар менен касташкан,
Семетей менен басташкан,
Кырымдын уулу Мырадыл,
Кыйкырып жатчу төр ошол.
Күчөнүп күздө күрүлдөп,
Күнөстү көздөй дүрүлдөп,
Кышында жылкы кыштаган.
Сазандай этин ыштаган,
Чалгылап чөбүн чаппаган,
Короого малын бакпаган,
Милдеттүү болгон эмедей,
Кыз-жигит такай каттаган,
Жардысы жатак албаган,
Жан үчүн байды жандаган,
Карысы жаштай сырдашкан,
Кайым айтып ырдашкан.

Тамсил менеи нускадай,
Керүүдө жаткан тетигил,
Меймандос кызай эл ушул.
Булбулдай тилин кайраган,
Муңдарды терип сайраган,
Үнгө келсе домбура,
Тил бермети жайнаган,
Ачууланып ырдаса,
Арашандай кайнаган.
Беттеше келген акындан
Бетин буруп тайбаган,
Жараткан берген жел сөздү,
Отор малдай айдаган,
Кызайдан чыккан акыным
Замандаш, досум жакыным.
Өмүрлүккө сырдашым,
Бир жашаган курдашым,
Ачуу менен таттууну
Бирге таткан муңдашым,
Кызайлардын булбулу,
Сөзгө чечен дулдулу,
Эсентай деген чал ушул.

Мен көргөм, көлдүк жериңди,
Мен билем көлдүк элиңди.
Билемин балам кыргыздан –
Кейиштүү айткан кебиңди.
Сурабай көрүп турамын,
Ок жеген балам дениңди.
Бизге конуп дем алып,
Чечип кет балам белиңди.
Бардыгын алып келгиле,
Кемпир, чал, бала, келиңди.
Барчындай болгон Алымкул,
Ат үстүндө ыргалып,
Болгонду толук сайрады.

Кайгылуу, муңдуу сыр салып:
– «Жылуу сөздүү, сүйкүмдүү.
Мээримдүү жумшак карылар!
Көтөргөн зарды сүйлөсөк,
Чыдабай жүрөк жарылар...
Ээрчитип келчү бүлө жок,
Ойлосок канжар кагылар...

Кан кечишкен кармашта,
Бир кыйла жерге барганбыз.
Тополоң түшкөн айылдан,
Томсоруп алыс калганбыз,
Каруудан канга малынып,
Тепселип жоодо калганбыз.

Түшкө да кирип көрүнбөйт,
Энебиз кайда? Жар кайда?
Сурасак дайны билинбейт,
Балабыз кайда, чал кайда?
Чабыттап учуп кароого,
Чалгындуу канат, ал кайда?

Кыйындык башка ойносо,
Кылчаяр жакын аз экен,
Кылымдык баатыр болсо да,
Билими тайкы, пас экен.
Атактуу айыл малдуулар,
Алдейлеп кирди бегинди.
Кыргындан чыккан кайран эл,
Бириндеп элге себилди,
Кан кечишкен кайраткер,
Тагдырга бүтүн жеңилди.

Жокчулук чиркин тырмалап,
Баш кошор алды койбоду,

Чапкындан чыккан карып эл,
Жан багар күнүн ойлоду.

Көпчүлүк элдин калганы,
Баатырлар куну бастады.
Замандын түрү ушундай,
Мокотуп келип таштады.

Асманга учкан чаң болуп,
Түбөлүк бул эл кыйрабас.
Сууларга кеткен сал болуп,
Кайран ал дайым ыйлабас.

Мезгилдүү солгон гүл болуп,
Саргара тартып жүрөбүз.
Аккан кан бекер сорулбас,
Бир кезде туруп күлөбүз!

Айбаттуу, бийик мобулар,
Жунуш, Токо курдашым,
Өлүмгө бирге аттанган,
Өмүрлүк өчкүс сырдашым.

Муңайып сизге наалыган,
Алымкул эрктин баласы.
Баш коёр жерим жок эле,
«Кон» – деди сиздей абасы.

Мээримди түшүп ээрчиткен,
Болгондо алтын карылар,
Боорукер бүткөн сиздерге,
Жакшылык гүлү тагылар.

Ак жибек болуп жайкалган,
Ак сакал биздин карыбыз.
Сынган бут сыздап баратат,
Тезирээк жолго салыңыз...

АК ӨГҮЗДҮН АШУУСУНДА

Ак өгүз жомоктолгон белдин аты,
Адамзат өтөр эмес койбой шаты.
Алсыз эл, боройлогон белде калып,
Тарыхта так болгондой кайгы даты.

(Керээз)

«Ак өгүз» жомоктолгон белдин аты,
Адамзат өтөр эмес койбой шаты
Алсыз эл, боройлогон белде калып,
Тарыхта так болгондой кайгы даты.

Мунарлап көккө созулуп,
Булутка башы тозулуп,
Миң жылдап жаткан мөңгүгө,
Жаш карлар жатчу кошулуп.

Төбөдөн аска салынып,
Ашуулар күмүш жамынып,
Тик багып адам карагыс,
Жалтыр муз кат-кат жарылып.

Канаттуу канат какпаган,
Кайыптар изи баспаган,
Тетигил жаткан Хан-Теңри,
Чокусун даки каптаган.

Заңкайып жаткан Ала-Тоо,
Колоту коргул, эчен коо.
О, деген дабыш унчукса,
Жаңырып кошо дешет-оо!

Өндүрү катаал, жолсуз тар,
Күрткүдөн бүткөн опсуз жар.

Толгонгон эчен кечмелик,
Күбүрдүү, тайгак, суусу бар.

Ушундай – азап жолго багытталып,
Качкындар зымырашты канат кагып.
Пикиртик, Кайчы, Бедел, Ак өгүздөр
Муздарын жол кылмакчы кесип, чагып.

Мал чиркин мөгдөп калган, күчү келбей,
Төрт туяк тегеренген такат бербей,
Кара таш какыраган, ирмем чөп жок,
Шылкыйган көпчүлүк мал, аяк кербей...

Ал кеткен, азап тартып, адамзаттан,
Көз кайнап, моюн чыгып, сорулуп кан,
Калың эл, чарык тартып, кол кармашып,
Айрылган келин, кыздар минген аттан.

Түлүктөн чыйрак тарткан кой менен төө,
Кажардуу, аты жоктун бардыгы жөө,
Тайтайып, жыгылганда тура албастан,
Карган төө, камчы тийсе, бакырат, өө!

Бышылдап, байкуш уйлар тегеренип,
Тиштерин кычыратат жини келип,
Туяктан мала кандар сызылганда,
Малым – деп карар жан жок, жакын келип.

Дөңгөлөк, сонун көздөр, узун кирпич,
Зеңгилер – өш дегенде, башын силкип,
Айласыз, жиптей тарткан, дени менен,
Козголот, мүдүрүлөт, араң илкип.

Тулаңды туурасынан аймай чалып,
Токтогон сары сууга тоюп, канып.

Өлөңгө төшүн керип, жаткан күнүн,
Зеңгилер эстегенсийт капаланып.

Сом туяк, желден бүткөн кайран жылкы,
Баштарын көтөрө албай, бүткөн ырпы.
Ыргайдай кургап калган, чакмагы жок,
Тышына чыгып жеткен ичтин тырпы.

Серендеп желден качса, жеңил камгак,
Камбарлар үркчү эле, жайыт чаңдап!
Ал камгак эми качса, тополоңдоп,
Жылкылар куумак болот, тарталаңдап.

Эчки, кой көптүгүнөн араң түтүп,
Иймеңдейт, кара таштан тилек күтүп,
Темселеп жол боюнда калып жатты,
Кубанды: карга, кузгун, калган күчүк.

«Ак өгүз» – кандуу даван, бешим убак,
Айлана капталган зоо, асман бувак.
Өйүзгө мумкүн эмес, турар жер жок,
Үлдүрөп, көч баратты, бирден чубап.

Көп-көк муз, оп тартышкан эчен жарык
Эченди кучактаган койнуна алып.
Кереге, кийиз, килем, өлгөн малдан,
Кайран эл өтүп жатты, өткөөл салып.

Мээримсиз, түбү терең, канкор жарык,
Өткөөлүн, улам соруп, кетет алып.
Жүктүү мал, дайны чыкпай, күнгүрөнүп,
Чыркырай житип жатты, эчен калык...

Көп-көк муз, азап каргыш, туруп алып,
Коркунуч өлүмдөрдүн күүсүн чалып.

Күңгүрөп жер алдынан дабыш берип
Томсорот, байкуш элден чыгым алып.

Бакырган, эки-үч чыгып, аяныч үн,
Экинчи дайны чыкпай, жоголот күм.
Ох чиркин, ошол жылдан кимдер калды?
Өксөбөй, канат сынбай, боору бүтүн?

Айтпаса! Алымкулдар Жунуш кайда?
Көрүнбөйт тозоктолгон ушул жайда.
Чиркиндер туткун болуп, канга жуулуп
Түбөлүк калышканбы, алда кайда?!

Кургур ай, мына бул ким, жолдо турган?
Калтаарып, алда кимге колун сунган?
Тааныдык ал Жунуштай баатыр тапкан –
Энебиз, алдыңкысы сулуу Нуржан!

Ар бир жан өз өзүнчө жандан коркуп,
Чолоосуз туткундалып болду «коркут»
Бул белден эсен-аман өтөөрүнө,
Көз жетпейт ар жүрөктүн каны толкуп.

Тар жолдон тайгаланган далай адам,
Көк музду боёп жатты кып-кызыл кан.
Малдарды айтып бекер кырылганын
Сан жеткис, санаа жетпей каласың таң.

Түз качып, эрин кургап, кемпир тынып,
Алдуулар арттан жетсе, жолдон чыгып,
Таянып, таман тиреп жалтыр музга
Сүйөнөт, «өт балам» деп, улам ыгып.

Жаш Нуржан далбасалап апакелеп,
Бул белден кутулсак деп жаны кебеп.

Алпечтеп эркелеткен, тууган эне,
Кыйналып, кыйналдырып, араң келет.

Бул экөө, жарыктарга жеткен эмес,
Жеткендер андан эсен кеткен эмес.
Жалгыз жол, ийреңдеген жарылган муз
Көргөндө эстен кеткис берет элес.

Эне, кыз төмөн жактан башын кошуп
Асылып жогоруга мойнун созуп.
Карашат көздөн учуп, күмүштөй бел,
Тургансып белден өтсө бакты тосуп.

Алсырап, бир оокумда курган эне,
Нуржанга күбүрөдү алда неме.
Нуржандын бар тилеги белден өтүш
Не деди, – уккан да жок энекеме.

Жүк менен, төө жогортон төмөн кулап,
Эскирген бир жарыкка жатты сулап.
Жаш Нуржан так ошого мойнун буруп
Негедир энесине колун сунат...

Күн кечтеп, борошолоп, киргил тартып,
Жааган кар лапылдата кирди самсып,
Бир паста: алай-дүлөй, жер көрүнбөй,
Адамзат кар үстүндө турду калкып.

Тар жолдо: алсыз, ачка, жүктүү көлүк,
Калтырап, кулап жатты эркисиз көнүп,
Бир тийип, андан мындан келе жатып,
Далайды ала кетти жолдон бөлүп....

Буюгуп борошого чыдай албай,
Турганы турган бойдон алышты жай,

Ит улуп, кой чурулдап, уйлар мөөрөп,
Кез-кезде дабыш берет, буюккан тай...

Адамзат бир далайга бакырышты,
Бир-бирин баспай туруп чакырышты,
Далайда адам үнү жым-жырт болуп,
Бул жерде болбогонсуп басылышты.

Түн кирди, ызылдады, куюндап кар,
Табийгат аяган Жок, белде ким бар!
Эзелтен жомок болгон Ак-Өгүздө,
Ширелип, кестеленди өлүк, муң зар.

Борошо, сөөктөн өтүп, мээге жетип,
Көңүлдөр караңгылайт, сезим кетип,
Кай бир жан кар кучактап, ысып-күйүп,
Мүргүдү... уктагансып музга бекип.

Жүрөгү адамзаттын бүлк-бүлк этип,
Өздөрүн унутушту, ойго кетип.
Кай бирлер, чулганышат, кучакташат,
Карабай балдарына «өлдүм» дешип.

Чолпондор зоо, коргулга корголошуп,
Ийрилип бир бирине мойнун созуп,
Жүндөрүн тытмалашып жеген бойдон,
Түбөлүк тырп этпеди, башын кошуп.

Зеңгилер, калыбынан кыймылдабай,
Үңкүйүшүп турган бойдон «укташты» жай,
Көздөрү тунуп кана ачык калды,
Козголбой каректери шыргалаңдай.

Ойсулдар, бир бирине мойнун артып,
Жүктөрүн, чуудаларын тиштеп тартып,

Мээримсиз борошого такат кылбай,
Менсине кырылышты музда жатып.

Камбарлар: морт сыяктуу түлүктөрдөн,
Тиштенип эчак шамал карга көмгөн.
Жалгыз ок жүн, чийлерди майпаң чайнап,
Бороонго төшүн керет топос көнгөн.

Жыйрылып, алаасына башын салып.
Чочулап, коркунучту мойнуна алып,
Бир топко, тулаң кагып, өлүмтүк жеп,
Капарсыз иттер жатты четтеп барып.

О, чиркин унутупуз, Нуржан кайда?
Темселеп турушту эле тигил жайда,
Кокустан; көптү көргөн кексе кемпир,
Кулаган жүктүү төдөн тапкан пайда.

Кибирей кулай жаздап төөгө барып,
Кончунан макичесин сууруп алып,
Арканын каршы-терши шашып кесип,
Килемге тырмалашты ача салып.

«Энеке! бар турбайбы жаздык, жууркан,
Бир калса ушулардан корголот жан»
Деп айтып борошого аралашып,
Төшөккө чулганышты кемпир, Нуржан.

Зырылдап, таамай түшпөй желден качып,
Бурганак жамынгандар койнун ачып,
Зоңкоюп өлгөн төөнү, Нуржандарды,
Кур койбой салмак менен жатты басып.

Кайсы кез, белгиси жок, кабар да жок!
Ыжылдап улуп жатты борошо шок.

Күбүрөп эне менен чолпон Нуржан,
Сүйлөштү кар алдында карааны жок.

– «Садагаң, карааныңдан кагылайын,
Алдыңа, курманыңа чалынайын,
Дарексиз уялашың, жоголду го,
Телмиртип эне менен эркетайын...

Энеге бала кандай «аттиң... элес»,
Бул сөздү Нуржан азыр күткөн эмес.
Кокустан уялашын эске салып,
Баланы кылды белем кокустан нес...

Ар жагын, эне сөзүн укпай калып,
Унчукпай, кыбырбай эстен танып,
Бир кезде мас немедей эсин жыйса,
Энеси сүйлөй берген, ыйлап алып.

Акылман: сабыры мол сулуу Нуржан,
«Энеке, мезгил эмес, ыйлай турган,
Тирүүлүк түбөлүктөй энчи эмес го,
Мынакей! баарыбызга колун сунган.

Байкемдер аман-эсен келип жетер,
өлбөсөк экөөбүздү эркелетер.
Биз деле, тирүүбүз го көп ичинде,
Келишет, апа жашты төкпө бекер».

«Баса» деп, турган кемпир жашын тыйды
Ойлонуп токсон тогуз картаң кыйды.
Кызынын коркпой акыл айтканына,
Миң, шүгүр, миң, мертебе кайрат жыйды.

Чырмалап жаш Нуржанды санаа басып,
Кайгы, муң, шаттык келди аралашып,

Жакшылык көкүрөктү ээлей калса,
Жамандык качып жатты кылчакташып.

Махаббат магнитсиң тартып турган,
Махаббат бактысың го чалкып турган,
Махаббат кызыл гүлсүң, жыпар жытсың,
Махаббат көктө күнсүң балкып турган.
Махаббат кармалбайсың тунук кирсиз,

Махабат табышмаксың, отсуз, күнсүз,
Махаббат балкытасың, күйдүрөсүң,
Махаббат сага сүйлөйт: жүрөк тилсиз.

Ушундай махаббаттын кучагынан,
Кутулуп кеткен эмес биздин Нуржан,
Кысылып кар алдында жаткан менен
Түртүлдү махаббатка жанып турган.

Ойлонду уялашы Жунуш эрди,
Ойлонду сүйгөн жары Алым шерди.
Ойлонду кубанычты, коркунучту,
Ойлонду кучакташып турган жерди.

Закым го алдастаган көңүл чиркин,
Зындандын токсон бурап, ачкан килтин,
Көзүнө бүлбүлдөдү сансыз элес, –
Тизилет кээде туткун, кээде элкин.

Нуржанды кыял мыжып тынчытпады,
Энеси өзүнчө ойлоп унчукпады,
Бир кезде агасы да, Алымкул да,
Душманды бет алдырбай мылтыктады.

Бир кезде экөө бирдей канга батты,
Тепселип дирт-дирт этип сулап жатты.

Бир кезде шаттык менен эрмектөшип,
Ат менен атырылтып келе жатты.

Бир кезде калың көчкө аралашты,
Негедир Алым артта кала жазды.
Энеси эр Жунушту көрө коюп,
Бакырып кубангандан кучак жазды.

Аңгыча Алымкул да жетип келди;
Маңдайын жаркыратты колун берип.
Ал Нуржан уялгансып жымыңдады,
Сагынган Алымкулга төшүн керип.

Алымкул сүйгөн жарын эркелетти,
Эр Жунуш: сүйүшсүн деп басып кетти.
Кып-кызыл боегондой кызыл эрин,
Алымдын мандайына жакын жетти.

Алымкул андан мурун оозун сүйдү,
Махаббат кош жүрөктөн чапчып күйдү.
Коркунуч, күнөөлөдү, ызырынды,
Ызалуу каары менен муштум түйдү.

Нуржандан карагат – көз жаркылдады,
Каарынан табияттын калтырады.
Үшкүрүп, улуп турган ажал – борой,
Жер, көктү сапырылтып, аркырады.

Селт этти, Нуржан ойдон башын бурду,
Кыйындык, өлүм экөө колун сунду.
Борошо солгундайбы жан калабы.
Тереңдеп жаш жүрөккө кайта тунду.

Заңкайган Ала-Тоону бороон каптап,
Жандарды басып жатты музга таптап.

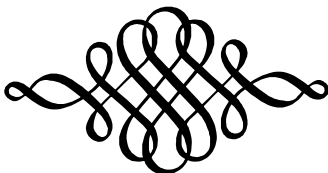
Эртеси кандай болду, ким кутулду?
Же куюн кутурдубу, мунду жактап!

Бул белди, өлүм сүрү басып жатты,
Борошо, ач мөңгүдө күүсүн какты.
Жаш Нуржан, кар астында, үмүт менен,
Сурмалуу, чолпон көзүн жалжылдатты.

Ушинтип зоолуу, муздуу белде калып,
Не болду көргөн күнү кайран калык.
Түйүндөр чие бойдон кала берди,
Окуучу таңды күтсүн, айран калып.

Биринчи китептин аягы.

Октябрь 1935-жыл.

КАНДУУ ЖЫЛДАР

2-том

ӨМҮР ЖОЛУ

Качкындын алдуулары башын курап,
Келишти Алымкулдун алын сурап.
Кары да, кара сакал, жигит да бар,
Тулгада соргок казан кайнап турат.

Туш-тушка кымын ыргып жабалактап,
Умтулат жалын көккө чабалактап.
Чартылдап күйүп жаткан арчаларды,
Меймандар бир кезекте өттү мактап.

Сөз болду кезегинде жомоктордон,
Сөз болду эрдин жайы жомоктолгон.
Сөз болду байыркыда өтүп кеткен,
Манастан кыргыздарга омок болгон.

Ошондо Ыйса кары айтты «Манас»,
Болгонун сүрөттөдү кандай талаш.
Кыскартып чоң казатты бүткөн кезде,
«Манастын жери, – деди – Текес-Талас»...

Бажактап, кара сакал тилин безеп –
Бабасын кыргыздардын кылып эсеп.

Бир кезде «өмүрүңдү сүйлөп «бер» – деп,
Өтүндү, Алымкулга берди кезек.

Алымкул үнсүз ойго баткан эле,
Лаззатын чебер сөздүн таткан эле.
Манасты жандап жүргөн Сыргак өңдүү,
Ой менен кошо бара жаткан эле.

Обдулуп чыканактап жал-жал карап,
«Карыя менде болсун кандай санат.
Манасты тыңшап жатып өлүп кетсем,
Армансыз болот элем атаганат...

Менде жок таңыркатар өмүр баян,
Жашымдан чагып кирди адам-чаян.
Эрмекти менсиз эле өткөрсөңөр,
Силер го таянганым менин саям!»

Ойлоно кыдырата элди байкап,
Түпөктөй чоң сакалын улам жайкап:
«Жок, балам өмүрүңдү сүйлөп бергин,
Буйтаба эл кааласа башты чайкап».

Обдулуп ичкелетип чычаланы:
«Сүйлө дейт кыйналбасаң Ыйса кары.
Өзүңө бетөн кызык болбосо да,
Айткызуу көпчүлүктүн ыктыяры».

Туш-туштан «айтыңыз» деп жабалактап,
Бир жигит кумтулантты ордун баптап.
Алымкул айтпай турган өмүр жолун,
Мындайча жай сүйлөдү чыканактап:

«Быйыл мен жыйырма бешке бара жатам,
Кезимде балтыр бешик өлгөн апам.

Жетимде жетим калдым атамдан да,
Болуптур жалгыз агам – «апам-атам»

Жашымда болсом керек өтө тентек,
Бйлашты, ойноп өскөн далай жөнтөк.
Алтымда бир молдого атам берген,
Ал чиркин казап эле, кара келтек.

Окудум эки жылы торпок төлөп,
Төрт бала жакшы окуду менден бөлөк.
Алардын бири Жунуш, бири Жапар,
Абылым кыйындыкта болду жөлөк.

Төртүнчү Ашым эле эпсиз кербез,
Атасы адам эле теңдик бербес.
Мээримсиз, издегени чатак эле,
Бир киши болгон «мен ага теңдеш эмес»

Күн өттү, окуу дагы жолдо калды,
Чарбабыз орто болчу, тарттык жарды.
Жакшы атын, кайним мага тыңдап берип,
Агабыз ашка, тойго жүрбөй калды.

Көп жүрүп араладым далай жыйын,
Көзүмдөн өтө берди далай кыйын.
Биларман, ойлуу кары ырчы чечен,
Ар качан көрүп жүрдү элдин сыйын.

Көп көрдүм, түркүн түрдө бүтүмдөрдү,
Жок жалаа бүлдүрүшөт бүтүндөрдү.
Бийлери күмүш мөөрүн баса койсо,
Ким болсун, кың дебестен бүтүн көндү.

Башында баамым жетпей болдум сенек,
Кандайча ушундай деп алек-чалекек,

Жадаса уландардын арасынан,
Байкалды анда-санда кыткыл дарек.

Балдары билармандын болду чатак,
Коркутат кай бирөөнү матап-матап.
Бөтөнчө кыз оюнга барган кезде,
Кимдидир, кемсинтишет атын атап.

Андайга баш ийүү жок, чыдамым жок,
Балким мен болсом керек алардан шок.
Күч менен, тил менен да, эрдик менен,
Эркимди эч кимине бергеним жок.

Эрегиш издеттирет далай чырды,
Көп чырда көпкүлөңдөр далай сынды.
Кай жерде оюн-күлкү, той болгондо,
Абыл, Жунуш, Жапарлар бийлик кылды.

Той болду, бир күндөрдө адаттан тыш,
Ат чабыш, балбан күрөш, улак тартыш.
Аламан көкбөрүгө болгон кезде,
Иш болду кокусунан мындай калпыс.

Улакты Абыл эңип алган эле,
Калың эл тегеректеп калган эле.
Бир кезде Ашым жетип тизгининен,
Абылдын атын силкип салган эле.

Тез гана чегингенде элпек тору,
Абылдын өксүп калды созгон колу.
Ашымдын аксымдыгы күчөп кетип,
Торуну башка чапты эки жолу.

Мунусун Абыл көзү чалып калды,
Торунун топтөн ийри жанып калды.

Кара жок жүрөгүндө кайран Абыл,
Ашымды баштан ары салып калды.

Кызыл бет, кан жошосун диркиретти,
Абылды кимдир бирөө алып кетти.
Ашымдын көйрөң, жуукур жигиттери,
Туш-туштан уга салып барып жетти.

Калың эл боло калды эки тарап,
Сурашты: кимди кимдер кетти сабап.
Далайдын кыбалары канып жүрөт,
– «Эр Абыл койду, дешип, ишке жарап».

Кезешип чабышууга эки черүү,
Быкылдап элге толду, жашыл керүү.
«Катуудан казан калсын, жумшактан күл,
Эми жок булар үчүн жөнгө келүү.

Сакалын карысынын бирден жулуп,
Жаштарын тепсеткиле мойнун буруп!
Экинчи баш көтөрбөс кылгыла!» деп,
Ушундай буйрук кылды Төлө туруп.

Азыраак, күчсүз эле биздин айыл,
Бирок да на мыс үчүн болду кайыл.
«Эр минген аттын куну эрге тете,
Канткенде сөзгө келбейт Төрө жайыл».

Ушинтип сакалдуубуз айтып салды,
Кезенип уландарда жарактанды.
Бетме-бет эки черүү келген кезде,
Арага калыс келип жүрүп калды.

Чатактын себептерин териштирип –
Билишти, ара жерге киши кирип,

Төрт киши эки жактан бийлик алып,
Тартышты, ар кимиси өзү билип.

Калыстын бири Мурат баштады кеп:
«Эзелден элдин салты ушундай» деп
Сайышта эрдин бирөө өлүп кетсе,
Эр үчүн кун төлөнбөйт, ат кана тек.

Өлтүргөн эрдин аты, эрдин куну,
Калың эл кылым бою кылды муну.
Жакшы атты башка чабыш эр чапканга,
Тепе-тең, калыстыктын ушул туну.

Ашымдын кылган иши чектен ашык,
Тили жок айбан малда кандай жазык.
Эси бар, күчтүү болсо Абылдагы,
Улакты жулуп алып, алсын басып.

Эзелден уят, намыс атты какмак,
Ыймансыз, ыймаңдууну кылса чакмак.
Жалага башын тосуп кулдук кылып,
Канткенде макул болот кандай акмак.

Төртөөбүз эл ишенген болсок калыс,
Абылда, Ашымда да бирдей намыс.
Озунуп атты башка чапкан үчүн,
Ашымды уяткарсак калыс нагыз».

Төрт калыс эт бышымдай кеңеш курду,
Үчөө бир, жалгыз калып Мурат турду.
Басмырлап бир тогузга бизди жыгып,
Үч жуукур бүтүм кылып мөөрүн урду.

Не керек, айла канча бүтүм бердик,
Оюмда суроо койдум, – «кандай элдик».

Кокустан так ошондо мен түшүндүм,
Алардан өнбөстүгүн кылдай теңдик.

Бул жараш достоштурбай, кылды кектүү,
Жүрүштүк алар менен өтө шектүү.
Акыры жыл айланбай Абыл менен,
Айдалдым өмүрлүккө тепе-тептүү.

Кантмекпиз, кете бердик кишенделип,
Жашоодон кеткиң келет кээде жерип.
Мойнубуз, буттарыбыз кажалганда,
Жок болуп кетсем дейсиң муздай эрип.

Айтпаңыз, кычыланган эттин кирин,
Же чиркин билсек боло желдет тилин.
Серейтип курмушудай муруттарын,
Жумшартпайт, азда болсо таштай дилин.

Көрбөдүм адамзаттай чыдамкайды,
Үйрөндү, жолдош болуп азап кайгы.
Беш айда араң жеттик, Сибирь дешет,
Көз көрүп, кулак укпас бөтөн жайды.

Биздейлер миңдеп жүрөт көзү жайнап,
Күзөтчү күндө санайт, койдой айдап.
Чычкандай жерге кирет алтын казып,
Өздөрү ачка, журдай, тишин кайрап.

Күн үчүн, күрөш жүрдү калды жаштык,
Түркүн эл-туткундарга аралаштык.
Барак, дейт жердей казган сүйрү бекет,
Түнөгүң сыз топурак, таштан жаздык.

Анда бар, биз билбеген чочун элден,
Орус, сарт, ногой, калмак, чүкчү делген,

Казак да, хахол да бар, түркмөн, тажик,
Грузин, армен да бар ноочо келген.

Бйлашат, кай бирөөлөр үлдүрөшүп,
Брдашат, кээде чогуу күңгүрөшүп.
Айтышат армандарын, өткөн күнүн,
Ушунтип ага берди күндөр өтүп.

Ар күнү эртең менен эчен өлүк,
Түбөлүк ажал алат бизден бөлүп.
Кай бирөө ошолордой болсок дешет,
Кай бирөө чочуп кетет аны көрүп.

Ушундай коркунучтуу элдик түрмө,
Өлгөнгө кепин ошол, жыртык күрмө.
Ал жердин кышы катуу, жайы кыска,
Тумандуу, зар болобуз сараң күнгө.

Көрбөйсүң туткундардан болук жанды,
Оорушат, коркунучтуу «кара санды».
Тиштери, өтө бышкан арпа сындуу,
Күбүлөт, чайнай албай кара нанды.

Бардыгы көрдөн чыккан ач арбактай,
Ойлошот таттуу күнүн кирпик какпай.
Бирөөлөр башын сүйөп таң атканча,
Отурат, кээде турат айла таппай.

Канчалык качкан менен кылбай кылмыш,
Ошого түртөт экен, ачтык турмуш.
Тагдыры туткундардын бир болсо да,
Көрөсүң күтүлбөгөн эчен болмуш...

Ойунда ачкалардын дайым тамак,
Издешет, бошой калса, суудан чабак.

Уурдашат, бир биринен сындырым нан,
Мындайды айта берсем бүтпөс жамак...»

Алымкул ушул жерге токтой калып,
Карады жан жагына көзүн салып,
Үшкүрүп, муруттарын сылап коюп,
Узатты калган сөздү мукактанып:

«Баратат, жарам ооруп лукулдатып,
Айтайын аңгемемди чукулдатып.
Бир киши, бул турмушту чын таанытты;
«Алгын – деп – акыйкаттын тузун татыш».

Эмки сөз, балким чоочун, элге жукпас,
Кайдагы кыялбы деп эч ким укпас.
Ар дайым ошол киши айтар эле,
«Эмгекти качан болсо, эч ким жыкпас».

Сүйкүмдүү көптү билген чебер эле,
Билгенин күн-түн дебей себер эле.
Сүрөтүн падышанын урматтабай,
Же тытып, же күйгүзүп, тебер эле.

Железнов Константин орто жашар,
Ал мага алты жылы болду мазар.
Үйрөтүп; орус тилин, эрктин жолун,
Ар качан жакын көрүп салды назар.

Ал айтты: элдин жайын, азаптарын,
Сүйлөдү падышалык казаптарын.
Калың журт падышанын бийлигине,
Тикти дейт жандан кечип казаттарын.

Кейитпей, калың элге берип мээрин,
Чыкты дейт элди баштап баатыр Ленин.

Эң калыс жаңы турмуш элчиси ушул,
Кени дейт эркиндикке бүткөн мээнин.

Мейли орус, мейли кыргыз, мейли казак,
Бардыгы тартпасын дейт кылдай азап.
Зордукту түбөлүккө жоготот дейт,
Чоң элдер майда журтту кылбай мазак.

Таалайга салгылашкан көптөн берки,
Кыйратса залымдерди элдин эрки.
Жаракчан таалай издеп, эл толкуду,
Колунда жармачтардын балта, керки.

Жашабайт, падышалык чирик бийлик,
Баратат мүнөт санап сынып-ийилип,
Элинди эркиндикке шыктандырып,
Ойготуп ыйык ишке мыктап кийлик».

Ушунтип алты жылдык өттү камак,
Мен үчүн ошол күндөр болду сабак.
Элдеги эркисиздиктин Түбүн көрдүм,
Көзүмдү доктур келип ачкандай ак.

Акыры ошол жигит болду бактым,
Айтуунча, кара күчкө суудан актым.
Балыктай суучулдугум ишке жарап –
Кутулдум, алты жылда, элди таптым.

Келсем да жүрө албадым эркин ачык,
Үйүндө балкачынын жаттым качып,
Жолугуп жандай көргөн курбуларга,
Сүйлөдүм тар замандын айбын ачып.

Калың эл толкун болсо, эч ким тыйбас,
Кез экен нааразылык толгон кыйгас.

Үйөрдүн бир түрмөгү болуп алып,
Эзгенден эрк талаштым, мээге сыйбас.

Билбестер орустарга коёт кылмыш,
Орустан жамандыкты көрбөйт кыргыз.
Кылмыш да, кыянат да бийлегенде,
Аларды тепсеш керек кайта тургус.

Орустун жалчылары байыртадан,
Эрк үчүн эчен ирет агызган кан,
Мен жүргөн алтын кеңден, Битрбордон,
Кырылган, балдар менен жүздөгөн жан.

Ушундай аз өмүрдө баскан жолум,
Үзүштүм падышалык чынжыр торун.
Кыйындык кыйчалышта өтө берет,
Кыргыздар кыйналышта табат жолун.

Жери кең, калкы калың Орусия,
Ал мекен, баарыбызга алтын уя.
Уккула; жол баштаган Ленин баатыр,
Жыланды жылас кылып, чабат кыя.

Өкүнүч, өзүн көрүп калганым жок,
Көп уктум, жалгыз сөзүн танганым жок.
Өлбөсөм эркин күнүн көрөр элем,
Өлсөм да элим көрөт, арманым жок».

Уккандар түшүндүбү, ишендиби?
Тыңшатты, чоочун сөздүн кишен-жиби.
Аңгыча тактысынан казан түшүп,
Токтолду ошол жерге сөздүн жиги.

Карылар: «баракелде» дешти кепти,
Аңгыча тасторконго тамак жетти.

Кыйналып араң сүйлөп олтурган эр,
Созулуп төшөгүнө жата кетти.

Окуучу; элдин жайын, эрдин жайын,
Каалашар тагдырына салып байым.
Толкунду толук кылып айтмак кайда,
Тамчысын кыйындыктын айкындайын.

КОШТОШУУ

Калдайган, кең Текести даки каптап,
Борошо, бет алдырбай уруп турду.
Куштарды түнөгүнө жеткирбестен,
Калчылдап кышкы чилде буюктурду.
Асман, жер аралашып кеткен өңдүү,
Алсызга аттап өткүс туюк турду.

Чабыр мал, дир-дир этип оттой албай,
Зыңкыйып турган жерде тоңуп жатты.
Качкындар, үңкүр жасап кирген жерден,
Ойгонбойт... өлбөгөнү солуп катты.
Шум ажал кыңырагын колуна алып,
Арбайтып коркунучтуу колун чапты.

Тирүүлүк далай эрден колун шилтеп,
Алыстан алда кайда кеткен өңдүү.
Кайдагы тентип жүргөн өлүм ээси,
Так бүгүн издегенге жеткен өңдүү.
Качкындар көрөр күнүң так ушул деп,
Уу төгүп, терең орго тепкен өңдүү.

Кийимсиз, элдин көбү сендиректеп,
Жүрүшөт эл кыдырып кайыр сурап.
Бороондо борбуйларын көтөрө албай,

Жаш балдар калып жатат жолдо кулап.
Кайрылып, жашын төгүп жармач кемпир,
Жыгылат, далбасалайт кайта турат.

Ушундай! Кыргызымдын алы начар,
Кең сыйынт боло албады чоочун мекен.
Кокустан эки качкын башын кошсо,
Сүйлөшөт «өлсөм мейли, кайтып кетем»,
Окуучу сабыр кылбай күтөөрсүнөр,
Кайда деп, Алым баатыр кандай экен?

Кыялдын дарыясында кулач керип,
Алымкул алсыз, үйдө жаткан эле.
Кабылдап, октун орду жанды кыйнап,
Ширидей эрдин дени каткан эле.
Эки көз чарасына бата жаздап,
Тереңден тентек булак аккан эле.

Эшиктен Жунуш үнүн уккан кезде,
Акырын жашын сүртүп тегеренди.
Оорунун опсуз күчүн билдирбестен,
Обдулду, оң кол менен сүйөп белди.
Өңүлүп бир азыраак тиктей калды,
Кыймылсыз, тилге келбес кара жерди.

Ким билсин, кыялында кандай толкун,
Акырын алда неге күңгүрөндү.
Көзүнө от учкуну жабалактап,
Ой токтоп, кулактары дүңгүрөдү.
Алыстан бирдемени тыңшагансып,
Сүзүлүп алсыз баатыр үлдүрөдү.

Кубарган арык колдун шадылары,
Арбайып аркы терки кыбырады.
Көгүлтүр эриндери коомайланып,

Кимгедир бирдемени шыбырады.
Бир кезде жылмайгансып үн чыгарып;
«От кечпей өткүр болот чыныгабы».

Эшиктен Жунуш үйгө кирген кезде,
Алымкул-берен, мойнун бурган эле.
Көңүлгө бир кубаныч кирген өңдүү,
Жылмайып ажарданып турган эле.
Сезилип зордук менен жылмайганы,
Эки көз мунарыктап турган эле.

Алымга Жунуш жетип көзүн салды,
Алым да, тилсиз сүйлөп мукактанды.
Жер тиктеп, кара күчкө кайта күлүп,
Алымга жалбаргандай назарланды.
Бир-бирин үнсүз бир аз тиктешкенде,
Эр Жунуш: «ук курбум» – деп сөзгө чалды.

«Кээде кир, кээде кандуу, кээде тунук,
Жашоонун жолу кандай тентек тетик.
Бардыгын, татат экен, таргат экен,
Өлбөсө чиркин адам ажал жетип.
Жокчулук бардык ишке түртөт экен,
Түптөлгөн зоо болсоң да жерге бекип.

Бекитип эки жылга башын байлап,
Токону малайлыкка алды дорго.
Бергени эти семиз асый чобур,
Өлбөсө чыдай турган узак жолго.
Качпаска Ыйса – кары кепил болуп,
Өткөздү эрдин башын араң зорго.

Түркүн иш, болгонунча болду курбум,
Эми мен, кантип кетем сени кыйып?
Бир жылдык оокат болот силерге деп,

Бул айыл зекеттерин берди жыйып.
Бардыгын качкындарга бөлүп бердим,
Бир топ күн күтсөм кантет жолду тыйып.

Көңүлүм сени таштап тынар эмес,
Калсамбы, жазга чейин темтеңдебей.
Алымкул алда кандай болду экен деп,
Ар качан күндү санап илеп жебей.
Коркомун, куу жыгачтай катып калдың,
Тил алсаң койсоң, кантет, баргын дебей!

– Жок – деди солгун гана Алымкул шер,
Күтпөгүн, бүлөөңдү тап, сен бара бер.
Чабыттап ажал чиркин келип калса,
Уялып, үргүлөйбү бул кара жер!
Жайымды Токо келип билип турар
О, курбум, сен бара бер, сенделген эр.

Олтурчу, мен уялар эчтеме жок,
Айтайын мейли керээз, мейли жымсал.
Кокустан сен кеткенде көздү жумсам
Ар кимдин жүрөгүнө сакталсын дал.
Соо болуп карындашың эркек тапса
Жээниңдин атын Белек койгузуп ал.

Мен билдим, жолуң алыс жана кыйын,
Ала жүр канжарыңды, жалгыз конбо.
Ар качан жолоочуга жолдош болсоң,
Сак болгун, мингениңе камсыз болбо.
Сурагын акырындап турпан жолун,
Өзүң бол, үрүмчүдөн чыккан жолго.

Салам айт, элге, теңге, эне, жарга,
Билдирбе, жараланган жанды дайын.
Төлөлөр ошол жерде боло калса,

Кубанып айтышпасын ушак айың.
Алымкул Үрүмчүгө кетти дегин,
Дотайга билдирем деп элдин жайын.

Табылса издегениң, күчүң келсе.
Нуржандын жарык көзүн көрсөтө көр.
Кантейин, бүркүт элем, мүрүм сынды,
Түнөрүп күткөн өңдүү капкара көр.
Тууган эл тукулжурап нан сурады,
Эрксизден кан аралаш төккөн нөшөр.

Оо, курбум, күдөр үзбө, кабак салба,
Эл күтпөйт, эрк чаалыкпайт, үмүт жанат.
Жол чукул, так куланат, зордук кетет.
Тереңден түндү сүрүп таң агарат.
Бир гана жүргөн шамал, өткөн өмүр,
Кылчайбайт, эсте калат кылган санат».

Эскирген чүпөрөктөй куп куу жүзүн,
Алымкул эчен ирет жанып өттү.
Унчукпай тыңшап турган муңдуу Жунуш,
Акырын бытырадай жашын төктү.
Көрсөтпөй Алымкулга көз булагын,
Тундуктөн тиктей кетти көлдөй көктү.

Бир кезде Токо кирип, күлүмсүрөп:
«О, курбум, кунум, зорго чобур болду.
Доргого жигит болуш оңой эмес!
Жунушту жолго салуу олжо болду.
Тагдырдын тартып турган тузактары,
Бир эмес, чатып көрөр эчен колду.

Ушунтип бир бирине жандай курдаш,
Далайга терең сырды чечкенсиди.
Ар кими айрылуунун салмагынан,

Жалынды жылаң аяк кечкенсиди.
Тумчугуп тунуп жаткан жүрөк сыры,
Дирилдеп, бир биринен өткөнсүдү.

Аңгыча кыштын күнү жалкоолонуп,
Акырын уясына барып жетти.
Эсентай, Ыса кары ошол түнү,
Көңүлдү ыр ырдашып салды кепти.
Өбүшүп, эртең менен экөө калып,
Эр Жунуш узак жолго жөнөп кетти.

АШУУ АЛДЫНДА

Иңирде, муз даванга жаңы жетип,
Боройдон жолдун нугун таппай Жунуш.
Ылымта, бир зоокага бура тартты,
Борчугун жел айдаган желден буруш.
«Атыма көдөө жулуп, дем алдырып,
Таң ата, муз давандан өткөн дурус...»

Жаңыдан аттан түшсө, адам изин –
Ширенди толтурбаптыр көрө салды.
Сезилип, желде жүргөн суюк түтүн,
Кайдандыр, жолоочуга келе калды.
Асканын бир бурчуна чогулушуп,
От жаккан адамдарды көзү чалды.

Көрүндү, кызыл жалын, жапырылып,
Кайтадан окторулуп созолонот.
Бир кезде жалкоолонуп уйгу-туйгу,
Ышкырган борошого макул болот.
«Жан үчүн, жай кылышып, Кызыл зоону,
Алат го өткөндөрдөн оокат тоноп».

Ойлонуп, Жунуш тиктеп байкап турду,
Бир адам козголбоду, бурулбады.
Бир кезде от жалыны чарчагансып,
Көк түтүн суу төккөндөй бурулдады.
Бир адам күрмөлгөнсүп күңгүрөдү,
Башкадан чыккан дабыш угулбады.
Таң калды, таамайлады, Жунуш басып,
Жакындан аркан бою жерге келип.
Коломто коргошун туз балчык болду,
Мөлтүлдөп отко кирди ширенди эрип.
Ачкалык алсыратып бүткөндөргө,
Чыдабай Жунуш келди салам берип.

Бир жигит араң гана жүзүн бурду,
Иреңсиз, көз көрүнбөйт, шишик баскан.
Калганы күртүлдөгөн жөтөл менен,
Билдирди тирүүлүгүн, ачтык баскан.
«О, курдаш, адамсыңбы, перисиңби?
Сактагын күчүң келсе, өлдүк ачтан!

Кыргызбыз, кыргызсың го, биз качкынбыз,
Бүтүрдүк чокой, тонду бышырып жеп.
Кемирдик, үч күн болду тамыр, кабык,
Каруу жок, тирүүлүккө жан соога тек,
Мен дагы өзүң өңдүү жигит элем,
Мынакей, өлмөк болдум, бүтүрбөй кек».

«Жок – деди элпек Жунуш – өлбөйсүңөр,
Мингеним семиз жылкы силер үчүн.
Соёмун, өргүп жатып тоюңгула,
О, курдаш, күчүң келсе отко күтүн?»
Таш болуп тилсиз жаткан он чакты жан,
Бир бирден көрсөткөндөй шишик жүзүн.

Калтырап: «Мына кыдыр өзү келди,
– О кыдыр жалга!» деди кемшиңдеп чал,

Жолоочу: «жарма кылып ууртагыла.
Чогулсун денеңерден жоголгон ал.
Ар дайым азап кыйнап эрмек кылбас,
Жоюлар жүрөктөгү сызылган кал».

Жолоочу бөтөн сөздү сүйлөбөстөн,
Тез га на минген аттын башын кести:
Ачкалар өздөрүнчө күбүрөшүп,
«Бул жигит, өзгөрүлгөн арбак» дешти.
Өксөгөн бороон токтоп, ай чалкайып,
Төбөгө келген кезде тамак жешти.

«О балдар, бүгүн арбын жебегиле,
Ачканы арбын тамак кылат майып.
Көрсөтүп ырыскысын алып качпас,
Алыстан бизге келген илме кайып».
Ушунтип алда кимге бата кылды,
Карыя тилге кирип, колун жайып.

Карыя каргылданып жолоочуга:
«О балам, ал жайыңды билдирип кой,
Кандайча өлчүүлөргө дуушар келдиң.
Ким сага айтып кетти «атыңды сой»
Кор болбо, кош дүйнөдө аман болсоң
Ар дайым жүргөн жериң болсо экен той».

«Карыя, мен да качкын, кыдыр эмес,
Кыдырдын кылчайганын көргөнүм жок.
Өлүмдүн кылычында тургандарга,
Атымды байлыгымдан бергеним жок.
Эр жигит эл менен эр, эр элдики,
Жардамсыз жандан көрө барынан жок.

Карыя өзүңүз ким, булар кимдер?
Кай жерден, кайсы жакка, качан чыккан?

Улама, баамы терең жан окшойсуз,
Сүйкүмдүү сөз бар чыгар элден уккан.
Качкындын алы кандай, көбү кайда?
Кандай эл? Кандайча жер Аксуу, Турпан».

Жунушту көпкө тиктеп шишиген чал:
«О, балам эл Турпанга тарап болду.
Телмирип жерден жерге нан издешип,
Кайран эл, сөз жетпестей карып болду.
Болуштар келин-кызды тартып алды,
Сатышып ээ кылышпай талап болду.

Текеске жан талашып келе жатып,
Айрылдык үч адамдан орто жолдо.
Күнүнө бир чакырым араң басып,
Жетиштик ушул жерге араң зорго.
Кулунум ырайымың болбогондо,
Баарыбыз калат элек каран жолдо.

Өлбөсөк өтөлгөнө жарай турган,
Жакшылык кайтарабыз эптеп балам.
Арманда, көз ачалбай жерге кирсек,
Кайтарат кайдан журуп өлгөн адам!
Бүгүнкү кылганыңдын өлчөмү жок,
Алкыштан башкаларга жетпейт чамам...

Бүткөн бой, коргошундай эрип жатат,
Магдырап, булдуруктап тилим келбей.
Тил алсаң чечекейим, эс алайын,
Байкуш жан, чарчаган бейм тыным көрбөй.
Эс жыйнап эрмектейин элдин жайын,
Таң менен ушул жерден турсам өлбөй».

Өзөккө ичкен тамак түшүп кетип,
Карыя бүтүрбөдү айткан кепти,

Ыксырап, бүткөн бою ымыр-чымыр,
Чал дагы ошол бойдон уктап кетти.
Башкасы алда качан үргүлөшүп,
Сүйөнгөн бир бирине, чүмкөп бетти.

Үлпүлдөп өтүп турган темир аяз,
Адашты, алда кайда, таңда сүрдү.
Бир кезде тоону жарып чыккан өңдүү,
Мемиреп, эркелетип күн да күлдү,
Чакага этти салып булоолонтуп,
Жолоочу айланчыктап басып жүрдү.

Аскада уя баскан бүркүт өңдүү,
Көтөрүп көкүрөгүн кары турду.
Чабытка канат керип айланчуудай,
Көңүлдүү айланага моюн бурду.
Акмалап ар жагында жүргөн Жунуш,
«Карыя кандайсыз» деп колун сунду.

Карыя чочугансып, жалтангансып.
Кирпигин улам-улам ирмеп алды.
«О кудай! Түшүм эмес, өңүм болсун,
Чын эле соо көрдүмбү аткан таңды.
Токточу, арбаксыңбы? Жок адамсың.
Жунушсуң! Сен кайтардың өлгөн жанды.

Мен Мурат, мен комузчу абакеңмин,
Кулунум кучагыма жакын келчи.
Ар качан кыйындыктан сүйрөп чыккан,
Сенсиңби кудайымдан келген элчи.
Тигине Мусаканың, тааныбайсың,
О, балдар тургулачы, келгилечи!»

Акылман, асмандагы айдай балам,
Алымкул арстан жүрөк аман барбы?

О, кудай, эр балдарды эсен коюп,
Ала көр, көрүм калган мендей чалды.
Айт балам, өзүң жалгыз кандай жорук,
Эл баккан, эр курдашың кайда калды?!»

Корунган, кекиликтей козголушуп,
Бардыгы жабалактап тура келди.
Кыялдын кумдан калың, сабактары,
Жунушту ээлеп калды, тура берди.
Бир бирден кубангандай жашын төгүп,
Качкындар күлүмсүрөп колун берди.

Жаш Жунуш суу сепкендей башын булкуп,
«О тагдыр, турмуш жолу кандай тайгак.
Озондоп элдин бары болуп калды –
Айрылган энесинен жетим тайлак.
Түн кирсе таң агарат, күн да чыгат,
Ушул кез өткөн күнгө, болсун айгак!

Алымкул жараланган, жапаа тарткан,
Текесте, азыр аман араң жатат.
Шашсаңар, көзүн көрүп калаарсыңар,
Шум ажал келген өндүү жарга такап.
Өзүмдү зордук менен аттандырды;
«Турба – деп – бекер мында, бүлөңдү тап»

Абаке сүйлөнүзчү, кандай жорук,
Ким кайда, кимдер өлдү, кимдер аман?
Турпандын эли кандай, жери кандай?
Эзилген эл башында кандай заман?
Бүлөмдү көрдүңүзбү, табамынбы?
Үзөйүн үмүтүмдү болсо каран!»

Карыя какырынып сөзгө кирди,
Кумсарып, кээде муңдуу, кээде күлүп.

Эл жайын көз алдынан өткөргөндө,
Бозумдай Жунуш турду этек түрүп.
Соорудан эки чарык кесип алып,
Коштошуп таяк кармап кетти жүрүп.

КУУ БАШ

Жунуш ачка, жалыны бар көзүндө,
Жунуш алсыз, кайраты бар сөзүндө.
Токсон дозок жүрөгүндө күйсө да,
Токтоткондой касиет бар өзүндө.

Ээн жайда жалгыз жатып ойгонду,
Ойгонду да терең, кыял ойлонду.
Так алдында томолонгон баш жаткан,
Атайылап түндө бирөө койгонбу?

Өңбү, түшпү көрө коюп сестенди,
Булкуп ийди жаздык кылган чепкенди.
Канча баатыр, тоо болсо да жүрөгү,
Эчен ирээт болкулдады, экчелди.

Эч убакта көргөн эмес мындайды,
«Кудай мени алмак болгон турбайбы!»
Шорду башым тилегине жете албай,
Ушул баштай шири болуп кургайбы?

Тиши бүтүн, чыкыйлары кажалган,
Кантип өлгөн, кандай түрдүү ажалдан?
Жоодон өлгөн, бир баатырдын башы го.
Так чокусу төрт жеринен жамалган.

Башты тиккен жибек жипти кармалап,
Укпаганды Жунуш көрүп таң калат.

Таң калат да сүйлөшкөнсүп баш менен,
Алда кимге суроо берип үн салат.

«Шордуу баш, кайсы жактан кандай келген?
Кай жылы, жалгыз бекен кандай элден?
Кагынып, кан түкүрүп, өлдү бекен?
Мээримсиз, ач талаада соккон желден?

Бир кезде жыргап, эркин күлдү бекен?
Жээ бул баш дайым муундуу жүрдү бекен?
Болбосо алтын такта олтурганда
Кадың эл каардана сүрдү бекен?

Же куу бул соода кылган бакыл бекен?
Же баштын ичи толгон акыл бекен?
Болбосо булут минип, айга чыккан
Жүрөктүн күүсүн черткен акын бекен?

Бул куу баш, обон салган ырчы бекен?
Же чиркин, Толубайдай сынчы бекен?.
Болбосо элдин эркин соода кылган,
Намыссыз күн өткөргөн тыңчы бекен?

Болбосо Тентимиштин өзү бекен?
Же элдин чекте турган көзү бекен?
Болбосо мендейлерди шылдың кылган,
Теңирдин тилсиз айткан сөзү бекен?

Же байкуш сүйгөнүнө барды бекен?
Сүйүшсө, моокулары канды бекен?
Сабакташ эки гүлдөй турган кезде,
Душмандар башын кесип салды бекен?

Акылман, ары баатыр, ары чечен,
Бул куу баш Алмамбеттин башы бекен?

Болбосо комуз кармап, тентип кеткен,
Коркуттун ошондогу башы бекен?

Жекелеп эл четинде жоого чапкан,
Эр бекен, эмгек менен элге жаккан?
Жээ чиркин, боорукерби: Асан-кайгы?
Болбосо момун бекен малын баккан?

Бул шордуу эчен сонун көрдү бекен?
Март болуп, элге мүлкүн бөлдү бекен?
Кармашып душмандардан жараланып
Тил кургап, жалгыз жатып өлдү бекен?

А балким элдештиргич элчи бекен?
Болбосо алдап жүргөн серчи бекен?
Атактуу Жейренчедей чебер айла,
Элинин акыл тапкыч кенчи бекен?

Куу баштын сөөгү кайда, жаагы кайда?
Денесиз жалгыз жатат, купкуу сайда.
Кемирип бөрү, түлкү, жору сүйрөп,
Дайынсыз таштаганбы алда кайда?

Бул баштын жүзү жарык, жылуу бекен?
Өлчөмсүз күн уялган сулуу бекен?
Болбосо ай ааламга аты чыккан
Улукман, Искендердей улуу бекен?

Же башты кымбат баалап каткан бекен?
Денеси башка жерде жаткан бекен?
Болбосо желдет союп, душманың – деп,
Алтынга эрдин башын саткан бекен?

Же мендей жерден азган карыпсыңбы?
Же байкуш нан издеген арыксыңбы?

Болбосо жок жаладан азап тартып,
Кутулбай туткун болуп калыпсыңбы?

Же мени издеп жүргөн ажалсыңбы?
Же шайтан, азап берер тажаалсыңбы?
Болбосо, кадимкидей көргө жатчу,
Бир кезде мендей жүргөн адамсыңбы?

Же сага жапты бекен ушак жалаа,
Кубанган кайгылууга жүзү кара.
А балким өмүрүнчө элге шүмшүк,
Зыянкеч айыкпаган туюк жара.

Жер мейкин, жол дагы кең, асман ачык,
Сен куу баш, мага кандай келдиң качып?
Сүйлөчү күчүң келсе кыймылдачы,
Билдирчи, эч болбосо атыңды ачык!

Сен куу баш эр Манаска чоросуңбу?
Жээ ыйык, мага жолдош болосуңбу?
Болбосо желмогузсуң мени күткөн
Чын айткын, азыр мени соросуңбу!

Жок, тил жок, эч болбосо күңгүрөнбөйт,
Кара жер ишаараттан дүңгүрөбөйт.
Элсиз чөл, көктөн башка эчтеме жок,
Жээ куу баш алсызын – деп үлдүрөбөйт.

Адамзат кандай кучтүү, кандай алсыз!
Куу турмуш кандай тентек кандай арсыз!
Адамзат шылдың үчүн жаралганбы,
Акылдар, мынча неге болот камсыз?»

Ушинтип күңгүрөнүп ташты чачып,
Куу башты корумдады койбой ачык.

Далайга үйгөн ташын тиктеп туруп,
Үшкүрдү, жерди тиктеп, кетти басып.

Бир күндүк узаганда ошол жерден,
Жолукту шаңгыраткан калың кербен.
«Адашкан мусапырмын, нан бергиле,
Менде жок, сатып алар жаңгыз теңгем».

Керилген, кербен башы кийген торко,
«Булаңчы! пулуң болсо сайда сорпо»
Ушунтип, «ак балкан», деп жүрүп кетти,
Шарактап, күмүш жабдык, минген жорго.

«О, адаш, токла ачның алини билмас,
Кожомла кандак өсөдү шалини билмас.
Маң калаң, о мусапыр манга чирин,
Конакның заграсына билла жиймас».

(«Бардык жан жамандыкты аткара алат,
Ар кимден келе бербейт жакшы санат.
Ар качан шордуу башты шордуу баспайт,
Ар качан бир бирине болот канат».)

Мардикер нанын берди, Жунуш эрди,
Аксууга эшек менен алып келди.
«Сиз менен дос болушуп коштошом – деп,
Ал Жунуш өткүр шабын алып берди.

Өлбөсөк дагы курдаш көрүшөрбүз,
Жарты нан, же казына бөлүшөрбүз.
Токтогун! Эсиңе тут атым Жунуш,
Кербөсөк дос боюнча өлүшөрбүз.

Кош болгун, элим кыргыз, жерим узак,
Түбөлүк туткун кылбас илген тузак.

Канжарды кадыр менен алгамын деп,
Эстей жүр, кеткен кезде менден узап».

«Куп – деди Токтахун да – уккун Жунуш,
Эл менен элдин ырысы болот жугуш.
Не көрбөйт аман болсо ушул бала,
Жигитти жигит сыйлап өткөн дурус.

Бир жаным кудайдыкы, байдан жээрим.
Өзүңдү көрөр менен түштү мээрим.
Азык кыл, аз болсо да көптөй көрүп,
Мына бул эмгек менен тапкан зээрим».

Акырын боз курунан чече салып,
Жунушка, тиктөөчүдөй жакын барып.
Төрт күмүш санап берди кошуп даачан,
Унутпай дуба кыл деп колдон алып.

БАЗАР

Түш мезгил, базар чексиз, базар тарых,
Базарда аз кубаныч, арбын карып.
Бир кезде – пош-пош деген дабыш чыгып.
Чүмбөттүү бир араба келди жарып.

Базарга келгенсиди кулак уккус,
Кайдагы күтүлбөгөн бөтөн укмуш.
Тургандар турган жерде тилсиз калды,
Бул элден бир дабышты бир жан уккус.

Капкара атырылган эки качыр,
Ооздугун кажап келет бачыр-бачыр.
Экөөнү эки жигит суулукташып,
Дагдаңдап кыйналыша келе жатыр.

Экөө тең, жалаң, аяк, бою бийик,
Чуркашат, үстүндө жок «киши кийик».
Кай жерден, кайда барат, ким түшүнсүн,
Калың эл как жарылды, башын ийип.

Намазда, сажыда да турган жандай,
Турпандык боло калды алда кандай.
Билбеген жорук, салтын кай бир кыргыз,
Таңыркап карап калды жардагандай.

Араба чаң бургутуп өтө берди,
Калтырып аркасына калың элди.
Ким билсин: талаптуубу, таңыркаппы?
Артынан бир топ кыргыз кете берди.

Доргозор кыргыздарга чуркап жетип,
Айдашты, зордук менен муштап, зекип.
Билгендер шордууларга жүздөн балак,
Болбосо алат деди зээрдөн кесип.

Кайтадан базар кызып чурулдады,
Ашпоздон мантуу жыты бурулдады.
Доргозор айдап жүргөн бир топ кыргыз,
Кыйкырды, эч кимге үнү угулбады.

Курчанып белин бекем кабырылтып,
Таңыркап Жунуш жүрдү турбай тынчып.
Бир кезде укпаганды көзү көрүп:
«Кыргызым! ким бактыңды кетти кыркып!

Көрчү элем, кыз алганды, куттуу куда,
Уккамын кул сатат деп байыркыда.
Жетелеп өз баласын сатат деген,
Түшүмө кирген эмес укмуш бу да».

Бул ойду, таштай албай айран калып,
Жаш Жунуш кете жазды, эстен танып.
Бир кезде кимдир бирөө тартып калды,
«Балам» деп назик кана колдон алып.

Бурулду, Жунуш көрдү аксак чалды,
Мойнунда куржуну бар өткөн жарды.
Колунда жетелеген кызын тиктеп,
Карыя көзүн сүртүп, сөзгө салды:

– Чырагым, казакбысың, кыргызбысың,
Кор болдым, колумдагы жалгыз кызым.
Күн өтпөй жылдызымды эртип журмин,
Калмайды, ажал ширкин салып ызың.

Бар эди, будан кичи жалгыз карак,
Жатады анау жерде бизди карап;
Биревин, нанга сатып, бирин багып,
Жериме кайтсамба деп кылдым талап.

Сурайды, кейде богак, кейде кытай,
Чыны мен кор кылды гой бизди кудай.
Жат жерге калтырмастан алгын чырак,
Кунуна берсең жетер чийрек бийдай.

Аңгыча кемпир келди, чачы кардай,
Келди да сүйлөп калды, тигини албай
Бекер ал өлгөн уулдун баласы эле,
Өлбөсө жерге жетер мында калбай.

Баратат, бир жашынан эки жашка,
Кытайга калтырбагын жери башка!
Оору эмес, ачкалыктан арык болду,
Оо, балам, тилегимди сокпо ташка?

Кайдандыр жетип келип, аксым далдал,
Мурунку чалга келип салды жаңжал.
«Сатпастан мен сүйлөшкөн байбичеге,
Кызыңа дагы кайдан таптың кардал!

Тез жүргүн, баскын!» – деди кызды тартып
Кыз чалды кучактады мойнун артып.
Далдалчы отко күйүп бараткандай,
Бакырды, чалды муштап чала чарпып.

Жардамсыз аксак кары кетенчиктеп,
Жунушка ыңгайланып көзүн тиктеп.
Жүрөгү күйүп турган өткүр Жунуш,
Кесенди ачууланып эрдин тиштеп.

Умтулуп далдалчыга жакын барды;
«Намыссыз! Бул кишиде акың барбы?
Жоголгун, көз алдымдан, болбосо кел –
Кааласаң аккан канды, чыккан жанды!»

Далдалчы акириштеп тура калып,
Карады кайраттууга көзүн салып.
Көрүндү ач жолборстой Жунуш жүзү,
Көзүнөн куюлушуп жалын жанып.

Алыстан арстан көргөн карышкырдай,
Далдалчы кайта басты такат кылбай.
Чал дагы, кемпир дагы алкыш менен,
Жунушка сүйлөй берди кадам жылбай.

«Атаке, энеке!» деп кемпир чалды,
Тез гана кучагына тартып алды.
«Мен дагы өзүңөрдөй качкынмын» – деп,
Экөөнө эки зээрин бере салды.

«Мезгилдүү, энчи болду элге кайгы,
Жүрдүңөр көп өткөрүп, кышты, жайды.
Бул дагы, көпкө келген салмактуу кыш,
Бул кордук, чын көргөзөт тийген айды.

Кош аба, кош энеке! Барыңыздар,
Кор болбос түбөлүккө биздин кыздар».
Деп гана кол кармашып басып кетти,
Денесин ээлеп алып муздак ызгар.

Жүрөгү, бирде салкын, бирде жалын,
Таманы баскан өңдүү эзген самын.
Чайкалып жыгылчудай кайгы менен,
Токтоду, эсин жыйнап байкап жанын.

Дагы эле базар кызып жүрүп жатты,
Бирин ыйлап, бирөө шак-шак күлүп жатты
Балдарын колдоруна кармап алып,
Качкындар издеп жүрөт таппай бакты.

Жунуштун оттуу көзү караңгылап,
Тыңшады кайырчыны жашы кулап.
Бир кезде денеси жалын болуп,
Турмушту күңгүрөнүп өттү сынап!

«Түбөлүк тынбай агызган,
Толкундап аккан суусуңбу?
Түтөтүп ичти өрттөгөн,
Оттукка тийген куусуңбу?»

Тирүүлүк менен кезешкен,
Түгөнбөгөн сен турмуш.
Адамга бүткөн уусуңбу?
Солуктап, ыйлап тентиген,
Добулдуу борой, желсиңби!

Жерди сактап адамдан,
Жоруптап турган селсиңби!
Кан менен жашты агызган,
Акыл жеткис сен турмуш,
Кудайдын өзү сенсиңби?...

Кыялдын кыйрын таппай адашкансып,
Кылчайып Жунуш карып токтоду тык.
Сүйөнүп ырдап турган кайырчыга,
Ыр менен жүрөгүмө кактыңыз мык.

Сиз кимсиз, ыр кимдики, өткүр бычак?»
«Мен качкын, ырым ушул жазган Ысак.
Таң атып, эл жатканча, күнүм ушул,
Алкымдан кысып турат өлүм кычап.

Ушул ыр, жан азыгым жана тамак,
Бйлатат, ырдатат да, ачат кабак.
Мен менен көргө бирге кирет окшойт,
Озондоп обон салып айткан сабак.

Аңгыча ар жактагы элди көрүп,
Карыя каадасынча ырды төгүп.
Озондоп, «кайран эл» деп какшаганда,
Төлө бий, тыңшап калды көңүл бөлүп.

Көрдү да, Жунуш бийге салам берди,
Жунушка Төлө шашып кадам керди.
Келди да, «баатыр Жунуш эсенсиңби?
Көрдүңбү, көтөрүлгөн тентек элди?»

«Сел жүрсө, жер көгөрөт, басылат чаң,
Адамдан үйөр жүрсө, акыл айран! .
Эл эрки, менде да эмес, сизде да эмес,
Дайынсыз чөгүп кетпес, кандуу майдан»...

Тиштенип Төлө тилсиз кайта жүрдү,
Узатып көзү менен Жунуш күлдү.
«– О, балам, Жунушсуңбу, кагылайын,
Билдиңби, Төлөдө сыр бар шекилдүү.

Соо кылбайт, сурап жүргөн кыйды Төлө,
Жалгызсың жанды сакта андан көрө.
Тезирээк, из жаңылтып, буйтай берип,
Токтайла, Токтайлыга качып жөнө».

Жунушту чабуусунан кармап алып,
Карыя тар көчөдөн элди жарып.
«Төлөнүн күнү тууган, адам сатар,
Шаныя, доотайына жүзү жарык.

Энең соо, Нуржан менен ат ойнокто,
Кеткиче көрүп турдум окто-сокто.
Жубайың окко кеткен уккандырысың,
Ыштыктын белиндеги күйгөн отто!»

Жунуштун жүрөгүнөн жик кеткенсип,
Тура калды ордуна шылкыйып тик.
Кош черүү ээрчиткени, дорго, Төлө,
Шарактап курал менен келди жетип.

Акыры колго түштүң, жапан бүркүт,
Колбоорду үзүп көрчү, канат силкип».
Төлө бий салып өттү, камчы менен,
«Эми мен кайыш алам, мына минтип!».

Өлүм бир, кезек экөө, болмуш алда,
Үмүттү өлтүрбөйсүң кармасаң да.
Чындыкты ийе бергин сындырбайсың,
Эркиңди канча бийлеп, алдасаң да,

Сен Төрө аз ичпедиң, кыргыз канын,
Эркине койгонун жок, эрдин жанын.
Токсон кат темир үйдө жатсаң дагы,
Кутулбайт канды кечип, баккан жанын.

Толкунду токтотпойсуң, мейлиң карма,
Толкундан кутулбайсың минип салга!
Чын болсо «чындык өлбөйт» деген макал,
Кетесиң эбелектеп, шардан шарга.

Тиштенип, Төлө чыдап араң-зорго,
Чайпалып жорго менен түштү жолго.
Артына эки колун байлап алып,
Шилилеп айдап алды черүү, дорго.

Баратып Жунуш айтты калган чалга,
«Түшүнгүн, эр башына түшкөн алга.
Ысакка: – көрдүм Жунуш, туткун дегин,
Билдирбе азап тарткан жалгыз жанга?»

«Түшүндүм, Жунуш балам, айтам дайым,
Кайрылбай, кетсең дагы көздөн кайым.
Оо, балам, кайраттуу бол, үмүт үзбө,
Жүрөккө элиң сактайт, эрдин жайын».

Кош! – деди, туткун болуп, баатыр басты,
Карыя төгүп калды, тунук жашты.
Жунуштун күлүк ою бийлеп алып,
Көзүнө элестетти куп куу башты.

КОШ ЖҮРӨК

Акын булбул эчак сайрап токтолгон,
Алма гүлдөп эчак учуп жок болгон.

Арпа, буудай желге сылап мурутун,
Жапырактар силкинишип топтолгон.

Күн кылкылдап, так төбөгө келген кез,
Жунуш жолдо, алды жактан бир элес.
Кээде чуркап, кээде басып, кылчактап,
Бара жатат Жунуш жетти, желден тез.

Башында бар эски темгил жоолугу,
Өңү куп-куу, начар өңдү соолугу.
Бөлөк-бөлөк түйүнчөгү мойнунда,
Аркасында томпойгону коонубу?

Эски көйнөк шамал менен желпилдеп,
Коңур чачы тал-тал болуп, селкилдеп.
Ыйлачудай чоң көзүнүн кычыгы,
Толо кетти тунук жашка, мелтилдеп.

Жунуш күлүп, ачык айрым жүз менен,
Суроо берди жумшак кана сөз менен.
«Эмнени билдирмексиң карындаш,
Жаркыраган жашың толгон көз менен?»

«Корктуң белем? Алда кимдин кареги!
Мен селсаяк, мен кыргыздын данеги.
Ногойсуңбу, казаксыңбы, кыргызбы?
Белгисизби, үй-бүлөнүн дареги?»

Иштеп туруп качтың беле бирөөдөн?
Жээ кеттиңби, кордук көргөн күйөөдөн?
Жанды коргоп, эл кыдырып, жумада,
Жыймак болуп, бардың беле түлөөдөн?»

«Жок – деди кыз, эки көзү жалтырап,
Күмүш үнү болор болбос калтырап.

Ылдам гана ылдый карап негедир,
Токтоп калды терең сыры барчылап.

Кызга, Жунуш көңүл ачар сөз менен,
Кээде күлүп, илбериңки бет менен.
Эчак тааныш, бирге жүргөн эмедей,
Сыр сүйлөдү жаңга жагар көп менен.

«Мен – деди кыз өз кезеги келгенде:
Күчүм келбейт, барын айтып бергенге.
Жоолук согуп, жанды коргоп турабыз,
Жылдан ашты Ат-Ойнокко келгенге.

Таң калбаңыз мен орустан кыргызмын,
Атамда жок, энем да жок, бир кызмын.
Жаш өмүрдүн келечеги белгисиз,
Мен адашып, жерге түшкөн жылдызым.

Менин зарым айта берсе, кыйла зар,
Уккан жанды уктулар да, ыйлатар.
Тыңшап кана ырайымдуу болуңуз,
Сиздей жигит кордук кылбас, сыйлашар.

Атам эчак кыргыз менен чыгышкан,
Өткүр эле, жалтанбаган кылычтан.
Жигит кезде, падышадан качыптыр,
Алда кайда, жалган айың, кылмыштан.

Атам байкуш акыл эле кыргызга,
Эчен жылы кызмат кылды кыргызда.
Биздин бүлө, тоолук болуп калды эле,
Баары мендей сүйлөр эле кыргызча.

Кимдер кетпейт, кыян жүрсө, сел менен,
Козголоңдо бир кеткенбиз эл менен.

Кырган жоого кыргыз менен аттанып,
Атам эчак кучакташкан жер менен.

Эл, атамы көл киши деп мактаган,
Атам элдин эркиндигин жактаган.
Эл дин күткөн үмүт менен тилегин,
Козголоңдо каны менен актаган.

Ак-Өгүздө ажал колун сунганда,
Кардуу бороон элди сыйпап тынганда.
Муз жарыкка биздин бүлө түбөлүк,
Түшүп кетип эрксиз көзүн жумганда.

Көрүп туруп, мен чыңырык салгамын,
Өлөйүн деп кайта чуркап баргамын.
– Кой балам – деп тааныш кемпир колумдан,
Билем, кайта жулкуп, тартып алганын.

Ошол энем азыр менин колумда,
(Азап, кайгы, жашоо чиркин сонун да!)
Ушул, ага, биздин көргөн күнүбүз,
Мына турмуш, мына тамак жонумда

Эжем да бар жаш жарынан айрылган,
Саман түздүү, санаа менен кайгырган.
Эки агабыз дайыны чыкпайт, бар бекен?
Жээ чиркиндер эчак көрдү, жай кылган?

Эрмек да бар жазда гана төрөлгөн,
Энем сүйөт – «шер баламдан көрөңгөм.
Алар барбы оң бутуңду көтөрчү,
Аман, аман! Туура келди жөрөлгөң.»

Ушул кана энекемдин бактысы,
Ушул гана өмүрүнүн таттысы.

Ал болбосо көксөп жүрүп балдарын,
Келип турат көргө кирип жаткысы.

Энем койгон жээндин атын Белек – деп
Эжем аны эркелетет, Желек – деп.
Мен ичимден кайгы менен ойлоном,
Жаш жетимге далай азап келет – деп.

Ушул ага биздин көргөн күнүбүз,
Дит кылсаң аз биздикинде жүрүңүз.
Турмуш жолун, ачуу, таттуу күндөрүн,
Бирге көрүп, бирге чыксын үнүбүз».

Жер Жунушка айлангандай көрүндү,
Санаа, санга бет бетинен бөлүндү.
«О карындаш денем балкып баратат,
Айтчы жаным, түшүмбү бул өңүмбү?

Атын айтчы, жоодон өлгөн атаңдын,
Атын айтчы эмки баккан апандын.
Өз атың ким? Жанга жакын сөзүңдөн,
Ач кыялга, алсыз болуп маталдым.

Жакшы тилек, жарык күнгө үндөсүн,
Жаш өмүрүң, жаркырасын, гүлдөсүн.
Айтчы жаным жаш балалуу эжең ким?
Муңдуу менин боорум болуп жүрбөсүн?

Кайгы, шатка берген белең кезегин.
Сөздөрүңдөн көп жылуулук сеземин.
Азыр эле алып таштап жүрбөгүн,
Жүрөгүмдү кыйнап жаткан кеселин?

Тиктеп туруп, тыңшап турсам, сөзүңдү.
Бир кезде мен билгенсиймин өзүңдү.

Эң бөтөнчө, тааныш болуп баратат,
Үнүңдү угуп, кайдан көргөм өзүңдү?»

Чочугандай кыз Жунушка бурулуп,
Караса да, көзү ирмелип жумулуп.
Жунушсуңбу? Мен Мария!» деди кыз,
Жолоочуга арык колу сунулуп.

«Эжем Нуржан, мен Антондун баласы!»
«Мен Жунушмун, Нуржаныңдын агасы!»
Экөө бирдей жансыз боло калышты,
Козголууга келе алышпай чамасы...

Тентек жүрөк, чуркачудай камчылап,
Күлүмсүрөп, көздөн жашы тамчылап.
Жунуш кызды өпкүлөдү, кучактап,
Кыз далайга тилсиз болду, алсырап.

Бир кезекте алып-учуп жүрөгү,
Шашпай, назик көтөрүлүп билеги.
Жаш жигитти жалбаргандай кучактап,
Бары түгөл болгонсуду тилеги.

Күн нуру да күлүмсүрөп куюлду,
Калың кайгы кош жүрөктөн суюлду.
Биригишип бактын алып ачкычын,
Асман-жерди бийлешкендей туюлду.

СЫРДАШУУ

Жапан терек жапырагы дилдиреп,
Жерге түшүп, өлгөндүгүн билдирет.
Шыңга кайың, чырпыктары жел менен,
Тирелишет, шыбырашат ким билет?

Кундуз өңдүү бетегеге жамбаштап,
Жунуш ырдайт, кээде жашы иргилет.

Жыпардай жытын буркуткан,
Кызыл гүл элем жайнаган.
Кулактын курчун кандырган,
Мен булбул элем сайраган.
Жүрөктүн кирин-кетирген,
Арашан элем кайнаган.

Аскарлуу тоодон айланган,
Ак шумкар элем тордомун,
Ак булут басып аттанган,
Ак тулпар элем ордомун.
Азаптын чеги бүткөнчө,
Ачакей, тайгак жолдомун.

Төлөнүн салган дартынан,
Терең ор болду айланам.
Канатты керип баратам,
Укмуштуу терең дайрадан,
Чындыктын күнү бүтпөсө,
Чынданып учам кайрадан».

Бурулуп энесине чечкенсип сыр?
«Апаке, кандай экен ырдаган ыр?
Коркот деп бая күнү айтканым жок,
Эми айтам алтын апам, абайлап тур,

Алымга эки күндө жетербиз биз,
Баш кошуп тууган жерге кетebиз биз.
Баякы, Антон, Жапар өлгөн жерге,
Түбөлүк жыргал оокат этebиз биз».

Талпынган Белек жээнин колуна алып,
Жалдырап эне турду кулак салып.

Мария, Нуржан экөө көзүн албай,
Жакындап олтурушту тура калып.

«Ак-Сууга алда качан келген элем,
Кайырчы, ырчы чалды көргөн элем.
Төлөлөр мени кармап байлаганда,
Айткын деп элге кабар берген элем...

Орумда, сегиз айча жалгыз адам,
Кирген жок, алсыз гана жалгыз жатам.
Кез-кезде загра менен суу түшүрөт,
Чаначтан анда-санда жарма татам.

Бир күнү чанач менен келди жарма,
Аралаш өрүгү бар, кескен алма.
Алда ким сатып келип кошсо керек,
Жүрүштүр арасында таттуу халва.

Дагы бар канжар бычак, жазылган кат,
Катында; «иним, тургун соо саламат.
Падыша тактан түштү, деген кабар,
Кубантты, эл жерине кайтып жатат.

Доотайга Төлө берип алты жамбы,
Өзүңдү чыгарбаска кагаз алды,
Достошуп, апийимчен келемин – деп,
Бир жума мындан мурун кетип калды.

Мен гана, элдин арты болуп калып,
Жибердим жарма менен канжар салып.
Кокустан, билип туткун кылбасын – деп,
Турпанга качып кеттим даярданып.

Ким экен кат жазган жан, билгеним жок,
Көңүлүм боло калды жыргалдай ок.

Өзүмө кайрат берип ойлоп койдум,
Чыдагын, байкуш жүрөк, балкадай сок

Кагазда мындан башка болбоптур сөз,
Кубандым кубат кирди боюма тез.
Колума болот канжар тиер менен,
Көңүлүм айткансыды «орунду теш».

Ор терең! Бышырган кыш, жатканым сыз,
Көрүнөт анда-санда канаттуу куш.
Жел жүрсө ыргалышкан терек түшөт,
Көзүмө мындан башка болбоду туш.

Көңүлүм: уйгу-туйгу, алек-чалек,
Үч айча казуу менен болдум алек.
Казганым кайта терең кеткен өңдүү,
Билбедим эчтемеден кылдай дарек.

Бир күнү кулагыма келди дүбүр,
Билинбейт, өңдөнгөнсүйт аккан дүбүр.
Тырмышып, улам жылып каза бердим,
Бир кезде жылчык чыкты, кирген иңир.

Артыман кайра жылып орго келдим,
Кыйкырып, – «суу бергин» – деп үндү кердим
Сакчысы адатынча унчуккан жок,
Коштошуп зындан менен, жүрө бердим.

Айтмакчы, ор дубалга жаздым тилип,
«Учуруп алып кетти бүркүт кирип.
Издесең сегизинчи көктө жүрөм,
Деп койдум күчүң келсе алгын илип».

Күзөтчү эмдигиче билбегендир,
Суу курчап, загырасы кирдегендир.

Жамбыга, жан кайтарган Доотайынын,
Түшүнө сымап – Жунуш кирбегендир.

Кандайча апа – деди кылган жумуш,
(Жаркырап айдай жүзү албан Жунуш.)
Энемден бытырадай куланган жаш,
Болуптур эки кызга эчак жугуш.

Бирок да жүздө күлкү, көздөрү суу,
Өңдөнөт, кошулгандай бал менен уу.
«Кой, апа, Белегиңди Нурга берип,
Жадырап, булак менен жүзүңдү жуу»...

Оргуган тоодон ылдый тентек тунук,
Кайдадыр кетип жатат кулач уруп.
Ич муңун жардан таштап турган өңдүү,
Ырдады Жунуш, шарды тиктеп туруп.

Абада, кең дем алып созулган ыр,
Зынданда муң кошулуп ырдагандыр.
Бир кезде көкөлөтүп көккө сүйрөп,
Бир кезде тепсеп өтөт чиркин тагдыр:

– Телмирип ордон карасам,
Теректин башы чайпалат.
Жашылдан жибек жамынып,
Жашарган түрдүү байкалат.
Ошондой жерде элдерге,
Кандай куш кабар айталат?!

Кайрыкер болсоң канаттуу,
Капаста жанга келе кет?
Канатың менен кат жазсам,
Калкыма чачып бере кет?
Алсырап жүргөн элиме,
Айланып назар сала кет?

Жазыксыз туткун болгон жан,
Жабыркап жалгыз жатат де,
Өлбөгөн жүрөк сокконсуп,
Азаштын уусун татат – де.
Күндөрү жылдай узарып,
Түндөрү кыйнап жатат – де.

Экинчи келсең айланып,
Эл жерден толук кабар ал.
Эңгиреп жаткан карыпка,
Эс алгыч кылып кабар сал.
Кандайча күндө жүрүшөт,
Каржалган, шордуу кемпир – чал?

Карындаш, бөбөк, курбулар,
Кайкырып эсен бар бекен?
Мончоктой жашын кулатып,
Муңдуу энем кандай алда экен.
Эрксизден качкан шордуу бак,
Кылчактап кайда калды экен?

Эсебин алсаң элимдин,
Капаста Жунуш мынакей.

Акылман , алтын чалгыным,
Азыркы аркам Семетей.
Канаттуу билсең кабар айт,
Алымкул шерим канакей!

Боштукта жаным жүргөндө,
Бак кушу колдо турчу эле.
Күлкүсү гүлдү жайнатып,
Өзүмө кулдук кылчу эле.
Опсуз, көйрөң закым жел,
Кай жерде моюн бурчу эле.

Кабарым жетсе канаттуу,
Сөзүмдүн барын жаттап кал.
Чындыкты уккан жан болсо,
Чабыттап учуп даттап кал.
Кыйналып элсиз мен өлсөм,
Кылымдар бою мактап кал!

Кейпимди көрүп нетесиң,
Керилип кенен жатпаса,
Толукшуп турган өң кайда,
Кылаңгар тамак татпаса.
Айланып учар ал барбы,
Чын уулун чындык таппаса...

Үн менен, бугуп жаткан капа кетти.
Сүйөнүп Жунуш ташка жата кетти.
Үшкүрүп бетин басып күңгүрөнүп,
Күү менен көп кыялга бата кетти.

Баятан тыңшап турган Мариямды,
Тереңге сүзгөн Жунуш билбей калды.
Ырынын бир сабагын жаттап калып,
Мариям жакын келип үнгө салды.

Селт этти, Жунуш карап: «Макиш-макен!
Муң төктү, жашырынып курган акең»
Мариям, эркеледи, эркелетти,
Толкунга араң чыдап турган экен.

«Жылдызым, жалгыз ордо кантип жаттың!
Бар экен маңдайыңда кетпес бактың.
Дайынсыз, көрсүз, жинсиз калат элең,
Айланып, азаттыкты кайтып таптың».

Ушунтип кучагына кынап алып,
Мариям таттуу сөзгө кирди салып.

«Өгүнү жолукканда уят болдум,
Өңүдөн жаным сени билбей калып.

Мен сени эки көрүп калган элем,
Эсимде; эпсиз өкүм, балбан элең.
Ашымдар өлтүргөнү жаткан кезде,
Колунан аман алып калган элең.

Экинчи атам менен келдиң, эле,
Мени сен тамашалап эндиң эле.
Кандай эр, кандай балбан, кандай көркөм,
Жигит – деп бөтөн көңүл бөлдүм эле.

Кең чалкар, өмүр жолу кээде кемер,
Кээде саз, кээде кандуу, кээде чебер.
Тилектеш акылманың сүйгөнүмсүң,
Мен көндүм тилегиңе, колуңду бер!»

Өбүштү, балбылдашты кучакташты,
Сырларын суунун шары алып качты.
«Биздин үй, баш кошкон жер ушул» дешип
Күлүшүп белгилешти арсак ташты.

Жолчулар эмгектеше турсун токтоп,
Сүйлөшсүн сүйүшкөндөр акыл топтоп.
Окуучу алда качан күткөн чыгар,
Өтөлүк Алымкулдун дайнын жоктоп.

КҮТҮҮ

Мүрүнөн бозум бүркүт сынып калса,
Муңайып кең дүйнөнү карабайбы!
Кыйры жок: көк асманда сызган кезин,
Балбылдап, кыялында санабайбы!

Киймылсыз, жаралуу жан жата берсе,
Өмүрдөн канткен менен жадабайбы!

Күн көчтү, какым учту, гүл солуду,
Жыл өттү, толкун өңдүү аласалып.
Алымкул жашык болуп жата берди,
Денеси кээде шишип, кээде жанып,
Баатырдын от жүрөгү кашаң тартып,
Бир күнү шишик басты, тилден калып.

Колунун тамырлары тырышкансып,
Көгүлтүр шадылары салкындады.
Керилип, анда-санда ийнин тартып,
Кез-кезде чыйрыккансып калтылдады.
«Эл жата эрдин күнү бүтөт» дешип
Табыптар билген сырдан тартынбады.

Таң атты, Алым кайта тилге келди,
Шишиги күндөгүдөн тарагандай.
Манасчы, садагалап улак союп,
Кубанды Алым ишке жарагандай.
Алымкул, – алдас менен эки чалга,
Сүйлөдү, кыйналуудан жадагандай:

«Жан чиркин кандай кымбат, кандай таттуу,
Денеден бир адашса кайтып келбейт.
Кыйналдым, алсырадым, жан жашынат,
Түрү суук, темир өлүм колун сермейт,
Үмүттүн байчечегин көрбөй туруп,
Кырчындай алтын жанды, бергим келбейт.

Айтыңыз, табыптарга аянбасын,
Жанымды иле кылып сактаар бекен?
«Эли жок, кандай арстан болгон менен,

Дебесин кызматымды актаар бекен?»
Өлбөсөм өмүрүмчө кызматында,
Болоюн. Чукул калды, өмүр аттиң!..

Көз көргөн, кулак уккан табып болсо,
Кош аттап бүгүн кана алдырыңыз?
Жанымды балбан эрким, бербей турат,
Денемди күтүп калды караңгы, сыз!
Менсинген, окко чапкан, жалын кечкен,
Кайран баш, уктайт белем каралдысыз!

Көп көргөн карылардан сураңарчы!
Мен өлбөйм, азыр эрте, жардам керек.
Мен күтөм, көргүм келет курбу, жарды,
Болмокчу эркек болсо, балам Белек...
Кандай күч, ошолордон кабар кылат,
Жунуш жан туткун болуп, калса керек».

Күч менен сөзүн айтып, эстен танып,
Алымкул тилсиз болуп жатып калды.
Акылман, баласы жок Эсентайдын,
Денине кайгылуу сөз батып калды.
Баратып Алымкулдун жүзүн сылап:
«Нетбекмин, туягы жок как бас жанды.

Шырагым, жалынсынгой, сонбойтугун,
Сен үчүн теңир алса, көнөр эдим!
Жалындап ажал чиркин келер болсо,
Сендирип, жа болмаса сөнөр эдим.
Өмирди сатып алар боим болса,
Марттыкты, сонда сынап көрөр эдим!

Чабындар! Кайдан болса, табып издеп,
Ийеси жыйган малдың, алтын жангой.
Мал десе каалаганча ала барсин;

Жетпесе кыргыз менен кызай баргой.
Эр жанын чын тилекбен сурап көрсөк,
Жемейтун адам акын кудаи баргой!

Бечара, үмүттөн тур, эстен танбай,
Дүйнеде татты жоккой алтын жандай.
Даурдиң буйра жалды арстаныгой,
Асбанга сауле берип, күйгөн шамдай.
Жак жакка чапчаң турип аттаныңдар,
Даригер келип жетсин таңдан калмай...»

Парнастын чокусунан келген өңдүү,
Эки акын ойго түшүп катар басты.
Анда ким урмат менен тура калып,
Окшошкон эки чалга эшик ачты.
Эшиктен алар үйгө кирген кезде,
Алымкул араң кайра көзүн ачты.

Таң атпай, табып алып келгиле деп»,
Айылдар апырылып кала берди.
Тыргооттун билгичтерин келтирем – деп»
Бир жигит, өзүнчө эле чаба берди
Түн бою, кош ат менен табып издеп,
Төрт жигит элге кабар сала берди.

Эки чал, узун жомок сөзгө кирип,
Күзөтү, түн ооганча бири жатпай.
Үргүлөп, улам кайта чочуп кетип,
Алымкул жаткан эле кирпик какпай.
Карылар алтын аркам, жарыктыктар,
Эс жыйдым, уктагыла мени бакпай».

Жанынын кыйналганын билирбестен,
Тиштенип жөөлүй жаздап Алым жатты.
Үстүнө алда кандай шумдук келип,

Тырмышып, жанын кысып алып жатты.
Алымды өлөт дешип күткөн айыл,
Таң менен эсендешип барып жатты.

Баатырдын денесинен шишик тарап,
Жылмайып келгендерге карап жатты.
Алыстан алып келген тамырчылар,
Билектен жүрөк күчүн сынап жатты.
Кайран эр, кадимкидей болот го», – деп,
Келгендер үмүт менен тарап жатты...

Жабыктан сүйрүлөнүп күндүн нуру,
Козголбой алтын өңдүү турган эле.
Тынч гана Алым көзүн ача салды,
Баятан бото көзүн жумган эле.
Түндөгү тыным бербей эзген түшкө,
Жооп кылып терең оюн бурган эле.

Ой коркунуч алдамчы түш,
Алданбаймын күдөр үз.
Түн койнунда уйку бербей,
Кыйнасаң да эчен жүз!

Курган башты муңкандырып,
Эки көздү кан кылып.
Ой курган түш кайда алпардың,
Куу табытка салдырып!

Мен жатамын: уу таткандай,
Жарык жылдыз баткандай.
Чиркин өмүр өтүп жатат,
Жылып суулар аккандай.

Ой, коркунуч, ажалдуу түш,
Кыйнай бергин көнбөймүн.

Мен адаммын, мен кармашам,
Сенден чочуп өлбөймүн!..»

Токону жибербестен жакын көрүп,
Сүйлөдү, далай сөздү баштан терип.
Башында жаздап койгон кагаздарды,
Бекит деп курдашына алып берди.
Жарк этип тамашалуу күлүп койду,
Өмүрдүн көп жомогун айтып келип.

Күн батты, нөшөр төктү, шамал сызды,
От ойноп, казан кайнап, тамак бышты.
Табыптар Алымкулду айыгат – деп,
Жарага уу коргошун жаптырышты.
Уртатып жаш сорподон, жылуу чүмкөп,
Баатырды тердесин – деп жаткырышты.

Эл жатты, терең уйку магдыратты, –
Ызылдап, шамал күчөп бара жатты.
Жөөлүгөн Алымкулдун үнүн угуп,
Жанындай жакын Токо чырак жакты.
Денине от койгондой Алымкулдун,
Бир укмуш, эр жүрөгүн сурап жатты.

«Жок – деди жөөлүп жатып, менден көрбө,
Кеткиле мени күтпөй Ысык-Көлгө!
Көргөзчү, Белегимди, Нуржан келчи,
Жетемби азыр чыксам Телелерге?
Никалай, тактысынан учуптур го,
Энеке, жерди көрбөй, өлө көрбө!

О, Жунуш! сен кайдасын, Нуржан кайда!
Мен кетем, шамал минип, алда кайда.
Антонго мурун барсаң, салам дегин,
Качкынды орундатсын жакшы жайга.

Белекти көтөрүп ал. Жээ таштап кет,
Чыныксын мени көрүп ушундайда!

О болуш, качан жалгыз келсин дедим!
Кай жерден, кимдин канча мүлкүн жедиң.
Баардыгын өз алдымда эсеп кылып,
Кайтарып өз өзүнө берсин дедим.
Карачы! шамал кандай күчөп калган,
Чыдаса төрөсү экөө көрсүн дедим...

Мен өлөм, элден сура мына мылтык,
Кууланба, жүдөгөнсүп баспа сылтык.
Оо болуш, элдин канын жибербеймин,
Качып көр мыкты болсоң тизгин кыркып.
Унчукпа! падышаң жок коргой турган,
Ок менен жүрөгүңө салам жыртык!

Үйөзгө, приставка жазган катың,
Жерге кир, көккө да чык калтырбаймын.
Оо Жапар, Антон экөөң келгилеч^и,
Төлөнү, эл каны үчүн алкымдаймын.
Алып кел, Ашымды да, мага келсин,
Келсин де, мен алдына түк барбаймын!
Тур, Жунуш! мөөрүн алып, кагазын чач,
Тур, Жунуш! Дарбазанын кулпусун ач.
Аттангыла, Шашпагыла.
«Атпагыла Качпагыла...»

Кыдырып, көзү менен үйдүн ичин,
Токого токтолчудай келе жатты.
Ышкырып шамал өтүп, бүткөн кезде,
Шолоктоп нөшөр ыйлап үйдөн акты.
Бир кезде, эсин жыйып ойгонгондой,
Алымкул тиктей кетти, эшик жакты.

Жалдырап бир аз туруп колун сунуп:
Оо Жунуш келдинерби, келгин бери!
Алып кел, Белегимди ала кетем,
Биз үчүн мекен болбойт кытай жери.
Кел Нуржан, кучактачы, энем кайда?
Чарчадым, күтө берип, байкуш сени.

Толкундап, мени күтүп жаткан экен,
Тиктечи тигинекей Ысык-Көлүм.
Көгөртүп тырмагыңды мага салба,
Менден кет, мээрим жок, карган өлүм!
Тигине мен үчүн деп казыптыр го,
Ал эми меники эмес, сенин көрүң.

Алымдын жөөлүп айткан сырдуу сөзүн,
Унутпай Токо тыңшап, багып турду.
Алымдын алсыраган көздөрүнөн,
Кирпиги чаалыккансып, кагып турду.
Токонун жүрөгүнө кайгы кирип,
Мөлтүлдөп кирсиз, жашы агып турду.

Ким билет, Токосуна айтабы сөз!
Же кайта жөөлүдүбү, чалырттап көз.
Шишиксиз тула бою арбак өңдүү,
Эттери түспөлдөндү эскирген бөз...
(Чоң үмүт, шаттык менен келе жаткан,
Жунушка окуучулар жолуксун тез).

УГУЗУУ

Аппак кымкап жамынып,
Алтын тажы кийгендей.
Асманды тиреп күч менен,
Ортосун оюп ийгендей.

Кан-Теңири алыстан,
Карай калды сүйгөндөй.

Кызганбай нурун агызып,
Күн шооласын тийгизди.
Нуржан чечип кургактап,
Белегин күнгө сүйгүздү.
Буламыгын жегизип,
Боз көйнөгүн кийгизди.
Керилип жаткан Текестин,
Шибери көлдөй көрүндү.
Көксөгөн жандын көңүлү,
Көтөрүлүп бөлүндү.
Оолуккан адам бул жерден,
Ойлонор эмес өлүмдү.

Ар кимиси өзүнчө,
Жумшак ойго чөмүлүп.
Тамылжыган Нуржан,
Таалайлуудай көрүнүп.
Бешимде кыйгай тартышты,
Белгилүү жолдон бөлүнүп.

Жунуштун көзү чачырап,
Туш-тушка сараң карады.
Кабагын ачып шамдагай,
Мага бер Нукеш, баланы.
Мындай эмес, тетигил,
Кыска жолго салалы.
Атасынан уулунун,
Сүйүнчүсүн алалы.

Күн баткыча Алымга,
Кубантып кирип барабыз.
Олжолуу биздей ким экен,

Атасын көрсө балабыз.
Топтолуп тиги көрүнгөн,
Тойго барган эл бекен?
Алымкулдун жайынан,
Энеке, эми кабар алабыз».

Торпудан төмөн түшкүчө,
Топ жактан келип бир киши,
Салам айтып, жай сурап,
Буларды келди билгиси.
«Алыс жерден чыккандай,
Алсырап калган жансыңар.
Жол болсун жигит сөз башта,
Көздөгөн жериң бар чыгар?»

Айтканың келсин, курдашым,
Көздөгөн жерим бар эле.
Көзөмөлдөп келгеним,
Урматтуу Ыйса чал эле.
Үйүндө калган жаралуу,
Жан курдашым бар эле.
Бул киши мага карындаш,
Алымкулдун жары эле.
Колдогу турган жаш бөбөк,
Ошол элдин туягы,
Жаңыдан тапкан бала эле.

Ыйсанын айлы жаңылап,
Ташыңып барып конгонбу?
Жаралуу жигит Алымкул,
Кадимкидей болгонбу?

Калдайган тиги калың эл,
Ашка, тойго барганбы?
Эригип кумар жазууга,

Аламан байге сайганбы?
Шаңыялык талашып,
Же курдаш, топ курашып калганбы?»
Келип турган бул жигит,
Шашкан жандай көрүндү,
Түшө калып атынан,
Амандашып бөгүлдү:
«Жунуш мырза сен белең,
Биринчи көрдүм өңүңдү.
Алымкул курбуң оорудан,
Кутулгандай көрүндү.
Тынчып жатып калды окшойт,
О курдаш, көңүлү болбой бөлүндү,
Тигил элдин ичинде,
Эсентай, Ыйса кары бар.
Өзүңө тааныш жан экен,
Муратың акын дагы бар.
Тааныбассың барысын,
Калмактын бир топ чалы бар.
Ушундай силер тургула,
Тезирээк кабар берейин.
Уккан сөздүн бардыгын,
Унутпай бирден терейин.
Ыйлактап күткөн Муратты,
О курдаш, ырдатып алып келейин...»
Кубангандан жолчулар,
Кужулдашып калышты.
Кумдагынан бошотуп,
Белегин чечип алышты.
Чыдай албай болоктоп,
Кемпир да жашын агызды.
Сүйүүнүн таттуу тамчысын,
Күдөрүн үзгөн жаш Нуржан,
Күлүндөп кайта тамызды...

Калкылдап турган калың эл,
Кайрылып бери бурулду.
Мунарадан чыккандай,
Мураттын үнү угулду.
Айткансыды дабышы,
Чыгарам деп муңумду.
Чыдай албай мингени,
Чимирилип жулунду.
Озондоп муңду баштады,
Азоого тузак, кургандай.
Угуп турган жандыктын,
Жүрөгүн мыкчып жулгандай.
Калдайып турган кара таш,
Чыдабай балкып тургандай.
Сөөктөн өтөт сөздөрү,
Сом темир менен ургандай».

«Адамзатка бериптир,
Акылына тил кошуп.
Арман менен болгонду,
Айтсын дептир үн кошуп.
Колумдан келсе силерге,
Коёр элем гүл тосуп.
Ай талаадан жолуктук,
Алда кандай күн экен,
О, балдар, алдыңардан жол тосуп.

Амандыкка келгенче,
Алыстан сөздү баштайын.
Айта турган сөзүмдүн,
Ар жеринен жазбайын.
Айткызып жаткан чындыкты,
Алыстан издеп казбайын.
Сабыр менен уккула,
Укмуштардын өткөнүн –
О балдар, алдыңарга таштайын.

Текестей терең сууларды,
Кимдер кечип өтпөгөн.
Өзөнүндө сайрандап,
Кимдер келип кетпеген.
Талпынып келген тилекке,
Кимдер жетип, жетпеген.
Бүтүн келип бул жерге,
Бүт тилегин кыла албай,
Балдарым, ким бүлүнүп кетпеген?

Туурасын жерге койгулап,
Тулпарда өткөн Текестен.
Текөөрү темир сындырып,
Шумкарда өткөн Текестен.
Жекеден жеке салышып,
Эрлер да өткөн Текестен.
Азуулашып алышып,
Кандарын суудай агызып,
Кулундар, шерлер да өткөн Текестен.

Жашын төгүп сай-сайдан,
Суулар да өткөн Текестен.
Ак тайлактай койкоюп,
Куулар да өткөн Текестен.
Коңурбай, Манас сайышкан,
Чуулар да өткөн Текестен.
Өзөндөр менен буркурап,
Өлдүм – деп мөңгү зыркырап,
О, балдар, булар да өткөн Текестен.

Билгеним жалган болбосо,
Берекелүү, жер өлбөйт.
Миң жылдап өмүр сүрсө да,
Бирдиги бар эл өлбөйт.
Укмуштарды жомоктой,

Улуп жаткан жел өлбөйт.
Элдин Туусун көтөргөн,
Арбагы бийик ар качан,
О, балдар, эзелден бери эр өлбөйт.

Далайга келип бул кезде,
Торгойдой болуп мөгдөдүм.
Жаман, жакшы көрсөм да,
Жазмыштан мурун өлбөдүм.
Ушул жашка келгенче,
Далай укмуш көргөмүн,
Өзүм көргөн турмуштан,
Өлбөй турган жандыкты,
О балдар, өмүрүмчө көрбөдүм.

Учуп жүрүп кутулса,
Жумуртка салып кышында.
Жаланган суукка түнөткөн,
Кайраттуу балбан канатын,
Калкып жүрүп түлөткөн,
Жапан жүргөн жандарга,
Жай алдырбай күн өткөн,
Шаңшып учкан кылыч кол,
Балдарым, Бүркүт аман калбайбы!

Сүзүп жүрүп кутулса,
Балырлуу, камыш шабырга,
Уругун төгүп таштаган,
Тоодой болгон толкундан,
Толгонуп кийин качпаган,
Суу тубүндө термелип,
Желге бетин ачпаган,
Бедерлүү күмүш жамынган,
О балдар, Балык өлбөй калбайбы!

Коркуп жүрүп кутулса,
Чыгыш менен батышты,
Бир күндө баскан жетиден,
Жылаң аяк, жылаң баш,
Өлүмдөн качып тентиген,
Кайда барса даяр көр,
Күтүп турган бетинен.
Комузун чертип ыйлаган,
Оо журтум, Коркут аман калбайбы!

Шумдук менен кутулса,
Сакалда жок, мурут жок.
Баспаган жери калбаган,
Карыганча, жаңылтып,
Бир адам жеңиш албаган,
Токсонунда торойтуп
Шайтанды минип алдаган,
Бир адамга окшобойт,
Оо, журтум, Көсөө өлбөй калбайбы!

Эгиздиктен кутулса,
Күн нурунун учкуну,
Теңдери жок шер экен,
Карындашы эгиздин,
Айдан бүткөн дээр экен.
Баскан изи чылк алтын,
Караткандын мээри экен.
Муңдук, Зарлык уялаш,
О балдар, экөө өлбөй калбайбы!

Чечендиктен кутулса,
Айткан сөзү берметтей.
Булбул өңдүү, жез таңдай,
Таштан өтүк тик деген,
Падышандан жазганбай,

Кумдан сурап шибеге,
Акылдын кенин казгандай,
.Чечен деп калкы ат берген,
О чиркин, Жейренче өлбөй калбайбы.

Таамайлыктан кутулса,
Жан талашып зыпылдап,
Учкандын жанын койбогон.
Тоо талашып ыргыштап,
Качкандын жанын койбогон,
Үңкүргө кирип жашынып,
Жаткандын жанын койбогон,
Кайыпты кууган Кожожаш,
О журтум, мерген өлбөй калбайбы!

Кыйыктыктан кутулса,
Топон суу толкуп жүргөндө,
Толорсуктан келбеген.
Козголбой үйдө жат десе,
Коржондоп басып дегдеген.
Жоону тепсеп кел десе,
Өздөрүн тепсеп желдеген,
Көк тиреген Ажы акең,
О балдар, кыйык өлбөй калбайбы!

Ыйыктыктан кутулса,
Эртеңден кечке олтуруп,
Бадалда өзүн күүлөгөн.
Түн киргенде калдактап,
Анда-санда «үү» лөгөн,
Селкилдеген жүндөрүн,
Кыз, келин сүйүп үйлөгөн,
Жылдыз көздүү чоң үкү,
О, балдар, ыйык өлбөй калбайбы!

Боорукерден кутулса,
Курт, кумурска жандыктын,
Бардыгын багып жыйнаган.
«Үшүп өлүп калат» деп,
Жарганатка ыйлаган.
Жылып күнүн көрөт деп,
Жыланды сылап сыйпаган,
Кайгырып күн -түн боздогон,
А калкым Асан өлбөй калбайбы!

Пашалыктан кутулса,
Ааламдагы жандууну,
Жалгыз өзү бийлеген,
Курт-кумурска чөп чардын,
Тилдеринде сүйлөгөн.
Капаска салып шайтанды,
Кайгырып муңга күйбөгөн.
Так Сулайман алтын так,
Оо, балдар паашаң өлбөй калбайбы!

Сынчылыктан кутулса,
Болочокту, өткөндү,
Көргөн жандай сүйлөгөн,
Бөтөнчө бүткөн касиет,
Азапка артык күйбөгөн,
Элдин, жердин, эрлердин.
Тагдырын айткан дүйнөдөн,
Сынчылардын сырттаны,
Оо балдар, Толубай өлбөй калбайбы!

Ырчылыктан өлбөсө,
Үнүн уккан канаттуу,
Алыстан учуп келчү экен,
Өксөгөнчө комузу,
Учкан пери көрчү экен,

Чыдай албай асмандан,
Бйлап түшүп өлчү экен.
Токсон миң түркүн күү билген,
О балдар, Токтогул тирүү калбайбы!

Сараңдыктан кутулса,
Кумдай болгон түркүн мал,
Жер бетине жетиптир.
Конок келсе чиркин бай,
Жер түбүнө бекиптир.
Таш болуп мүлкү, малдары,
Кайып болуп кетиптир.
Элден сурап жутунган,
О балдар, Карынбай тирүү калбайбы!

Жоомарттыктан кутулса,
Жетишпеген адамга.
Жетелетип нар берген,
Жергем кенен болсун деп,
Тоодой күмүш зер берген.
Жалгыз жүргөн адамга,
Жаркыратып жар берген,
Кааласаң мени ал деген
О балдар, Атантай өлбөй калбайбы!

Канкорлуктан кутулса,
Арсылдашып, чайнашып,
Канды кечип ойногон.
Жети өзөндү ар күнү,
Жети катар жойлогон,
Жетим улак жолукса,
Жабырсың деп койбогон.
Арстан, жолборс, кабылан
О балдар, алачы өлбөй калбайбы!

Баатырлыктан кутулса,
Каарданган кезинде,
Ырдай албай ырчы өлгөн,
Ылайык сөзүн таба албай,
Сынап турган сынчы өлгөн,
Айланып карап жөтөлсө,
Аңдып турган тыңчы өлгөн,
Ай менен күндөй жаралган,
О калкым, Манас өлбөй калбайбы!

Майдалыктан кутулса,
Үлпүлдөгөн жел менен,
Дайынсыз учуп көмүлгөн,
Эчен миңи жыйналса,
Бир чымындай көрүнгөн.
Бары, жогу күмөндөй,
Убайымсыз өлүмдөн,
Жанынан башка дени жок.
О балдар, кымын тирүү калбайбы!

Соргоктуктан кутулса,
Көлдү жутуп тойбостон,
Балыгын терип жечү экен.
Бутум турар жер болсо,
Жерди жесем дечү экен.
Жер бетинде жандыктын,
Баары ошого өч экен.
Ата энесин Жеп койгон,
О балдар, Сорун өлбөй калбайбы!

Тентектиктен кутулса,
Уктап жаткан баланын,
Мээсин чукуп ойногон,
Кайың кылып чымынды,
Коңуз сойуп тойлогон.

Үйгө барып жатам жатам деп,
Ыштыкка кирип сойлогон.
Адамдын башкы аймагы,
О балдар Телибай тирүү калбайбы!

Табыптыктан кутулса,
Дарбыз жарган эмедей,
Адамдын башын бөлчү экен,
Башынан оору тапса,
Жүрөгүн тилип көрчү экен.
Тоголок туулган адамга,
Кол бут жасап берчү экен.
Миң бир жашты өткөргөн,
О балдар, Улукман өлбөй калбайбы!

Ойлоп көрсөң, калайык,
Кубангандан адамдын,
Маңдайы деле жарылбайт.
Сынып калган балтадан,
Сыңар чырпык чабылбайт.
Сызып кеткен алтын жан,
Сыздаган менен табылбайт.
Калганга сабыр кылбаса,
О баладар, кансырап жүрөк кабылдайт.

Карап турсаң дүйнөнү,
Тегеренип айланат.
Тегирмендин ташындай,
Канча сүргөн өмүрүн.
Байчечекей жашындай,
Кандай адам кутулат.
Кара чымга жашынбай,
Эсен сактап калбадык,
Биз дагы бир адамды жашырбай!..

Тегеренип көрсөңөр,
Деңиздей болгон жер жатат.
Тепкичин басып өмүрдүн,
Текестик көчмөн эл жатат.
Тетигинде бөтөнчө,
Телмирте турган бел жатат,
Бер жагында көлкүлдөн,
Кечээки жүргөн сел жатат
Осуят кылган жеринде,
Олчойгон жалгыз көр жатат.
Азыр коюп биз кайттык,
Издесек эми табылбайт;
Ал жерде Алымкул аттуу шер жатат.

ЭЛЕС

(Керээз)

Жунуштун көз алдына элестелип,
Алымкул түшкө кирип жүрдү кирсиз.
Жалдырап, курбу, жарын карай берет
Баласын көкөлөтүп сүйүп тилсиз!
Ар күнү айланычтап көлөкөсү,
Унчукпай ал көлөкө үйгө кирип,
Олтуруп чыгып кетет ыйлап үнсүз.

Күндүз да көрдөн чыгып отургансыйт,
Алыстан бирдемени көздөгөндөй,
Бир кезде күңгүрөнүп көргө кирет,
Кол менен көзүн сүртүп өксөгөндөй,
Кез-кезде эр Жунушка шыбыр келет,
Күтсөм да калдым сизди көрбөй,
Белегимди кор кылбай бак,
Жер асты жаткан жерим, ымдуу көңдөй».

Токону, алыс жалгыз алып чыгып
Сурады Жунуш андан бардык сырды
Сүйлөчү сага жалгыз сырдаштыбы?
Тагдырын калгандардын кандай кылды?
Жап-жалгыз, желдүү белге көмгүлө – деп,
Ашымдын айткандары болгон чынбы?
«Өңүмдөн, түн түшүмдөн кетпей койду
Көтөрүп алып чыгып баскан чымды»

Дал болуп эсин жыйбай калган Токо
Эстеди бирдемени: жүргүн үйгө?
Алымдын жазып кеткен каттары бар
Окугун, баары бардыр, турат үйдө.
Кагазда кандай десе ошондой кыл,
Тагдырын өзүң түшүн, өзүң сүйлө»...
Каттагы, Алмымкулдун осуяты,
Мына бул кыска , терең, жазган бүйрө.

«Оюмда өлөм деген эч нерсе жок,
Бирок да коёр эмес кыйраткан ок.
Ажалдын эрки менен токтоталбай,
Жакында араңардан боломун жок.

Мен өлсөм өзүң айткан белге жалгыз –
Койгула бийик турсун көрүм жай, кыш.
Солкулдап сыдырым жел ыйлап өтүп,
Ар качан өлтүргөнгө айтсын каргыш.

Жамгырда дайым кыян жүрүп турсун,
Ачыкта күндүн нуру күлүп турсун.
Ар дайым нөшөр куюп турган кезде,
Сөз кылып түшүнгөн эл, билип турсун.

Ал кыян элдин аккан каны деп бил,
Тийген күн, ата турган таңы деп бил.

Таң атат, эл кубанат, өч да бүтөт,
Мына! – деп айтаар элем күрмөлсө тил.

Байчечекей өңдөнүп,
Кечээ гана жаралгам.
Жигит деген атакты,
Жаңы гана алалгам.
Мен дүйнөнү көргөнчө,
Ден соолуду кубарып,
От жайнаган эки көз,
Бүлбүл жанат тунарып.
Көрөөрүмдү көрбөдүм,
Мен ошого кайгырам...

Күзгүдөй бул жүзүмө
Муңдун наары жаралды.
Таназарсыз койсом да
Күндөр, айлар саналды.
Мен турмушту билгенче,
Тикенек кирди майтарып,
Көлөкө келип өлүмдөн,
Көрүп турат кайтарып.
Кандай өмүр кыска деп,
Мен ошого кайгырам...

Ай үстүндө, түшүмдө,
Ат ойнотуп күлөмүн.
Муну туюп ойгонуп,
Болк-болк этет жүрөгүм.
Ойгонбостон ойлонсом,
Күндө турат түнөгүм.
Көк көзү бар асмандан,
Мен түшүмдө ырдаймын.
Ак булутка киринип,
Күн нуруна кургаймын.

Эртең менен түшүмдү,
Сагынамын, ыйлаймын.

Ысык-Көл ыйлап жаткансыйт,
Мени жер сагынып калганбы?
Ээрчитип алып кеткенсыйт,
Мени, эл сагынып калганбы?
Кылычтын үнү кыңгырайт,
Мени, эр сагынып калганбы?
Кара жер кайта жарылат,
Мени, көр сагынып калганбы?!

Бар болсоң капа болбо жаным Нуржан,
Эл үчүн жоо бетинде болдум курман.
«Жаш өмүр жакшылыкты көрбөй кетти,
Жакындап алдыбыздан тосуп турган.

Сен менен бир ай гана моюндаштым,
Билбедиң мен билгенди али жашсың.
Көп жаша, көңүлдүү жүр, мени унутпа,
Төрөсөң, менден калган балаңа айткын?
Ок болсун, менден калган белгиң, Белек,
Чок болсун, шайыр болсун, өткүр зирек.
Балаңды шумкар кылып өстүрбөсөң,
Күн көрүп, жан бакканың кимге керек?

Жаркырап, дүйнөдө сен жүрсөң Жунуш
Көрөсүң, тапшырамын тоодой жумуш.
Падыша тактысынан түштү дешет,
Тезирек жерге барып жардам кылыш.

Баякы: кыргындагы табылган кат,
Ар дайым жүрөгүңдө сакталсын жат.
Кан кегин кат боюнча кектебесең,
Жоюлбайт, уу аралаш, элдеги дат.

Антондун бүлөөлөрүн издеп тапкын?
Жаш эле баары бирдей, өзүң баккын.
Көрбөгөм атын уккан бир киши бар,
Эл досу, душманы ушул алтын тактын.

Ал киши эриктин жолун ачкан адам,
Эл үчүн алтын акыл чачкан адам,
Ленин кайда десе, ошондо бол,
Ал топтон башка жакка баскан адам.

Мен аны тынчтык кезде айталбадым,
Сезгенде сырттан мени кайтарганын.
Кокустан сен бирөөгө айткан болсоң,
Туткундап жоёт болчу кайтарганым.

Көп экен жашаганда түркүн арман,
Армандын ар кимиси жүрөк жарган.
Өлүмдү жок сыяктуу көрөр элем,
Мынакей мага дагы бычак салган.

Мен сурайм баарыңардан көздүн жашын,
Билгиле жаш менен жан табылбасын.
О Жунуш мен билгенди сездире көр?
Ар дайым колдо болот карындашын.

Бйсага кудайымсың деген болсом,
Салбастан топурагын тарынат чоң!
Дүрбүмдү, мылтыгымды белек кылып,
Атымды ошол чалга бергениң оң!

Билбесең атам болгон Эсентай бар,
Ошого белек койдум болот канжар.
Өлгөндө күйгөнүнө белек кылып,
Айтышсын мен тууралу ошол чалдар.

Тапанчам сага менден кала берсин,
Кылычты кырчын Током ала берсин.
Кандайдыр Нуржанда бир күмөн калган,
Төрөсө белек кылып бага берсин.

Элиме мен өзүмдү, бердим бүтүн,
Жүрөгүм, элим үчүн сүтү, сүттүн.
Актадым милдетимди азбы, көпбү,
Тагдырын супа салган таңдан күтсүн!

Жашыган болот өңдөнүп,
Жабыгып калкым калдыңар.
Өрт кечкен сайын өчөшкөн,
Өбөктүү жорук салдыңар.
Тирүү жүргөн ар кимиң,
Тууган жерге кайтып бар.
Өмүрү жетпей калды деп,
Өлгөндөрдү айтып бар.

Аман калган силердин,
Алдыңар күн, артың жар.
Силер көрчү дүйнөнү,
Мен көрүүгө болдум зар.
Айланууга ал келбейт.
Арнап казган үңкүр тар.
Эл үчүн өлгөн арманбы,
Унутпай турган калкым бар.

Ой Токо, көз кырыңды Нуржанга бур,
Ар дайым урматтагын, карашып тур.
Кандайдыр менден калган жетимче бар,
Балам де, «сенин атаң эр Алымкул»

Тирүүгө өлгөн кайдан буйрук кылсын,
Тирүүлөр карап кетет өмүр тынчын...

Баласын атасыздай кылбагыла,
Тагдырын өзү чечсин Нуржан кырчын.

Көрүмө таш үйгүлө жыйнап сайдан,
Жүргөн эл көрүп өтсүн алда кайдан.
Урпактар «Алымкулдун көрү» дешсин,
Күңгүрөп айтпасам да жаткан жайдан.

КӨР БАШЫНДА

Он бешин эртең аттап өтмөк болуп,
Алтын ай калкып барып баткан эле.
Кумдакта эмчек издеп чыр-чыр этип.
Жаш Белек эл ойготуп жаткан эле.

О, Нуржан кагылайын эмизсеңчи,
Ийбесе быламык бар жегизсеңчи.
Мариям айланайын тура калып,
Капшытта тамызгы бар жагып берчи.

От жакты, ордунда жок, Нуржан кайда?
Кемпирге чоң коркунуч болду пайда.
Ал Нуржан көр кучактап жаткан эле,
Озондоп түн жарымда алда кайда.

Аябай курган жаның, чыкпай эси,
Абдырап жалын болуп жаткан кези.
Келгин деп жер чакырса кирээр эле,
Мына бул ошондогу айткан сөзү:
«Кубанып көрөм дечү элем,
Курбума келип саламат.
Кудурет иши башка экен,
Куйкалап салды алаамат.
Кыйналып кеткен курган жан,

Кубулуп кайдан жаралат.
Кууратып мени калтырба,
Куу жандын баары аманат.
Кургурум бери келгин деп,
Кучактап жарым ала жат!
Мөлтүлдөп аккан жашымдан,
Мөңгүнүн суусу жаралат.
Мөмөдөй болгон жүзүмдөн,
Мончоктоп кызыл кан агат.
Магдырсыз менин кебетем,
Майышып соолгон карагат.
Мастендей кылып калтырба,
Маанайым элең карагат.
Мусапыр жаным сенби деп,
Муңкантпай мени ала жат.

Теңселип сени козголтпос,
Тескейден баскан кар беле?
Телидей болуп жаралган,
Телчикпес менде жан беле?
Текебер сөзүм көп болуп,
Теребел мага тар беле.
Тебелеп сени алгандай,
Тикчийип көзүн салгандай,
Теңтушум сенин өзүңдө,
Теңирдин өчү бар беле?
Куурал тартып өткөндөй,
Курдаштан бактым бас беле,
Кубарып калган чөп болдум,
Кураган күнүм аз беле?
Кудайдын энчи кылганы,
Куюлуп агаар жаш беле,
Кууратып эки бөлгөндөй,
Курдашка ажал кас беле?
Кудурети терс бүткөн,
Кудайдын боору таш беле?

Арстандай болгон башыңдын
Ажалы тийген ок беле?
Айлантып жерди көрсөтпөй
Азезил кылган шок беле?
Артында калган бейбакка
Арнап койгон чок беле?
Адамдын кылган ишине
Абалдан көөнүм ток беле?
Армандуу дүйнө болсо да,
Аллада жүрөк жок беле.

Бейитке келип туралбай,
Бейтаалай болдум бышактап!
Безилдеген куу жанды,
Берсем белем бычактап.
Беренимден калтырбай
Бекитип алсын тузактап.
Бетиме кандуу так салдым
Бейитиңден кылчактап,
Береним башты көтөрүп
Белекти сүйчү кучактап!
Бетимден аккан кара кан,
Бетиңе барып нур болсун!
Берметтей аккан тунук жаш
Бейитиңе сыр болсун.
Безилдеп айткан муңдарым
Берекиндей кыр болсун.
Үйдөй болуп чогулуп
Үшкүрүгүм ныл болсун.
Айтып адам бүтпөгөн,
Азабым терең сыр болсун!

Түкүрүгүң түймө алтын,
Дүйүн алар болсомчу.
Сага келген ооруну,

Үйүп алар болсомчу.
Өсүп чыкса шум ажал,
Кыйып алар болсомчу.
Сенден мурун ажалды,
Сүйүп алар болсомчу,
Өлгөн кезде өзүңдү,
Күйүп алар болсомчу.

Ажал чиркин көрүнсө,
Атып алаар болсомчу.
Жандын түрүн көрсөтпөй,
Катып алаар болсомчу.
Кандай болсо издетип,
Сатып алаар болсомчу.
Сага жуккан уу болсо,
Татып алаар болсомчу.
Сенден мурун көрүңө,
Жатып алаар болсомчу.

Айланаң үйгөн коргул таш,
Айлансам кайдан чыгасың!
Алсырап айткан тилекти.
Арбагың менен угасың.
Айласы келсе арбагың,
Алса экен мендей жыласын.
Атаке дешке алы жок,
Артыңда калды ылаачын.
Арманда кеткен кырчыным,
Айласын кандай кыласың!

Калдайып жаткан калың эл,
Канатым дедиң гүл ойрон.
Кармашып жүрүп чыныккан,
Адатым дедиң гүл ойрон.
Душмандын басып сындырам,

Канатын дедиң гүл ойрон.
Капканда тилсиз жатпастан,
Кайрылсаң боло гүл ойрон.
Кайгырып күткөн элиңди,
Жай кылсаң боло гүл ойрон.

Тең курбалдын ичинде,
Теңсиздей жеке жүрчү элең.
Булуттан чыккан күндөйүм,
Бурула түшүп күлчү элең.
Тынарым менин Алым деп,
Теңирим сага жүрчү элем.
Көрүңө бирге ала жат,
Көп ырайым кылчы элең.
Тайлактай боздоп жүрбөстөн
Тагдырдаш болуп тынч өлөм.

Гүл ойрон менен бир жатсам,
Көргөнүм ошол күндө той.
Жүрөктү жарып баратат,
Жүлүндөн тартып илдет – ой.
Теңселтип мени калтырбай
Темирдей көргө тосуп кой.
Теңирим анык бар болсоң,
Теңтуштун көөнүн созуп кой.
Аябай азап берсең да,
Алганым менен кошуп кой.

Түшүмдөн кетпей кучактап
Түндө да жүрдүң жанымда.
Күлүмсүрөп кылчактап,
Күндө да жүрдүң жанымда
Күңгүрөнүп ыр ырдап,
Күүгүмдө жүрдүң жанымда.
Кыйнабай мени алсаңчы,

Кыйбасың түштү жалыңга
Күндөйүм элең жалгызым
Күзөтүп турам жаныңда.

Жылуулук келбейт көрүндөн
Кучактап жатып жыттасам.
Армандуу Нуржан кантмекчи,
Арзымды тыңшап укпасаң.
Жараткан мага жай берсең,
Жаныңда дайым уктасам.
Тозокко салсаң кайылмын,
Толгонуп оттон чыкпасам.
Тирүүлөй жанды кыйнабай,
Алганым менен жуптасаң!
Тартып алсаң болбойбу,
Тагдырдын күчтүү илдети,
Ордумдан кайта тургузбай,
Жүрөгүмдү дилдечи.
Качкан элди издеген,
Кайдасың жандын желдети!
«Өзүм келдим жанымды ал:
«Өлө турган сен» дечи.
Буйрук, берип жараткан,
«Жаш жанды алып кел» дечи.
Көжүлүп жатып ыйласам,
Күңгүрөнүп үн келбейт.
Таалайым менин гүл ойрон,
Таарынган жандай тил бербейт.
Элеси келип жетимдин,
Ойноктоп апа менмин» дейт.
Көкүрөктү түрткүлөп.
Күйөөрүм муңду жеңгин» – дейт.
Жалгызыңды калтырбай
Жабыккан алам келгин» – дейт.

Асылдан калган канатым,
Араандуу менин Белегим.
Алсырап туусам, саясын
Тийгизер чынар терегим,
Кансырап жалгыз олтурсам,
Кайгысын жазар эненин.
Гүл ойрон жалгыз балаңды,
Жетимдей кылбайм, энемин.
Атанын уулу дедиртип,
Эл үчүн багып беремин.

Чынарым сени сындырып,
Чырпыгыңды кармадым.
Чымырканып күтөрмүн,
Чын теңирдин салганын.
Балаңды колдой жүрсө экен?
Баатырым сенин арбагың.
Кара чач кардай болгончо,
Кайгыраар сенин алганың.
Аныктап бүгүн түшүндүм,
Алдамчы ойдун жалганын.

АКЫНДАРДЫН АҢГЕМЕСИ

Жүз жыйыра, кош бөйрөгүн таянды,
Алымкулдун жандай көргөн Нуржаны.
Салт боюнча ката кылбай үч убак,
Көздүн жашы мөл-мөл этип кургады.

Кошок менен эрдин жайын жомоктоп,
Үйдөн аял, сырттан акын ырдады.
Бирдик манен кыркын берип баатырдын,
Куран окуп, эл чогулду кырдагы.

Салт шааниси аткарылып алынча,
Кеч да кирди конбогондор кайтышты.
Көңүл уулап кай бирөөлөр сөз кылып,
Алымкулдун мүнөз кулкун айтышты.

Күн да батты, канталатып булутту,
Иңир кирди конбогондор кайтышты.
Калган элге эрмек болуп үч акын,
Таң аткынча ырга кирди сабылып.

Сыйбагандар үй сыртына келишип,
Тыңшап жатты, айтышат деп камынып.
Үч карыя бир-бирине кол салбай,
Брлар акты, аккан суудай чамынып.

Эң биринчи Мурат алып комузду,
Муңкандырып күүгө салды сыр менен,
Кезегинде кексе тарткан Эсентай,
Домбурасын үнгө салды ыр менен.

Эсентай: Замандасым жолдасым,
Эки шекти домбырам.
Алауметке жар салган,
Колымдагы коңгырам.
Баурлардын алдында,
Тауга чапкан жүйрүктөй,
Домбырам сени болдырам.

Алдамастан талайдан,
Жолдас болдуң мен менен.
Аска-тойга көп жүрип,
Үйренипбин сен менен,
Кейде кайгы, кейде чат.
Өмирликке сырласып,
Өтемизгой эл менен.

Сүйлөп калгын кызыл тил,
Сенда бир күн өтөрсиң.
Казан кайнап, от ойнап,
Турган күндөн кетерсиң.
Тириликти сагынып,
Көп-көк чымды жамынып,
Көрмөс жерге жетерсиң.
Эрк өзүңдө бар болса,
Кимдин келер өлгиси!

Үмит чиркни жетектеп,
Келе берээр көргиси.
Кардай сакал агарып,
Курбылары азайса,
Өлүмдин бир белгиси.

Картайганда кайталап,
Сөздүн көрки кетеди.
Бир нерсени миң карап,
Көздүн курчу кетеди.
Усы бале болмоса,
Карылыкка эрте деп,
Мыңкың -мыңкың этеди.

Ол адамдын салты гой,
Өзин-өзи алдаган.
Калай сылтау тапса да,
Кайтып жаска бармаган.
Биткен бойдон хал кетсе,
Жандын сонгы жолдасы,
Карилик кой жандаган.

Бир күн такат кылмастан,
Буиндардан хал кетер.
Жаргактай боп кулагы,

Биткен бойдон кан кетер.
Айрылмастай бир жүргөн,
Ардактап ак күлдирген,
Анадан биткен жан кетер.

Бала жерге түскөндө,
Киндигине байланып,
Коринбестен ар качан,
Уршыктай боп айланып.
Күтип жүргөн сум ажал
Алтын жанды алмастан,
Кетпейди гой жайланып.

Ажал дейтун бул жаман,
Абелден жанга барган гой.
Хава ананы сыйламай,
Оларды да алгангой.
Таңыр досты Мухаммат,
Онуда алып кетипти,
Солардан өлим калган гой.

Өзи берген эмирди,
Таңыр неге эңседи!
Алдамастан ар кимге,
Узын өмир берседэ.
Ким зериксе өмирден,
Өзи барып ажалды,
Чакырып апкелсе эди.

Эсентай жырау сайраса,
Эл кумарын жазады.
Жерден чукуп алгандай,
Жырдын кенин казады.
Кейде күлип кубанып,
Кейде муңга беленип,
Көздин жасын чачады.

Адам болып биткен соң
Арманы жок болмайды.
Күн күзөтүп, түн катып,
Муңды жүрөк толгайды.
Бирөө бершип байлыкка,
Бирөөлөрдүн үстинде,
Бүтин жейде болмайды.

Таң каламын таңирдин
Жаратканы орасан...
Булбул кылып сайратып,
Муңды кылды карасам.
Алпыс жашка келгенде,
Аке дейтин бала жок.
Акылымдан адасам.

Өрдөк казы болмаса,
Шалкып жаткан көл карып.
Жайылмаса төрт тилик,
Масатыдай төр карып.
Таудың сууы жетпесе,
Тостагандай тас бака,
Думаланган чөл карып.

Улык адил болмаса,
Убайымда эл карып.
Аңсаганга жетмесе,
Алыскан мен эр карып.
Көз жумулар кезинде,
Керип бала сүймөгөн,
Кеүдөм жалын мен карып.

Кайтыс болгон Алымкул,
Касиетти жан эди.
Калың Кыргыз элинин,

Касындагы шамы эди.
Чамды таңир алганда,
Осуятты аткарган,
Эсентай Ыса чал эди.

Акеден бала калганы.
Акенин тири жүргени.
Артына туяк калдырса,
Маңгилик өмүр сүргөни.
Артында биреу калмаса,
Акем деп биреу бармаса,
Адамдын айкын өлгөни.

Алымкулдун кайтуун,
Артында элге арман гой,
Кудайга жумус сол чыгар,
Куруктап жанды алган гой.
Эл четинде жау беттеп,
Курман болгон жигитти,
Өлди дейтин жалган гой...

Ала көлдү айланган,
көлдөй толкуп чарпылып.
көпөлөктөй алдарың.
Кемиди гой сандарың,
Эрк таласкан эл битпес.
Эр шаскаи эл битпес,
Эл өмири күпдөй гой,
Сау болсын энди калганың!

Жырау шалга бир күни,
Ажал келер жакындап.
Ан жыргасам жас төгип,
Аямайды макулдап,
Аппак мата жамынып,

Белгиси жок жол тартып,
Кетемин гой закымдап...

Качан болса кызайлык,
Баурлас билиндер.
Кайтыс кылсам дүйнөдөн,
Дугадар боп жүриңдер.
Өткөн өмир аткан ок,
Кайрылмайды карактар,
Жарык болсын күниңдер.

Домбуранын дабышы,
Токтой калды дирилдеп.
Жамагаттын барысы,
Кол чапкандай дүрүлдөп.
Күбүр-күбүр сүйлөшсө,
Жым-жырт боло баштады,
Сез аягы бириндеп.

Көтөрө салып дабышын,
Тепкесин оңдоп, кыл бурап.
Арчадан кылган комузун,
Аркы-терки ургулап.
Кезегин Ыйса алганда,
Шаңкылдап кээде муңканып,
Сүйлөдү комуз булдурап.

Ыйса: «Кайгылуу кара кийинге,
Аяштарым, балдарым!
Дарыя толкуп сел жүрсө,
Кимдер көрбөйт залдарын.
Бир биринен айрылып,
Кимдер айтпайт арманын.
Өлгөндөн калган туугандар,
Белди бекем буугула!
Саламат болсун калганың.

Эр башына иш түшсө,
Өтүгү менен суу кечет,
Ат башына иш түшсө,
Ооздук менен суу ичет,
Эл башына иш түшсө,
Эр жигит кайдан бел чечет!
Элге келген азапты,
Өзү тартып тайманбай,
Эл үчүн эрлер уу ичет.

Кечеки өткөн Алымкул.
Элине болду курмандык.
Ар кимдин келбейт колунан,
Ажалга каршы тургандык.
Бир өлүмдөн башкага,
Эр эмес моюн сунгандык.
Чычкандай тирүү жүргөнчө,
Арстандай болуп кармашып,
О балдар:
Артык го көздү жумгандык.

Башка тепсе козголбой,
Пастыкта өлгөн дагы бар,
Байлыгына бөлөнүп,
Жаздыктан өлгөн дагы бар.
Чыргадай сүйрөп өмүрдү,
Мастыктан өлгөн дагы бар.
Эрдигин элге сактаткан,
Эл үчүн өлгөн жигиттин,
Оо балдар,
Өлсө да тоодой багы бар.

Чынардан чырпык калганы,
Чырпыктын чынар болору.
Туйгун учкан торуна,

Тынардын кайта конору.
Эсен болсо туяктын,
Эченден боолор сонору.
Беренден калган Белекти,
Бапестеп гүлдөй баккыла!
Оо балдар,
Бактысы болор жогору.

Арыстан сындуу Алымдын,
Тиледик, көптөн өмүрүн.
Денинен каны кеткенче,
Көтөрдүк эрдин көңүлүн.
Өлгөнчө өрттөй сакталды,
Эрдиги өңчөй өңүнүн.
Калбаган соң, ошол эр,
Кайгырып анык түшүндүм,
Оо балдар,
Тируулүктүн төгүнүн...

Үйөрлөнүп эл толкуп,
Хан куласа тагынан.
Тажашып азап чеккенден,
Хан болоор эле жаңыдан.
Каржалып жүргөн далай эл,
Кубанар эле абыдан.
Эски хан тактан түштү дейт,
Качкан эл кайтып учту дейт,
О балдар,
Эл көрөр эми багынан.

Эзелден берки салт экен,
Эл үчүн эрдин өлмөгү.
Мандайлашып, кармашкан,
Манастын кылган өрнөгү.
Балбай деген бабаңар,

Эр болчу чыккан көлдөгү.
Кармалып кетип Текестен,
Кажыбаган берендин.
О балдар,
Кайгылуу болгон өлгөнү.

Кан менен ээлейт турбайбы,
Пашаалар алтын тактысын.
Тартып алат турбайбы,
Элинин эркин бактысын.
Бекем сактайт турбайбы,
Берекенин ачкычын.
Сезет белем чынында,
Далайдын башын кемирген,
О балдар,
Алтын тактын калпысын.

Кандай элден болсо да,
Муңдуунун тили бир болот.
Күчтүлөрдүн алдында,
Күнөөнү кылган тил болот.
Күнөөкөр болсом кантейин,
Айтпасам дилге зил болот.
Азыркы кытай бийлигин,
Адам ойлоп чечпеген,
О балдар,
Тунбаган ылай кир болот.

Кандайча кылат билбеймин,
Бээжиндеги каныбыз.
Тунук болсо ал чиркин,
Тумчугат белек барыбыз.
Шаңыянын зордугун,
Билбесин кантип аныбыз.
Шаңыя түгүл доргонун,

Колунда жүрөт сүйрөлүп,
О балдар,
Мусапыр болгон жаныбыз.

Качпасак да силердей,
Кайраттуу эрлер бүгүлдү.
Тил кайтарар чама жок,
Тилектин баары күбүлдү.
Доргосу деле тебелеп,
Кишиден жасайт жүгүндү.
Күндө кийген адамды,
Күндө көрүп каладан
О балдар,
Күйүттүү жаным түңүлдү.

Улук Доотай өткөндө,
Тоголонбой нетебиз.
Ушул жерге бүткөндөй,
Майпада мекебиз.
Кулдук кылып жүгүнүп,
Жерге тиет чекебиз.
Дорго кармап сабаса,
Туруп качпай эшекче,
Төрт аяктап кетебиз.

Туруп качкан адамды,
Кармап сабап келишет.
Тарптан калган теридей,
Туш-туш жакка керешет.
Балак деген калакка
Сан этиңди жегизет.
Сапаты жок желдетти,
Салабаттуу кишидей,
О балдар,
Дорго бегим дегизет.

Буга канкор канбаса,
Камчы мейен чаптырат.
Тырмагынын түбүнө,
Камыш ийне кактырат.
Карап турган улуктар,
Канагатка аптыгат.
Кансыктаган бечара,
Эси кетип калганда,
О балдар,
өңкөй желдет каткырат.

Буга мооку канбаса,
Күндө салат башына.
Колу жетпейт карыптын,
Иче тургаң ашына.
Сүртүп кой деп жалбарат,
Көздөн аккан жашына.
Сирке толот кум болуп,
Чачы менен кашына.
Чыдабаска чара жок
О балдар,
Чындап баскан ташына.

Эни тайкы эшиктен,
Күндө менен баталбайт.
Темир зоолу моюнда,
Отуралбайт, жаталбайт
Эңкейүүгө эрки жок,
Белде темир, маталбайт
Күбүргө түшкөн эмедей,
Орго түшүп далай эр,
О балдар,
Канат шилтеп качалбайт.

Ойлоп турсам балдарым,
Ой түбүнө жетпеймин.

Кум санаган мастандай,
Курган ойдон кетпеймин.
Кордук менен зордукту,
Көргөн сайын жектеймин.
Түзөтүүгө күч кайда,
Түрү салкың өкүмдөн,
О балдарым,
Түпсүз ойду беттеймин.

Бул сайраган сөздөрүм,
Саламат, балдар силерге
Санап айткан кебимди,
Санадан алыс жибербе.
Чыдабайт окшойт адамзат,
Темирден салган чидерге.
Силерге түшкөн козголоң
Түшпөйт деп кантип айтамын,
О балдар,
Тумчугуп жаткан бул элге.

ЖОЛДОГУ АРГА

«Падыша тактысынан түштү кулап»
Ушундай күчөй берди узун кулак,
Качкындар тууган жерге жетели -деп
Ой, тоодон келип жатты башын курап.

Бөлүнгөн баштык кылып, сумбал кабын,
Моюнга арта салды куржундарын.
Бозоргон келин-кыздар бара жатат,
Сөз кылып кслечекте тагдырларын.

Аттуулар бирин серин көпчүлүк жөө,
Эшекчен толуп жатат, жок эмес төө.

Ороктой бүкүрөйгөн бир топ кемпир,
Таячан жөтөлүшөт «өхкө-өхкө».

Жөжөдөй кирбиңдеген майда балдар,
Эңшейген эчки сакал көксөө чалдар.
Жонуна бирдемесин таңып алып,
Булар да бара жатат, жаргак чалбар.

Жүк боосун омууроого илип салып,
Жигиттер төтө жолго кирип алып,
Басышты калкамандап, тууган жерге,
Моюнунда балдар жүрөт минип алып.

Жайдары жан азыгы, жандын мүлкү,
Кайгыны өгөп кетер өткүр түрпү.
Адашпай элим менен бирге жүрөт,
Кажыбай касиеттү кайран күлкү.

Ый менен күлкүгө ким берет кеңеш!
Экөө тең бул арада сейрек эмес.
Же ыйды, же күлкүнү күчтү буйрук,
Токтотуп кан буугандай коём дебес.

Ушинтип аралашып күлкү, кайгы,
Калың эл мекенине канат жайды.
Ар кимдин көңүлүндө арбын үмүт,
Кез -кезде таркап кетет, эчен айры...

Табигат жер чөлмөгүн тегеретти,
Түн менен күн алмашып эчен кетти.
Бир күнү чектен өтүп кетеринде,
Эл укту коркунучтуу кереметти.

Бир качкын Караколго мурда келген,
Сүйлөдү көргөндөрүн тууган жерден.

Падыша тактысынан түшкөнү чын,
Бирок да, калар эмес качкан элден».

Качкындан жалгыз гана Төлө мыкты,
Ал чиркин ушул кезде бөтөн чыкты.
Терентии, Калпа деген дүр дегендер,
Азаптап качкындарды кайта сыкты.

Жасаптыр карагайдан кандуу дарга,
«Ууру!» дейт качкындарды киши санга
Кошушпайт, шыйкоо менен өкүм кылып,
Өлтүрүп таштап коёт кемер жарга.

Бар эле уялашым эки бирдей,
Үчөөбүз келген элек муну билбей.
Инимди таш бараңдап өлтүрүштү,
Бейбаштар толуп кетти, кара жиндей.

Агамды билбей калдым, жокпу, барбы,
Бүлөсү үч баш эле өткөн жарды.
«Өлсөк да жерге жетип өлөбүз» – деп,
«Түн катып Балыкчыга кетип калды».

Качкындар келип жатат, өлүп жатат,
Тирүүсү көрбөгөндү көрүп жатат.
Коргобой, жардам бербей, качкындардын,
Ачкадан өлгөндөрүн көмүп жатат.

Эски бий, болуштарга чатагы жок,
Ошолор талап жатат, барынан шок.
Басмачы, каракчылар өрүп жүрөт,
Унчукса качкындарга жумшалат ок.

Падыша тактысынан кеткен менен,
Таймашып дагы бузук жеткен белем.

Ким эле? Керенский падыша дейт,
Азыркы кордугуна жетпес ченем.

Билгеним, көргөнүм да ушул менин,
Бутумда араң турат корккон деним.
Бул бийлик жашай берсе, жарык бербейт,
Ээлептир чаян бийлик «кыргыз жерин».

Унчукпай эл тыңшады уккус кепти,
Бүтгү да качкын жигит жата кетти.
Муздак сөз «уу» сыяктуу алдастатып,
Чымырап, эттен өтүп, сөөкө жетти.

Чарчаган карт бүркүттөй кайран Мурат,
Карады жаш Жунушка мойнун бурап.
Бул элдин эш кылганы сенсиң балам,
Кенеш бер, каржалган эл кандай кылат?»

Сындырып кырсылдатып куурайларды,
Кайгылуу калкка Жунуш көзүн салды.
Кемшендеп ыйга кирген бир кемпирди,
Берендин балбылдаган көзү чалды.

Мария алда неге тура калып,
Олтурду Нуржанга жакын барып,
Тагдырдын так ушундай салмагына,
Таңыркап Жунуш айтты айран калып.

Кайгы -шат ажырабас эриш-аркак,
Турмуштун жолу тайгак кээде чалкак.
Эмгиче коргошундай салмак түшсө,
Эркчил эл муңаябы бүркөп кабак!

Болоор иш болгонунча боло бермек,
Мезгилдүү кара туман кылсын эрмек.

Турмуштун кайда болсо, салты го дейм,
Бир кезде таттуу болмок, бирде кермек.

Тууган жер азыр бизге нары экен го,
Терең көл бою бийик жар экен го.
Качкындын жолукканы жакшы жышаан,
Бул элдин көрөр күнү бар экенго.

Бул жерде жата берсек, болбос пайда,
Жетишпес алган азык бир-эки айга.
Закымдап бышыкчылык кете электе,
Жан сактап туруш керек кызайларда».

Ар кимде аяныч бар, акыл шашты,
Ар кимдер пикир берип акылдашты.
Акыры баскан жолду кайталоого,
Сөздөрүн чоттотушуп макулдашты.

Түн кирди күндөгүдөй багып жанын,
Качкындар өз-өзүнчө көрдү камын.
Көргөнгө көлөкөдөй элес берип,
Кобурап кайнатышты мытандарын.

Тоо -талаа жылдыз өндүү жалтылдады,
Белгисиз далай жүрөк калтылдады.
Оттордон отко барып, ошол түнү,
Кыдырып Жунуш жүрдү, ал тынбады.

Ал билбейт келечектин айкын жолун,
Түшүнөт көңүлүндө иштин жолун:
Түн болсо, таңы да бар, күнү да бар,
Келечек, кулак уккус, болот сонун.

«Сары алтын сабыр түбү деген анык,
Саргарса азап менен биздин калык,

Айтканы Алымкулдун алыс эмес,
Эл жыргайт, дозок күндөр, артта калып»

Эл көөнүн ушундайча Жунуш басат,
Ойлонот, эңги-деңги ичтен шашат.
Жүрөктө күйгөн жалын жол табалбай,
Тымызын тагдыр менен макулдашат.

Таң атты. Калың качкын селдей болуп,
Жөнөштү артын карай жолго толуп.
Кытайдын кыжылдаган черүүлөрү,
Мылтыктап жолун тосту чекти коруп.

Далайга өжөрлөнүп бурбай бетти,
Качкындар кайрылбастан басты чекти.
Көтөрүп карт энесин бара жаткан,
Бир жигит тентек окко учуп кетти.

Токтобой ээликкен эл өжөрлөндү,
Черүүлөр карашкан жок өңдү-жөңдү.
Жапандын «шалпаң кулак» мылтыгынан,
Жайрашты элим байкуш эркесиз көндү.

Ушундай алды деңиз, аркасы жар,
Элиме жер көрүндү ийинден тар.
Айласыз чек арага туруп калды,
Баскансып эл жүрөгүн түбөлүк кар.

Ар жак да, бер жагы да болду чептей,
Толтурду чөөт суудай, агып кетпей.
Байкуш эл ушул жерден бүтөбү дейт,
Ар кимдин көңүлүнөн кайгы кетпей.

Жел менен жеткен өңдүү узун кулак,
Ар күнү күчөп жатты башын курап.

Жалганын, чынын эч ким ажыратпайт,
Таттуу ой кээде кулап, кээде турат.

Бардыгы баякыдай кордук көргөн,
Ар күнү качкын келет Ысык-Көлдөн.
Ташкентте Коропоткин деген бар дейт,
Каргышты качкындарга жалгыз бөлгөн.

Бар дешет дагы-дагы толгон улук,
Бийлейт дейт Жети-Сууну үйдөн туруп.
Качкынды жактай турган кишилерди,
Аташат большевник деп бөтөн тунук.

Маскөөдө согуш болуп жатат дешет,
Кызылдар кыянатты атат дешет.
Эрчиткен элдин көбүн Ленин баатыр,
Жыргалдын үрөндөрүн чачат дешет.

Ким билсин барып келген бир киши жок,
Кыйналды үрккөн койдой кыргыз бирок.
Түгөнүп кай бирөөнүн азыктары,
Жортуулга чыккан менен болбоду ток...

Кез эле мунарыктуу эрте бешим,
Күн -түнү ойлой берип таппай чечим.
Бир күнү Марияга айтты Жунуш:
Ким билет жакшылыктын эрте, кечин?

Кошулдук кыйын кезде Мария-жан,
Өмүрдөш өтөбүзбү, ким билет таң?
Жан сактап биз өзүбүз кетер элек,
Айласы көпчүлүктүн кылдыгы маң...

Көп менен бардык ишти көргөн артык,
Өлсөк да эл ичинде өлгөн артык.

Өзүбүз далбастап жол таппасак,
Кандай күч бул тозоктон калат тартып?

Кеттиң го, ач жылаңач элдин жайы,
Бул жерден кырып кетер кыштын айы.
Эритер кандай сырдуу казанаң бар,
Кантмекчи мындан ары элдин жайы?»

Жылмайды алда неге Мария жаш,
азыраак көтөрүлдү иймейген каш.
Мен сенден эчак кеңеш күтө берип,
Болбоду ишенбейт деп ичкеним аш.

Мен билем Росийде болгон алды,
Баратат катуу күрөш, байга жарды.
Белсенип бийлик үчүн зор майданда,
Аяшпай төгүп жатат кызыл канды.

Ойлосом атам айткан кезек келди,
Көпчүлүк эркиндикке канат керди.
Кулатып падышаны жаңы өкүмөт,
Тепе-тең көрөт деген бардык элди.

Түшкөнү падышанын болгондо чын,
Кандайча качкындардан айрылбайт муң?
Жаралган жаңы өкүмөт кантип айтсын,
«Кордукка мойнунду тоз, көзүңдү жум.

Менде бар мына мындай дурус кеңеш,
Билгендер ал оюмду, буруш дебес.
Кааласаң жерге мурун, мен барайын,
Сабатсыз кылмагы бар, кыргыз эмес.

Орусча дыйкан кыздай кийинип алам,
Кааласам кайда болсо, кенен барам.

Өкүмөт өзгөргөнү анык болсо,
Толуктап эл жайынан кабар салам.

Айла жок, мен ойлосом мындан башка,
Эл чиркин, агар болду төккөн жашка.
Атам да «эркиндик» – деп өлгөн эле,
Барайын өлсөм мейли, гүлдөй жашта.

Бул сөзү Мариянын түп-түз жаадай,
Жунуштун жүрөгүнө тийди таамай.
«Салмактуу, бирок башка айла жок ко,
Кантейин баргын» деди, жибек саамай.

Жалжылдап Марияны кыйбагансып,
Муңайып колкосуна батырды мык.
Эрксизден түбөлүккө бөлүнгөндөй,
Көзүнө Мариянын жаш толду жык.

Ойлонуп бир аз туруп айтты Жунуш:
«Менде бар акылыңа кошор сунуш.
Токону сага кошуп жиберейин,
Табылат экөөңө тең, түркүн жумуш».

Ушундай жубайлаштар кылып коолду,
Мария билмек болду досту, жоону.
Эртеси күн шыкаалап көрүнгөнчө,
Мария токо менен кыркты тоону.

Көпчүлүк эл оозунда элек барбы,
Сүйлөштү калпты, чынды, жокту, барды.
Алдады олдат алып кайта келип,
Төгөт деп бири сүйлөйт, кызыл канды.

Жок деди кай бирөөлөр жалган аның,
Иш кылып куткардык го жалгыз жанын».

Мейли дейт дагы бирөө аярым жок,
Көтөрөм башка түшсө жолукканын».

Бири айтат: «Токо байкуш өлөт го» деп,
Бири айтат: «жакшылык көрөт го» деп.
Ким билсин келечегин турмуш айтар,
Күчөдү абысындап ар түрдүү кеп.

Көрүүгө зар болушуп, турган жерди,
Калың эл суу сепкендей ичиркенди.
Же четте же мекендин койнунда эмес,
Кадактай калтылдашка туура келди.

МУРАТТЫН ЖОМОГУ

Жашоого ким да болсо шашып дегдеп,
Күндүзү тамак издейт кургап, тердеп.
Жулгулап чөп тамырын жешкен болуп,
Түнүндө бири-бири бери кел деп.
Чогулуп карт Муратты ортого алып,
Абаке болгун дешет эптеп эрмек».
Ачкалар ток кишидей кайдан болсун,
Ар кимдин жолу тайгак, ою кермек.
Антсе да кары Мурат жомок айтат,
Алданып улуу сөзгө колун сермеп.
Ар качан азап менен, мундан баштап,
Аягын жыргал менен бүтөт теңдеп.
Далайдын жараланган жүрөктөрүн,
Акырын алаксытып кетет эм деп,
Ошондо ачкаларга азык болгон.
Мураттын бир жомогу, мындай делмек:
Жан азыгын жалгыз өзү көтөрүп,
Сырын чечип бийлегенсип дүйнөнү.
«Достук, сүйүү, ажал» деген жомогу
Мурат – кары качкындарга сүйлөдү.

Сан жетпеген малы бар,
Сараң, бирөө болуптур.
Алтын, күмүш каухары,
Сай ташындай толуптур.
Карган кезде баласыз,
Куу баш атка конуптур.

Бала сурап теңирден,
Ай ааламды кезиптир-
Санаа тартып сабыркап,
Сансыз малдан кечиптир.
Түнөбөгөн мазар жок,
Тирүүлүктөн безиптир.

Жылдардын бир жылында,
Айлардын бир айында,
Күндөрдүн бир күнүндө,
Жайлардын бир жайында,
Таргыл мышык туруптур,
Жалгыз чыккан кайыңга.

Бети, башын жаланып,
Ал мышыкка тил кирди.
Сүйлөгөнү керемет,
Ким экенин ким билди?
Кемпир, чалга бурулуп,
Сонун кабар билдирди.

«Сан жетпеген малың бар,
Санжыргалуу Карынбай,
Бала берсем багарсың,
Тоого, ташка жалынбай,
Берер белең жаныңды,
Балаң үчүн тарылбай!»

«Макулмун» – дейт Карынбай,
Таңыркабай кубанып.
Булум кийген байбиче,
Чочубастан кубарып.
«Балам үчүн кааласаң,
Жардан өлөм куланып».

Анда мышык кайыңды,
Солкулдатты күңгүрөп.
Жер силкинип токтолду,
Бузулгандай дүңгүрөп.
Таргыл мышык сүйлөдү,
Чарчагандай үлдүрөп:

Сынап бердим бир бала,
Жакшы багып алгыла.
Убадаңар чын болсо
Үйүңөргө баргыла.
Жалган болсо сөзүңөр,
Кыйындыкта тангыла!»

Кемпир чалдын тилеги,
Каалагандай чечилди.
Көксөп жүргөн байбиче,
Жүктүү күнүн кечирди.
Жыл айланып өткөндө,
Эркек төрөп эсирди.

Тойго көлдөй чык кылып,
Тоо сыяктуу эт берди
Кудайы деп көп малды,
Көрүнгөнгө тек берди.
Жылдар жылдар кубалап,
Жылма күндөр өткөрдү.

Жигит болду жалгызы,
Келишимдүү керилген.
Сүйлөгөндө тилинен,
Кып -кызыл гүл себилген.
Ардактаган атасы,
Үй жасатты темирден.

Кайда жүрсө баккандай,
Жигит берди жанына.
Алтын, күмүш аябай,
Жакын, кылды ханына.
Кир болот деп этегин,
Каратпады малына.

Күндө келип үч убак,
Атасы да жалынат.
Түндө келип үч убак,
Энеси да кагылат.
Күн-түнүнө алты улак,
Садагасы чабылат.

Эртең менен турганда,
Кара торпок кескилейт.
Дубаналар ар күнү,
Анын кийимин чечкилейт.
Күндө туткан буюмун,
Күндө таштайт, эски дейт.

Качан болсо баланын,
Тулпар болду мингени.
Кайда жүрсө кырк жигит,
Туйгундарын тирдеди.
Той, тамаша барганы,
Кайгырганды билбеди.

Чал, ушунтип токтой калган кезинде,
Ананчы? – деп олтургандар сурады:
Арык жүзүн сылап туруп карыя,
Жомогунун аяк жагын улады.

Жылдардын бир жылында,
Айлардын бир айында.
Күндөрдүн бир күнүндө,
Жайлардын бир жайында,

Жар түбүнө жаралган
Көлөкөлүү кайыңда,
Бозой жатып түш көрдү,
Көрөр көзгө илинбей,
Үлпүлдөгөн жел келди.
Жел көтөргөн эмедей,
Жылып жашыл бел келди.

Шыбырашып бүрлөрү,
Күмүш кайың термелди.
Көктөн жерге куюлуп,
Токой менен сел келди.

Күңгүрөнгөн арбактар,
Чер аралаш жүргөнсүйт.
Эрмек кылып чогулуп,
Кыяк тартып күлгөнсүйт.
Асмандагы булутта,
Ойноп бирөө жүргөнсүйт.
Ошол кезде коркунуч,
Дабыш чыгып, үргөнсүйт.

Ойгонбостон жаш жигит,
Түш ичинде ойлонду.
Ойлонду да түшүндө,

Кадимкидей ойгонду.
Жөн бак эмес бул кайың,
Канга боёп койгонбу?
Шыпшагандай жылаңач,
Ким түшүнөт ойронду!

Кочкул тарткан кайыңдын
Касиетин ким билди.
Бутак бүтүп, гүл жайнап,
Кадимкидей тил кирди.
Уктап жаткан уланга,
Укмуштарды билдирди.

Гүл кызарып чайпалды,
Токтоп калды аккан суу.
Чылк күмүштөй жаркылдап,
Көтөрүлдү чыккан буу.
Буу сүйлөдү жигитке:
Сууну тикте, бетти жуу,
Түбөлүккө жутасың,
Түгөнбөгөн таттуу уу».

Жигит чочуп ойгонсо,
Түштөгүсү өңүндө.
Көзүн ачты жап-жалгыз,
Гүлдүн сөзү көңүлдө.
Ууну тиктеп кол сунду,
Кандамын – деп өңүмдө.
Денем балкып баратат,
Чыкпаса экен төгүнгө».

Тиктегенде терең суу,
Кайнагандай көрүндү.
Миң жаянды бир кылга,
Байлагандай көрүндү.

Барын кошуп бир жылан
Айдагандай көрүндү.
Байкап туруп бир пери,
Жайлагандай көрүндү.

Жигит көзүн алалбай,
Карап калды мелтиреп,
Жаяндарды жылан жеп,
Кете берди тентиреп.
Тереңдеги сулуу кыз,
Толкун менен серпилет.
Серпилет да кол жаят,
«Жигит, көңүл бөлчү» деп.

Мындай укмуш сулууну,
Көргөн эмес элинен.
Уккан эмес мындайды,
Жомокчунун кебинен.
Жумуртканын агындай,
Көз тайгылат денинең
Бозуп келген кыз бекең
Периштенин элинен.

Тунук сууда түндөй чач,
Тал-талынан чачылат.
Көздүн ысык нурлары,
Суу жылытат чачырап.
Балдак уруп жылмайса,
Суу жарылып ачылат,
Чыдабастан жаш улаң
Кийими менен качырат.

Тез бурулуп сулуу кыз:
«Токто жигит токтогун
Мени суудан таппайсың

Жер бетинен жоктогун.
Сени көрүп түшүмдөн,
Жети жылдай жоктодум.
Түшүп кетип толкунга,
Мага канжар сокпогун.

Мындан ары өзүмдө,
Сенден башка жаным жок.
Мындан ары өзүндө,
Менсиз сенин таңың жок.
Мындан ары денемде,
Сенден башка каным жок.
Мындан ары жүрөктө,
Сенден башка жалын жок.

Кырк күнчүлүк жолдомуң
Кырк жыл сени күтөрмүн.
Сен кырк жылда келбесең,
Кыроо болуп бүтөрмүн.
Кылчак-кылчак каранып,
Кыйноо тартып өлөрмүн.
Менде мээриң бар болсо,
Миң тозокту көтөргүн!

Жүрөгүмсүң тыңшап кал,
Сууда дагы эмесмин.
Күмүш болуп созулган,
Бууда дагы эмесмин.
Каркылдашып бел ашкаң
Кууда дагы эмесмин.
Ашык болуп жүздөшкөн,
Алыс дагы эмесмин.

Балдак уруп изимден,
Чарчабасын билегиң.

Суудан чыкпай көп жүрүп,
Муздабасын жүрөгүң.
Күн нуруна киринип,
Ай нуруна түнөгүн.
Алдабаймын аман кел,
Сенде калды жүрөгүм».

Күн бүркөлүп чагылган
Учуп өттү жаркырап.
Тунуп жаткан терең суу,
Алдастады шаркырап.
Созулган кыз шар менен,
Алыстады жалтырап.
Созгон бойдон колдорун,
Жигит калды калтырап.

Чал акырын токтоткондо жомогун,
Дагы бирөө: «Ананчы» деп сурады.
Көк сакалын колу менен кармалап,
Кары дагы кадимкидей курады.
Темир үйдөн ал түнү,
Жигит дагы түш көрдү.
Арман менен жол тозгон,
Аппак гүлдөй кыз көрдү.
Таң атканча сар санаа,
Кайгы менен өткөрдү.

Көрө коюп атасы,
Садагасын чаптырды.
Көрө коюп энеси,
Казынасын чачтырды.
Бакшы, бүбү жыйнатып,
Чыпчаң бир ай бактырды.

Бакканынан пайда жок,
Тилсиз жатты үшкүрүп.

Көз илинип кеткенде,
Чочуп турат түш көрүп.
Күндөрдүн бир күнүндө,
Тил кайырды күч кирип:

«Сүйгөнүңөр чын болсо,
Темир үйдөн кетейин.
Аппак гүлдөй кыз көрүп,
Арзып калдым жетейин.
Такыр айла таппасам,
Арман менен өтөйүн.

Ансыз күнүм күн эмес,
Көп жашабай өлөрмүн.
Көңүлүмө кир толуп,
Көздүн жашын төгөрмүн.
Муңкүр болуп кайгыдаң.
Муң дайрага чөгөрмүн.

Тируу калсын десеңер,
Тулпарымды бергиле,
Тогуз күндө өлбөсөм,
Ушул жерден көргүлө.
Ардактаган ата-энем,
Айтканыма көнгүлө!

Албасаңар тилимди,
Бүгүн кечтен калбаймын.
Бир чай кайнам кечиксем,
Күчүм кетет барбаймын.
Кыяматта силерди,
Кылчайбастан каргаймын.

Азыр турам төшөктөн
Жаткырбасын кайталап.

Ким жаткырса төшөккө,
Кайгы менен чайпалат.
Ушул жерден козголбой,
Өлүгүмдү кайтарат!

Эртең менен сөөгүмдү,
Көмөсүңөр жабылып.
Араңардан кеткенде,
Кайта келбейм жаңырып.
Өкүнбөстөн барыңар,
Айткылачы камынып!»

Өңү кетип жигиттин,
Тилден калып баратты.
Карап турган адамдар,
Жүрөктөрүн канатты.
Канатты да кайрылып,
Ата-энесин каратты.

Алдастаган атасы:
«Каалаганын кылсын» дейт.
Эңшеңдеген энеси:
«Турсун эми тынчып» дейт.
Чарк айланган бакшылар,
«Качпас бекен ырысың» дейт.

Жигит туруп ордунаң
Тамылжыды кубанып.
Ата-энеси озондоп,
Эси кетти кубарып.
Бир жигити тулпарды,
Токуп келди суранып.

Аттанарда баласы,
Эне байкуш боздоду,

Кардай чачын жулмалап,
Кайгыларын козгоду:
«Кайып болдуң балам» деп,
Барар жолун тосподу.

Бата берип атасы,
Жаратканга жалынды:
«Эсен сактап баламды,
Алгын бардык малымды».
Кемпир ыйлап:» мал курсун
Алсын деди жанымды».

Анда жигит аттана:
«Алган батам ката экен,
Үмүт менен аттансам,
Үшүнтөбү атакем.
Үйдө сөөгүм жаткандай,
Озондойсун апакем!

Аман болсо ак тулпар,
Качырганга жетермин.
Ажал мени кууса да,
Жеткирбестен кетермин.
Ашыгыма жетпесем,
Адам эмес, сетермин.

Кырк күнчүлүк кыйын жол,
Жети күндө басармын.
Булут менен жарышып,
Жаш селкиме шашармын.
Көрүп алып жарымды,
Көңүлүмдү ачармын.

Атам, энем, курбулар,
Сагынганча келермин.

Түн чүмбөтүн он катар,
Жамынганча келермин.
Жаңы кирген тентек суу,
Чамынганча келермин».

Жигит сөзүн бүтүрүп,
Атка камчы басканда.
Жал куйругу созулуп,
Тулпар учту асманга.
Ак тулпардын туягы,
Канат болду асманда.

Чал токтолуп караганда жан-жагын,
Ак чач кемпир; «ананчы» деп сурады.
Кабагынын тырыштарын жазылтып,
Чебер кары таңыркатып курады.

Бара жатты жаш жигит,
Сансыз жылдыз аралап.
Уюлгуган сур будут,
Төмөн калды сагалап.
Улам өргө эргитип,
Зыркыратты сабалап.

Көбүк чыгып тулпардан,
Жамгырдай тер тамчылап.
Күн нуруна бөлөнүп,
Күндүз жүрдү камчылап.
Термелишет жылдыздар,
Бирдемеси барчылап.

Тизгин тартып бурулбай,
Жүрө берди жаш бала.
Бир кезекте көрүндү,
Арсакталган таш гана.

Бир жеринде түнт токой,
Арбын эмес аз гана.

Калың токой кез-кезде,
Өксөгөндөй байкалат.
Жогун издеп бир дабыш,
Көксөгөндөй байкалат.
Жиндер ойноп жаткансып,
Чаңдап токой чайкалат.

Кээде жым-жырт, кээде чуу,
Албан-албан тамаша.
Бир жыгачтын башында,
Дүйүм куш бар караса.
Түркүн сонун үн менен,
Сайрап жатат жанаша.

Башкалардан үч эсе,
Бийик турат менсинип.
Башкаларга күн бербей,
Көлөкөлөйт эрсинип.
Бул дүйнөнүн барысы,
Так ошого жерсинип.

Арасында токойдун,
Сынганы да жок эмес.
Дүмүр болуп түбөлүк,
Тынганы да жок эмес.
Балатылап жайылган
Чоңдору да жок эмес.

Шыпшагандай серейип,
Куураганы дагы бар.
Кашка тунук булакка,
Сулаганы дагы бар.

Менменсиген даракты,
Туураганы дагы бар.

Мөмөлөрү салбырап,
Жүгүнгөнү дагы бар.
Эсеп жеткис жемиштер,
Күбүлгөнү дагы бар.
Көтөрө албай мөмөсүн ,
Бүгүлгөнү дагы бар.

Жардан жарга урулуп,
Аккандар да көрүнөт.
Каршы-тершы солдоюп,
Жаткандар да көрүнөт.
Тамырлары суурулуп,
Каткандар да көрүнөт.

Муну көрүп жолоочу,
Тиктеп калды таңданды.
Байкагансып зор дарак,
Экиленип шаңданды.
Эргип боюн көтөрүп,
Дагы өсөм деп камданды.

Кыл чокусу асманга,
Тийгениндей туюлду.
Жазганат деп ойлоду,
Келе жаткан куюнду.
Желдин алды токойго,
Жетелектей туюлду.

Куюн токсон толгонуп,
Окторулду бүгүлүп.
Шуудурашып токойлор,
Башын ийди жүгүнүп.

Мен-менсинген даракка,
Жетип келди жүгүрүп.

Токтоно албай ал дарак,
Шагын жыйнап куурулду.
Бүрчөктөрү дирилдеп,
Кабыктары туурулду.
Аркы-терки чайпалып,
Түбү менен суурулду.

Сайрап турган куштары,
Канаттарын кагынып.
Үнүн баспай ырдашты.
Көп токойго жабылып,
Зор дарактын денесин,
Суу суйрөдү чамынып.
Муну көрүп жолоочу,
Айран калып токтоду.
Жыйнап алып канатын,
Тулпар дагы оттоду.
Курбалдашын жаш жигит,
Кыял менен жоктоду...

Канча турду ал жерде,
Эч ким аны билбеди.
Көздөн мончок жаш агып,
Байкуш жүрөк зилдеди.
Ким экенин ким билсин,
«Кайдан келдиң, ким?!» деди.

Жалт карады жолоочу,
Жандап келген киши жок.
Эрбеңдеген көлөкө,
Келет, кетет изи жок.
Сүйлөп коёт кыргызча,
Алек болгон иши жок.

Денеси бар жылаңач,
Колдо чарчы чүпүрөк.
Анда-санда каткырып,
Күңгүрөнүп түкүрөт.
Какырынып сереңдеп,
Кайта келет ух күүлөп:

«Ким болосуң тирүү жан,
Жалгыз кайда барасың?
Издегениң эмине,
Кайдан жүргөн баласың?
Же бийлеген жансыңбы,
Асман-жердин арасын?»

Жигит жайын сүйлөдү,
Ашыкпастан аяңдап.
Нурдай тунук сулууга,
Ашыктыгын баяндап.
Көлөкөгө сүйлөдү,
Бир суроосун даярдап:

«Өзүң кимсиң көлөкө,
Эмне чөлдө жүрөсүң?
Адамсыңбы акыйкат,
Ким дегенге бүлөсүң?
Карысыңбы, жашсыңбы?
Кай себептен күлөсүң?»

Кетип-келип эрбеңдеп,
Ал көлөкө сүйлөдү:
«Адам элем арбакмын
Мен да көргөм дүйнөнү.
Жүрөк менен жашаса,
Болот тура сүйгөнү.

Кырк күнчүлүк кыйын жол.
Сүйгөнүмө баргамын.
Жаш баладай эркелеп,
Кубанчына кангамын.
Күндө көрүп жүрүүгө,
Жүз аарчысын алганмын.

Баратканда жарыма.
Күнүм бүткөн кези экен.
Кула минген куу баш чал,
Так ажалдын өзү экен.
Алам деди жаныңды,
Айткан сөзү сөз экен.

Мал берем деп жалындым.
Малдын баарын албады.
Алтын ал деп ыйладым,
Албаймын – деп каргады.
Жарым үчүн жабыгып,
Сүлдөрүм да калбады.

Жалгыз элем жаш элем,
Жүрөк мени сүйрөдү.
Түтүнү жок жалындайт,
Көзгө түшпөйт күйгөнү.
Арман менен баратам.
Артка таштап дүйнөнү.

Уруксат бер беш күнгө,
Бир сүйөйүн жарымды.
Бир кучактап басайың
Жүрөктөгү жалынды.
Кайта келип берейиң
Ала турган жаныңды»

Макул көрдү шум ажал,
Ичте калды арманым.
Жар узатты жаш төгүп,
«Көп кечигип калбагын.
Түн күзөтүп күйөрмүн
Тез келе көр ардагым.

Бйлаганда жашымды,
Сүртүп жүргөн жоолугум,
Сагынганда жыттай жүр,
Сүйгөнүңдун жоолугун.
Сымбатыңды көрбөсөм,
Сыйкы тартат соолугум.»

Муңун угуп кучактап,
Кайта жолго салгамын.
Күтүп турган ажалга.
Күйүт менен баргамын.
Жарыма сыр айтпастаң
Ушул жерде калгамын.

Мен көлөкө чарчабас,
Арбагымын дененин.
Магдырашбай жар менең
Моокун баспай дененин.
Өйдө төмөн өткөндөн,
Кабар сурай беремин.

Аягандан жарыма,
Айтпагамын сырымды.
Ушул жерден өткөрдүм,
Эки тогуз кылымды.
Өкүнүчтөн күлөмүн,
Айтпаганга чынымды.

Жарым качан келет деп,
Күндө күтүп жүрөмүн.
Жер алдында жатсам да,
Жалын бойдон жүрөгүм.
Жалгыз бейит тетиги,
Ошол менин түнөгүм».

Муну тыңшап жолоочу,
Терең ойго кетиптир,
Мемиретип ал кыял,
Түш көргөзүп өтүптүр.
Чочуп кетип ойгонсо,
Сүйгөнүнө жетиптир.

Чал токтотуп сылаганда мурутун
«Созуңуз» деп шишик киши сурады.
Үнүн түзөп, какырынып алды да,
Ашыкпастан муңайгансып курады.

Билинбеди түндөрдүн
Кандай болуп өткөнү.
Сезилбеди күндөрдүн
Кайра түнгө жеткени.
Магдырашкан ашыктар,
Бир биринен кетпеди.

Коркуу барбы дүйнөдө,
Ойлобой да карабай,
Эркелетет бир бирин
Эне менен баладай.
Жаным, жарым дегенден,
Эч чимиси жадабай.

Балбылдаган көздөрү,
Жашыгандай коюлуп.

Жүрөктөгү муңдары,
Кардай эрип жоюлуп,
Сатып албас бактынын,
Татыгына тоюнуп.
Балапандай талпынып,
Жүрөктөрү ойноду.
Канчалык деп жыргалды,
Улам сулуу ойлоду.
Сараң карап өмүргө,
Махаббатка тойбоду.

Чүмүп кеткен жыргалдан,
Эч кимиси кайталбай.
Назик, чебер үн менен,
Тили жетип айталбай,
Мукактанды жаш сулуу,
Бир суроодон кайталбай.

«Айтчы-деди селкиге,
Бир окшоду тилегиң.
Жүрөгүңдүн шыбырын
Тыңшап турат жүрөгүм.
Эмне издейт көңүлүң,
Эмне күтөт жүрөгүң?»

Кыз кучактап жалбарып,
«Билгим келет сырыңды.
Билгениңди, көргөндү,
Өнүп, өскөн чыныңды,
Уктуң бекен балчыдан,
Өлө турган жылыңды?»

Кыяматтык кыйышпас,
Досуң барбы курбалдаш?
Менден башка антташкан,

Отуң барбы жыргалдаш?
Жыргал-муңу аралаш,
Чын ашыктан сыр калбас».

Бала кезден ойлонгон,
Оюн жигит сүйлөдү.
Таң тамаша көп көргөн
Тоюн жигит сүйлөдү.
Эсеп жеткис кара мал,
Коюн жигит сүйлөдү.

Айдай жарын көрсөткөн,
Түшүн сүйлөп өткөрдү,
Жолдо көрүп таңданган,
Ишин сүйлөп өткөрдү.
Теңдеши жок сүйүүнүн.
Күчүн сүйлөп өткөрдү.

Алтын менен тойдурган,
Айтып берди миң досун.
Жүрөк менен келишкен,
Сүйлөп койду бир досун:,
«Акыреттик дешкеним,
Артты жалгыз бир досум».

«Дурус – деди сулуу кыз,
Сенин жолдо көргөнүң.
Көрсөтүптүр жараткан
Жашагандар өрнөгүн.
Карапайым, досчулук,
Сүйгөнүңө чөлдөгүн.

Улук болсоң кичик бол,
Сенден эч ким, талашпайт.
Жакшы болсоң жатык бол,

Чындык сенден адашпайт.
Карапайым, калыс бол,
Сени төмөн санашпайт.

Көргөнүңдүн барысы,
Көлөкөсү турмуштун.
Көйрөң болсоң менсинген
Анык башы кылмыштын.
Мөмөлөгөн дарактай,
Мээримин бол кыргыздын.

Тагдыр ушул кантейин,
Азыр менден кетерсиң.
Куш учпаган чөлдөрдөн,
Куюн болуп өткөрсүң.
Аман болсоң кайрадан
Сагындырбай жетерсиң.

Ала булут барында,
Малың менен мактанба.
Ажал каргыш барында.
Жаның менен мактанба.
Түшүнбөсө сүйгөнүң,
Жарың менен мактанба.

Өмүр үчүн эрк үчүн,
Мал көзүнө караба.
Сүйгөн үчүн дос үчүн
Жан көзүнө караба.
Алтын такта турат деп,
Хан көзүнө караба.

Ажал кылыч сунса да,
Айтканыңдан качпагын.
Сүйгөнүңө, досуңа,

Жалган ооз ачпагын.
Керек десе жаныңды,
Кейитпестен таштагын!

Сүйгөн жарың, сүйгөн дос,
Жанын кошсун жаныңа.
Толтосунан агызып,
Канын кошсун каныңа.
Чыдашпаган чыргайдын,
Жолой көрбө жанына.

Кексе кары солгун тарта бергенде,
«Ананчы» – деп келин дагы сурады.
Алсыз көзүн колу менен сыйпалап,
Абай менен аржагында курады.

Жигит жолдо жап-жалгыз.
Шамал менен жарышты.
Катар учкан каркыра,
Төмөн жата калышты.
Каалап калды бир кезде,
Жигит жерге барышты.

Нөшөр төгүп мөндүрлөп,
Булут келип торгоду.
Уюлгуган булутка,
Учкан тулпар болбоду.
Жаркылдаган чагылган,
Адаштырбай коргоду.

Кайрып алып канатын,
Шыйрактарын сайылтып,
Ыркыраган шамалга,
Кыл куйругун жайылтып.
Кандай кочкул аскага,
Каршы келди дайынсып.

Үнсүз турат бир киши,
Күтүп турган эмедей.
Аксак кула мингени,
Арык болгон ченебей.
Жигит айтты саламды,
Эч нерсесин элебей.

Унчукпастан ал киши,
Кыймылдады үлдүрөп.
Аты бутун козгосо,
Аска кулайт күлдүрөп.
«Жакшы мага келгин» – деп,
Жер сүйлөдү күңгүрөп.

Чоочуп жигит караса,
Куласында мындай ал:
Шалдыраган куп-куу баш
Көздүн орду каскан кал.
Куласында куу чоку,
Сөөккө бүткөн сейрек жал.

Көз алдаган кула тур,
Сөөккө каткан шириси.
Ээсинде да, атта жок,
Кармап турган шилиси.
Шалдыраган калың сөөк,
Биринен куу бириси.

Жаргак канат ийнинде,
Сур жыландын түрүндөй.
Канатынын кырлары,
Жылдыз курттун түгүндөй.
Калар эмес көргөн жаң
Кара жандан түңүлбөй.

Куласынын канаты,
Күзгүсүндө далынын.
Жабыштырып койгондой,
Крокадилдин кабыгын.
Учарына көз жетпейт,
Ким түшүнөт аныгын.

Кыймылдаса денеси,
Ажырашпай калдырайт.
Кажалбаган тиштери,
Канжыгадай шалбырайт.
Байкуш жигит түшүнбөй,
Коркуу басып Жалдырайт.

Далай мезгил өткөндө
Жигит араң сүйлөдү;
Ажалсыңбы мээримсиз
Билбейсиңби дүйнөнү?
Сен болбосоң ар кимдин
Өчпөс эле күйгөнү!

Тоону, ташты кулатың,
Жерди эсен койбодуң
Эңсегенге жеткирбей
Эрди эсен койбодуң
Курутам деп дүйнөнү.
Канга боёп тойбодуң.

Сага кулдук кылбаймын,
Убактым жок өлүшкө.
Сүйүү менен жыргаймын.
Кансыктаттың далайды
Сенден кетпей тынбаймын.

Чу! жаныбар ак тулпар,
Тоону, зоону таптагың.

Кубалашкан куюнду,
Көз ирметпей аттагын.
Кула минген куп-куу баш
Ушул жерди сактагын!»

Жигит сөзүн букөндө
Тулпар учту зыркырап.
Ачуу дабыш кайдандыр
Чыгып жатты чыркырап
Учкан оттор дүйнөнү.
Каптап калды шыркырап
Жаркыраган жылдыздар,
Ташка чапкан айнектей
Бирин-серин баркырап
Учуп жатты жай кетпей
Кулагына жигиттин,
Көз урулду жай кептей.

Катарында кулачан
Ажал экен сүйлөгөн.
«Көрчү деди дүйнөнү,
Ачууланып сүйлөгөм?
Тозоң болду жылдыздар,

Түбөлүккө дүйнөдөн.
Ким кутулуп кетмекчи,
Арыбаган ажалдан.
Кемирсем да дүйнөнү,
Бир тишим жок кажалган.
Азыр алам жаныңды,
Ишим ушул абалдан.»

Сөзүн бүтүп жан алгыч,
Колун созуп чымчыды.
Жигит сизди өпкөсүн

Басып калган кагынды.
Ач тырмагы ажалдын,
Жаш жүрөккө кагылды.

«Ажал деди эр жигит,
Токто, тартпа жанымды!
Берген менен албайсың,
Дүйнө толгон малымды.
Бир тилегим бар эле,
Уксаң кантет анымды.

Жаралганы дүйнөгө,
Эч нерсеге канбадым.
Азыр алсаң жанымды,
Арман кылар жалжалым.
Ата-энеме аяныч,
Жүзүн көрбөй калганым.

Миңден артык досум бар,
Коштошоюн баарына.
Жашка тойгон карысы,
Жанын берер жаныма.
Өлөрүмдү сүйлөйүң
Ата, энеме, жарыма.

Кайта барып тезинен,
Жарымды алып келейин.
Жүрөгүмдү жылыткан,
Жалынды алып келейин.
Өргөдөн баш ыргытсам,
Жанымды анан берейин...»

«Макул – деди карт ажал,
Чеңгелдерин чыгарып.
Тырмагымды каныңа,

Кандырбадым сугарып.
Баргын эми улуксат,
Жалгыз гана жумалык.»

Улутунуп, кары токтой калганда,
Арык жигит «Ананчы» – деп сурады.
Көз боочудай көпкө тиктеп уланды,
Чал жомогун жакшынакай курады.

Караңгыда жаркырап,
Айдай нуру төгүлгөн.
Көз уялтып жарыкта,
Күндөй болуп көрүнгөң
Алыс жердей көргөндө,
Жайкы таңдай сөгүлгөн.

Жылажындуу сөздөрү,
Мукамдыгын билгизген.
Магдыратып эритип,
Жанга ракат киргизген.
Сокпой калган жүрөктү,
Саат өңдү жүргүзгөн.

Кереметтүү келинге,
Көргөн жандар таң калды.
Кайын ата, энеси,
Жалгзызындай жалбарды:
«Ыразыбыз өлсөк» деп,
Кылбас болду арманды.

Бакка кошо баткандай,
Кубанышып достору.
Жан бирге деп сен менең
Жакшы сөздөр козгоду.
Ошол кезде өргөөдөн,
Баш ыргыган өңдөндү.

Пайда болду жок булут,
Жердин асты дүркүрөп.
Каршы-терши жарылып,
Блай суулар диркиреп.
Жан-жаныбар чурулдап,
Көктөн жалын бүркүлөт.

Ошол кезде кезенип,
Ажал келди шаркылдап,
Эки ийнинде кош канат,
Кылыч болуп жаркылдап;
«Келдим -деди маалында»
Кербезденип, алкымдап.

Бардык элдер ажалдын,
Үнүн укту көргөн жок.
Бет-бетинен бозушуп,
Бир-бирине көнгөн жок.
Миң досунан бир киши,
Бир досуна келген жок.

Муну көрүп ажалга,
Күлүп туруп: «Шашпагын!»
Көп досуна бурулуп,
«Кетмек болду жаш жаным.
Жардам берер дос барбы,
Жашап алган жаш чагын!»

Алыс туруп миң досу,
Чурулдашты хор менен:
«Карысак да дос үчүн,
Жан бербейбиз кол менен,
Кош бол, мына кеттик» – деп
Алысташты жол менен.

Ак сакалын жулмалап,
Ата келип бакырды.
«Балам үчүн алгын» -деп,
Өзүнө өлүм чакырды.
Көрүнбөстөн баргын – деп,
Чиркин ажал какырды.

Көрүнбөстөн тырмагын,
Колкосуна жиберди.
Ак сакалы сербеңдеп,
Алсыз кары чидерди.
«Албагын» – деп озондоп
Арзын айтып жиберди.

«Карысам да бербеймин
Араң жүргөн жанымды.
Балам үчүн кызганбай,
Чачтым эле малымды.
Мени бошот алагой,
Баламдагы жанымды».

Кет деп чалды бошотуп,
Ажал күлдү каткырып,
Энесине баланын,
Жеткен эле каткырык.
Өксөп, ыйлап энеси,
Келе калды аптыгып:

«Келгин ажал алагой,
Балам үчүн жанымды.
Карт денемден соруп ал,
Менин мала канымды.
Жарык көрбөй өлөйүн,
Балам көрсүн багымды.»

Көрүнбөстөн карт ажал,
Ач тырмагын батырды.
Өпкө боорун эзгенде,
Кан оозунан атылды...
Чечекейи жарылып,
Көздүн суусу чачылды.

«Балам, балам, сен үчүн,
Бара жатам бейитке.
Таңдай кургап баратат,
Суу тамызчы шейитке.
Жок, жок суудан пайда жок,
Ажал мени кейитпе!

Жарты күнүм калса да,
Жибер менин жанымды.
Балам үчүн жумшадым,
Боюмдагы канымды.
Кайыр сурап калсам да,
Аябаймын малымды.

Жалгызымдын кыйноосун,
Аз көрбөдүм, көп көрдүм.
Толгон түндү күзөтүп,
Алдей менен өткөрдүм.
Канча мээрим канса да,
Кайгысы көп өткөн күн.

Балам үчүн мынакей,
Чечекейим жарылды.
Канча кайрат кылсам да,
Бергим келбейт жанымды.
Мени бошот алагой,
Баламдагы жаныңды».

Ошол кезде калың кой,
Тоодон гүштү чуркурап.
Жалын жерге сапырып
Жылкы келди, зыркырап.
Ийри мойнун койкойтуп,
Төөлөр келди буркурап.

Сайгак тийген эмедей,
Уйлар келди өңгүрөп.
Алтың күмүш, көөхары,
Кулап жатты дүңгүрөп.
Жибек, шайы, үй мүлкү,
Чачылышты үлбүрөп.

Унчукпастан карт ажал.
Карап турду жалдырап.
Толгон малга байлыкка,
Тил жаралды, балдырап.
Чурулдап мал сүйлөсө,
Алтын күмүш шаңгырап.

Жабалактап кыйкырды,
«Эмне болуп кеттик», деп,
Жанга соога болбосок,
Жапан болуп кеттик деп.
Кемпир менен Карынбай,
Калтырашты жер тиктеп.

Жылкы кетти чаңдатып,
Кулан болуп, бышкырып.
Койлор кетти маарашып,
Кулжа болуп сыздырып.
Уйлар кетти, чер менен,
Марал болуп ышкырып.

Төөлөр кетти бетинче,
Талдын башын сыдырып,
Бөрү кетти ит болуп,
Суудан сууну кыдырып.

Адамзаттан талашып,
Тамак жешке кыныгып.
Шайылары таш болду,
Так Соң-Көлдүн кырында.
Алтың көөхар жашынды,
Кара жердин чыңында.

Муну көрүп Карынбай,
Чыдабаптыр чынында.
Качкан малга ээ болбой,
Алек-чалеке болду дейт.
Тоону, чөлдү кыдырып,
Кайып атка конду дейт.

Кай бирөөлөр Карынды,
Жердин өзү сорду дейт.
Чал үшүнтүп улутуна калганда,
«Ананчы» деп куба жигит бурулду.
Адатынча абай менен байкаган
Чал тилинен мына булар угулду.

Унчукпастан кезенип,
Ажал кайта бурулду.
Анын куп-куу колдору,
Жаш жигитке сунулду.
Ач тырмактын учтары.
Жүрөгүнө урунду.

Эси кетпей жигиттин,
От көзүнөн чагылды.

Бүтүн дүйнө быркырап,
Болгонсуду чамынды:
«Токто, ажал токтогун!
Алмак болдуң жанымды.

Так жети миң санакты,
Санап тургун жанымда.
Ушул мезгил өткөнчө,
Ойлоноюн барында.
Элестетип бүткөндө,
Өрттөп жибер жалынга.

Атам, энем, досторум,
Билбегенди билгизди.
Жана кетер жанымды,
Жарым сагат жүргүздү.
Айткандары калп болуп,
Аянычтуу күлгүздү.

Ажал дагы «куп» – деди,
Шылдыратып денесин.
Киши болуп көрүндү,
Тез өзгөртүп элесин.
Жигит минип жөнөдү,
Кыялдын жел кемесин.

Укканы да, көргөнү,
Түшө берди эсине.
Түгөнбөстөн чиркелип,
Келип жатты көзүнө,
Токтой калды бир кезде,
Көлөкөнүн сөзүнө.
Өзүн дагы ошондой,
Арбак кылып байкады.

Көлөкөсүн жол тосуп,
Бармак кылып байкады.
Коркунучтуу элестеп.
Кайта башын чайкады.

Экилентип өткөрдү,
Эркин ойноп күлгөнүн.
Темир үйдөн аттанып,
Ашка тойго жүргөнүн:
«Мындан ары жолукпайт,
Күндүз түгүл түндөгүм.

Кайта-кайта ойлонду,
Суудан сулуу көргөнүн.
Ойлонду да: «Ошондо,
өлөрүмдү көргөмүн.
Бирок эч ким көргөн жок,
Махаббаттын өлгөнүн».

Кайда менин жандайым?
Мага жакын келсинчи.
Жоодураган көз менен
Тагдырымды көрсүнчү.
Чоктой кызыл ээрдинен
Жан азыгын берсинчи.

Так ошондо бир киши,
Такааты жок шашкандай,
Кучактады жигитти,
Ажалдан да жазганбай:
«Айтчы, досум, кандай иш
Терең кайгы баскандай?»

Албарс кылыч таянып,
Ажал турат жаныңда.

Турмуш күйүп кетчүдөй,
Оозундагы жалынга.
Айтчы досум тезирек,
Кыйрап кетти кабырга?

Анда жигит бурулуп,
Достусуна сүйлөдү:
«Артка таштап баратам,
Жалгыз жарык дүйнөнү.
Бары калат артымда.
Жарым менин үйдөгү.

Миң бир достун ичинде,
Кыяматтык сен элең.
Миң досума түбөлүк,
Түгөнбөгөн кен элем.
Баары кетти кайрылбай,
Жардам күткөн мен элем.

Кош бол досум, көп жаша,
Гүлдөй солуп өлөмүн.
Кыяматта жүздөшүп,
Урматыңды көрөмүн.
Каалабаймын көрүүгө,
Жалгыз сенден бөлөгүн».

Ооба, – деди ал киши;
«Угуп шашып келгемин.
Алат деген макал бар,
Дос тарынса бергенин.
Байлык менен дос болсоң,
Ал дос эмес эрмегиң!..

Кыяматтык досундан
Бар үмүттү табарсың.

Жарың менен жаркырап,
Кумарыңа канарсың.
Ач тырмагы ажалдын
Азыр мага кадалсын!»

Чочуп жигит «жок деди»,
Кыяматтык досумсуң.
Кыйышпаган эки дос,
Кыяматта кошулсун.
Чын досумдун алдында,
Жансыз денем созулсун».

«Жок, жок, – деп досу – кулак сал,
Ажал турса кашыңда.
Анык келип турганың,
Кыяматтын башында.
Мындан башка кыямат,
Бүткөн эмес асылда.

Келгин ажал, жанымды,
Тартып алгын асманга.
Эркин экөө жашасын
Улуксат бер жаштарга.
Достук менен махабат,
Аянычтап, алсаң, да!»

Ажал күлүп күңгүрөп,
«Аябаймын силерди.
Кансыктатып бөлгүн деп,
Теңир мени жиберди.
Башка жумуш аз эмес,
Өлчү жалгыз силерби!

Атасы да алгын деп,
Энеси да асылды.

Макул болуп киришип,
Канча күчүм чачылды.
Аягында экөө тең,
Өз жандарын качырды.

Алайынчы биринди,
Бекер күнүм өтпөсүн.
Эсеп толбой калды деп,
Теңир мени сөкпөсүн
Аяйсың деп аларды.
Өз канымды төкпөсүн!..»

Сөзүн бүтүп бирөөнө,
Суук колун сермеди.
Кучакташкан эки дос,
Ажыраша бербеди.
Ачууланган карт ажал,
Алка-шалка тердеди.

Канын сорсо бирөөнүн,
Экөөнөн тең кан чыгат.
Жанын тартса бирөөнүн
Экөөнөн тең жан чыгат.
Жанды жандан бөлө албай,
Ажал жүрөт камчылап.

Күнгүрөнүп карт ажал,
Кылыч менен ургулайт.
Түшүнүксүз тил менен,
Бирдемени булдурайт.
Кучакташкан эки дос,
Жыгылат да тургулайт.

Таноосунда ажалдын
Кара түтүн буркурайт.

Көзү менен оозунаң
Ширендилер шыркырайт.
Калдыраган канаты,
Чарык болуп чыркырайт.

Ошол кезде керилген
Келин чыгып көрүндү.
Алп урушкан досторго,
Жумшак көөнү бөлүндү.
Көрө коюп ажалды,
Жамгырдай жаш төгүлдү.

Жалкы назик перидей.
Жеңил басып шоодурап,
Жаркылдаган нуру бар.
Көркөм көзү жоодурап,
Булбул өңдү муңдуу сөз,
Жашын төгүп соолугат.

Соолугат да ажалга:
«Мен ал үчүн жаралдым.
Жер бүткөнү желмогуз!
Кумдан артык жан алдың,
Карыганча эч жанга,
Тийген жокко каралдың!

Атаң да жок, энең жок,
Болбогондур жарың да.
Бир тууган да, досуң жок
Түшүнбөссүң барында.
Тамашадай көрөсүң,
Таалайсыздын зарында!

Тарт колуңду жулунбай!
Сүйгөнүмдү көрөйүн

Жаш көңүлүн оорутпай,
Кучактайың жөлөйүн.
Сен жыйнаган кайгыдан,
Сергитейин өбөйүн!»

Тайманбастан жароокер,
Жетип келип жарына,
Коргошундай көйкөлүп,
Канын кошту канына.
Бекем кысып өптү да,
Жанын кошту жанына.

Ажал буга таңыркап,
Алсызданып карады.
Жүзүндөгү каары,
Эригендей тарады.
Уялгансып кылычын,
Кара ташка кадады.

Бүткөн бою чымырап,
Тырмактары кайрылды.
Жан коргогон жаштарга,
Кадимкидей кайгырды.
Кайгырды да томсоруп,
Мындайча деп кайрылды.

«Достук менен махаббат!
Жашагыла түбөлүк!»
Күндүн күчү бүткөнчө,
Үчөө болуп жүрөлүк.
Мен силерге кошулдум,
Өлбөс өмүр сүрөлүк!»

Андан бери бул үчөө,
Ажырашпас болушту.

Бирге жүрүп, бир күлүп
Тоңсо бирге тоңушту.
Достук өмүр өткөрүп,
Кон со бирге конушту.

Чал жылмайып токтоткондо жомогун,
Качкындардын баары тегиз шаттанды.
Азап күндөн кутулгансып өздөрү,
Унуткансыйт ач талаада жатканды.

ЖАШОО КЕРЕК

Кечикти, Мариялар белгиси жок.
Качкындар кайгы менен болбоду ток!
Эшектен башка малдын баарын жешип,
Ойноду карган ажал бөтөнчө шок.

Бир күнү эшекке да келди кезек,
Кубанып жеп алышты келин-кезек.
Кезээрип жаткан жерден турушпады,
Кемпир, чал «ыйман менен өлөлүк» деп.

Үй кылып, үнүп алып, кемер жарды,
Жаткырып, алсыздарын кемпир, чалды.
Алдуулар тузак тартып, тоом коюп,
Канчасы казып жүрөт тоодон алгы.

Түшүндө майда балдар тоочун жеп,
Сурашат ойгонгондо бересиң деп.
Көз жашын мөлтүрөтүп байкуш эне,
Чарыкты кайнатат да шимишет тек.

Жүзүндө кырып алар кызылы жок,
Ар кимдин күнү күңүр, кызыгы жок.

Кечеги араң турган кемпир чалдар,
Эртеси өлүк болот ызыгы жок.

Чүкүрү, ышкын түптү казып алып,
Чычкандай кемиришет жатып алып.
Теришип жерге чыккан эңилчекти,
Сакташат талкан өңдүү катып алып.

Чарымдай чегелдектин тамырларын
Чайнашат, баккан болуп курган жанын.
Ой чиркиң Ысык-Көлдөй болор эле,
Жыйнасак ошондогу элдин канын.

Эл эле ошол жерде эчен болуш,
Көбүнө жердин койну, болгон конуш.
Көмүүгө эч пенденин шайы жетпей,
Тытмалайт өлгөндөрдү, чымын-коңуз.

Бактысыз жем издеген куштун зору,
Калдактап келип жатты чексиз жору.
Сагызган эчен сонун эр башына.
Олтурду шакылыктап ушул жолу.

Көрүнбөй атып жатты ажал огу,
Ар кимди аябаган турмуш чогу.
Үмүттү үздүрбөгөн чебер балбан,
Чаалыкты Мураттын да жомоктору.

Карынын алсыраган ардак бою,
Өмүрдүн түгөнгөндөй кубанч тою.
Бирок да тууган элдин тагдырына,
Күбүрөп мына-мындай чуркайт ою:

«Толкунсуз мелтиреген көп-көк асман,
Адамдын жашы болсо, жерден качкан.

Жылдыздар жерге келер убакты болсо,
Жаркырап түн киргенде, көзүн ачкан.

Сур булут көктү бүркөп, учуп өткөн,
Мезгилдүү кайгы болсо, сөөктөн өткөн.
Жашынып кээде чыгып, жаркыраган,
Алтын ай, жыргал болсо түбөлүктөн.

Адамзат ошолорду билер болсо.
Алышып арасында жүрсөм кошо.
Так бүгүн булуттарды серпе салып,
Жүгүрүп чыгар элем, бакты тозо.

Кыргызым, кыйналганың жетишет деп,
Кармалбас айдын нурун кармасам бек.
Өмүрдүк жер атасы улуу күндү,
Кыймалап кыргызыма, жаратсам сеп».

Ким билсин карыянын көрөр жашын,
Ойлойт да калт-калт этет сүйөйт башын.
Белсенип билинбестен өжөр өлүм,
Тез гана көрөр бекен камылгасын.

Күн-түнү соңку күндөр уруп мандаш,
Кыйшайып тийгизбестен жерге жамбаш.
Карыя кабак ачпай үнсүз болду,
Балким ал өлгөнүнчө ойдон танбас.

Ал кезде алдастабай муңду Жунуш,
Иштеткен усталарга укмуш жумуш.
Тулгадан отуз капкан жаа жасатып:
«Туугандар жашаш керек болбойт туруш.

Биз элек элди баштап издеп келдик,
Ок атып кыянатка бербей ээлик.

Көз көрбөй, кулак уккан эрк таңына,
Кан төгүп, жан аябай канат кердик.

Салмагын элдин эми көтөрөлүк,
Ар кимге аз жолукпайт, азаптуу жүк.
Бул башты курт-кумурска, мүлжүгөнчө,
Иштейлик тууган элге, муңбайлык түк.

Мергендер мендейсиңер барың силер,
Кырчын эр Алымкулду билесиңер:
«Азаттык алыс эмес, аракет кыл,
Элимден түбөлүккө түшөт чидер.

Баргыла, тууган жерге жардам керек.
Күч менен көтөрүлөт кызыл желек.
Тезирээк, мекениңе жеткиң? деген,
Тууган эл түбөлүккө болбойт жемек.

Көпчүлүк кайда болсо ошондо бол,
Колунда так ошонун жаркырак жол.
Омкорот эскиликти орус эли,
Өлсөң да ошолордон үзбөгүн кол».

Кыйындык диттей албас келер каршы,
Барына чыдаш керек жарды жалчы.
Эрк күнү эбегейсиз күтүп турат,
Ошого ар бир адам, болсун жарчы.

Биз үчүн темир казык, нуру жарык.
«Алымкул ушундай» – деп айткан анык.
Ошонун осуятын орундоого,
Салмакты көтөрөлү моюнга алып.

Алгыла жетишкенче капкан жаадан,
«Ач өлбөйт азаматтар эмгек сааган.

Асмандан алсынчы деп даяр тамак,
Түшкөнүн ким көрүштүр даяр жааган».

Аяздай эттен өтүп, элдин зары,
«Ырас го, сөз эмеспи» – дешти бары.
Сакалдан мончок жашын тоголотуп,
Сапайып бата берди карылары.

Арбактай арык болгон алсыз Мурат,
Биринчи колун жайып тилек кылат.
Көпчүлүк дүңгүрөтүп кара жерди,
Чуркурап көктү тиктеп, колун сунат.

Кудуктай жылт-жылт этип баткан көзү,
Дирилдейт токтото албай өзүн-өзү.
Душманга наалат айтып, элин алкап,
Андагы карт Мураттын айткан сөзү:

«Таң сөгүлүп, түн кетип,
Бактын шамы күйсө экен.
Азап көргөн кыйналган,
Элди бакыт, сүйсө экен.

Калкып жүргөн карт ажал,
Кас душманды алса экен.
Татынакай балдардын
Алтын жаны калса экен.

Алкымдаган ачкалык,
Апат болуп кетсе экен.
Тозок тарткан качкындар,
Токчулукка жетсе экен.

Көктү сүзгөн көк булут,
Кайткыс учуп бүтсө экен.

Эл көксөгөн азаттык,
Элибизди күтсө экен.

Эмшендеген суз кары,
Эргүүл тартып күлсө экен.
Жаңы заман жаштары
Адил өмүр сүрсө экен.

Кансыктаткан падыша
Кайрылбастан өлсө экен.
Каргашалуу калдыгы,
Так ошону көрсө экен.

Желдеттердин көзүнө,
Кум топурак толсо экен.
Курт-кумурска жыйналып,
Жугкан канын сорсо экен.

Карган кажыр жыйналып,
Айбалкасын чолсо экен.
Арсыздардын баштары,
Кыйрап күкүм болсо экен.

Кыйноо тарткан кыргыздар,
Мекенине барса экен.
Биздей чалдын денеси,
Тууган жерде калса экен.

Эл кайгысы түбөлүк,
Кайрылбастан качса экен.
Эл баштаган эрлердин,
Жолун арбак ачса экен.

Көпчүлүктүн тилеги,
Кабыл болуп калса экен.

Азат күнү жакын дейт,
Саясына алса экен.

Айланайын кыргызым,
Жарык жолго кирсе экен.
Жел канаттуу аттарды,
Жетимдерим минөө экен.

Элдин камын ойлогон,
Эр балдарым куунасын.
Кыйындыкты кыйратып,
Мүрөк суусун сууласын.

Алло хакбар, мергендер,
Ачык болсун жолуңар.
Каалаганга жетишсин,
Тилеп сунган колуңар».

Эр өлгөндөй так ушундай чуркурап,
Үмүт менен э кудайлап буркурап.
Ар кимиси мергендерге жалынып,
«Аман барып, аман кел» – деп унчугат.

Байкуш Нуржан али болсо бышпаган,
Мунун ачып чыгара албайт сыздаган.
Жал-жал карап өткүр Жунуш агасын;
«Байке сенден бирдемени кызганам.

Мына жээниң, өлгөн эле денедей,
Ачкаданбы, ооруданбы ченебей –
Алсырады, соолуганы болбосо,
Балапанды ташка чапкан эмедей.

Болбойт окшойт үмүт кылган тилегим,
Сынат окшойт, бийик созгон билегим.

Медер кылган көлөкөмдөн айрылып,
Күйөт окшойт, күйө жүргөн жүрөгүм.

Атасын да колуң менен көмбөдүң,
Мунун дагы көрбөйсүң го өлгөнүн.
Көңүл үчүн болоор эле тогонок,
Сен кийгизсең эң акыркы көйнөгүн.

Апам болсо, тилден калды тигине,
Анткор ажал, байламакчы жибине.
Ак кепиндеп, сүйгөн жерге коё албай,
Жик кошулат, жүрөгүмдүн жигине!

Кантем байке, кандай арга табылат,
Кайгыргандан как жүрөгүм жарылат.
Сен мергенден кайта келген кезиңде,
Кандай кайгы жүрөгүңө кагылат!

Сактай албай садагасы жээниңди,
Кандыра албай кубанчыңа мээримди.
Куу канаттай шаңшып калат окшодум,
Ой, Жараткан аядыңбы мээриңди!»

Сөзүн бүтпөй алсыз Нуржан жыгылды,
Өпкө боору алкымына сыгылды.
Байкуш Жунуш көтөргөндөй байкады,
Өлбөй туруп, эчен кандуу кылымды.

Тилсиз жатты жээни менен карындаш,
Эрксиз Жунуш эки көзгө алды жаш.
Боз түшкөндөй мунарыктап, кара жер,
Кайгы менен кайран элди кылды мас.

Эр жүрөгүн эңгилчекке бастырып,
Каргашалар күлгөн болду каткырып.

Айла канча, ууга Жунуш жөнөдү,
Үчөөнү үч өптү, назик жактырып.

Элдин баары тилин кесип алгандай,
Үнсүз гана жалдырашты жарданбай.
Жунуш узап батырганча карааның,
Тиктеп калды ар кимиси ар кандай.

Мурат кары ач арбактай үлдүрөп,
Араң туруп ойгонгонсуп үргүлөп.
«Жашаш керек, жашаш керек» – деп койду
Кужурланып кулагы да дүңгүрөп.

ЖАШЫК ТУРМУШ

Канатын кенен жайып ачарчылык,
Келтени кошуп алды, жолдош кылып.
Карасаң, чечектери кошо жүрөт,
Менсинген далайларды, түртүп жыгып.

Көралбай көктөй болгон Ысык-Көлдү,
Көпчүлүк укпаганын көзү көрдү,
Алсыздар алдастабай кыңылдашып,
Акырын ажал деген күчкө көндү.

Нуржандын медер кылган Белек-каны,
Жатты эле кумдагында чыкпай жаны.
Бактымдын жалбырагы сен дегенсип,
Жалдырап тиктеп турду Нуржан аны

Ой чиркин, бала кандай-бала кандай?
Кубанса бакыт күлүп, карагандай.
Кайгырса, кабырганы бирден сөгөт,
Түбөлүк ысык темир, жалагандай.

Жаш Нуржан көргөнсүдү анык муңду,
Баласы ыйлай албай, көзүн жумду.
Кансырап кайгыларды бөлүшкөнсүп,
Карт Мурат айланчыктап басып турду.

Анын да карт жүрөгү кабылдаган,
Ичинде тозок жатат жалындаган.
Кемпири кече күнү сапар тартып,
Карыны кайгы баскан арылбаган.

Нуржандын колдон келген табылгасы,
Көзүнөн шоргологон кычкыл жашы.
Ой чиркни, ошондогу кайгыларын,
Кандайча көтөрдү экен эрдин башы.

Карыя ойлой берип таппай шоокум,
Ичинен күбүрөдү: «канбас моокум,
Жараткан атайылап курган белем,
Качкынды кыйнай турган азап зоотун».

Бир кезде жакын келип Нуржан жашка
«О балам, нелер келбейт алтын башка,
Жаш төкпө, кереленбе, элден бөтөн»,
Үшүнтүп басып чыкты, будур ташка.

Олтурду бир далайга жерди тырмап,
Жарасы жүрөгүнүн күчөп ырбап.
Бир кезде комуз менен күнгүрөндү,
Үндү жел, алып качты, кырды кырдап.

Комузга көк сакалдан кулап тамчы,
Озондоп өзөгүнө салды камчы.
Бирде пас, бирде бийик көккө карап,
Үшүнтүп муңун айтты Мурат жарчы:

Мээнетимден дөөлөткө,
Өтө турган чагымда
Жетпей жүргөн тилекке,
Жете турган чагымда.
Арууланып күнөөдөн,
Кете турган чагымда.
Уйпаланып сакалым,
Уя болуп калат бейм,
Ой чиркин, чырканактын шагында.

Атаңдын көрү шум дүйнө,
Ушул быйыл жазында.
Ач болсом да өмүргө,
Алтымыш беш жашымда
Элим эркин жатканда.
Мекенимдин сазында.
Ажал келсе мейли эле.
Авакелеп балдарым,
Ой чиркин, күтүп турса башымда.

Ачка жаткан азыркы,
Айланайын балдарым.
Кепин болуп тондору,
Кете берген чалдарым.
Бары турса урматтап,
Жыйнап алып калганын.
Өлгөн болсом ошондо,
Болот беле дүйнөдө,
Ой чиркин, тирүүлүктөн арманым.

Чыдайт экен чиркин жан,
Көрбөгөндү көрдүм ээ!
Өз жанымды кыялбай,
Айласы жок көндүм ээ!
Жалын элем жайнаган

Көмүр болуп сөндүм ээ!
Каалабаган күн көрүп,
Кажап турган түн көрүп,
Ой чиркин тирүү бойдон өлдүм ээ.

Көрүп туруп турмушту,
Көлдөп жүрөк канады.
Чүрпө сындуу жаш балдар,
Күнүн көрбөй калабы?
Кыйла көргөн кыргызды
Кырсык өлүм алабы?
Азаттык деп жүргөн эл,
Эңсегенге жете албай,
Ой чиркин, тиеби ташка талабы!

Капалуу элге карасам,
Жүрөгүн каны жаргандай.
Менсиген жан чыркырап,
Көккө учуп баргандай.
Боз топурак күл кылып,
Жер кучактап алгандай.
Кандуу жашы шорголоп,
Ден жанына түбөлүк,
Ой чиркин, ажырашып калгандай!

Асмандагы азезил,
Айкырыгын салгандай.
Камчы кылып жыланды,
Чын кумары кангандай.
Добул минип каткырып,
Өлүм күүсүн чалгандай.
Өксөп өткөн тентек жел,
Өбөктөтүп шиберди,
Ой чиркни, жомок айтып калгандай.

Гүлдөп турган үмүттөр,
Тебеленип соолгондой.
Эр тилинен сөз кетип,
Оозуна кум толгондой.
Үймөлөктөп үстүнө,
Карга-кузгун конгондой.
Курт-кумурска быкылдап,
Эрк көксөгөн эрлердин,
Ой чиркин, канын жылан соргондой.

Алтын баштар какжырап,
Чопо менен толгонго.
Жаркыраган маңдайлар,
Сынып күкүм болгон го.
Эчендерден ысык кан,
Мөңгү болуп тоңгон го.
Көк кажырлар салпактап,
Эчен асыл көркөмдүн,
Ой чиркин ай, балкасын чолгон го.

Кыялым учуп закымдап,
Жетпеди го шамалда.
Уу жуткандай жинденип,
Жолсуз кайгы табам да.
Жалындаган тозокко,
Жанды кыйнап салам да.
Жүрөк, боорум өрттөнүп.
Көзүм жетпей болмушка,
Ой чиркин, көмөлөнүп барам да.

Таттуу кыял кыйрады,
Ташка тийген айнектей.
Эл көркүнөн айрылды,
Сыры кеткен чайнектей.
Жыргал күткөн кайран жан,

Шалдырады шай жетпей.
Катуу кабар коркунуч,
Үйрөнгөнсүп кайгыны
Ой чиркин, тыңшатты го жай кептей.

Эсим чыгат, бурулуп,
Эл бетине карасам.
Тиши түшүп шалдырап,
Элдин көбү карасаң
Калабы деп качкындан
Акылымдан адашам.
Ойлоп-ойлоп табалбай,
Кабыргалар качырап,
Ой чиркин, как жарылып баратам.

Эки жакты карасам,
Көзүм көрбөйт тунарып.
Бүт дүйнөнү баскандай,
Тумчуктурган мунарык.
Жер бетине боз түшүп,
Талаа жатат кубарып.
Жер көркүнө келсин деп,
Ойнодубу кудурет.
Ой чиркин, эл канына сугарып.

Көп ичинде шаңкылдап
Ээликкендей мен кайда.
Көк шибери толкундап,
Көлдөй болгон жер кайда.
Көңүлдөрүн жибитип,
Көшүп уккан эл кайда.
Күүнүн сырын кучактап,
Көңүлдөнүп безилдеп,
Ой чиркин, атыр жыттуу жел кайда!

Бактым бүтүп калганбы,
Бала кезде жашымда.
Басып келген адам жок,
Маана кылып кашымда.
Жаралбаган эмедей,
Тата турган ашымда.
Балапансыз бүркүттөй,
Жалгыз шаңшып олтурам.
Ой чиркин, элсиз таштын башында.

Айтаар эле карылар:
«Жашта берсин мээнетти.
Карыганда чалкалап,
Күтүп өтсүн дөөлөттү».
Качан дөөлөт конот деп,
Күтөр элем мөөнөттү.
Ачарчылык алкымдап,
Бүркүт тепкен жорудай.
Ой чиркин, бүгүн кайгы жөөлөттү.

«Сакалымдын агында,
Сапар кетер чагымда» .
Ала болгон эмедей,
Адам болбой жанымда.
Мүңкүр болуп олтурам,
Жокчулуктун тагында.
Калың качкын жатышат,
Кыймылдашар алы жок,
Ой чиркин, түтүнү жок жалында.

Кыргын тийген эмедей,
Кырылышты четинен.
Тура калса ачкалар,
Көмөлөнөт бетинен.
Көрүп коёр каны жок,

Сыгып көрсөң этинен,
Кары кетсе мейли го,
Кагылайын балдардан,
Ой чиркин, калбайбы – деп шекшинем.

Кулап түштү деди эле
Падышасы тагынан.
Эл башкарат деди эле,
Экинчиси жаңыдан.
Жан алгыч дейт жаңысы,
Корголодук абыдан.
Айланайын калайык,
Кулап кетип баратат.
Ой чиркин, тирүүлүктүн жарынан.

Кылым бою жашаган,
Кыргыз деген бүтөбү?
Кысып турган ачтыкка,
Кум болсо да түтөбү?
Калктын башын түбөлүк,
Кара жору күтөбү?
Калың элдин башына,
Каршы келип калганбы,
Ой чиркин, эң акыркы мүчөлү!

Бул көрөкчө дүйнөнү,
Топон басып кетсечи!
Тозоң кылып сапырып,
Акыр заман жетсечи!
Же болбосо жакшылык,
Канат жайып келсечи! .
Таалай үчүн талпынып,
Канга баткан кыргыздын,
Ой чиркин, эркиндигин берсечи!»

Бир кезекте өтпөчүдөй дүйнөдөн,
Эчендерге жорук-жосун сүйлөгөн.
Кайраты бар касиеттүү карыны,
Ачарчылык көкбөрүдөй сүйрөгөн.

Салаланып, жаш сакалдан куюлуп,
Төрдөн көрү жакын болду туюулуп.
Карган Мурат аянычтуу үн менен,
Алда кайда баратканда буюгуп.

Байкуш Нуржан алсыз араң жөтөлүп,
Жаш жетимге жалынгансып көтөрүп.
Илкип гана, улам тынып келди эле,
Деген өңдүү: «кантип кырчын өтөлүк».

Мурат көрүп жибигендей балкылдап,
Ымдуу көзү жашаргандай жалтылдап.
Кыялына келе калды чоң үмүт,
Чексиз бакыт чакыргансып жаркылдап.

Сакалдары ымдалыша бириндеп,
Арык жүзү болор-болбос күлүңдөп.
Шадыларын кылдан тартып алганда,
Эрке комуз токтой калды дирилдеп.

Сүйүнгөнсүп толкундатып жүрөгүн,
Жаш балага суна коюп билегин.
Ым сакалын жаш балага жапшырып,
Бекем жыттап тартып алды илебин.

ЧЫНДЫК

Булутту жел кубалап бөлүп-бөлүп,
Ысык-Көл бууракандайт түрмөктөлүп.

Ачуусун эң акыркы чыгаргандай.
Толкундар кубалашат көбүктөнүп.

Күрүлдөп, оолуккансып толкун шары,
Жүткүнүп жарга тиет, кайтат нары.
Өксөгөн көлдүн түрүн көрө коюп,
Токонун четте калды ыктыяры.

Кучактап көлдүн жээгин байкуш Токо,
Бйлады токтоналбай мыкчып чопо.
«Тууган жер, айланайын алтын бешик,
Кылаанда жүрөбүз кармап соко.

Сүйлөчү сырың барбы айтар мага?
Сыйынып колдой көр – деп келдик сага
Балдарың сен терметкен жолдо калды
Кемпир-чал, бала-чака, сүйгөн ага.

Алты күн айланаңда болдум жалгыз,
Баладай медедим жок жапа-жалгыз.
Кездешер Мариянын мөөнөтүнөн,
Жарым күн өтүп кетти, кандай каргыш?

Ал байкуш максатына жетти бекен,
Же мени алдап, таштап кетти бекен?
Алсызды же болбосо каракчылар,
Өлтүрүп, сыйрып, жарга тепти бекен?

Кайран эл болгон белем, жандын кору,
Тытылып ээсиз жатат, каткан тону.
Ачкадан өлгөндөргө корстон болуп,
Куркулдайт кузгун учуп, калкыйт жору.

Үшүнтүп жапа жалгыз күнгүрөндү,
Кемерден улам чыгып, карап дөңдү.

Кең асман кара чүмбөт жамынганча,
Жалдырап тиктеп жатты Ысык-Көлдү.

Асмандан чайкалгансып кумдуу калбыр,
Тарсылдап добул жүрүп төктү жамгыр.
Өлүктү кажап жаткан дабыш берип,
Ойноду Токо менен тентек тагдыр.

«Айлыма жеткирбестен жакшылык кеп,
Мени да шум карышкыр тоётко жеп».
Ойлodu жардамы жок жалгыз Токо,
Таң ата тарпым калар ушундай деп.

Кырына кулагынын бирөө келип,
Шыбырап турган өңдүү, кабар берип.
Шуудурап кургаган чөп, куурай сынып,
Жүргөнсүйт алда кимдер, отун терип.

Кыймылсыз, айсыз түндө жалгыз карып,
Кыбындайт демин албай, тыңшап калып
Токойдо жоргологон чычкан деле
Сезилет байкуш үчүн айбаттанып...

Кыйры жок бараткансып кербен жүрүп,
Токтобой тоголонот санаа күлүк.
Тикийип күчү кетип олтурганда,
Токону селт эттирди, иттер үрүп.

«Иттер го адам этин азыктанган,
Айрылдым анык эми асыл жандан.
Арыкмын алсыз, колдо жарагым жок,
Тагдырым ушул беле? Аттиң арман!

Тирүүлөй мен сыяктуу эчен жанды,
Жеген» деп байкуш башка келе калды.

Кандайдыр арга жолун ойлогончо,
Тааныш үн «Аке» деген кабар салды.

«Я» деди, ойлонбостон тура калды,
Ач ажал таштагансып алган жанды.
Муздак тер бүткөн боюн ээлей калып,
Шашылып, «мен Токо» деп мукактанды.

Мурунку коркууданбы, кубандыбы,
Буттары чалыштады келбей ыгы.
Суурулуп жүрөгүнөн чыккан өңдүү,
Качанкы кайгы менен кирген мыгы.

Араба кабыргасын кыйчылдатып,
Токтоду жар башында бара жатып.
«Чык» деди үргөн итке чоочун дабыш,
Токону коргогонсуп жаңы бакыт.

Тез эле жаш Мария жетип келип,
Токону жургүн деди колун берип.
Негедир сөзгө келбей улутунуп,
Токо да кыймылдады аяк керип.

Белгисиз, Токо шашып калган белем,
Карады эки жагын элең-селең.
Сезбеди ою чачкын же уккан жок,
Мария бир топ сөздү айткан менен.

Жеткенде арабага, «чоочун орус»,
«Аманбы, тууганым» – деп берди добуш.
Алагды, себеби жок Токо күлдү,
Кайгы-шат болгон өңдү эриш-коруш.

Үчөө тең арабага тез-тез минди,
Кыйчылдап араба да тилге кирди.

Мария көргөн-билген окуясын,
Сүйлөдү, эми Токо эсин билди.

Сыйпалап жел сапырган коңур чачын
Токого жеңил гана буруп башын.
«Мына бул Иван деген досубуз» – деп,
Сүйлөдү жаш Мария бачым-бачым.

Жаңы сөз көп сүйлөдү түшүнүксүз,
Токонун баамы жетпей болду күчсүз.
Ивандын чайын ичип бүткөнүнчө,
Калкыды байкуш Токо ойго түпсүз.

Аңгыча бир топ орус кирип келип,
Көрүштү жарык жүздүү, салам берип.
Артынан эки кыргыз кошо кирип,
Таанышты Токо менен жайын терип.

Айтышты алар толук өзгөрүштү,
Билдирди Большевик деп жаңы күчтү.
Бир кезде шинель кийген кара жигит,
Жунушка Дубай салам кагаз түздү.

Сүйлөштү ай чыкканча далай кепти,
Токого көбү жетпей азы жетти.
Таңдагы козгогондо жибектей жел,
Келгендер кош айтышып, жүрүп кетти.

Эртеси көтөрүшүп бирден дорбо,
Мария Токо менен түштү жолго.
Алдастап ара белде жаткан элге,
Жетишти жети күндө араң-зорго.

Ээрчитип отуз жигит Жунуш тоого,
Кеткени үч күн болгон түркүн ууга.

Келгени Мариянын качкындарга,
Өңдөндү кымбатынан түшкөн соога.

Жыйналып шишик баскан калың качкын,
Сурашты Мариядан: «кабак ачкын»
Мария өзү окуткан газеттерден,
Сүйлөдү көргөн билген окуясын:

«Чын экен падышанын кулаганы,
Өкүмөт убактынча сураганы.
Өкүмү ал чиркиндин кайгы кандуу,
Эл байкуш тартып жатат убараны,

Жумушчу, дыйкан солдат, россиялик,
Жаңыдан жаратмакчы сонун бийлик.
Башында Ленин аттуу кеменгер бар,
Эл сүйлөйт урмат менен атын сүйүп.

Бардык эл бир энеден таралгандай,
Дүйнөдө жалгыз болуп саналгандай,
Зордуксуз, падышасыз бийлик курмак,
Элдердин эрки менен жаралгандай.

Козголуп Россиядин бардык чаркы,
Жолуна Лениндин кирген жалпы.
Элдердин ынтымагын ширештирип,
Душманга согуш салган орус калкы.

Ордунда Керенский-падышанын,
Аябай далай элдин төгүп канын.
Элдердин бактысына чын жаралган,
«Лениндин аламын» – дейт алтын жанын.

Калың эл, кантип турсун жарык күнсүз,
Кара жер, кантип болсун жашыл гүлсүз.

Элеси азаттыктын тентип жүргөн,
Келди дейт Россияге болбой күчсүз.

Ал элес жандан коркпой кечип канды,
Тагдырын азаттыктын колуна алды.
Бул кезде зор Россия канга батып,
Баратат түндү тепсеп, күтүп танды.

Дөө дешет азырынча Шабалинди,
Бийлеген Пржевальды ошол жинди.
Мезгилдүү өкмөттүн урматына,
Уялбай падышанын туусун илди...

Мезгилдүү өкмөттүн ушул жолу,
Эзүүдөн бошогон жок жаттын колу.
Падыша тактысынан түшкөн менен,
Басканы басып турат чынжыр тору.

Унчукпай угуп турган бозгунчулар,
Бетинен жолуккансып өткөрбөс жар.
Көңүлсүз бирин бири карап калды,
Дегенсип: «жолдошко деп бизге муң, зар.

Мария сүйлөй берди көргөндөрүн,
Көл бойлоп ачкалардын өлгөндөрүн.
Үмүтсүз кай бирөөлөр күбүрөштү,
«Аныктап келген тура арсыз өлүм».

Козголду көзүн сүртүп Мурат кары,
Тиктеди карыясын элдин баары.
Карыя: – «балам – деди Марияга,
Кантмекчи бул өкүмөт мындан ары?»

Мария: – «бийлеп турган өкүмөттөн,
Жакшылык күтпөгүлө мындан бөтөн.

Кыргызды кыл чокуга айдайбыз дейт,
Болбосо шордуу кумга жүргөн бекен.

Жаттардын ал тилеги тиет ташка,
Чыйры жок эзгендерге андан башка.
Жаркырап эркин күнү көтөрүлдү,
Телмирген теңдиги жок кары жашка.

Чоюндай басып жаткан караңгылык,
Четинен ыргып жатат, сынып-сынып.
Боёлгон эл канына кызыл тууну,
Күмөнсүз, көтөрөбүз түндөн чыгып.

Мен көрдүм Пржевальдан далай алды,
Эрк үчүн иштеп жатат кыйып жанды.
Башында Иван деген Ленинчил,
Бириккен орус, кыргыз өңкөй жарды.

Коргону качкындардын ошолор чын,
Колуна тийгендерди коргошот тың...
Кан ичер Шабалинге каршы турган
Ошолор тапка келген учкул барчын.

Коркунуч, өлөр мезгил өтө берди,
Жакында биз көрөбүз тууган жерди.
Кантелик өлгөндөргө арга барбы,
Эркиндик, нурга бөлөйт калган элди».

Карыя Мариянын сөзүн бөлүп;
«Мынакей олтурасың өзүң көрүп,
Ушул эл көлгө барып эл болобу,
Коркомун сөздөрүңдүн күчүн көрүп.

Падыша тактысынан түшсө кулап,
Эзелден ошол эле күткөн мурат.

Каяктан дагы бирөө чыга калды,
Кадимки падышадай сурак сурап».

Мария жеткире албай иштин чынын,
Жүрөккө өкүнүчтүн кагып мыгын:
«Байчылар кедейлерге жолто кылып,
Бийлептир кургатпастан кандың чыгын.

Олуту ошолордун бекем эмес,
Тагдырын алар элдин чечер эмес...
Аябай канды кечип каршы чыккан
Толкуну эмгекчи элдин бекер эмес.

Аңгыча эт көтөргөн отуз мерген
Шоп этип чыга калды аркы белден.
Ажалдын тузагында турган калык,
Чурулдап тура калды ошол жерден.

Илмендеп майда балдар чуркап калды,
Катындар сүйүнгөндөн ыйлап алды.
Өмгөктөп бирин-бири таяп жаткан,
Карачы калтылдашкан кемпир, чалды.

Телмире тура калып колун сунган,
Тетигил жаш Мария, берки Нуржан.
Бактынын дариясы ташыгандай,
Карт Мурат жымың этти араң турган.

АКЫРКЫ ЖОЛ

Чаңкаят булуту жок, көп көк асман,
Кыйры жок аалам менен кучакташкан.
Түндөгү аткан октой созолонуп,
Кез-кезде жылдыз учат жымыңдашкан.

Бетинде болор болбос сепкил-кара,
Мелтиреп жерди тиктейт алтын чара.
Бетме-бет аны менен сүйлөшкөндөй,
Уктабай Жунуш жатат жалгыз гана.

Кебелбей келечектен күткүн кешик,
Кез-кезде балдар ыйлайт балтыр бешик.
Угулса такылдаган сейрек жөтөл,
Калгандар коштоп өтөт кезектешип.

Ар жакта, апай бетте, аска жарда,
Ак урат ыйык үкү анда-санда.
Мен дагы түн күзөтөм деген өңдүү,
Үн берет, учуп конуп бабырган да.

Ою жок оолактагы жаткан чымчык,
Чырт этет ойготконсуп бирөө чымчып.
Тулаңдын алдындагы көңдөй менен,
Чычкандар чуркап жүрөт чөптү кырчып.

Айбыкпай тамак кылып адам заттан,
Ит-куштар жем талашат кабак жактан.
Селт этти, ошол кезде турду Жунуш,
Эсине түшө калып салган капкан.

Сөлпөргө жаасын кошо кармап алып,
Байкаса кабак жакка көзүн салып.
Бөрүлөр ошол кезде жулкулдатып,
Өлүктү кемиришет жата калып.

Башынан токсон түркүн өткөн зордук,
Таң эмес Жунуш үчүн мындай кордук.
Антсе да көрө салып ойго келди:
«Ой чиркин, адам элек азык болдук!

Атайын саадак менен ыгы келсе,
Жайлайын көк серекти кудай берсе.
Качкындын тагдырына төлгө болсун,
Жараткан сыйлык кылар пендем десе».

Эмгектей жакын барып өлчөй мээлеп,
Керилип жааны тартты: «өлдүң ээ» деп.
Тийдиби тийбедиби белгиси жок,
Кайдадыр кеткен өңдүү кылган мээнет.

Өкүнүп кайталады жааны тартып,
Болбоду мурункудан кылдай артык.
Бөрүнүн бирөө гана ала койду,
Тумшугун тамагынан жеңил тартып.

Кыжырбы, шашкандыкпы жолду тапкан?
Жунуш тез тура калды туура жактан.
Бөрүлөр дүрбөлөңсүз кылчакташа,
Жөнөштү, бирин чапты балбан капкан.

Карышкыр ыргып түшкөн капкандагы
Арс этип тиштеп алып ала салды.
Жулкунуп төрт-беш ирет секирди да,
Комдонуп жер кучактап жата калды.

Душманын көрө салып баатыр көк жал,
Кайраттуу, ирмебестен тиктеп жалжал.
Эрөөлгө бел байлаган баатырлардай,
«Келсең-кел-дегенсиди-салам жаңжал!»

Жунуш да сабыр кылбай жакын барып,
Өтүүгө даярданды башка салып.
Чынжырын жыйнап жаткан кексе канкор,
Күркүрөп карты ыргыды беттен алып.

Экөө тең өксөп калды кетенчиктеп,
Бир-бирин арбашкандай бекем тиктеп.
Аз гана кыймылдабай токтой калып,
Байкады Абай менен Жунуш диттеп.

Жулкунса кайрат менен бул карышкыр,
Кетчүдөй бутун жулуп токтобой шыр.
Бутунун сөөгү сынып тарамышы
Керилип араң гана токтотуп тур.

Ичинен өкүнүчтүү Жунуш шашып,
Сынады карышкырды жандай басып.
Жалтанбас көк серектин ууру көзү,
Балбылдайт жалын болуп бараткансып.

Дал тийсе четин сөлпөр болбой кырсык,
Бөрүнүн талуу жери кара тумшук.
Кокустан жаздым шилтеп коёр болсо,
Бул душман кете берет өлбөй сылтып.

Ошону Жунуш сезип көрүп калды,
Кыжыр да кытыгылап келип калды.
Эркин эр эбегейсиз карышкырды,
Камынтпай как тумшукка берип калды.

Карышкыр тырп этпеди жерге барып,
Жунуш да оозун таңды баса калып.
Көңүлдүү кек алгансып тура калды,
Бөрүнүн толорсугун кырка салып.

Кажалып карышкырга эки жамбаш,
Жатты эле бер жагында куланып баш.
Чачтары түйдөктөлүп чөп-чар болуп,
Көргөнгө тамга болуп эстен калбас.

Чачтары окшош эле аппак карга,
Жунуштун урматы эле жакын жанга.
Кечеги эртең менен каза тапкан,
Мураттын курбалы эле көмгөн жарга.

Жан эле жүзү жарык, көөнү тетик,
Кезинде: «Жунушум» деп эркелетип:
«Коёрсун колуң менен жакшы жерге,
Энекең өлүп кетсе, ажал жетип».

Мына бул ошол эне тарпы калган,
Жунушка кандай тиет ушул арман!
Көтөрүп кемпир башын сүйлөгөнсүйт,
«Жунушум, өзүң жокто минтип калгам».

Ансыз да Жунушту муң алкымдаган,
Көзүнөн кымын учту жаркылдаган.
Жүрөктө тозок оту күйүп жатат,
Балбылдап чычаласы тартылбаган.

Чагылган жалгыз гана тийген жандай,
Кыймылсыз туруп калды демин албай.
Кара жер астын-үстүнө айлангансып,
Сел жүрдү көз алдынан кочкул кандай.

Далайда ойгонгондой көзүн ачты,
Ачты да, дагы көрдү жаткан башты.
Канжарын ажал кармап келген өңдүү,
Жунушту коркок кыял ала качты.

Сүйрөдү тоодон-тоого, сайдан-сайга,
Учурду көкөлөтүп алтын айга.
Бир кезде жеткире албай кайта түштү,
Козголбой буту турган кайгы жайга.

Бүт турмуш бул мүнөттө башка сыйды,
Соолукту, албуут кыял болуп кыйды.
Чачылып чанда жаткан кемпир сөөгүн,
Сабырдуу, камбыл Жунуш кайтып жыйды.

Тез гана боз көйнөгүн чече калып,
Кемпирге кепин кылды сөөгүн салып.
Кылайып таң элеси көрүнгөндө,
Жашырды бекем кылып; жарды жарып.

Көңүлсүз калтырды да тигил жарды,
Акмалап ар жагына көзүн салды.
Таягын жолдош кылып, кемпирине
Келаткан карт Муратты көзү чалды.

Билдирбей кемпир менен болгон ишти:
«Абаке, күтүп жүрөм түндөн сизди,
Энеме куран окуп коёлучу,
Арбагы жүргөн чыгар байкап бизди?»

«Ошондой, балам» деди, андан башка
Сөз айтпай тизе бүгүп жалпак ташка.
Күч менен «куурайшыңды» окуп бүтүп
Ыйлады жаш баладай ушул жашта.

«Көрдүм го көрбөгөндү өлбөй туруп,
Издедим көңүл менен көлдөй тунук
Турмушту. Табалбадым, ажал келип
Кошсо экен кемпириме жолуктуруп»,

Жунушту таңыркатты ушул жорук,
Карыны кажагандай кайгы соруп.
Күтпөгөн ойлобогон көздүн жашы,
Калчудай карыяга жолдош болуп.

Бул кары алдан барын байкар эле,
Элине эчен акыл айтар эле.
Толгонуп, кайгы менен жаш төккөндү,
Сооротуп, үмүттөнтүп кайтар эле.

Мынакей, ошол кары алда кандай,
Жер тиктейт, жашын төгөт арбагандай.
Жунушка ушул мезгил так сезилди,
Жүрөгүн калтыратып кармагандай.

Бүлөө да, карары жок карыянын,
Тагдыры башка эмеспи ар уянын.
Ой чиркин, калкыганы шарт эмес го,
Үстүндө кайгы деген дарыянын.

Калтаарып Жунуш турду сөзгө келбей,
Далайга ой сүйрөдү тыным бербей.
Бир кезде аваке деп колтуктады:
– Эл сизди омок көрөт аскар белдей.

Сан кайгы сизде да бар, бизде да бар,
Аваке, лөк элеңиз ишке жарар.
Жаш менен коргошундай эрисеңиз,
Калган эл кандай кылып арга табар?

Баспаса шум кара жер мени таптап,
Өлгөнчө кор кылбаймын сизди сактап.
«Өткөнгө өкүнбөгүн дээр элеңиз,
Эртеңки келе турган күндү мактап.

Аваке, арзан болбойт акыркы жол,
Бирөөдө кайгы жеңил, бирөөдө мол.
«Махаббат, достук, ажал» жомогуңуз,
Үйрөткөн: үмүт үзбө, чыдамдуу бол».

Карыя кулдук кылып канагатка,
Үшкүрдү: «мен тартканды балам тартпа,
Эрмектүү, элге жаккан булбул элем,
Өлөрдө конмок болдум какбаш атка.

Аны мен сурап, издеп алганым жок,
Книги үчүн жамандыкка барганым жок.
Кантейин бактысыз эл жыргаганын,
Көз менен көрүп өлсөм, арманым жок».

Аңгыча созолонуп майда түтүн,
Качкындар кыбырашты оокат үчүн.
Кабакта капкандагы карышкырды,
Качкындар талап кетти койбой бүтүн.

Жай гана урмат менен качкындарды,
Аралап Жунуш баатыр кабар салды.
«Туугандар! Акыркы жол так ушул жол,
Мекенге жеткиргиле тирүү жанды.

Көмгүлө өлгөндөрдү эптеп-септеп,
Жүргүлө калганыңар, көлдү беттеп.
Бийликти эзилгендер алат дешет,
Кылымдап кыйналгандын канын кектеп.

Ач белде азыр өлүш туура келбес,
Бактыны ала кой- деп эч ким бербес.
Эмгектин эр балдары биригиптир,
Эзгенге эми гана болуп теңдеш»...

Үйөрдөй туталанып кысылган эл,
Каптады көлгө карай болгонсуп сел.
Батыштан эркелетип бетти сылап,
Кандайдыр жылуу тийди жибектей жел.

Тарсынып, таштай салып кара жолду,
Быкылдап жүргөн элге көңүл толду.

Душмандын чебин бузуп чабуул койгон,
Туткунда жылдап жаткан колдой болду.

Көпчүлүк илмеңдешет жылаңаяк,
Кемпир-чал темтеңдешет кармап таяк.
Алдуулар алсыздарды аркалашып,
Дагдаңдап көлгө карай канат жаят.

Жылмайып, сүйлөп коюп бирдемесин,
Мураттын кээде тыңшап аңгемесин.
Үшкүрүп, улам тынып, суу жуткузуп,
Көтөрүп Жунуш барат оору энесин.

Үч күндө артка таштап аркы чекти,
Созулуп элдин алды жерге жетти.
Карылар кубангандан шолоктошуп,
Калтылдап жер кучактап, кулай кетти.

Кара жер качкындарга кылгансып сый,
Төшүнө төшүн тосту ымдуу чылгый.
Айткансып: «сагындым го садагалар,
Түбөлүк мен сеники, ыйыңды тый».

Кужулдап куурай минип кубалашкан,
Тууган жер кем болобу уялаштан.
Ушул жер, эл өстүргөн, эр өстүргөн,
Ушул жер, эл жогунда мыя баскан.

УНУТУЛГУС КҮНДӨР

Кимдер кайда, келечеги дайынсыз,
Басып жатты ачарчылык кайырсыз.
Болгон ишке орток болуп тирүүсү,
Бетме беттей баарын көрдү айыңсыз.

Өкүмөттүн бары жогу билинбейт,
Капсалаңдай, элдин көзү илинбейт.
Болыневник дейт, меныневик дейт, эсер дейт
Күндө жыйын түркүн сөздөр дирилдейт...

Совдеп менен Мария да, Жунуш да,
Эчким билбейт алар кандай жумушта.
Анда-санда көзгө түшө калганда,
Жүргөнсүшөт кан кечишкен урушта.

Ошол кыйын көп күндөрдүн биринде,
Муз жарылып, айлангансып иримге.
Ала булут бир бирине сүйөнүп,
Бараткансыйт, табийгаттын жибинде...

Мээлүүн гана так ошондой таң атты,
Өлгөндөрдү алда кимдер санатты.
Терип алып отун тарткан эмедей,
Арабалап четке тартып баратты.

Энеси өлүп, тирүү жаткан балдарды,
Жан бере албай жарда жаткан чалдарды
Жеткиргин деп тамак берип пунктта,
Кучерлерге алда кимдер жалбарды.

Түшкө чейин шаар өлүктү тазалап,
Түштөн кийин дүкөндөрүн ачалат.
Жумшап алган кыргыздардын балдары,
Чайканага ошондо суу чачылат...

Бүгүн башка унутулгус иш болду,
Дүкөн жабык эл көчөгө жык толду.
Алда кимдин көңүлүнө жаз кирип,
Алда кимдин жүрөгүнө муз тонду.

Бешим мезгил, ошол эле калаада,
Орус, кыргыз башкалар бар жана да...
«Эл үйүндө» чогулушта түркүн жан,
Пагон таккан төрөлөр бар арада.

Бир тарап эл, Рымшевич жанында,
Николайдын формасы бар анын да.
Жакшы кийген элпексинген тилмечи,
Алек-чалек какталгансып жалынга.

Күмүш кындуу кылыч илген жалтылдак,
Ашым жүрөт кубанычтуу жаркылдап.
Кызыл кайкы, чепкен менен боргулдап,
Төлө сүйлөйт бирдемени баркылдап...

Ким болду экен? Эмес чыгар тим киши,
Эл ичинде тужуркечен бир киши.
Ал кишиден бирдемени сурашып,
Бөлөк турат, аз болгондо миң киши.

Ак мээлейин алда качан кир баскан,
Чоочун киши басып келип зал жактан:
«Мырзаларым, депутаттар киргиле,
Каалагандар кошо кирсин эл жактан!»

Зал толтура, түркүн сөздөр сүйлөндү,
Чечен да бар, бир канчасы күймөлдү.
Кыргыздарга тилмечтери которуп,
Өздөрү да чоочун сөздөн үйрөндү.

Болыневикти бирөө жактап сүйлөсө,
Ышкырышат, алда кимдер сүйбөсө...
Меныневникти дагы бирөө сүйлөсө,
Болыневниктер «жогол» дешет сүйбөсө.

Тартип да жок анча катуу коюлган,
Кай бирөөлөр качар эмес союлдан.
Кай бирөөлөр, баракчасын беришет.
Сууруп алып-окугун – деп коюндан.

Залдын сырты жайма базар түрүндөй,
Котолошот, бир бирине жүгүнбөй.
Залдан сыртка чыга калган адамдан,
Жабалактап сөз сурашат үңүлбөй.

Залдын сөзүн сыртта жүрүп талашат.
Ачууланат кайта келип жарашат.
Бирин-бири алдап жаткан эмедей,
Кытмыр сүйлөп, кыйык менен карашат.

Сөз кезеги Железновго жеткенде,
Залдын жармы камынышты кеткенге.
«Мейли – деди сөзүн баштап ал киши,
Орус болбойт» элди саткан жектерге.

Ал сүйлөдү алоо болуп жаткандай,
Сөзү жарык таң кылайып аткандай.
Российдин баатыр эли биригип,
Жаркыратты күндүн бетин ачкандай.

Бир кезекте сөзүн бөлүп кыргызча,
Колун созуп талпынгандай жылдызга.
Кезегинде, жар чакырган эмедей,
Жаша! – деди жаңы сонун турмушта.

Уктуңар го, меныневиктер сүйлөдү,
Алар сөздө бейиш кылды дүйнөнү.
Кылган ишин карап турсаң эс кетет,
Аны көргөн жандуу киши сүйбөдү.

Меныневиктер жакшы көрсө кыргызды,
Эмне үчүн кырат анда кыргызды.
Дарга жасап, шылтоо кылып кескилеп,
Жоготушту нечен чолпон жылдызды.

Жардам кылбай «качкындар» деп бөлдүрдү.
Канга жууду качкын келген өндүрдү.
Жакшы көрсө, качкындарды эсерлер,
Эмне үчүн тирүү бойдон көмдүрдү?

Чүйдүн көлдүн кыргыздарын жыйнаса,
Чөлгө сүрүп, түбөлүккө кыйнаса,
Меныневиктер калыстыгы ошобу?
Өлмөк кыргыз өз жерине батпаса.

Кылым бою кызыл канын агызган,
Эркин үчүн эми кыргыз намыстан!
Эмгегиңди жаңы тарых унутпайт,
Падышага карты кылыч чабышкан.

Байлардагы алтын-күмүш сыйбаган,
Так силердин каныңардан жыйнаган.
Бүгүн ачка өлүп жаткан чагында,
Жалгыз тыйын силер үчүн кыйбаган!

Азап менен тамгаланган Түркстан!
Бул силерден эң акыркы тамган кан.
Каз туралбай эмгектеген силерди,
Күтүп турат Россиядан аткан таң!

Түндү тепсеп, караңгыны талкалап,
Эл милдетин жалгыз гана аркалап.
Болыневниктер жаңы заман тургузду,
Бай, төрөлөр жашай албайт чалкалап!

Кыргыз уулу! Эркиңерди бергиле,
Түндөн чыгып, жарык жолго келгиле!
Жер, нан үчүн ар бир элдин кедейи,
Кол кармашып, бир кишидей жүргүлө!

Карган тарых баяндаса бежиреп,
Карыларың тыңшай берет мемиреп.
Арка жакта, болгон бекен жарык күн,
Ушул кыргыз байыркы журт дедирет.

Жок, аркада алтын кылым болбогон,
Элди дайым караңгылык торгогон.
Бир жеңилип, бирде жеңип тайталаш,
Үмүт менен келечегин болжогон.

Мен текшерип ушул элдин тарыхын,
Таппай койдум тагдырымдын жарыгын.
Бүгүн гана орус менен биригип,
Ээлер кези азаттыктын салыгын!..

Жан чыдагыс азаптарды аркалап,
Улар болуп, тоодо жанды калкалап.
Күн өткөрүп күйүт менен келдиңер,
Зордукчуну жоготкула талкалап!»

Железновдун ушул сөзүн кыргызга,
Жаш Мария айтып турду кыргызча.
Меныневиктер ышкырышты кыйкырып;
«Болыневниктер, болбос ишке тырмышпа!»

Трибунада Железновдун Иваны,
Кагаздарын шашпай гана жыйнады.
Жыйнады да Ревкомдун атынан;
«Меныневниктер бийликтери кыйрады!

Эмгекчилер, дүрбөлөңсүз таралсын,
Уюмдардын тизмелери каралсын.
Меныневниктик комитеттин мүчөсү,
Кайда турса, ошол жерден камалсын!

Муңдуу кыргыз, россиялик элдерим!
Түшүнгүлө! жаңы заман келгенин.
Азаттыктын дарбазасы ачылды,
Ээлегиле Болыневниктин бергенин!»

Меныневниктер күчтүү токко тийгендей,
Тилсиз болду кепиндерин кийгендей.
Рымшевичке карган мужик түкүрдү:
«Кандайсың» деп басып келип ийменбей.

Көр дегенсип көкөлөтүп көңүлдү,
Ревкомдун мүчөлөрү бөлүндү.
Көптөн бери билинбеген Жунуш да,
Ошолордун арасынан көрүндү.

Жалаң кылыч, колдорунда жаркылдап,
Маңдайында жылдыздары жалтылдап.
Аскер кирип желдеттерди айдады,
Эл эшиктен күтүп турду калкылдап...

Таң атканча эминелер болгонун,
Ким түшүнүп, кимдер билет болжолун.
Эртең менен чуркап жүрдү кыргыздар,
Куудуратып самтыраган тондорун.

Көп үйлөргө кызыл туулар сайылган,
Кызыл шалпар, ураан менен жайылган.
Жомоктолгон башка дүйнө бүткөндөй,
Элдин жүзү жарык, тийген айындан.

Булар кайдан кайда шашып баратат?
Котолошот, алды жакка талашат.
Түндү тепсеп, таалай берген ушул – деп
Лениндин протретин карашат!

Таяк кармап Мурат турат термелбей,
Жүз жыл өлүп, бүгүн кайра келгендей.
Кубангандан сакалынан жаш агат,
Бардык бакты өзүн издеп келгендей.

Оору кемпир кир көйнөгүн бүчүлөп,
Үшкүрөт да, улам-улам түкүрөт.
Тиктеп туруп Мариядан сөз сурайт:
«Кайдан келген; мынча кызыл чүпүрөк».

Нуржан дагы Белек уулун көтөрүп,
«Жүр энеке, эл алдынан өтөлүк».
Жал-жал карап калың кызыл желекке,
Бара жатты күлүмсүрөп, жөтөлүп.

Эл таңыркайт, дүйнө нурга баткандай,
Жарды Пишпек жалын болуп жаткандай.
Шамал менен дирилдеген желектер,
Кызыл бүркүт канаттарын каккандай.

Кызыл тууну көрсөткөнсүп билеги,
Муздан чыгып, эр Жунуштун жүрөгү.
«Гүл өмүрүн күйүт менен өткөргөн,
Ушул – деди – Алымкулдун тилеги».

2-томдун аягы

КҮҮНҮН СЫРЫ

Узак жолдо карыя менен жолдош болдук. Анын сыйда, буурул сакалы тараза боюна атайылап жасап койгондой эле. Анын кебетесине караганда элүү, элүү беш жаштарда деп айтууга мүмкүн болучу. Ал сүйлөгөндө кандайдыр бөтөнчө жалындуу күчү бар сыяктуу тыңшаган адамдар магнитке жармашкан темирдей болуп сезилер эле.

Жолоочуга эмнелер жолукпайт, добулдуу нөшөргө туура келдик. Анда-санда жарк эткен чагылгандын учушу көздү ачып жумгандай болот. Жүрүүгө мүмкүн эмес. Бири-бирибизге сүйөнүп коргологон болдук.

– Аттиң ай, мындай коркунучтуу болоорбу... Кыян жүрүп кетип жүрбөсүн, – деди жолоочунун бирөөсү.

– Таң аман болсун. Кыянды таң жараткан жок. Добулдун аягы кыянга жетпейт. Бул арамза добул, – деди бирөө күлүп.

– Бизди алчу добул жок, эми таңдын кучагына киребиз, – деп сөздү чукул кайрыдым да, көрүнбөгөн жолдошторуна карагансыдым. Так ошол учурда табияттын күчтүү оттугу жарк эте түшкөндө, карыянын көзү күтүп тургансып, көзүмө тигиле калды.

– Карыя, – дедим, – сиздин магниттүү көзүңүз менин көзүмдү бийлеп алса керек... Чагылган жарк эткенде, көзүңүз жалт эте калды. Али да болсо көзүңүз мени арбап жаткандыр? Бирок сиз мага көрүнбөйсүз. Ушундайбы? Эми көрө албасаңыз сөзүңүз менен арбаңыз, – дедим.

Жолдошторумдун бири:

– Узун жолду күчтүү, коркунучтуу, саймалуу сөз жетет, – деди.

– Силерди сүйлөгүлө дейин десем, чапанды жакасынан кийет дейсиңер го?.. Болуптур. Өз нөөмөтүмдү мен өткөрө берейин. Силер дагы өз кезегиңерди унутпагыла, – деп тамагын жасап алды да:

– Эмесе кулагыңарды салгыла! – деди карыя.

Добул дуулдап өтүп жатты. Карыя аңгемени мындайча баштады.:

– Өмүр чаккан оттук сыяктуу жарк этип дүйнөгө көрүнө түшүп, кайта жалп этип өчкөнчө шашат. Мен силерге айта турган аңгемемди кечээ эле уккансыйм. Мен анда жыйырмада болсом керек.

...Жайлоонун кызык учуру. Мен жолоочумун. Коюу шибер атчан кишинин үзөңгүсүн чалып, баштарын эркесиз чайкап кала беришет. Өзүм чарчап да болгон элем, жатып калайын десем кардым ач. Эмне болсо да кырдан ашайын, айыл жок болсо, үмүттү үзүп биротоло жатайын деп, кырга чаап чыктым. Кең чалкактагы айылдар, куду деңиздин үстүнө орношкондой болуп, жаңы конуштагы шиберге бөлөнүп калыптыр.

Кабарчыдай чапкылабай, кере-кере бастырып дөбөдөгү чогулган элге барып салам бердим. Элдин четиндеги отурган кызыл куру бар жигит чуркап келип, атымды алып кетти.

– Кел, балам! Кел, – деп элдин ортосунда олтурган олчойгон сары киши оң жагын жаңсады.

Ал кишинин кабагына караганда, качандыр атактуу баатыр киши болгон сыяктуу кабагы бийик. Көздүн чарасы тереңдеп көрүнгөн кудуктай, көзүнүн кареги араң гана жылтылдайт. Мурду берендин тумшугундай болуп, тиши жок оозуна карай имерилип турат.

– Анын өлчөмсүз чоң жана толук жүзүнө караганда анча кары деп айтууга болбойт. Бирок калдайган купкуу

этсиз кулагы, оңкойгон арык мурду анын карылыгын алда кайдан далилдейт. Анын колундагы өрүктөн жасалган комуз карыя менен эбактан бери жолдош болгон сыяктуу, кара күрөң тартып чыныгып бүткөн. Комуздун тепкеси манаттай болуп арчадан жасалгандыгын жана көп жашагандыгы байкатат.

– Балам жол болсун? – деп карыя сурап койду да, күңгүрөнгөн мундуу күүнү акырын гана чертип чыкты.

Менин сөзүмдү тыңшадыбы, жокпу аны карыядан байкоого болбойт. Анткени ал бир калыпта өзүнүн гана алдын карайт, эчтеме тыңшабагандай сезилет. «Бул барып турган кесирдүү киши го, же алжыган го» деймин. Чынында андай болуп чыккан жок.

– Балам, дурус балам экенсиң. Жолоочу кишини тойгузуп туруп сүйлөшүү керек. Кымыз алып келчи! -деп комузунун кулагын көтөрүп койду да, баягы мундуу күүсүн дагы созолонтту.

– Балам узак жолдон чыккан экенсиң. Насыбай тартасыңбы? – деди күүсүн токтото коюп.

– Чекчү элем карыя, – деп тим болдум. Анткени насыбайым жок эле. Кур чакчамды берүүгө болбоду. Ал менден чакча күткөн жок. Нөкөрлөгөн кең өтүктүн кончунан килейген мүйүз чакчаны сууруп алып:

– Чек, балам. Чек, – деди. Бирок чакчанын алкактай жез чагарагын шаркылдаттып, насыбайды өзүнүн алаканына салды да, насыбайын чекпей туруп, чакчаны менин алдыма таштады. Мен насыбай чеккенче, өзү чалкалай түшүп оозуна кагып жиберип, баягы күүнү дагы сыздатты.

Кымыз ичип үйгө киргенче, жалгыз күүсүн карыя он чакты кайтарып чертти.

Олтургандарга күүнүн кызыгы жокпу, же түшүнбөйбү? Ал тууралуу эч ким эч нерсе деген жок. Күүнүн аягына чыкканда гана:

– Ии балам! Элиңер эсен жатабы? Ии, балам! Бугу

атууга даярданып жатасыңарбы? Ии, балам! Эмне өнөрүң бар? – деп коёт да, баягы күүнүн башынан түшөт. Карыянын ниети ошол гана күүнүн айланасында турган сыяктуу. Каш карарганда гана:

– Ии, балам! Үйгө кирелик? – деди карыя. Кой союлуп казанга түшкөнчө, карыя жалгыз күүсүн алда канча чертип жиберди.

– Аксакалдын бул күүсүнүн аты эмне? – дедим, жанымдагы кара сакал кишиден сурап.

– Билбеймин, муну эч ким да билбейт, – деди.

– Сиз ушул айылдансызбы? Эмне үчүн билбейсиз? – деп ал кишиден дагы сурадым.

– Ооба, иним, – деди жылмайып, – ушул эле айылданмын. Мен бул кишиден элүү жаш кичүүмүн, сурагандарга жооп бербейт. Сурап билгидей курбулары да жок. Ошондуктан эч ким билбейт, – деди.

Бул кишинин сөзү ого бетер кызыктырды. Кандай болсо да бул күүнүн сырын чечейин деген ойго түштүм, карыя күтүп турган эмедей:

– Ии, балам! Комуз билесинби? – деди, комузунун кулагын бурап туруп.

– Чертүүнү мага тагдыр берген эмес, карыя. Ошого абдан өкүнөм. Мени угууга атайын жараткан, – дедим.

– Ии, балам! Ошондой, турмуш ошондой болот. Боллом десе эле болуп калса, анда элдин баары эле олуя болуп албайбы. Анда муң болобу, анда кызыктар да туулбайт, – деди карыя, чертүүгө даярданып.

Мен чыдай алганым жок.

– Карыя мен сизден бирдеме сурап алгым келет. Бир элдик экинчи элге таберик эмеспи. Бербей турган болсоңуз уят болбоюн, – дедим.

– Жок балам! Конок – кут болот. Коноктон аяган, кудайдан аяган менен тең болот. Сураганыңды ал, – деп комузунун билегинен кармай калды да, шыбыш байкаган бүркүттөй какай калды.

– Элге эр кымбат. Эрге эли менен жер кымбат. Анын баарына туюлбаган өнөр кымбат. Мен үчүн сиздин күүңүз туюлбаган өнөр кымбат. Мен үчүн сиздин күүңүз туюлбаган өнөр, чечилбеген суроо сыяктуу. Мүмкүн, эчен жылы ушинтип черткендирсиз? Бирок эч ким билбейт. Кыйын болбосо, күүнүн сырын чечип берсеңиз? – дедим.

– Олда, балам ай, – деди карыя, – эми болбостур. Сураганыңды ал деп оозумдан да чыгып кетти. Бул сыр жетимиш жети жылдан бери чечилген эмес эле. Бул күүнүн башталганына жетимиш жети жыл болду. Анда мен он алтыга араң чыккан элем. Он мүчөлүмдө айтмакчы элем, ушундай антым бар эле. Кантейин, антты арбактар кечирсин. Өлгөн арбактан коркуп, тирүү адамдын көңүлүн калтырбайын, – деп карыя сөзгө даярданды.

Сүйлөөдөн мурун чагарактуу чакчаны нөкөр өтүктүн апкытына шыкылдатып ургулап, шыркылдатып насыбайын алаканына салды да:

– Тос, балам, колунду, – деп өз колундагы насыбайды мага берди да, унчукпай гана жерге үңүлүп, бир далайга чейин дагы олтурду. Качан мен насыбайды түкүргөндө, карыя сөзүн мындайча баштады.

– Аңгеме так ушул журттан башталат жана ушул журттан бүтөт, балам, – деп карыя сөзүн созду.

Жайлоонун толгон кези, так ушул убак эле. Дайым кулундарды агыткан кезде жылкыны булакка чейин өзүм айдап барчу элем. Дайым мингеним өзүмдүн жайдак кер кунаным болор эле. Бир күнү кулундарды агыткан кезде, жөө туман басып турган эле. Мен адатымча жылкыны булакка жеткирдим да, кер кунан менен кайта тарттым. Алдымдан кызыл буурул ат минген, алачыктай болгон кызыл жигит жолукту да:

– Айыл кимдики? – деди. Мен жооп бергенче кекилик алган бүркүтчө кунанымдан чеңгелдеп ала койду. Мен эчтемеден коркконум жок. Атамдын баатыр жол-

доштору мени далай ошентип эркелеткен эле. Мен ошолордун бири го деп ойлодум. Бирок кармаган колу бүркүт апчыгандай болуп, сөөктөрүмдү сыздатып жиберди.

– Байке, далым ооруп кетти, – дедим. Ал тааныш немече:

– Эчтеме болбойт, – деп чапанынын өңүрүн көтөрүп, бөктөрүнчөгүнө отургузду да, кайра кумтуланып койду. Анын кумтуланганы менин өпкө-боорумду кысып жиберди. Жүрөгүм опкоолжуй түшкөндө:

– Атаке! – деп тыбырап бакырдым.

– Унчукпай жүр! – деп чапанынын эки өңүрүн такымына бекем бүктөдү да: – Сен ыйласаң өлтүрөм, унчукпа, – деди.

Жаагым жап боло түштү. Өзүмдүн туткун болгонума ачык түшүндүм да:

– Байке кайда алып баратасың? – дедим, соолуктаган бойдон.

– Менден эч нерсе сураба. Оозуңду ачып сүйлөсөң, өлөсүң, – деди.

Мен экинчи унчукканым жок. Соолуктап гана жүрүп олтурдум.

Ким алып бара жатканын жана кайсыл жакка бара жатканымды көргөнүм жок. Түн киргенде талаага түшөт. Куржундан тамак алып өзү жейт, мага берет. Бирок ооз ачып сүйлөбөйт. Бир күнү эл орунга олтурганда калдаган калың айылга кез келдик. Ошол күнү мени чүмкөгөн эмес эле. Айылдын баш жагында жумурткадай аппак чоң үй турат. Жигит анын төмөн жагындагы кичирээк боз төбөл үйгө келди да, бирөөнү атынан чакырды. Үйдөгү кишинин үнү чыгып, өзү үйдөн чыга электе:

– Мына, баягыңар! Алгыла, – деп мени тапшырып берип, өзү кете берди. Мен түшкөн үй атактуу байдын коңшусу болуп чыкты. Тизеси оозуна тийген кара кемпир жыртайган суз көзү менен мени бир далайга карап олтурду да:

– Балам, сен дагы бирөөнүн чырагыдырсың? Чочубай отур. Сенин да энең бардыр? Энеге баладан кымбат эч нерсе болбойт. Эне бала үчүн күйөт, бала кубанат. Бирок салт ушул, мен жашагандан берки салт ушул! – деп башымдан сылап, маңдайымдан өптү да: – Тамак ич кулунум! Тамак ич, – деди.

Ошол эле күнү кулдуктун кебетеси башталды. Айылдагылар келип көрө башташты. Адегенде бөжөк сындуну корунуп отурсам да, ар кимиси бир суроо берип, мени тилге киргизишти.

Эл жата баштады. Мага бөтөнчө шектенүү да болгон жок. Анткени менин качпай тургандыгым аларга белгилүү эле.

– Тегигил төөнүн комун салынып, тетигил кементайды жамынып жат, балам, – деди баягы кемпир. Ал үйдө андан артык төшөнчү да жок эле. Айла канча, жаттым. Уйкуда ар барбы? Кыялдын дарыясына канчалык аксам да, уйку багындырды.

– Ой, балам! Тур, – деген үн менен кошо көзүмдү ачтым. Таң атып калыптыр. Жубардай ак кыз эңкейип мени карап турат.

– Кайсы жерден келдиң? Кайсы элсиң? – деди кыз жылмайып.

– Билбеймин.

– Эчедесиң?

– Ондомун. – Бир тууганың бар беле?

– Жалгызмын.

– Жүр, эмесе. Сен өзүмдүн өргөмдө болосуң, – деди кыз. Кызды ээрчип келген эки келин бир ооз да унчугушкан жок. Кыздын арка чачтарын кармалашып, өздөрүнчө шыбыраша беришти.

Мен кийинип жатканда коңшунун кемпири:

– Кызым! Жалгыз жаның бар, кор кылбай жумша. Эне сүтү оозунан кете элек бирөөнүн жалгызы экен. Баладан баардыгын күтүүгө болот. Бала чегилбеген жумурт-

ка менен бирдей. Жумурткадан карга да чыгат, шумкар да чыгат. Эр болсо элдин ырысы, ини кылып ал, кагылайын, – деди.

– Энеке, – деди кыз жылмайып, – сиздин айтканыңызды аткарам, ини кылып алам. Жүдөп баратса, мага айтып туруңуз. Атың ким? – деп, ылдый карап турган мени ээгимден көтөрдү.

– Зарлык

– Аа, айланайын... Бирөөнүн зарлап көргөн жалгызы тура. Ата-энең Зарлыгынын зарын тартып калгандыр? Өлбө, балам, өлбө, – деп кемпир маңдайыман сылап чекеменден өптү да: – Бара гой, кулунум. Эжең менен бара гой, – деди.

Карыя сөзүнүн ушул жерине келгенде, самсаалаган буурул каштарын оң колу менен сылап-сылап койду. Сүйлөп аткан сөзүн кокусунан унутуп кетти да, адат болуп калган күүсүн күңгүрөтүп жиберди.

– Чал, комузунду коюп сөзүңдү бүтүрбөйсүңбү? – деди карыянын байбичеси.

– Макул, макул! Сенин да уккуң келип калган экен, ээ, – деп карыя жылмайган болду да, комузун дайым жазбаган тизесине жөлөй салды.

– Бул балам болбосо, ушул сөзүң көрүңө кошо кетет эле, эми сүйлө, – деди алтымыштарга барган кемпири.

– Ооба, ооба, байбичем! Чын айтасың, – деп койду да: – Ошентип баягы кыздын колунда алты жыл жүрдүм. Кыздын атасы бир элдин мыктысы жана байы болгондуктан, анын салтанаты бөтөнчө экен. Кызынын өзүнчө өргөөсү бар. Анын кол алдында бир үйлүү коңшу малайы бар. Алар оту менен кирип, күлү менен чыгашат. Мен кыздын чайчысы болуп калдым.

Малайдын аялы жаш гана келинчек эле. Ал сөзгө уста, ишке чебер, кыймылы куюндай, шамдагай киши болчу. Мен ага жакын болуп кеттим. Бирок жатагым малайдыкы эмес, өргөөнүн улагасы.

Кыздын улагасында кул жатыш, ал кезде бөтөнчө атак болор эле. Ал адат азыр калып баратат, балам.

Мени ким, эмне үчүн алып келгендигин, ошо келинден түшүндүм.

...Сен тигил кыздын калыңына келген кулсуң. Сени алып келген кыздын күйөөсү, ашкан баатыр. Ал жигиттин Кызыл буурул деген аты, Ак чагыр деген мынтыгы бар. Кыздын атасы: «Ошол экөөнү бересиң, аларды бербесең, үч кул бересиң» – деген. Жигит ат менен мынтыкты бербестен, үч кул алып келип берди. Ошонун үчүнчүсү сенсиң. Экөөнү мурун алып келген эле, ал экөөнү олжого эки киши алып кеткен. Сенин бактың бар экен, олжого кетсең куруйт элең. Эми сени кыз менен кошо берет, – деди келин.

Кыз кээде эркекче кийинип, жигиттер менен талаага кетээр эле. Кайта келишкенде: бугу, аркар, карышкыр, кээде жолборс атып келишчү. Эмнени ким атканын ким билсин, эмне сөз болсо да чоң үйдө болоор эле. Ал үйгө барууга табиятым тартчу эмес. Анын үстүнө кулунун тооруктуу болушу элге да аңыз сөз болоор эле. «Баланчанын кулу токмаарек, ач көз эмес» деген сөзгө өзүм да кубанып, ошол атактан түшпөөгө тырышчумун. Ошондуктан чоң үйдөгү көп сөздөн кур калчумун. Көбүнчө сөздү кыздын өзүнөн угаар элем. Эрмек үчүнбү, мактануу үчүнбү, же мени аягандыктанбы, уйкусу келбесе, төшөгүнө жатып, түрдүү сөздөрдү сүйлөөр эле.

Аны мен «Эрке эже» дечүмүн, анткени элинин баардыгы «Эрке кыз» деп айтышчу.

Эрке кыздын күйөөсү жигиттери менен келип, бир эки конуп кетчү. Күндөрдүн биринде, жайдын толгон кезинде, күйөө дагы келди. Ал келишинде жалгыз келди. Жалгыз келсе да мурунку тартип боюнча, конок жатагы башка үйдө болду. Каада боюнча жеңелери кызды күйөөгө жолуктуруп, жатаарда өргөөгө алып кетишти.

Ал кездеги балдар азыркыдай чабал болчу эмес, балам. Эмнеге болсо да эртерээк жетишчү. Мен уктабай жатым. Эл уктай электе жигит колуктусуна келди. Мен ал жигитти көргүм келбейт. Бирок «баатыр» деп элдин баары аны макташат. Анын эмне баатырдыгы бардыгын эмдигиче билбеймин. Демимди ичиме жыйнап алардын сөздөрүн тыңшадым. Бир окумда сөздөрү чатакка айланды. Кыздын сөзү өкүм чыккан сайын, менин жаным кирет. «Ушул жигит кыздан ылайым айрылса экен» деп тилеймин. Алардын сөзү азыр да эсимде, – деди карыя.

Карыя сөөмөйү менен комуздун кылын өөдө, төмөн сейрек дирилдетип койду да, күйөөнүн сөзүн баштады:

– Эркем! Эми болсо калың бүтгү. Атаң дагы чатак кылып жатат. Качпайсыңбы? – деди жигит.

– Жок, мырзам! Атамдын жалгыз кызы болсом, тойтойлотпой туруп, босогодон аттабаймын. Атам эмне чатак кылып жатат? – деди кыз.

– Кызыл буурулду же Ак чагарды бербесе, кызымды бербеймин, – дептир.

– Экөөнүн бирөөнү берип, атамды ыраазы кыл. Атам айтканын кылбай койбойт.

– Жок, мен атым менен куралымдан айрылып, кыз албаймын, – деп жигит чорт гана айтты.

– Экөөнүн бирин атам алмайынча, мен сага барбаймын, – деп кыз жигиттин сөзүн кесе сүйлөдү.

Жигит кыз менен көп сүйлөшүп олтурган жок:

– Экөөнүн бирин берсем, сени албай эле энемди алып калайын, – деди.

Кыздын кербездиги ого бетер күчөдү.

– Экөөнүн бирин бермейинче сага тийсем, атама тийип калайын, – деди.

Өзүңөр билесиңер, кыргызда мындан чоң каргыш, мындан чоң ант да жок. Кыз менен күйөө катуу эрегишип кетишти.

– Сени атаңдын төрүндө карытам: өзүм албаймын, эрге да бергизбеймин. Бирөөгө бере турган болсо, айлыңарды кызыл кереге кылып чабам. Өзүңдү жайдак атка мингизип барып күң кылам, – деди.

Кыз тайманган жок:

– Үч айдын ичинде экөөнүн бирин берип албасаң, мен өзүм билип кул болсо да күйөөгө чыгам. Эр болсоң кегинди менден ал. Мен үчүн айыл айыптуу эмес, – деди кыз ордунан козголбой.

– Үч айдын ичинде ыктыярың менен барбасаң, түбөлүк күндүккө кармаймын, эсиң барда акылыңа кел, – деди жигит каарданып.

– Күң кыла албасаң, төшү түктүү жер урсун!

– Эрге тие албасаң, төбөсү ачык көк урсун!

Булар экинчи сүйлөшүшкөн жок.

Күйөө кеткенден кийин кыз бир топ күнгө тилсиз немедей болуп жүрдү. Менин кубанычым койнума батпай, кыз ошого тийбесе экен деп жүрдүм.

Бир күнү кыз жатууга даярданып, жибек жууркандарын толкундатып силкип жатып:

– Бөбөгүм! – деди мага жылмайып, – сен төргө мага жакын жат. Мына бул жуурканды салын, – деп кара кашка ыпча жуурканды төргө таштады да: – Жаздыктын бирин алып жазданып ал, – деди.

Мен анын төшөгүнө жакын жаттым. Ичим эле кымылдайт. Бирок түшүнбөдүм.

Жатаары менен кыз мени суракка ала баштады:

– Сенин атаң атактуу кишиби? Кайсы жактан келгенинди билесиңби? Мындан эче күндүк жол? – деди. Менин жүрөгүм сүйүнгөнүнөн ээлиге түштү. Атамдын кадрынын ого бетер чоңойтуп, билбегенимди «билем» дей баштадым.

– Атаң элден доо алып, же доого жыгылганын билесиңби? – деди.

– Билем. Мен сегизде кезимде чоң уруш-чатак болуп, биздин элге тогуз эрдин куну түшкөн. Менин атам ошол

тогуз эрдин кунун таптакыр бербей койгон. Биздин эл абдан көп жана баатыр болот. Кун доолаганды кайра айыпка жыгып, үч тогуз, бир кыз тартуу алышкан, – деп жалган айтып жибердим.

Кыз менин калпыма түшүндү окшойт, үнүн чыгарып күлүп жиберди да:

– Мен сени менен качкым келет. Сен мени сүйөсүңбү? Куткарып кете аласыңбы? – деди.

Кул өсүп калгандыктанбы же жаштыгымданбы, төшөгүнө жатып сүрдөдүм. Бирок тез жооп бердим.

– Эмне үчүн куткарбаймын. Мен да жигитмин, менин да элим бар! Мен эми бөрүдөй болуп өстүм. Элге кур кетүүнү ылайык көбөй жүргөн элем, – дедим киши-синип.

Кыз дагы ачыгыраак күлдү. Ал менин кур кайратыма жана кетүүгө дилгирлигиме ачык түшүнгөн болуу керек.

– Сен жашсың, бирок жүрөгүң эрдикиндей. Сен көркөм, сүйкүмдүү жигит болосуң. Сенде акыл да бар. Ошондой болсо да сен ойлонбоюраак шашып жатасың, чынбы? – деди кыз.

– Жок мен ойлонуп эле чын айтып жатам. Бир кызды куткармакка эмне! – дедим.

– Мейлиң, чын айтканың жок, – деп колун сунуп, менин башымдан сылап эркелеткендей болду.

Мен жыйырмадагы жигиттей болук элем жана жүрөктүү элем...

– Мен эми сеникимин. Бирок элиңе жеткенде, башым кутулганда гана сенин эркиңе өтөм. Азыр сенин каалоң аткарылбайт. Эртең менен туруп, малга барып, келген жолунду байка. Төөлөрдүн ичинде жез буйлалуу боз инген бар. Ошону кармап минип сууткун, – деди.

– Кайсы инген, абамдын тушуна байлануучу эмеспи?

– Ошонун өзү. Ал төөнүн желмаяны. Атам аны уурудан коркуп өзүнүн тушуна байлайт. Дайым анын кеп-

шегенин тыңшап жатат. Сен ал төөнү үч күнү жашыруун сууткун. Үчөөндө тең түн ортосунда туруп атамдын тушунан агытып жибер. Бирок буйласын чубалтып жибер, – деди.

Эмне үчүн деп сураганым жок. Айтканындай иштей баштадым. Биринчи агыткан күнү төө үйдөн аз эле алыстаганда кыздын атасы чыга калып, аны кайта алып келип байлады. Экинчи күнү агытканымда төө узап кеткен эле. Кыздын атасы чыгып карады да, кайта келип жатты. үчүнчү агытканымда кыздын атасы чыккан да жок. Бирок эртесинде:

– Желмаянды кандай байласам да, болбой бошонуп кете турган болду. Жарыктык Ойсул ата колдоп жүрсө керек, – деп сүйлөгөнүн уктум да, тим болдум.

– Атам төө тууралуу эмне сүйлөсө, мага айт, – деген болуучу кыз. Мен бул укканымды дароо кызга сүйүнчүлөдүм.

– Абдан сонун, атам алданды, – деди кыз. – Эми эл жатар менен төөнү кокутуга алып барып, мына бул килемдер менен комдогун. Мына бул жууркандарды үстүнө кошо комдо, – деп баардыгын мага көрсөтө баштады.

Кыздын атасыныкында конок болгондуктан, алар өтө кеч жатышты, жана меймандар эшике жайланышты. Бул көрүнүштөр биздин качышыбызга жолгоо сыяктуу болуп көрүндү.

Ай батууга жакындады. Тойгон коноктор тез гана коңурукка киришти. Мен төөнү алып кокутуга жөнөдүм. Төөнү тиздей салып, өргөгө кирсем, кыз бирдемелерди жыйнап жаткан экен:

– Тез, таң атып кетпесин, – деди. Ал эркекче кийинип, белин курчанып жаткан эле. Килем-килче менен төөнү комдоп жиберип, кайта келдим. Кыз эки чоң куржунду араң сүйрөп босогодон өткөрө албай шашып жатат. Мен бирөөнү көтөрө чуркамакчы болуп сермегенде, куржун былк эткен жок. Кыз күлүп жиберди. Эки колдоп тартканда араң гана сүйрөлдү. Эптеп төөгө жеткенде:

– О, кокуй , – деди кыз кыжырылангансып, – жаман токупсуң. Тез чеч! – деди.

Мен чечип жибердим. Кыз төөнү кайта комдоп, эки куржунду текчейтип артты да:

– Сен капа болбосоң мен алдыга минейин. Сен төөнүн сырын билбейсиң, – деди да, менин жообумду күтпөй өзү гана мине баштады. Анткени койлордун кайсы бирлери бышкырып, буту-колун керип жаткан эле. Мен дароо түшүндүм, койдун бышкыра башташы, таңдын атышынын белгиси болот.

Ал минди да: «Тез мин» – деп аркандын чөлмөгүн көрсөттү. Ал чөлмөк атайын жасалган үзөңгү эле.

– Жайландыңбы, – деди кыз.

– Жайландым.

Менин жүрөгүм оордунда болгон жок. Айылдан узабай колго түшчүдөй көрүндүк. Бирок «жайландым» дегенден башка бир ооз унчукканым жок.

– Бек олтур. Коркпо, – деди да, төөнү тургузуп, камчылагандай болду. Мен ыргып кете жаздадым. Төөнүн буту жерге тийип баратабы, же учуп баратабы, анысы билинбейт. Жер эле айлангансыйт. Жок жерден шамал жаралып, көзүмдөн жашым куюла баштады. Түлкү качырган бүркүттүн дуусундай гана добуш угулат. Ал добуш кимдики экенин адегенде ажырата албадым.

– Жакшы келе жатасыңбы? – деп кыздын үнү чыкканда:

– Ооба! – дедим жана күркүрөгөн дабыш, үргөн шамал биздин илебибиз экенин биле койдум.

Таң аппак атты. Айланада айыл түгүл мал да көрүнгөн жок. Кайсыл жерде баратканыбызды да тааныганым жок. Күн бута атым көтөрүлгөн кезде, кыз төөнүн буйласын тарта баштады. Бирок төө токтоно албай үрккөн немедей ээлигип, көбүгүн чача баштады. Күн так төбөгө келгенче жай жүрдүк. Андан кийин канаттуудай учуп дагы жөнөдүк. Эл оорунга отурган кезде, өзөн суусунун боюна келип, төөнү тиздеп коюп, тамактана баштадык.

– Баатыр жетсе, бизге эртең жетет. Андан башка киши бизди кубалабайт. Качсак кутулабыз. Бирок анттын аягына чыгуу керек. Качып кетүүгө болбойт. Туурабы? – деди кыз.

Мен тилим менен жооп кайтара алганым

жок, башымды ийкедим. Кыз жылмайып күлдү да:

– Ал деле адам, андагы өнөр бизде да бар. Сен коркпо, өлсөк экөөбүз бирге өлөбүз, – деди.

Менин оюма келбеген ишти кыз өзү баштап, сүйүүнүн отун өзү тутантса да, менин сүйгөнүм аныкынан күчтүү сыяктуу эле. Мен аны менен өлүүдөн тартынганым жок. Кыса-кыса кучактап өпкүлөп жибердим.

Эртесинде, көлөкө бойдон узунураак болгон кезде, арт жактан созулган куюндун чаңы көрүндү.

Тетиги чаң -баатырдын чаңы. Эми коркпо, – деп кыз төөнү токтотту да, текенин мүйүзүнөн жасаган саадагын алып, даярдана баштады. Баатыр көз ачып жумганча жетип келди да, кыйкырып:

– Абийирсиз! Эми туткун болдуңбу! – деди.

Кыз төөсүн туура тартып тура калды да:

– Мен убадама жеттим. Атыңдын башын тарт, өлөсүң! – деп төөнүн мойногун тээп саадагын кезеди.

Бута атымдай жерге келгенде ак чагырды колуна алып, атайы токтоп туруп:

– Өлө элегинде менин жаныма кел! Келсең дагы күң кылам! Качсаң да күң кылам! Ушуну ук! – деди жигит.

– Тил алсаң кайт, сага менин колум барбайт. Сен менин колумдан өлбө. Мен намысымды алдым, – деди кыз экинчи эскертип.

Жигит келүүгө намыс кылды да, катуу буйрук берди:

– Кел жаныма! Кел, жүгүн! Жаныңды калтырам, түбөлүк күң кылам!

Кыз эрегишке туулган эмедей:

– Күң кыла албасаң, энеңди экинчи ал! – деп төөнү бура тартып, бастырууга киришти.

Жигит ок тийген арстандай бакырып:

– Өлдүн! өз убалың өзүңө! өлдүн! – деди. Анын мылтыгынын оозу бизди тиктеп үңүрөйүп калган эле. Ал ок чыгарганча кыз төөнү бура тартып, мурунку калыбына келе калды да:

– Чатаксыз кайт, менин колум сага барбайт, – деп үчүнчү ирет эскертти.

– Кел дегенде кел! Сен менин түбөлүк күңүмсүң! Багынасыңбы, жокпу? Айт, канчык! – деп мылтыгын шыкаалатып кыздан жооп күттү.

Жигиттин кайтпасына кыздын көзү жетти. Сөз менен жооп берүүнүн ордуна, саадагын тартып жиберди. Машаада турган жигиттин колу ийнинен чабыла түштү.

– Кош, тил албадың. Түбөлүк эсинде болсун, – деп кыз жолго түштү. Төө каадасынча учуп жөнөдү. Жигит оң колунун сынганына көп буйдалган жок. Сол колуна кылычын ала коюп, оозун ачып карышкырдай качырды.

– Кызыл буурулдун таманы жерге тийсе тиет, тийбесе жок. Жигит кылычтын сырты менен камчыланып уруп келе жатты. Чабалекей куйруктанган саадактын огун кыз дагы учурду. Учуп келе жаткан буурулдун алдыңкы шыйрагы сыртына чабыла түштү. Күүлөнгөн буурул токтогон жок, бизге жете бергенде гана сүрдүктү.

Ат омууроосу менен жерге тийгенде, жигит жыгылбастан чуркап кетти. Анын оң колу, буту сынып качкан кийиктин шыйрагындай салпактап, он жагын чапкылап жиберди. Кыз саадагын кармап тура калды да:

– Мен антымды орундадым. Сага койгон антымды сенин эрдигиң үчүн кечтим. Намыс эркек менен ургаачыга бирдей экендигин көргө киргенче унутпа, деп жолго түшкөн экен! – деди бизге сүйлөгөн карыя.

Карыя так ошол жерге келгенде чагылган жарк этип учуп өттү. Карыянын колу сыйда сакалын сыйпалап олтурганы көрүнө калды.

– Карыя, сөз казнасынын капкагын эми ачтыңыз окшойт. Добул дагы эстен чыкты. Таңга дагы жакын калды. Эми кыз менен жигитти элине келтире көрүңүз, – дедим.

Жолдоштордун бири:

– Ай, жигит да эр экен! Кыз ченсиз укмуш экен! Эмне болор экен? – деди,

Карыя тамагын жасап алды да:

– Эмне болсо да укканымды айтып бүткөнүмдө көрөсүңөр. Ал кишинин өз оозунан уксаңар өлгөнчө унутпас элеңер, – деди.

– Сиз андан бетер, куду өзүңүз аралашкандай сүйлөп жатасыз, – деди ыктагандардын бири.

– Жигит сол колу менен аттын башын кучактап ээн талаада унчукпай олтуруп калды. Кыз саадактын бир огуна ала коюп, унчукпай сындырды да, жолго түштү. Кыздын күчтүү касиетине мен ошондо гана түшүндүм.

Созулган жел аз-аздан күчөп, ээн талааны чаң менен бүркөдү. Ким билсин, ал чаң ошол жигиттин күйүтүнүн элесидир?..

Биз үч күн жол жүргөндөн кийин:

– Байкачы, Зарлыкжан! Мына бул тоолор силердин тоого окшойбу? – деди кыз.

– Көзүмө эң эле жылуу учурайт, бирок таамай тааный албай жатамын.

Кыз бир аз жылмайып туруп:

– Эмесе түштүккө кайчы өтүп кетиппиз. Тетигил мунарык тоо силердин элдин тоосу болуу керек, – деп төөнү ошол жакка тартты.

Эртеси түшкө чейин жүрүп белден ашкан кезде:

– Эркем, сүйүнчү! Бул биздин жайлоо. Мына бул белдин бексөсүндө калың токой, андан төмөн камыш бар. Ошол токойдун башында биздин айыл болчу эле. Мен так ошол жерден туткун болдум эле. Мүмкүн азыр да ошол жердедир, – дедим.

– Сүйүнчүңө өзүмдү бердим. Мындан аркы бийлик өлгөнчө сенин колунда, – деди кыз.

Биз белге чыга бергенде, оролгон жашыл тукабага көмкөрүлгөн чыныдай аппак үйлөр көрүндү. Мен кубанган бойдон:

Мына, биздики! – деп бакырып жибердим.

– Чынбы?

– Чын!

Менин бүткөн боюм солкулдап кетти. Ал жаркырап мени тиктеди да:

– Шашпа, жаным. Эми айылга каш карарганда баралы, – деди, мен макул болдум.

Айылдын бери жагындагы өзүбүздүн суу алгычка токтоп, төөнү чөгөрүп, сууга жууна баштады. Ойногон балдардын чырылдаган үндөрү угулуп турду. Энесинен адашкан козулар биринен сала бири маарап, үргүлөгөн кечки тынчтыкты эркине койбой жатты. Менин көңүлүм жашып, өпкөм көөдөнүмө батпай, жүрөгүм опколжуйт.

– Мына, эми мен толук сеникимин, садага! – деп төбөсүндөгү чачын жазып, мага даярдаган кийимдерин кийгизди да, өзүнүн кымбат кийимдерин кие баштады. Сүт-төй айдын жарыгында суйкайып көрүнгөн анын сулуу денеси, менин көзүмө укмуштуу болуп көрүндү.

Мен андан мурун кийиндим да, анын туптунук бетинен өпкүлөп жибердим. Анын жыпардай жыты эми да мурдумдан кетпейт..

Тыңшап олтурган аялы анын сөзүн орой бузган жок, бирок тумшугун чүйрүп, эрдин чыгарып:

– Эми алжыбасаңчы, – деди. Карыя анын сөзүн уккан да жок. Сөзүн созо берди.

– Биз жасанганча козулардын үндөрү да жайланды, чыңылдаган балдар да тынчыды...

– Эми садага, сен барып аманчылыктарын билгин. Ата-энең тирүү болсо, алардын моокун кандыр. Андан кийин мени келип ээрчитип кеткиле. Шымаланып сени менен кошо барганымды салт көтөрбөйт, – деди кыз.

Мен чуркап айылга жакындаганымда, иттер чуулдашып үрүп алдымдан чыкты. Койчулар кыйкырып, иттердин багытын улап келип, мага жолугушту.

– Сен кимсиң?

– Жолоочумун.

– Кайда барасың?

– Чоронукуна. Ал киши аман-эсен барбы?

– Чокем бар, көзү көрбөйт, – деди койчу.

– Кемпири барбы?

– Бар, төшөктөн турбайт. Жалгыз баласынын кайгысынан карып болуп калышты, – деди экинчи койчу.

– Эмесе, курдаштар, мени ошондо ээрчитип баргыла, мен алардын жоголгон жалгызымын.

– Сүйүнчү, Чоке! Сүйүнчү! Зарлыгың келди, – деп койчулар кыйкырган бойдон, мени үйгө карай сүйрөштү. Үйдөгү кишилер чыга чуркашып, мени тегеректеп кучакташкан бойдон үйгө алып киришти.

Таягын колуна алып, калтаңдап күтүп турган атам менен кучакташып көрүштүм. Этек-жеңиме асылып чуулдаган кишилер боруктуруп жибере жаздашты...

– О, кулунум... – деген энемдин алсыз кыңылдаган үнү угулду жана купкуу болгон жүзү мага карай араң гана бурулду. Мен «апаке» деп телмирип чуркаганда, анын арык колу мага карай сунулду. Бирок мен жеткиче колу төшөгүнө түштү... Экинчи анын арык колу кыймылдаган жок, үнү да чыккан жок... Жылуусу таркай элек апамдын көкүрөгүнө ысык жашымды төктүм... Атам калтыраган бойдон:

– Энең ыраазы... Энең үнүндү укту, балам? – деди...

Дүрбөлөң менен кубаныч мени эсимден тандырды. Иңирде чыккан ай асмандын ортосуна келгенде:

– Кана, балам, кантип келдиң? Кайда жүрдүң – деди, атам. Менин эсиме кыз ошондо түштү.

– Атаке, аны мен жайыраак айтайын. Сизге келин алып келдим. Суу алгычта күтүп калды, – дедим. Элдин бардыгы мени тегеректеп алып, сууга карай чуркашты. Менин

башыман суу айлантып чачкан кемпир, чөгүнүнө суу куюп алып, кошо жөнөдү.

Сууга келсек, кыз да жок, төө да жок.

– Кана? – деди бирөө өзүнчө.

– Үйгө жакын барып тургандыр, корккон го, – деди экинчиси мени карай.

Тигине! – деди үчүнчү киши колу менен көрсөтүп, анын көрсөткөнү булдуруктап кыймылдады. Кары кишилер токтой калышты. Биз шашып чуркадык.

Бизден мурунураак кеткен бирөө:

Оо, кокуй! Иш болбой калыштыр! – деп тим боло калды да: – Кокуй! Жолборс алып таштаптыр! – деп бакырды...

Кыздын колу өзүнүн башын кучактаган бойдон кыймылсыз жатканы көрүнө калды. Төө чала жан болуп, узун мойнун жерге ургулап, буттарын тыбыратып жатыштыр. Мен кызды кучактай жыгылдым.

Мына, балам, бул муңканган күү ошондон бери жолдош болуп келе жатат. Бул күү өзүм менен бирге эс алат. Эми өзүм менен бирге жатат. Күүнүн сыры ушул, балам! – деди.

Эртесинде карыя мени ээрчитип келип, кыздын мүрзөсүн көрсөттү да:

– Мына, балам! Кыз ушул жерде жатат. Аны куржундарын ачтырбай туруп, ошол бойдон көмдүргөм. Куржунда эмне бар экенин көрдөн башка эч ким билбейт... Карачы, балам! Муну көр деп эч ким тааныбайт. Дүмпүйгөн гана жашыл чым. Жакында түптүз жер болот... Мен жүз үчтөмүн. Мен дагы жакындап баратам, – деп чала билинген жашыл мүрзөгө сүйөнүп олтуруп калды.

Мен ошол кишини эми да көргөнсүп турам. Кандайдыр, комузун күңгүрөнтүп тирүү жүргөнсүйт. Бирок ал киши кызы менен эчак сүйлөшкөндүр... Баягы баатыр менен эчак кездешкендир? – деп карыя сөзүн бүтүрдү.

Карыя бул аңгемесин бүткөнчө добул токтоп, таң атты. Кийимдерди күнгө жайып таштап, карыянын экинчи аңгемесин тыңшадык.

1940-жыл

ЖАРАЛАНГАН ЖҮРӨК

1917-жыл. Жер томсоруп гана турат. Жайкалган эгин, буралган чөп жок. Ызылдап жүргөн шамалга чыдай албай кайыккан жандык сыяктуу титиреп турган сейрек куурайлар. Алардын арасында ичке куйруктарын көтөрүп, сереңдеп чуркаган сур чычкандар гана жүрөт.

Катуу жел жүрсө, жөө тумандай калдайган боз топурак учат. Жол боюндагы зым карагайлар шамалдын күчүнөн күңгүрөнүшөт. Кээде үн чыгарып озондошот. Ушундай коркунучтуу талаада ким жүрсүн... Бирок турмушта эмнелер болбойт. Талааны ээлеген бопбоз мүрзөлөрдүн арасынан арбак сыяктуу караан көрүндү да, жок болду. Ал бир аздан кийин созулуп кайта көтөрүлүп, экөө болуп көрүндү. Анын бири эң эле узун, экинчиси жалпак. Алар бир аз кыймылдап, мүрзөнү аралашты да, кайта жерге кирген эмедей жок болушту.

Буурул сакал, таягын аркасына каруулаган Бектурган аны алыстан көрдү да:

– Ачарчылыктын тырмагына илинген биз сыяктуу шордуулар го, – деп, жоруган бойдон олтуруп калды.

Ким билсин, Бектурган бирдемелерди ойлоп олтурдубу, же арстандай жүрөгүн ачкачылык талыттыбы? Анысы бизге белгисиз. Бирок, анын ала сакалынан мөлтүрөгөн тамчылар куланып жатты.

Муздак сууга чаңыт кылып талкан чалып олтурган кичинекей кара бала, сүйкүмдүү атасынын аккан жашын көрө коюп, унчукпаган бойдон ыйлап жиберди. Чал чоочуп ойгонгон эмедей болду. Өмүрүндө өзүнүн көзүнөн би-

ринчи жаш чыкканына өзү таң калды. Тытылган чапандын этеги менен жашын сүртүп:

– Ыйлаба, кагылайын, мен тим эле... – деп, акырын гана дабышын чыгарды. Атасынын мындай алсыз жана акырын сүйлөгөнүн баласы биринчи укту, анын төгүлгөн жашын күтпөгөн жерден көрдү. Анын жаш көңүлүнө белгисиз коркунучтан башка эчтеме сезилген жок.

– Атаке, апамды ойлодуңбу? Тигине, күн көтөрүлүп келе жатат. Бул жерден кетебиз, – деди бала.

Бала мындай эстүү сөздү атасына биринчи айткан эле. Бектурган жаш баладан мындай сөздү күткөн эмес. Аны «эчтеме билбейт, жаш» деп ойлочу. Карынын жаңы эле сүрткөн жашы кайталангысы келди. Жер көмкөрүлгөндөй болуп, көзү караңгылап, ордунан так тура калды да, шадылуу арык колу менен баланы өзүнө тартып, эки бетинен эки өптү.

– Ооба, садага, ооба. Күн көтөрүлүп келе жатат. Эми кетебиз – деп, баланын сөзүн кайталады да, кайта жер таянып олтура калды. Анын оозунан чыккан сөзү, кандайдыр ичинен муңун шилеп чыккандай болуп, көзүнүн жашы токтоло калды.

Баланын кыялы кандай кызык!

Көнөчөктөгү чаңытталган муздак сууну атасына бере койду.

– Атаке, апамды мага көрсөтпөй кайсы жерге көмдүңөр? Мен чоңойгондо күмбөз салдырат элем, – деди. Бектурган далайга чейин унчуккан жок. Анын жүрөгү каршы-терши тилинип, жараланып жатты.

...Адамдан коркпогон арстан жүрөктүү Бектурган! Түбөлүк музга мени кантип таштадың! Сенин күчүң, сенин жалындуу кайратың кайда! Эч болбосо Өмүрбегимди керсөтсөңчү. Өмүрбек! Сенин атаң тирүү барбы деген аянычтуу дабыш Бектургандын кулагына кыйкырып жаткансыды. Бектурган турмушта барбы, бар болсо ал кайда олтурат? – анын баарын эсинен чыгарды. Бирок

колунан кокус ыргыган көнөчөк бактынын кушун башынан учургандай чочутту. Томолонуп жаткан көнөчөктү баладан мурун баса калды. Тасырайган жерге созулуп аккан киргил сууну Өмүрбек жата калып шимирди. Бектургандын бардык тулкусу муздап, денеси чыйралды. Эмгектеп жерди жалмалап жаткан Өмүрбекти ала коюп:

– Айланайын жылдызым, муну ич. Азыр үркпөгөн айылга барабыз. Талканды көбүрөөк табабыз. Сен ырыңды унута элексиңби? – деди Бектурган.

– Жок, атаке, унутканым жок. Бая күнкү баланын обонун дагы үйрөнүп алдым.

– Сен жакында жигит болосуң. Анда менин сакалым аппак куудай болот. Сен анда мага ат токуп, эт туурап бересиң. Антпесең мен сага таарынам. Сен март болосуңбу, же сараң болосуңбу? – деди Бектурган.

Көнөчөгүн шыпкап жаткан Өмүрбек:

– Март болом, – атаке, бизге окшогон турпанчылар болсо, мен аларга нан, талканды аябай берем – деп, көнөчөгүн жерге коё койду. Бектурган эрксиз жылмайдды. Анын бырышкан арык бетинин эттери ого бетер жыйрылып кургаткан алмадай болуп көрүндү. Бектурган көнөчөктө эчтеме жоктугун билип турса да, аны ала коюп, алаканына тамчылатып, алаканынын отун эки ирет жалмалап, көнөчөктүн ичин үңүлө тиктеди да, терең улутунду.

– Жүр, айланайын, – деп ордуна турду. Өмүрбек атасынын колундагы көнөчөгүн алып, анын кырбууларын тили менен кыдыртып, мышыкча жалап жүрүп олтурду. Бектурган таягын аркасына алып эки каруусуна илди да, жаңырган айдай кабырылып, баланын алдында баратты. Анда-санда Бектургандын үшкүргөнү болбосо, экөөнөн тең үн чыккан жок. Бирок: «Атаке!» – деп кыйкырган үнүн угуп, Бектурган таягын колуна ала койду. Ал кылчайып караган жок. Эмнегедир, бүтүн денеси менен жай тегеренип карады.

– Мен калып баратам, атаке!

– Жүр, айланайын, жүр. Айыл жакын калды. Сызгырган майдын жыты келип турат. Мына бул коктуда айыл бар, жүр, – деди да баланы күтүп жерди тиктеп олтура калды. Баланын көзүнө сары май, жапкан нан, каймакка мыкчыган талкан элестеди. Анын илкиген ичке шыйрагы илмендеп тез-тез көтөрүлдү. Күйдүргөн майдын жыты ого бетер каңылжаарын кытыгылап, оозунан шилекейин агызды.

Бектурган жаңылган жок. Коктудан төрт үй чыкты. Ал үйлөрдүн эң жогоркусу жумурткадай аппак, калган үчөө боз төбөл.

Суюк түтүндүн бургулуп тез атырылганына Караганда, жагылган отун шак куурай го. Ымдуу камыр ысык майга тийгенде ушундай болот. Майга жасап жаткан нан так ошол үйдө экендигине ишеништи. Алар туура ошол үйгө барышты.

– Салоом алейкум, – деди Бектурган.

Кара бешмантчан, быжыгыр тегерек кара сакал киши карап да койгон жок. Ал кайчы сунуп койгон оң бутунун тизесин сол колу менен басып, оң колун быкыйына таяп, бутунун башын карагансып олтура берди. Баланын алагай чоң көзү жез чарага жаймаланган боорсокко түшө калды.

Эки бети анардай кыпкызыл сулуу аялдын жайнаган көзү Бектургандын көзүнө чагыла түштү. Аял унчукпай гана жайпак табактагы боорсокту чаранын жанына тартты да, казанды чыгарды. От жагып олтурган арык бала депкирден түшкөн эки боорсокту ала коюп, бирин оозуна салып, экинчисин Өмүрбекке бере салды. Өмүрбек тапка келген турумтай сыяктуу илип ала койдү. Айткан саламы ташка айткандай жоопсуз калганына Бектурган ыза болду. «Кантейин, жаш кезим болуп, кардым ток болсо, күлгө оонатпас белем!» – деп ойлоп койду да:

– Мырза, кудаанын тагдыры экен. «Байлык эмне дегизбейт, жокчулук эмне жегизбейт», дегендей, башыбызга түн түшүп, кайыр сурап жүрөбүз. Бизге окшогон турпанчылар силерди да жүдөткөндүр. Ачкачылык абийирге моюн сунар эмес, – деди. Быжыгыр тегерек кара сакал үн деген жок. Көзүнүн кыйыгы менен карады да, сол жагындагы жаздыкка кыйшайды. Бектурган чыдай албады, туруп аткан аялга карап:

– Келин балам, мына бул балага бирдеме бериңиз, – дегенче болгон жок, чолпусун чөнтөгүнөн чыгарып шарап эттирип таштап койду да, эшикке карай жөнөдү.

Жөнү жок багыныш эр кишиге өлүм менен тең! Бектурган мырзанын кылыгы менен аялынын жоругуна чыдаган жок. «Көп эле болсо кур кол айдап чыгар» деп ойлоду.

– О жараткандын күчү! Бул үй эмес, мүрзө тура! Бул олтургандар тирүү адам эмес, арбак турбайбы! Чын арбак болсо, тирүү кыйналган ач арбактарга жардам кылбайбы! Бул менин көзүмө көрүнгөн жин, же шайтандын ордосу го, деги силер кимсиңер? Деги тилиңер барбы?.. – деди.

Үй ээси бул сөздү кайырчыдан күткөн эмес. Суу сепкендей боло түшүп тура калды да:

– Сен кимсиң? – деди.

– Менби? – деди Бектурган сакалын сылап акырая карап: – Мен «Жети-Суунун теңиримин» деген Казбайдын омурткасын сындырган, казысын жарып, баткактай тебелеген, казак кыргызга атагы чыккан Бектурган деген болом! Мына: «Тулпар тушунда кымбат», «Атты арыганда көр» дегендей, эми сага окшогон чыпка сакалдан кайыр сурап отурам! Заман оңолсо жараланган жүрөк жазылар. Албаган алигиң үчүн бизге салам айтарсың! «Эрди кабагынан сына дегендей», сен өзүң ким болосуң мырза? – деди Бектурган.

II

Арадан бир күн өттү. Кайырчы аял үйгө кире бергенде, килейген кара дөбөт аны балтырлап токтотту.

– Чык дегиле, айланайындар! – деген үн созулуп чыгып, тымтырс боло калды. Кара дөбөт арманда калгансып, башын булгалап, оозундагы зеки байпактын үзүндүсүн силкип таштады да, күрсүлдөп үргөн бойдон үйдү айлана берди.

Босогодо жыгылып жаткан аял, балтырынан агып жаткан мала канга карабастан, эмгектей түшүп, сол колтугунун алдындагы баланы үңүлө карап улагага олтура калды да:

– Айланайын, ырайымдуу келин, эки дүйнөдө доом жок болсун, ушул шордуу баланы багып алгыла. Зарланып жүрүп көргөн туягыбыз эле. Атасы ачтан өлдү. Мына мени өлүм алкымдап турат, – деп калтыраган арык колу менен ороосун самтыратып, эки колдоп баласын көкөлөтө көтөрдү. Эч ким үн чыгарбады.

– Мусулмандар! Өлүп калса жашырып койгула. Өлбөсө адам болор... Шордуу кулунчактын ажалына аралжы боло көргүлө. Бул силерге түбөлүк кул болсун.

Бетинин оту алмадай кызарган сулуу аял чий чырмап жаткан эле, ал чийин көтөрүп, чокоюн жамап жаткан купкуу балага акырая карап:

– Ой, өлүгүндү көрөйүн, береки немени чыгарып жиберчи! Албарстыбы, желмогузбу? Түшкө кирчүдөй кылбай жоготчу! Аны акыйып тыңшап калган тура, – деп эки шадысынын башы менен көтөргөн чийин ого бетер жүткүндүрүп койду. Кубарган бала мурдун шуу тартып, кайырчы аялга жана анын араң жан баласына аянычтуу карады да, сол жеңи менен мурдун сүртүп, эшикке карай жөнөдү.

– Айланайын келин, өзүңө караганда колундан да, оозуңан да жамандык келчү киши эмессиң, соксойгон

жаныңа сообубуз тийсин, баланы ал, айланайын, мага бирдеме жалмалат? – деп сулуу аялды телмире карады, анын тилдегенине эч кандай сөз кайтарбады.

– Сенин балаң элдикинен артыкпы? Ага окшогон балдар ар кайсы куурайдын түбүндө кыңылдашып жатышат. Бир четинен ит, куш сүйрөп жеп жатат. Кудай бербеген баланын өлүгүн көрөйүн. Чык! Чык, сетердей болбой. Кандай балакет баскан эмесиң, – деп тура калып бутунун башы менен түрткүлөп тебе баштады.

– Балам, албасаң арга барбы, бербесең бекитип кой. Жаман тилиңди тийгизбе! Мен дагы адам баласымын, теппе. «Айдын жарымы караңгы, жарымы жарык». «Буурул атта богоо болсо, аны кесер өгөө да болот» деп, көзүнүн жашын төгүп жиберди. Тигил аял үнүн баскан жок.

– Капырай, булар күн өңүмдөн, түн түшүмдөн кетпес болду. Кечээки Бектурган каракчысы өлө албай жатып өлөң айтат. Жөндөп кайырын сурабай, багып ал деп балдарын таңышат. Бул өлүгүндү көрөйүндөр үшүнтөлү деп сүйлөшүп алышабы. Тез чыкчы, саңырсыган өлүгүндү көрөйүн, – деп оттун жанындагы чычаланы ала коюп, аялды далыга түрткүлөдү. Кайырчынын араң жан баласы да түшүнүп жаткансып:

– Кыла, кыла, – деп тим болду. Байкуш аял ит капкан балтырын сүйрөп айылдан алыстай баштады. Үйдөн чыгып кеткен арык бала босогодо ыйлап турган экен. Үйдү айлана берип олтура калды.

Үркпөгөн элдин чаркы аз болгондуктан, кайырчылардын жүрөр жолдору да белгилүү. Алар бир баскан изинен эчен ирет басып өтүшөр эле. Кайырчы аял кашатка чыкканда, баласын ээрчиткен Бектурган жаңыдан гана кылтыйып чыгып жаткан чөптөрдүн ичинен текей, мандалактарды терип, ичке көк чөптөрдү ооздоруна салып «оттоп» жүрүшкөн болчу...

Кайырчы аял баласын суунун боюна койду да, сыңар тизелеп олтура калып:

– Аке, айланайын аке! Бирдемеңиз бар бекен? – деди. Бектурган жайдары бурулду да:

– Бар. Бар балам. Бери кел, – деди. Эски боз курдун ортосундагы эки түйүнчөктүн бирин чечип, он чакты чий боорсоктун тең жарымын бере койду. Аял оозуна бир эле салды. Бирок тиштенген эмедей кыбыратып чайнап ширесин чыгарды да, сөөмөйү менен баласына жедире баштады.

– Кайсы элсиң, балам?

– Бугу болобуз, аке. Теңир жалгасын.

Анын дабышы ооруп айыккан кишиникиндей ичке жана алсыз эле.

– Мен сарбагышмын, балам. Колумдан келгени ушул. Текей терип жейли да, бир жакка жылалы, балам. Ушул боорсокту кечээ Бөкөнчүнүкүнөн алдык эле, – деп чал бир аз кобураган болду.

– Мен бүгүн ошондо болдум. Ити балтырымды жулуп салды. Катыны тепкилеп чыгарды. Адамды кудай шылдың кылып жараткан экен, аке... Ал ит тарткан балтырындагы салбыраган этин кармалап, көзүнүн жашын төктү да:

– Аке, мен бул жерден бүгүн козголо албайт окшоймун. Мага караңыз, – деди.

Бектурган унчукпастан текей терип келди.

– Балам, сен мына муну жегин, биз сендиректейли – деп, бир тутамга чыкпаган текейин бүт берди, куржундун экинчи түйүнчөгүн чечип, анын алаканына талканынын жарымын салды. Аялдын кеберсиген эрди өзүнөн өзү тартылып кыбыраса да түк дабыш чыккан жок. Бирок талканды кир жоолугунун учуна түйүп жатып үнүн чыгарса да, сөзүнүн дайнына ээ боло албай калды. Бектурган аялга мелтирей тиктеп калса да, ага бир ооз унчуккан жок.

– Өмүрбек! Кел, айланайын! – деп, булактын башындагы термелеп жүргөн баласын чакырды. Көнөчөк ме-

нен суу жутуп терең үшкүрүп алгандан кийин гана: -Кош келин, чамаң келсе илгериле. Аманчылык болсо дагы көрүшөрбүз, – деп алды да, анын араң жан баласын мурдунан чымчып алып, кайта өзүнүн колунун учун өптү.

Аял өзүнүн келечегине түшүнгөндөй болду. Эрини кыбыраган жок. Жаңы эле жолуккан ырайымдуу кишиден айрылгысы келбесе да, аны токтотууга эч кандай арга жоктугун ойлоп, эркисиз калтырап кетти.

– Жардамыңызга ыраакмат, аке. Менин... менин... аты... атым Айша. Тирүүлүктөн менин үмүтүм үзүлүп калды! Менин атым Айша. Мен жер үстүнөн көрүнбөсөм, куран окуп, менин атыма атап коёр бекенсиз? Менин кымбатым мына бул шордуу бала эле. Бул менин артымда калып эмне болот. Ким багат? Ким алат? Багары болбосо, бул эмне күн көрөт? Бул менин үрөнүм көгөрөр бекен?

Бектурган сөз кайтарып, толук бирдеме айта албады.

– Кош, балам, тирүүлүктөн күдөрүңдү үзбө! – дегенге гана араң жарады. Өмүрбек колундагы майда текейин оозуна салып чайнаган бойдон атасынын аркасына түштү.

Эмнегедир Бектурган кылчактап карай берди. Ар караган сайын телмирген, шорлуу көзү менен узатып жаткан кайырчы аялдын элесин көрө берди...

Бектурган Караконузга бүгүн эле жетебиз го деп ойлогон эле. Бирок анын оюн күч багындырды... Ал күч анын күчсүздүгү болучу. Күчсүздүк аны эркисиз баш ийдирип жеңди.

Күн өрттөнгөн эмедей кыпкызыл болуп батууга жакындаган кезде, алар көп мүрзөнүн арасына келишти.

«Бая күнү көрүнгөн элестер ушул арада эле го? Алар эмне болду экен?» – деп, Бектурган ичинен ойлонду. Ал ушул оюнун учуна жаңы эле чыкканда:

– Ав, – деп асылган иттин үнү аларды чалкасына түрткөндөй болду. Бала бакырып жиберди. Булар кетениктей баскан кезде, буурул тумшук карган кара дөбөт

үстү түшкөн көрдүн оозуна барып комдонду. Далайды көргөн Бектурган: «Бул ээсин кайтарып турган экен», – деп койду да:

– Ай, бул жерде ким бар? Бери чык!.. – деп, бир топ кыйкырды. Бирок ар жактан үн чыккан жок. Андан жооп күткөн эмедей бейитке сүйөнүп олтура калды. Кабар болгон жок. Кичинекей Өмүрбектин оюнда тамактан башка эчтеме жок эле. Ага дароо коркунуч түшө калды. Көрдөн дабыш чыккансыды. Кепинин сүйрөп сөлбүрөп жүргөн өлүктөр аларды тегеректеп жаткансыды. Кулагы чуулдап, бүткөн бою муздагансып, болор-болбос солкулдоо пайда боло калды. Ал атасынын колунан кармап, эки жакты жалт-жалт карады да:

– Атаке! Атаке! Коркуп кеттим – деп, атасына кынала түштү.

– Коркпо, эмнеге коркосуң? Бул иттин ээси болсо керек. Иттен да киши коркот бекен!

– Мен иттен коркпойм, бакшы кемпир айткан арбактан коркуп жатам. Арбактар бизди тегеректеп албасын?

– Бакшы кемпир калп айтат. Азыр мен тигил кишини ойготуп келейин, уктап калган тура, – деп Бектурган итти таш менен ургулады. Бирок ит өжөрлөнүп, арсылдап асылып жатты. Бектурган үстү түшкөн көрдүн ичине кире бергенде, ит чала бурдап кетти да, таарынган немедей, ар жакка барып, мүрзөнү карап дагы жатты. Бир аздан кийин Бектурган чыкты. Ал чыгып келе жатып:

– Мында бир үйлүү турпанчы бар экен. Мына, бергенин көрдүңбү! – деп бир кочуштай чийки арпа менен калай макини көрсөттү, «Ачкадан өлгөн эки кишинин жанынан алдым» деп баласына айткан жок. Кабагын ачкан болуп:

– Муну кууруп жейбиз, жүр! – деп ары карай жөнөдү. Алар жыйырма кадамча узаган кезде, ит ордунан туруп,

мүрзөнүн айланасын бир топко чейин шимшиледди да, асманды карай улуп жиберди.

Бектурган улам аркасын карап коюп, алыстай берди. Бир кезде иттин үнү да токтолду, карааны да жоголду.

III

Кичинекей Өмүрбек шүмшүйгөн кара алачыктан ыйлап чыгып, ыйлап кире берди. Ал калтыраган коңур дабышы менен солуктап үн тартып, дирилдеген кайгылуу үнү менен акырын озондой берди.

– Атаке, а-ай, мен кантем? – дейт. Кээде басыла калып, таманын карап, чөңөр айрыган жараларын тырма-лап коёт да, кайта солуктап үн тартат. – Атаке, а-ай... Атаке, а-ай... мен кантем?.. – Ошентип жатып Өмүрбек уктап да кетти. Бирок уйкусу тынч болгон жок... Арбактар аны кубалап, жуп кармап аларында атасы келип, арбактардан куткарып алып качкандай болду...

Өмүрбек ушундайча болуп жатканда, Токмоктун сыртындагы дөбөгө жыйналган топко карай бир кайырчы келе жатты. Ал Өмүрбектин атасы – Бектурган эле. Анын оюнан кичинекей Өмүрбек чыккан жок. «Бир ууч талканын жеп бүткөндүр. Кыңырылып, көзү балбылдап, эмне күндө жатат болду экен?» – деген суроолор аны кысып, кажап жаткансыды. Кичинекей Өмүрбек үчүн да, Бектурган үчүн да, илгери-илгери, алда качан ажырашкандай туюлду. Айла канча. Турмуш алардын убадалуу күнүн ордунан чыгарган эмес...

Элдин ортосунан:

– Мына муну көрдүңөрбү!.. Бириңди бириңе өлтүртөм!.. – деген чарылдаган өкүм үн чыгып жатты. Бектурган түшүнгөн жок... Элдин арасы менен алдыга өттү да:

– Салоом алейкум, – деп колун бооруна алды. Чердейген эчки сакал ичке кара киши дагырадай селдесин түзөтүп жатып какырып, казылган топуракка түкүрдү да:

– Ой, Бектурган каракчысыңбы? Сен кайдан? Мына сенин шериктерин, – деп албууттанып жекире баштады, сөөмөйү менен колу аркасына байланган жаш жигитти көрсөттү.

Жигит казылып жаткан жердин топурагында, башын жерге салып үнсүз олтурган эле. Бектурган окуяга түшүнгөн жок:

– Менин кандай шеригим? Бул кандай жекирүү!

– Бул сага окшогон ууру! Кытайга биз качыргансып, элдин оокатын уурдап бүлдүргөн кесеп! Андайлар сенин шакиртиң болбойбу? Ыя!

Бектурган андайга чыдап көргөн эмес, көзү чоктой кызарып кетти да:

– Супа, сөзүңө түшүнбөдүм. Сен мени эмнеге матайсың?

Бул ким? Сен го баягы, өлүмтүк издеген доорончу жорусуң! – деп катуу сүйлөдү. Олтурган эл унчуккан жок, Бирок Бектурганга бардыгы бурулуп ка-рашты, Кимдир бирөө Бектурганды колтукка түртүп:

– Кой, сүйлөбөнүз, – деп айтайын деди. Бирок эки жагын карап гана тим болду.

– Карачы! Сенин башыңды дардан таанытам. Ой, кайдасыңар! – деп, молдо жигиттерин чакырды.

– Мени бүгүн дарга ассаң, эртең мени сурай тургандар чыгат. Мен дагы элдүү кишимин. Алар да баш кошоор. Баса калып мууздагандай мен улак эмесмин. Мен Бектурганмын! Колуңар тийсе, бир-экөөңдү азыр эле ала жатам!

«Мен дагы элдүү кишимин» деген соз молдону эркисиз токтотту. «Көрөбүз! Колдон айлансын» деп, жутунуп келе жаткан жигиттерин токтото койду. Бектурганды тааныгандар:

«Канткен менен баатыр да, кол салышы да мүмкүн. Бул карышкыр эмеспи! Өлбөгөн кайсы аянычтуу жаны бар. Аянбайт» деп ойлонушту да, тим болушту.

Колу байлануу турган жигит Бектурганга жалт карап:

– Карыя! Мына бул казылып жаткан менин көрүм! – деп муактана түштү, – бул менин көрүм! Казып жаткан экөө менин эркисиз курдаштарым, каздырып жаткан Супа молдо. Аны өзүңүз да билдиңиз. Бир ууч талкан үчүн тарта турган жазам, мына ушул!

«Кантсе да коркутмакчы болуп жатат го? Өлтүрсө, тигил жасаткан дарга асып, бая күнкүлөрдөй кылып өлтүрөт эле» деген ишеним ар кимдин көңүлүнөн терең орун алган. Ошол жөнүндө күбүрөшүп, сүйлөшүп да жатышкан эле.

Супа молдо ордунан тура калып:

– Ой, каргалар! Тээ тетиги жерге барып тургула. Азыр үчүлүктүн өкүмү болот.

Эл жабалактап бута атымдай чегинди. Супа молдонун жанында: бир кыргыз, бир орус гана калды. Көрдүн топурагында олтурган туткун жигит баягы калыбынан козголгон жок. Бийлер анын жанында олтурушуп, аны өлтүрүү жөнүндө өкүм чыгаруу маселесин кеңешишти.

– Булар эмне кишилер? – деди Бектурган, элдин. арасынан бирөөгө.

– Буларбы? Булар үчүлүк деп аталган бийлер – бир орус, эки кыргыз. Ошолордун айтканы айткан. Өздөрү кырылып жаткан качкындарды «уурусун» деп, ого бетер кырып жатышат. Күнүнө жети, сегиз кишини дарга асышат. Бүгүнкү кылып жаккандары тигине! Тигил жигит молдонун үй жумушчусу болучу! Сурабай талкан көөлөп жеген имиш, кайырчыларга да бирдеме берсе керек. Ошого кылып жатканы ушул. Бектурган тилден калгандай томсорду. Оюна алда кандай караңгылыктар пайда болду... Көзү ого бетер кызарып, байлануу турган жигитти тиктеди.

– Эй, эми келсе болот, – деп чоң курсак Метрей узун шапалагын тарсылдатып элди чакырды, созолонтуп көңүлдүү ышкырды да, талтайып тура калды.

Сура молдо эркин турду:

– Мына, – калайык, Ысанын жазасы ушул! өзүңөр билесинер! Көр казгандын бири Эшим. Ал ууру Ысанын жолдошу деген шек бар. Үчүлүктүн өкүмү боюнча Эшим, өзүн актоо үчүн, Ысаны кетмен менен чаап өлтүрөт. Аны аткарбаса: өзү күнөөлүү болуп, Ыса менен бирге көмүлөт! Өкүм ушул! Муну баарыңар уккула, баарыңар көргүлө! Кана Эшим! Кайсынысын каалайсың?! Шарыят ушуну талап кылат, – деди.

Элдин арасы күбүр-шыбыр болуп, оор кыйынчылыкка учурагандай болушту. Кээ бирөөлөр элдин арасына олтура калып, ыйлап да жиберешти. Кээ бирөөлөрү:

«Кудая тобо, ушундай да укмуш болобу?» – деп жакаларын кармашты.

– Мен экөөнү тең каалабаймын, «молдоке». Өкүмүңөр туура эмес, – деди Эшим. Метрей менен молдонун колундагы камчылар көз ирмегенче Эшимдин төбөсүнө ойноду.

– Ой, калыстык барбы! Падышанын эзүүсүнөн Керенский куткарды дебедиңер беле! Дүйнөдө чындык барбы! – деп, кимдир бирөө бакырып жиберди.

– Тарт тилиңди! – деген молдонун үнү элдин жүрөгүнө канжар ургандай болду. Чыккан үн экинчи кайталанган жок.

Бектурган таягын кармап, маңдайына такады да, калтыраган немедей үнсүз туруп калды. Ал «тарт тилиңди» деп кыйкырган үндү уккан да жок.

– Жок, мен бирөөнүн канына забын болбоймун. Мени өлтүрсөң, өлтүр! Менин жаным Ысаныкынан артык эмес, – деп Эшим кетмени таштап жиберди. Бирок анын үнү каргылданып чыкты.

Адамдан ар кандай сонундар чыгат да! Ыса темир дей болуп чыңалды. Анын жүзү өзгөрбөдү. Үнү да каргылданган жок. Анын арык жүзүндө өкүмдүктөн башка эч-теме сезилген жок. Ыса үчүн бул өлүм бир үйдөн экинчи

үйгө киргендей гана сезилди. Ал тегеренип элди каранды да:

– Эл-журт! Мен жыйырмага жетпей эненин сүтүндөй таза бойдон өлүп бара жатам. Кызмат кылып, тамак ичпей коюуга күчүм келген жок. Менин күнөөм ушул, мен ууру эмесмин! Мынча болду, эми мени өз колуң менен өлтүр! Мен үчүн бекер бирөөнү кыйнаба! Сен моокуңду кандыр. Кылганыңдын азабын качан да болсо кудай алдында тартасың!

– Тарт тилиңди жолбун ит! Кескилетип өлтүрөм!

– Канкор! Кааласаң бышырын же! Тез! Тез өлтүр! өлүмдүн өлүмдөн айырмасы жок. Сен кылган кордукту шайтан да кылбайт. Сени ата-бабалардын арбагы урсун!..

Таманы жерге тийбей, дилдиректей учуп, чыңырган аялдын үнү турган элдин жүрөгүн туз куйгандай тызылдатты.

– Айланайын молдоке-ай, Ысаны кантип өлүмгө кыйдың... Мунун жазыгы эмне? Кагылайын молдоке! Аман жүрсө бир чыны талканыңдын мүдөөсүнө чыкпайбы? Ысанын жанын калтырсаң, молдоке! – деп өксөгөн бойдон молдонун бутуна жыгылды...

Анын ошол кездеги аянычтуу үнүн сүрөттөөгө эч мүмкүн эмес эле. Ал үчүлүктүн мүчөлөрүнүн бардыгына жалынып, бардыгынын буттарын кучактады. Молдо ага түк унчуккан жок:

– Ал, мына бул долуну! – деп, бир гана кыйкырды.

– Айланайын жалгызым-ай! Айланайын каралдым ай! Кагылайын боорум, ала жат! – деп, кармагандарга ээ бербей жулунуп жатты. Анын арык денесин самтыраган кийимдери жашыра алган жок.

Ой, бир тууган! Солк этпеген Ысанын көзүнө жаш толтурду. Тагдырга таарынып, унчукпаган сырттанды тилге киргизди. Өлүмгө солк этпей олтурган эр жүрөктү өйдө көтөрүп, ордунан тургузду.

– Ой, эл-журт! Эжемди көрсөткүлө! Айланайын эл, эжемди бир көрсөткүлө! Жатындашымды бир кучактап калайын...

Эч кимден үн чыккан жок. Карап тургандардын баары жерге карай ийилди...

– Өлтүрөсүңөрбү, жокпу! Муну кошо көмгүлө! – деген кыйкырык дагы чыкты.

– Жок! Өлтүрбөймүн! Мен өлтүрбөймүн!

– Эшим! Айланайын курбум, сен өлбө! Мени өлтүргөн сен эмессиң! Кыйналба. Сен акыретте күбө болосуң, сен тирүү кал. Сен элге айт, бир гана чап! – деп Ыса коркунучтуу көрдүн оозуна олтура калды.

– Жок, – деди Эшим, – менин жаным сеникинен артык эмес! Сенин убалыңа калганча, сени менен кучакташа жатам. Тирүүлүктө бир өстүк, бир ойнодук, эми бир жаталы! Бирге чирийли! Тилибиз бирсе токтосун! – деди да, алдастаган эмедей дирилдеп кетти. Көзүнө эчтеме көрүнгөн жок.

– Сен мени менен кошо өлсөң, мен акыретте да ыраазы эмесмин. Акыретте да!

– Сен өлбө! Сен мени унутпа. Мени чын курдашым десең, мени кыйнаба. Тез гана бир чап! Мени унутпа. Сурагандарга мени айт, мени эсте. Мага куран окут...

– Балам!.. Айланайын!.. Сени эч ким унутпайт, – деп Бектурган кыйкырып жиберди да, таягын өйдө көтөрүп:

– Сенин жүрөгүңдү жараткан теңирге кулмун! Сенин өмүрүңдү талашкандарга наалат! – деди.

Эшим жинди немедей теңселди. Өзүнүн өлөрүнө да көзү жетти жана «сен мени менен кошо өлсөң, акыретте да ыраазы эмесмин» деген сөз аны эркисиз багындырды.

– Кыйналба! Мени да кыйнаба. Тез. Ысаң сага ыраазы курдашым, – деп Ыса дагы кайталады.

Эшим кетменди ала коюп:

– О, армандуу күн! – деп бакырды. Кетменди кандай шилтегенин билбей да калды. Анткени анын акылы кай-

дадыр, түбөлүккө качып жоголгон эле... Бакырган үн менен кошо кетмендин жарк этиши элдин көзүн эрксиз жумдура койду. Ысанын омууроосу башын жулган чилдин канатындай дирилдеди...

IV

Токмок шаарынын башындагы сай ачкадан өлгөн адамдар менен атагы чыкты. Карга-кузгундар аларды чукулап, чексиз бактыларына маш болгондой болушту.

Сүйкүмсүз ырсайган адамдардын баштарына кодоюп конуп олтурган сагызган, каргалар өздөрүнүн тилдери менен көңүлдүү үндөрүн чыгарышат.

Сайдын үстүндөгү тукабадай жашыл талааны сайыштай тилген эгинчилер өгүздөрүн сокодон чыгарып, дем алып көлөкөлөй башташты. Бектурган ошолорго жакындап барып олтурду. Майпандаган каздар жаңы чыккан назик чөптөрдү терип, кээде кербендин төөлөрүндөй ээрчишип, арыктан-арыкка барып оттоп жүрүшөт. Өрдөктөр жалпак жаргак тамандары менен майда сууларды эшкилеп, узун моюндары менен, көздөрүн ирмебестен, суунун түбүнө чүмкүшөт. Кээде бирин-бири кубалашып, тиштеп жүргөн тамактарын талашышат. Качып жүргөндөрү тапкан тамактарын сууга чыктап сугунуп жиберүүгө аракет кылышат.

«Кудай адамды өрдөктөй кылып койсочу! – деп ойлоду Бектурган, – тамакты кара суудан да таап жээр элек, ачарчылыкты билбес элек. Өмүрбегимди ээрчитип, өсүмдүктөрдүн гүлүн гана жээр элем... Башты кесип казанга салганча дүйнөдөн капарсыз болот элек. Жыргал ушулардыкы да. Адамзат болсо бирин-бири жоготуп жатат. Күчтүүсү күчсүздөрүн жыландай соруп баратат. Же дүйнө ушундай жаралганбы? Жок, мындай эместир. Адамчылык эле жакшы. Бирок таалайсыздыктан көрө өлүм артыгыраак...»

Ушинтип капкайдагыларды көзүнөн чубатты да, таягын алып жүрүп кетти. Көп өлүктөрдүн сүрү Бектурганга эч кандай таасир кылган жок. «Мен дагы бир күнү ушулардын катарына кошулам го» деп ойлойт да, аркасында кала турган жаш Өмүрбегине токтолот. Аны кыйналткысы келбейт. Кээде Чырга малай болгон чоң уулу Ысманды ойлоп, кеберсиген эрдин араң гана кыбыратып: «Экөөнүн кол кармашып жүргөн күндөрүн көрүп өлөм», – дейт да, ар кайсы жерге токтойт, өлүп жаткандардын бардыгына куран багыштап окуган болот.

Ошентип бараткан Бектурганды «каарк» этип, чочуп учкан карганын үнү жалт каратты. Карга каадасынча өлүп жаткан адамдарга «конок» болуп келе жаткан эле. Бирок өлүк карганын күткөнүндөй болуп чыккан жок. өлүп жаткан аялдын көкүрөгүн тырмалап жаткан бала карганы от менен ургандай чочутту.

Бектурган өлүп жаткан аялга жетип барып, үңүлүп карап алды да, эңкейип колунан тартты. Бирок аялдын солдойгон муздак колу Бектургандын денесин эркесиз дүр эттирди. Ал аялдын колун таштап жиберип, анын көкүрөгүн тырмалап жаткан баланы ала койду жана аялды тааныды... Эси жок бала Бектургандын көкүрөгүн оозу менен аймалап, соруп көнгөн эмчегин издегенсиди.

– Ай, турмуш ай! Бечара жаңылган эмес экен! – деди Бектурган, «атым Айша, жер үстүнөн көрүнбөсөм мага куран окуп коёр бекенсиз?» деген кайырчы аялдын акыркы сөзүн эске түшүрдү, олтура калып, түйгөн талканынан суюк чайнады да, балага тили менен сордура баштады. Бир аз жалмалагандан кийин бала алсыздана баштады. Жоодурагаы көзү сүзүлүп барып тымтырс болду.

Карыя баланы четке коё салып, төмөн жагындагы суунун кемерин чукулады. Бир топ ташты жыйнап келип, кемердин жанына койду да, зыңкыйган аялдын жанына барып, бирдемелерди күбүрөп окуган болду.

Бектурган такыр окубаган адам. Ал шарыят боюнча арап тилиндеги жаназаны кайдан окусун? Бирок өзүнүн тилегин айтты: «Ушул мусаапыр Айша бейишке чыкса экен, о, кудай! О, калдайган кара жер! Шордуу катынды көр азабынан куткара көр!..» – деп тиледи да, аялды кемерге жашыра баштады. Ошентип белгисиз жерге жаралган бейитти чымыркана бир тиктеди да, бир аз буйдалып туруп жүрүп кетти. Мисирейген кара жер, эчтемени сезбегенсип, томсоргон бойдон кала берди...

Бектурган суудан кечүүгө даярданып, этегин белине кыстарып, таягын алып, суунун маңдайына карады. Бир аздан кийин томпойгон койнун сол колу менен басып алып сууга карай илкип басты. Жаздым баскан сайдын ташы бутунун бармагынан суюк канын шорголотту. Коошпогон кашаңдык менен бармагын эңкейип карады да, ширидей шыйрагын көңүлсүз шилтеп, суунун бир тароосунан кечип чыкты.

– Эй, токто! Токто! – деген катуу кыйкырыкты угуп, Бектурган токтой калды. Жайдак тору бээ менен чаап келе жаткан тегирменчи Метрейдин уулун көрүп чочуп кетти. Ал келип жеткенче Бектургандын башынан толгон окуялар чубап өтө баштады: «Көпкөн байдын уулу далай качкындарды уруп өлтүрдү эле! Эми кезек мага келген го! Жок. Кол салса, мен аны жаздана жатайын», – деди.

Метрейдин уулу сайдын ташына жыгыларын да ойлогон жок. Камчы үстүнө камчы уруп, бээсинин туягын ташка койгулатып жетип келди да, Бектурганды омурололутуп өттү.

– Ой, бай! Эмне? Мен байкушка тийбе! Сен Метрей байдын уулу эмессинби? – деп Бектурган аны таанымыш болуп далбасалай баштады.

– Эмне сага! Каракчы! Сен каракчы – деп кыйкырган бойдон ойкуштаган тору бээнин оозун жыйып алды да, узун шапалак менен Бектургандын шыйрагына оролто

чапты. Шапалакты кайта тартканда Бектурган тушаган эмедей мүдүрүлдү. Анын сөөгү сыздап, көзүнөн от чакылды. Бирок кайраты көзүнө чогула түштү.

«Өлдүм... Колумдан келсе өлтүрөйүн» деген кыял анын башына келе калды. Жерден көкүрөгүн көтөрө албай жатып, эзелки досу болгон ыргай таягын кычкачтай кыса кармады да, тиштенген бойдон тура калды... Дөгүрсүгөн жигит тору бээни ойдолотуп тилемчини дагы качырды. Бирок такшалган карт бүркүт темирдей таягы менен озунуп шилтеди. Метрейдин уулу «энеке» деп бакырган үнү менен кошо ыргыды. Бектурган өкүттө калган барчын дай умтулду. Бирок анын сол колу көкүрөгүндө эле. Ал колун томпойгон көкүрөгүнөн бошоткон жок. Анысы кол байлоо болду. Бектурган кечигип жетип таягын көтөрө бергенде, Метрейдин уулу корккон үкүдөй оозун ачып, колун башына булгалап, жамбашы менен кетенчиктеп качып бараткан эле. «Чырр» эттирип ышкырган катуу ышкырык Бектургандын таягын кармап калгандай болду. Ал жалт карады да, жаңы токтоп жаткан дрожка арабаны көрдү. Отуздарга келген сулуу орус жигити арабадан түшүп жатканда, аттын узун чылбырын кармаган аялынын көзү Бектургандын көзүнө чагылыша калды.

Бектурган унчуккан жок. Бирок: «Өлдүм, колумдан келсе экөөнү тең өлтүрөйүн», – деген ой аны ого бетер шаштырды. Арабадан түшкөн жигит араң туруп жаткан Метрейдин уулу менен сүйлөшө кетти да, чалга карап башын чайкады.

– Ой, бай! Менин эмне күнөөм бар? Мен байкушту эмне үчүн урат? – деди Бектурган.

– Сен кары киши, эмне үчүн мунун казын уурдайсың? Сураса керек!

– Жок, бай, мен уурдаганым жок. Мен кайырчымын, – деп жигитке жалбара карады. Метрейдин уулу орусча дагы бердеме деп сүйлөдү да, Бектургандын бет маңдайына келип, сөөмөйү менен анын төмпөйгөн койнун көрсөтүп тура калды. Арабадан түшкөн жигит:

– Эй, кары, – деди колу менен анын койнун түртүп, – сен мунун казын койнуңа катып алган турбайсыңбы? Сен уурдаба, сура.

Бектурган унчуккан жок. Таягын таштап жиберди да, жаман чапанынын жакасын ачып койнундагыны көрсөттү. Ширеңкенин талындай болгон баланын арык саалаалары кыбырады жана сөөктөй кубарган баланын башы көрүндү.

– Мына каз! Мен муну уурдап алганым жок! өлгөн энесинин үстүнөн ал дым. Кааласаң ал, – деди Бектурган. Жигит чочуп кетти. Арабадагы аял катуу-катуу сүйлөдү да, арабадан ыргып түшүп, Бектурганга карай чуркады. Бектурган түшүнгөн жок. Бирок анын жамандык кылбасына көзү жетти. Баланы колуна алып олтура калды. Метрейдин уулу унчуга алган жок. Тору бээге ыргып минди да, кайта чапты.

Аял Бектургандын колундагы баланы унчукпай ала койду да, кайта чуркап арабадагы таарды баланын алдына жая салып, ары бери оонатып тыңшады. Анын оозун карады... Бектурган эчтемеге түшүнгөн жок (ал өмүрүндө догдурду көргөн эмес), илмеңдей басып аялдын жанына барды. Араң жан баланын кыңылдаган үнү сызылды. Аял баланы орой салып, кыргызча таптак сүйлөдү:

– Сен жакшы адамсың. Бала өлбөйт. Бул сенин балаң болот, – деп баланы орогон таары менен кошо Бектурганга берип, чоң бөлкө нанды да кучактатты.

Жигит унчуккан жок. Бирок Бектурганды тиктеп турду да ат сүрөттүү кагаз акчаларды тутамдаган бойдон анын колуна берди. Бектурган аны тиктегенде, жылмайган бойдон арабага түшүп жөнөн кетишти. Бектурган ишенбеген эмедей алардын изинен бир аз тиктеди да:

– Орустун да орусу бар деген ырас, ырас... О кудай, бул канча миллион сом берди! Булар кыдыр болсо керек! Булар, Кыдырдын өзү! Биз өлбөйбүз. Биз өлбөйбүз! – де-

ди. Ченгелиндеги кагаз акчаны койнуна сала койду да, бөлкө нанды кучактаган бойдон араң жан баласын өпкүлөп жиберди. – Сен бактынын өзү болбо, балам! – Бектурган үнүн чыгарганда, кубанычтын жашы анын күмүш аралаган сакалын жууп жиберди.

V

Эмнегедир Бектурган таң куланөөк болгондо эле эшикте болду. Казандай кара таштын үстүндө, күзөтчүдөй акмалап, күндүн чыгышын күттү. Асмандагы ала булуттарга тийген күндүн шооласын тиктегенден тиктеди.

Букуюп олтурган Бектурган мойнун көтөргөндө, канатынын алдынан башын тартып алган бүркүттөй сезилди. Чабытка даярданган эмедей эки жагын каранып, этек-жеңин күбүнүп ордуна турду. Анын кебетеси уйкусу канып ойгонгон барчын сыяктуу жеңил жана көңүлдүү өңдөндү.

– Атаке, аман-эсен жатасыңбы? – деген Ысмандын үнү Бектурганды жаш баладай эрээркетти.

– Садагаң болоюн! Эмне кечиктиң? Он күн мага он жылдай болду. Көпкөн бирөө жыга чаап кеттиби деп да ойлондум... Сүйүнчү! Бир уулдуу болдук. Акча көп, санычы, канча миллион экен? – деди Бектурган.

– Я! Кандай уул? Кандай акча? Сизге дагы сүйүнчү. Бишкекке Болчайбек деген киши келиптир. Ал ач-жылаңачтардын бирин койбой жыйнагып жатат, жардам берип, багып жатат. Акылбек так ошол жерде экен. Кызык көп, атаке. Эми биз өлбөйбүз. Жүрчү, уулуңузду көрөлүк, – деди Ысман.

Бектургандын көзү жайнап кетти. өлгөнү тирилгендей, өчкөнү күйгөндөй болду. Ал өмүрүндө шашып көргөн эмес. Бирок Ысмандын сөзү аны экинчи шаштырды.

– Балчайбек деген киши кыргыз бекен, же орус бекен? Өзүн көрдүңбү?

– Көрдүм, сүйкүмдүү ак жүздүү киши экен. Булгаары кемсели бар. Чачы да бар. Орус экенин эч ким билбейт. Болчайбек деген элден дейт. Анын сүйлөгөнүн уктум. Анда-санда кыргызчалап: «Барба, барба» дейт. Калганын орусча сүйлөдү.

– Кайда барба дейт?

Ысман өзүн атасынан көп түшүнгөн кишидей сизди. Бирок өзүнүн чала түшүнгөнүн өзү да билген жок.

– Кызык көп, ата, – деп алды да, анда Эсер деген, Бейбелчек деген эки киши бар экен. Алардын бири падышанын кишиси экен, бири азыркы Керенскийдин кишиси дешти. Алар элди өздөрүнө талашып жатат дейт. Болчайбек элди ошого «барба» деп жатат дешти. Жанакы экөөнүн аты да жаман экен. Укчу! «Бейбелчек», «Эсер» дейт. Шыйрак менен жарым эстин колуна эмне келсин!.. Элдин баары Болчайбекти көргөндө «ураа» деп кыйкырышты. «Ураа» деген – «сени ээрчийбиз» дегени дейт. Мен Акыштын жанында туруп, аны менен кошо: «Ураа, ураа!» – деп кыйкырдым...

Ошентип алар алачыкка жакындап келишкенде:

– Табыш, Табыш! Күлүп койчу? Канакей, күлчү, – деген Өмүрбектин үнү угулду.

Ырас эле уулуңар барбы? Эмесе дунганымдын бергени жентек болсун – деп, түйүнчөктөгү мөмөсүн чече баштады. Өмүрбек агасыны үнүн уга коюп:

– Байке! Байке, – деп кыйкырды, Алар алачыктын босогосуна келгенде, Өмүрбек кичинекей арык баланы жабыштыра кучактап, босогону аттап чыга калды. Баланын күлүп турган карагаттай көзү Ысмандын көзүнө түшө калды.

– Мына, – деди Бектурган. Ысман кучакташкан эки бөбөгүн көкөлөтө көтөрүп, өпкүлөп жиберди.

– Мына, иш оңолот деген ушул. Аты ким?

– Аты Табылды. Атам Табылды баатыр деп койду...

Ысман бөбөктөрүн кучактаган бойдон атасын жалт карай койду.

– Атаке, көзүң эмнеге жашылданат? Сабырыңыз суз го?

– Төрт, беш күндөн бери талмоорсуп жүрөм. Башым эле салмактанат, – деди. Бирок жанынын кыйналып турганын ачык айткан жок. Өзүн жеңил, сергек кылып көрсөттү.

– Эмки атаке, оорубагай эле. Мен эми кожоюнумдан бошоймун. Болчайбекке барам. Ал бизге жардам берет. Андан аркысын дагы көрөбүз, – деди да, бөбөгүнө карды: – Табылды, Табыш! Ие, ие, күлүп жатпайбы, атаке, бул уулду кимден алдың?

Бектурган колу менен сакалын сылап, Токмок жакты карады.

– Таап алдым. Менден башка атасы жок, силерден башка агалары жок. Бул уул менин эң кенжем болот. Бул уул өзү менен бирге ырыскы келтирди. Кудай өмүрүн берсин. Менин чамгарагымды ушул ээлейт, кирип биздин акчаны көрчү.

Ал алачыкка кирери менен балага жасаган кундактын башынан түйүнчөктү ала койду да:

– Мына мунун баары акча, – деп Ысманга сунду. Ысман түйүнчөктү чечип жатып, жылмайып атасына карды:

– Сиз бала кааданы салгансыз го, кимден жымкырдыңыз?

– Жок, балам. Менин калп айтканымды уккансыңбы? Ала жипти атабаганыма далай болду. Жаш кезде жортуулга чыгыш атак болучу. Эрдикти түн катып, ууру кылып, ат үстүндө жүрүп көрсөтчүбүз. Ал доор өзүнчө кетти. Уурудук эми эң төмөнкү намыссыздык болуп калды. Мен андай намыссыз ишке жүрбөймүн. Балалыкта эмнелер болбойт, – деди да, акчанын кандайча табылганын сүйлөдү.

– Дүйнөдө түркүн адам бар тура. Бирөөлөр «качкын» деп бизге окшогондорду өлтүрүп жатса, бирөөлөр акча берип, багып жатат. Орустарда да олуядай кишилер көп экен го. Мына, киши деп ушуну айтыш керек. Бул акча менен бир бут эгин алууга болот. Акчаны белге түйүп алып Бишкекке кетелик. Бир бут эгин бизге жарым жылга жетет. Жарым жыл деген, азыр оңой эмес. Азыр күндө жаңылык, – деди Ысман.

Бектурган Ысманды толук тыңшай алган жок. Улам көңүлү айнып, башы тегеренип жыгыла жаздап турду. Бирок анысын балдарына билдирбеске тырышты. өзүнүн тамырын өзү кармап, акырын башын чайкап койду да, тамырын дагы текшерди. өзүнүн катуу ооругандыгын сезип, аны эми жашыра алган жок...

– Балам менин чачымды алып койчу. Мен жакында сергий албай калдым окшоду. Тамырымдын кагышы келтеники сыяктуу болуп калды. Келте жугуштуу оору, сак болгула. Мага каралайбыз деп жүрүп, келтенин тузагына түшүп калбагыла!.. Кимдерди сыздатпады! Ачарчылык менен келте эгиз неме да, бирге жүрөт, ой чиркин... Жок, чачымды албай коё турчу, жаным жер тартып баратат, – деди Бектурган.

Ысман алачыктагы курумшулардан төшөк салды да, атасын жаткырып:

– Атаке, ооруң суук болуп жүрбөсүн? – деди.

– Жок, балам, кепер эле ысык. Бизге суук оорудан көрө ысык оору жакшы. Ысыктанууга эт, май керек. Ысык оорунун дарысы даяр эмеспи! Суу, суу, дагы суу! Суу көпкө иле берет. Колундан келсе, Шор-Дөбөдөгү майларга жеткир; Дунканың бошотпосо, балдарга кыйын болуп жүрбөсүн. Балдарга караан керек. Мага суу берчи...

VI

Далай күндөр өттү... Ээн талаада, самсаалаган, ыштык кебетеленип серейген жалгыз алачык турду. Анын айланасында жылаажын дабыштанган таандардан башка эчтеке көрүнгөн жок.

Алачыктын ары жагында шылдырап агып жаткан жүлүндөй тунук сууга карай эмгектеген киши, алачыктан бир аз узады да, бүк түштү. Ал киши экинчи козголгон жок. Чапанын көтөрүп белеске чыга калган жаш жигит тигил жатып калган кишини көрө коюп:

– Ой, дүйнө! Көзүн көрбөй калдым, ээ! – деди да, орогон чапанын ийнине салып чуркаган бойдон жыгылып жаткан кишиге жетти. Чапанын ыргытып жиберип, кулачын жайып тура калды. «Мен эмнени көрүп турам», – деп катуу үн чыгарып жиберип, жаткан кишини кучактай калып жүзүн карады. Аппак селкилдеген узун сакал, көтөрүлгөн баштан жерге карай төгүлдү. Оозунан чыккан кан сакалын аралап мончоктоп тамды. Бирок Ысман аны тааныган жок, анын өлгөнүн гана билди. Жигит эчтеме түшүнгөн жок. Өлүктү кучактап кырынан коё салып, алачыкка карай чуркады. Анын башы алачыкка кирери менен:

– Ысмансыңбы, кагылайын? – деген Бектургандын алсыз үнү чыкты. Анын үнү Ысманды чыргадай сүйрөдү. Жаткан атасын кучактай жыгылганын жана көзүнөн жаш кеткенин сезбей да калды.

– Балам, балдар кайда чыгып кетти? Тамак ичким келип калыптыр, бирдемең барбы? – деди Бектурган. Ысман атасын жөөлүп жатат деп ойлоду. Ал оорусунан кутулуп, эсин жыйнап, көзүн ачып турганына түшүнө албады.

– Атаке унчукпай жатчы. Эсинди жыйначы. Сага кимдер карашып турду? Дунгандар малайларын алып кетиштиби? Жанакы ак сакал киши ким? – деп сурады. Уулунун сөзүнө Бектурган да түшүнгөн жок.

– Балам, сен менден сурайсыңбы? Алардын көчкөнүн мен кайдан билейин. Эртең менен эле кеттиң эле, Кайда жүрдүң?

– Атаке, сен унчукпачы. Сен жөөлүп жатасың, менин кеткениме он үч күн болбодубу? Мен балдарды Бишкекке орундаштырып келдим. Анда эң эле... – деп койду да, жөөлүгөн кишини кыйнабайынчы дегенсип, тим болду.

Бектурган көзүн улам-улам ирмеп, баласын бир аз тиктеп алды да:

– Он үч... он үч күн дейсиңби?.. Сен балдарды орундаштырып келдиңби? Мен ошончолук оорудумбу? Сен үйдөн эртең менен кеткен жоксуңбу?

– Жок, ата, мен мындан он үч күн мурун эртең женен жаныңдан кеткемин. Мен азыр келдим.

– Ой, тобо-ой, мына! Оорунун күчү деген ушул. Менин эртең менен дегеним он үч күн илгери турбайбы. Мен сени эртең менен эле чыкты деп жүрбөймүнбү. Мен эсимди эми гана жыйган экенмин. Он үч күн!.. Он үч күнгө чейин мени ким бакты?.. Ооба, ооба! Касиет карыда. Байкуш Жолдубай акем карашкан экен го, мына, келтенин келгенинен да кеткени кызык! Оору кетери менен эс ордуна келет, көзү умачтай ачылат. Арадан өткөн күндөр эсте да калбайт... Мына, балам, эми мен айыктым. Жолдубай акең кайда кетти?

Ысман Жолдубайдын өлүп калганын айта алган жок. Чакага бышырып койгон жармадан атасына куюп берди да:

– Жолдубай аксакалды билбейт экемин. Ал эмнеңиз эле? Ал качан келди? – деп сурады. Бектурган суюк жарманы ичти да, жанаягын жерге коюп:

– Балам, бул жарманы ошол акең бышырды. Мен аны көзүм менен бүгүн көрдүм. Бир-эки ооз бүгүн сүйлөштүм. Ал дагы кабыргасынан кагынып араң жүрөт. Чакыр Жокемди, чакыр! Жарманы сууй электе ууртасын. Жокемдей киши кайда? Сүйлөсө тилинен бал тамат. Март-

тыгы Атантайдай. Башын байлап эл баккан эрдин бири. Менден жыйырма, жыйырма беш жаш улуу. Али да болсо чыңаган темирдей... Илгеркилердин сөөгү болоттон ширелсе керек? Мындай кишилер от кечип жүрүп, өлгөнүн да сезбей калат. Чакырчы, балам, – деди Бектурган.

Ысман ындыны өчкөн эмедей башын жерге салды да, босого жакты карап, тилсиз боло калды.

– Эмнеге унчукпайсың? Бар болсо ичет, жок болсо чогуу көрөт, эмнеге кабагыңды саласың? Анын да өзүнүн ырыскысы бар. Адам насиби түгөнгөндө өлөт. Чакыр!

– Атаке – деди, акырын гана Ысман, – Жолдубай акемдин ырыскысы бүтүптүр. Анын жаны азыр кудайдын колунда, – деп ордуна тура калды.

– Я! Кудайдын колунда! Кандайча! Ырыскысы бүттү? Эми эле чыкпады беле!.. Мени эшикке чыгарчы. Кайда жарыктык, асылым кайда? – Ал босогону көздөй жутунду.

Ысман атасын колтугунан желөп чыгарып, Жолдубай акенин жанына олтургузду. Бектурган жардай кабагын салбыратып, Жолдубайды тиктеди да:

– Жоке, айланайын Жоке! Оттон жалтанбаган эр жүрөгүң өлүмдөн жалтандыбы! О, таш боор кудай! Бизди мынча эмне шылдың кылдың? – деди да, калтыраган колу менен Жолдубай акенин башын кучактады. Көзүнөн жашы арык жүзүнөн салаа-салаа болуп, өзүнүн сакалын аралап, өлүктүн сакалына тама баштады.

ҮІІ

Түн жарымынан оогон кез эле. Саздын башындагы камыштардын далдасында желден жалтанган жалындын элеси бирдемени от менен желпип жаткандай көрүндү. Кичинекей кара чака түбүн отко такап, оозунан суюк буу чыгарып, ылай толкун өңдөнгөн жарманы атырылып кайнатып жатты.

Колун жаагына таяп, отту карап жаткан Бектурган акырын өйдө болду да:

– Ысман! Ай, Ысман! Көжөң кайнап кетти. Эми куурай тербей эле кой, – деди.

Ысман колтугундагы камыш аралашкан куурайын атасынын сол жагына таштап жиберип, чакасын чыгарды да, эки аякка бөлө куюп:

– Таң атканча шаарга жетебиз. Алыңыз кандай, атаке? Кыйналдыңыз го? – деди.

– Жок, айланайын. Мен кайдан кыйналайын. Тирүү сөөк көтөрүп, сага кыйын болду. Сен кичине уктап ал, уйку адамдын табы болот, – деди Бектурган.

Жок, – деди Ысман, – менин жүрөгүм алып учуп ээлигип турат. Жакшылыктын чети мени шаштырып жатат. Шаарга жетмейинче уйкум келе турган эмес. Сиздин салмагыңыз мага эки путтай эле көрүндү. Мен сизди эки эле күнү көтөрдүм. Сиз мени, аз болсо, эки жылы көтөргөн чыгарсыз? Эмгегим менен эне сүтүн актай албадым. Эми аталык акыңыздан адал күчүм менен кутулайын. Көп болсо, эми бир күн көтөрөрмүн. Андан ары иштин оңолушу жанагы мен айткан Болчайбектин колунда.

Оттун үстү өчө баштады. Анын бозоргон күлүн жел жоруптап жатты. Ысман жанаяктын саптарын бир-бирине байлап, кеседей салбыратып белине кыстарды да:

– Кел, ата! – деп, атасына далысын тосуп олтура калды.

Алда айланайын, ай! Кичинекей сүйөмөлөп корчу, кулунум! Аз да болсо басып көрөйүн. Туздай артылып жүрүп, сенин убалыңа калат экенмин го. Мен болбосом, сенин жолуң ачык эле го, – деп Бектурган ордуна туруга аракет кылды. Бирок анын муундары калтырап, бели бөкчөйүп, ооруга күйгөн тамырлары үзүлүп кетчүдөй, майы кеткен муундары танабынан тайыгандай сезилди.

– Бул келтенин оорусунан да айыккандан кийинкиси оор болду. Карачы, терилерим айрылып бараткансыйт. Кантейин, чоң эле кордук оору экен, – деп Ысмандын далысын таяна калды.

– Сиз азыр баса албайсыз, атаке. «Кара кунанга» мине бериңиз, – деди Ысман жылмайган бойдон атасынын колун мойнуна сала койду жана ыкшап далысына чыгарып, эки колу менен эки санынан алып: – Мына, жеп-жеңилсиз. Мен сизди чапан ордуна гана көтөрөм. Андан көрө кашандап баратса, «кара кунанды» теминип коюңуз, – деп дабышын чыгарып, кара күчкө каткырган бойдон адымдай баштады.

Бектурган унчуккан жок. Чөлдүн бүркүтүндөй кабагын салып, Ысмандын кежиге чыккыйына башын сүйөдү.

Эмгекке бышкан Ысмандын денеси уюткан чоюндай булчуңдары чулу темир сыяктуу эле. Анын тууралжын бою жалаң тарамыштан жаралгандай нык болучу. Бектурган карыянын салмагы, өзү айткандай, эки пугтай эле учураган. Ошондой болсо да темир эмес да, ал чаалыккан! Бирок, анысын атасына сездиргиси келбейт. Токтоп эс ала калганда да:

– Атаке, саал эс алып алыңыз, кыйналган жоксузбу? – деп, атасын акырын түшүрөт да, кара күчкө ырдаган болуп, атасына көрсөтпөй аккан терлерин шыпырып кургатат.

– Атаке, эс алсаңыз эми жөнөйлүк, келиңиз, – дейт.

Уулунун чарчап келе жатканын Бектурган жакшы сезет. Бирок баласынын жашырып келе жаткан сырын ачкысы келбейт, аны тез-тез эс алдыруу үчүн:

– Балам, мени тез-тез дем алдырчы. Кытайдын улугундай болуп киши минип жүргөнүм менен, алым жок эмеспи, – дейт Бектурган. Ысман атасынын сунушун илберинкилик менен орундай баштады.

Ысман бир жерге келип, атасын олтургуза койду да:

Аман болсо бүгүн балдарга жетебиз, жакшылап дем алыңыз, – деп атасынын жанына жата калды. Анын жата калышы атасынын көңүлүн көтөрүп, бейкутчулукка салуу жана жүрөгү үшүгөн коркунучтуу санаадан куткаруу эле.

Бирок Бектурган андай түшүнгөн жок. «Балам аябай чарчаган экен го» деп түшүндү да:

– Мен үчүн жаш жаныңды кыйнадың го, кулунум! Али бир чыны талкан бар, шашпай эле жүрөлүк. Болчайбек деген жигит сени тааныбаса, барар менен эле бирдеме бере коёт дейсиңби? Чынын айтсам, ал жигит тууралуу айтканыңа мен эмдиге түшүнө элекмин, – деди Бектурган.

Ысман атасын жооткотуп, атайын каткырып күлдү да:

– Мага ишенип гана түшүнө бериңиз. Мен дагы түшүнө албай, Акыштын башын биртоп катырдым. Эми сокурга таяк карматкандай ачык түшүндүм. Анын жакшылыгын көз менен көргөндө түшүнбөскө арга да калбайт... Мына, арабанын шалдыраганы угулгансыйт, ырайымдуу кишилер болгой эле.

Бектурган арабадан үмүт кылган жок. Бирок баласынын көңүлүн улап:

– Атаганат, ырайымдуу болсо, – деди да, тим болду. Майланбаган арабалар кажашкан бойдон алмак-салмак чыйкылдашып жетип да келишти. Атасыныи жанында турган Ысманды алдыңкы арабакеч көрө коюп:

– Ой, сен кимсиң? – деди кыргызча.

– Биз турпанчыбыз, айланайындар! Жардам кыла алар бекенсиңер? Карган атам оору эле, көтөрүп келе жатам, – деди Ысман.

Арабалар токтой калганда, орусча сүйлөгөн дабыштар жабырай калды. Арабадагылардын бири ширеңке тартып жиберип, бүрүшкөн, араң жан Бектурганды көрө койду да:

– Кел, арабага олтургула. Жардам алууга барасыңар го? – деди. Ысман атасын арабага сала коюп, аркасынан өзү олтура калды да:

– Ооба, байке, Болчайбекке баратабыз. Ал киши кете элекпи? – деди. Ширенке тарткан жигит бырс күлүп жиберип:

– Жок, ал киши кетпейт. Аны сага ким айтты?

– Мен ал кишини бая күнү көргөм. Бишкекте Акыш деген биздин таанышыбыз бар, ошол киши айтты, – деди. Жигит дагы күлдү да, Ысмандын тили менен:

Болчайбек деген анын аты эмес. Ал Власов деген киши – ошол өзү Болчайбектин кишиси. Болчайбек партиянын аты. Ал киши ошол партиянын тапшырганын аткарууга Москва деген жерден келди. Биз ошол кишинин тапшыруусу боюнча ач-арыктарга эгин тартып келе жатабыз, – деп койду да: – Айда, тезирээк айда – деп, чылбыр кармаган кишинин үстүнөн караган кожоюну экендигин байкатты. Бектурган «партия» деген сөздү түшүнө албады. Канчалык сурагысы келсе да, кескин сурай алган жок. «Эмне болсо да бара көрөрбүз» деп гана ичинен күбүрөп тим болду. Ысман түшүнгөн эмедей өз кезегин жибербей, сөзгө аралашып келе жатты.

– Акыш эмнеңер болот?

– Ал бизге тууган, турпанчы.

– Ал жакшы жигит, ал дагы менин кол алдымда кызмат кылат. Аны мен Кара-Балтага эгинге жибергенмин, төрт күн болду кеткенине. Ал бүгүн үйүндө болушу керек.

– Сиз ким деген болосуз, байке?

– Мен Абдырайым деген болом, ачтарга эгин жыйнап турган полномочумун. Ар күндө ишимден Власовго рапорт берип турам – деп, өзүнүн кандай чоң киши экендигин билдиргенсиди да: – Жакшы болду, иним. Эми силерге ачкачылыктын алы жетпейт. Экөө элесиңерби?

– Жок, байке, эки иним бар. Алар Бишкекте багылып жатат.

– Мына, айыгар оорунун дарымчысы өзү келет деген ушул. Биз так ошол балдардын короосуна барабыз. Алар так ортон колдой болуп багылып жатат. Мына, заман силер менен биздики. Эми «кызыл гвардия», «коммунист» деген сөзгө Ысман түшүнгөн жок. Ошондой болсо да:

– Ооба, байке, ооба. Аны эчак эле ойлогонмун, – деди.

Бектурган баласынын мынчалык түшүнүктүү болго-нуна аябай таң калды да, ичинен кымындап келе жатты.

VIII

Жылдар өтүп жатты.

Ош казармасындагы кызыл аскерлердин ичине келип:

– Сизге кат бар, жолдош командир, – деди бирөө командирдин алдына тура калып. Командир:

– Кана, кимден экен? Беш жылдан бери биринчи кат алышым. Берчи? Кайдан экен? – деди да, катты шашып ача баштады. Жанында турган жолдоштору ал катты ачык окуйбу, жокпу, ага карашкан жок. Дароо командирди тегеректеп калышты,

– Ал каттын силерге эмне кереги бар? Анын эмнесине таңыркайсыңар? – деди жалпак кара жигит.

Эчтеме эмес. Ачык эле окуюн. Бул согуш сырын жазган жашырын эме дейсиңби!.. Кадимки кат да, – деп командир окуй баштады

«Ардактуу ва урматтуу, жандан азиз көрүүчү иним, сенден үч кат алдым. үчөөнө тең жооп жаздым. Менин катым тууралуу эчтеме жазбапсың. Бул кат тийип калса, менин каттарым жөнүндө жооп жаз. Абышка өзүң узаткан бойдон Караколдогу жезденин колунда. Инилериң интернатта чоңоюп жатышат. Чачылган эл жыйналып бүткөн. өкмөттөн мал, соко, үй алышып, байып жатышат. Эжең дүйнөдөн кайтыптыр. Эки жылдан бери сен

ден кабар болбой кеткенине абыдан капа элек, сенин катың өзүңдү көргөндөй кубандырды, Тез кат жаз. Сенин дай-ныңды атаңа азыр жазам. Кош, саламат бол. Тектеш агаң: Акыш Алгазы уулу. 1923-жыл, Пишпек шаары».

Бул катты ким окуп жатканы окуучуларга түшүнүктүү болсо керек. Ысман катты окуп чыгып:

– Бечара жалгыз эжем эле, – деди да, олтуруп кат жазууга киришти.

«Ардактуу Акыш! Жазган катыңды алдым. Кабарыңа кандым. Менден ал-жай сурасаң: соо-саламатмын. Бир жылдан бери командир болуп иштеймин. Элдин эркине тынчтык бербеген каракчы басмачылардын тамырын кыркып жатабыз. Жакшы эмгегим үчүн өкмөттөн эки жолу грамота, кымбат буюмдар менен сыйландым. Сенден бир да кат алганым жок. Биз бүгүн мында, эртең анда болдук. Анненковдун ак солдаттарын кыйратып бүткөндөн кийин, Россиядагы согуштарда болдук. Андан Букар согушунда болдум. Мында келгениме төрт ай гана болду. Ээ, Акыш! Турмушту мен эми түшүндүм... Төрт жыл орус жолдоштордун ичинде жүрүп, тилди бир топ билдим. Кызык толуп жатат. Баарын жазууга убактым жок. Азыр басмачыларга аттанабыз. Мына бул менин сүрөтүмдү көрүп жүргүлө. Балдарга көрсөт. Атама кат жаз, жеңеме салам айт. Өмүрбек менен Табылдыны сүрөткө түшүрүп, мага жиберип жибергин. Мен силерди аябай сагындым. Аманчылык болсо, эки айдан кийинки дем алышта барып кайтамын деген оюм бар. Атамдын адресин жибергин», – деп сөзүн аяктап, атка минип түшкөн сүрөтүнөн эки открытканы кат менен кошо салды. Катты бирөөдөн берип жиберди да, штабга карай чуркады. Ал штабдан тез кайтты да:

– Каармандар, атка даярдангыла! – деп команда берип, өзүнүн жарактарын шайлады. Аңгыча анын аты да даяр болду.

Каш карарган кезде кайдадыр, терең зоокалуу капчыгайда болушту. Ысман аскерлердин алдына токтоп тура калды да:

– Аттан түшкүлө, – деп беш кишинин атынан чакырып: – Ушул тоонун күн батыш жагынан жөө чыккыла. Басмачынын шеги билинсе, ок чыгаргыла. Биз силердин сол жагыңарда болобуз. Күн чыгыш жагында биздин ротанын кишилери бар. Ай чыкканча керектүү жерди ээлеш керек. Жөнөгүлө! – деди.

Алардын кеткенине аз эле убакыт болгондо, басмачылардын октору Ысмандардын так чокусунан жаады. Туш-туштан басмачылар кулаткан таштар Ысмандын ротасынын шаштысын кетирди. Басмачылардын кыйкы-рыгы, жаркылдаган октор, кулаган таштар капчыгайды тажаал ээлегендей дүңгүрөтүштү. Аттар жыгылып баратышып окуранып чыңырып жатышты.

Ысман акылдан адашкан жок.

– Ок чыгарбагыла! Миррахим! Болотбек! Аттарды тез төмөн карай алып жөнөгүлө. Кысыктан тосуп өткөрбөгүлө! Калганыңар унчукпай жашына тургула!

Аттардын дабырты капчыгайдын оозун көздөй жөнөгөндө, басмачылар дабыртты кубалап атышты жана анын аркасынан түшүштү.

«Качты, төртүнчүлөр качты», – деген үндөр өтөккө жакындай баштады, Ысман туш-туштан атака коюп келе жаткан басмачылардын санын төрт жүз чамалуу бар го деп ойлоду жана көпчүлүк күчү кайсы жагында экенин анык белгиледи. «Басмачылардын саны элүү жети гана киши», – деп Файзулланын берген кабары кыянат экенин, ырайымсыз душманчылык менен берилгенин сезди жана ай көтөрүлгөнчө кол салыш керек деп чечти.

Чуулдаган басмачылар жашынган он тогуз кишини көрүшкөн жок, аттын дабыртын кууп, төмөнкү кысыкка кирип атыша башташты. Ысман жигиттерге:

– Тез тоону ээлеп, басмачылардын бет алдын алыш керек. Менин огум чыкмайынча ок чыгарбагыла, – деди. Акырын гана басмачылар барган кысыктын кырына карай жөнөштү. Алар тоону ээлегенче, бүгүн пайдасы тийбей турган. Айдын нуру да төгүлө баштады. Бирок Ысман ага караган жок, басмачыларды көздөй тоонун таштарын көчкүдөй көчүрүштү. Курчап алгандардын санын чамалоого басмачылардын күчтөрү жеткен жок. Көздөрүнө өлүмдөн башка эчтеме элестей албады.

– Кармашып өлгүлө! Колго түшсөңөр төртүнчү жаныңарды койбойт, – деп бакырды корбашы. Басмачылар атышкан бойдон тоого карай тырмалашты.

– Тез! Алтооң асканын асты жеринен тоскула. Алар жуп аскага келгенде, бирден бомбу таштагыла, Дайым менин командамды тыңшагыла, – деп жарылган таштын ортосуна пулемётун кармап олтура калды. Басмачылар аскага жете бергенде беш бомбу биринен сала бири жарылды. Басмачылар күтпөгөн кыйынчылыкка учурашты. Алтынчы бомбу дайынсыз болду. Ысман таштын башына чыга калып:

– Багынгыла! Бекер кырыласыңар! Силер курчоодо калдыңар! – деп кыйкырды. Басмачынын бирөө Ысманга карай ок чыгарды. Ысман кырынан барып түшүп:

– Аткайла! – деп бакырды да, пулемётунун акыркы тилин сүйлөттү. Катары менен үч гранат дагы ташталды. Жаңы эле жыгылган жолдошу: «Мага карабай аткайла!» – деп обдула түшүп, көмкөрөсүнөн кетти. Акыркы гранат үнү тоону асманга көтөрдү. Басмачылар күтпөгөн жерден акылдан адашты да, бет-бетинен качышты.

– Багынгыла! Качсаңар сөөгүңөрдөн бери талкалаймын! – деп Ысман кыйкырып, дагы ташка чыкты. Басмачылар ок чыгарууга жарашкан жок, жерден өсүп чыкансып жабалактап туруп, колдорун көтөрүштү:

– Багындык! Окуту токтоткула. Багындык! – деди корбашы.

Жаныңардан үмүтүңөр болсо, ордуңардан козголбогула! – деп Ысман таштын башына турду да: – Төрт киши чыгып мылтыктарды жыйнагыла! Батальон! Өз ордуңарда даяр болгула! – деп кур талаага команда берип, өз таштан ыргып түшүп, чекесинен терин шыпырды.

– Силер адашкан дыйкансыңар. Силерде эч кандай күнөө жок. Куралыңарды бергениңер мындай чыккыла! – деди Ысман.

Ал толук күчтүү, куралдуу кишиче шашпай туруп тамеки ороду. Мунун шашпай тамеки орогону күмөнсүз, аскер тегеректеп тургандай, ишенимдүү көрүнүш туугузду.

– Силер канча адамсыңар? Корбашыңар ким? Алсыз чычкандар! Арстан менен кармашууну кимден үйрөндүңөр? От менен ойногон кандай экен? – деди Ысман каардуу түрү менен.

– «Сунган башты суурган кылыч кеспейт» деген. Жан үчүн багындым. Жанымды сакта. Корбашы менмин. өлгөндөн калганы үч жүздөн ашык болуу керек... Мындан бир аз илгери беш жүз элүү элек. Силерди биз аз экен деп түншүндүк. Насыбай чегүүгө болобу? – деди корбашы энтигип. Анын кыжырланууга чамасы келген жок.

– Файзулла силерди алдаган экен да, – деп капылеттен сурай салды да: – Насыбайың болсо чеге бер. Эми пулемёттун үнүн укпайсың, – деп Ысман ары-бери басты.

– Алдады. Ал силерди кыркка жетпейт деп билдирген, – деди да, агарган таңдын түрүлгөнүн тиктеди. Ал жандын кымбаттыгын эсине эми түшүрдү. Обысктан өткөндөрү корбашынын жанына келип, ындыны өчкөн эмедей тизиле башташты... Ошол кезде тоонун сыртындагы аскерлер айланып келип, укмуштуу жеңиштин үстүнөн чыгышты...

IX

1927-жылдын күзү, Чүйдүн талаасы сапсары алтындай... Башы кере карыш ак буудайлар орулуп жатат. Коон-дарбыздар да ат кулакка көлөкөлөп жуушаган койлор сыяктуу тыптынч.

Тоолор жашыл тукаба жамынып, чоң элечек оронгон эмедей бейпил жана сүйкүмдүү, тынч жатат. Мына ушундай сулуулуктун ортосунда кашаңыраак кара кер бышты минген бир киши келе жатты.

Аркасынан чыккан аттардын дүбүртү кара кер атты чочуткандай болду. Ал кулагын көтөрүп, ооздугун чайнап, туягын тез-тез көтөрдү. Магдыраган киши тизгинин жыйнап кылчая бергенче:

– Салоом алейкум! – деген кишинин дабышы чыкты.

– Алейкиме салам, балдарым! Жолуңар болсун! – деп кылчая бергенде, анын сыйда көк ала сакалынан куланып жаткан буурчактай жаштар көрүнө калды. Жолуккандар таңыркай калышты.

– Карыя, мунуңуз эмне? – деп узун мурут кара тору жигит жакындай бастырып, – жарыктык, сиз ким болосуз? Эмнеге капасыз? – деп дагы сурады. Карыя көзүнүн жашын аарчыбай туруп, жаш балача ачык жылмайды да:

– Ээ, балдарым! Көздүн жашына кайгы менен кубаныч экөө тең эле орток болот. Мен кубанычка ыйлап келе жатам, – деп көзүнүн жашын этеги менен шыпырды да: – Ушул жол менен далай жүрдүм. Бул жолго далай кайгылуу жашымды төктүм. Мына ушул өсүмдүктөрдүн тамыры менин көзүмдүн жашы менен көгөргөндүр, – деп көзүнүн жашын дагы кылгыртты карыя.

– Сиз ким деген болосуз? Кайда барасыз, ата? – деди жигиттердин бири.

– Мен – Бектурган деген болом. Мени жаш кезимде Бектурган ууру, Бектурган баатыр дешчү. Бишкектеги

балдарыма баратам. Туура он жыл болду, мен аларды көрө элекмин, – деп эмнегедир эки канжыгасын каранып койду.

– Балдарыңыз кайда эле?

Карыя эмнегедир ыраазы болгонсуп, атынан козголуп, дабышын бийигирээк чыгарды:

– Тун балам Жалал-Абадда улук, кант исполком дейт экенсиңер го, ошондо иштейт. Анын Кызыл чени бар, мурун командир болгон. Аны Маскөөнүн өзүндө Лениндин өз досу чен менен сыйлаптыр. Азыркылардын чени төшүнө тагылат турбайбы. Кичинекей, анан кыпкызыл болот экен. Уулумду өзүм тааныбай калсам болобу... Анын үстүнө, чунак бала саал аксап басып калыптыр. «Урушта эки ирет жарадар болдум», – дейт. Берки эки баламды эмдиге көрө элекмин дедим го. Бишкекте интернатта. Кичи балам анда бир жашка келе элек эле. «Эми карачы, мына мындай болуп калышыптыр, – деп койнунан эски китептин мукабасын алды да, тизгинин ээрдин кашына илип, бапестеп орогон сүрөттү алып, сөөмөйү менен көрсөтүп.

– Мына бул – улуу балам. Мына бул – чени. Мына бул – ортончу уулум. Мына бул – көкүрөк күчүгүм – кенжем. Карачы! Өкмөттөн айланса болот. Экөөнү коёндон окшош кылып кийиндириптир. Баштан өткөн кыйынчылык менен азыркы жыргалды ойлогондо, ыйлабай тура албайт экен, балдар. Эми буларды кантип табар экенмин? – деди, сүрөттү койнуна катып жатып.

– Табабыз, аксакал. Мына, жакын эле калды. Чай кайнамада кирип барабыз, – деди жигиттердин бири. Алар бир сөздүн аягына чыкканча, шаарды аралап да калышты.

– Интернат мына бул жерде боло турган эле. Бери тартыңыз, – деп узун мурут жигит оңго карай бурулду да: – Мына айтпадымбы. Мына бул – интернат, – деди.

Он беш, он алтылар чамасындагы, буудай жүз улан арыктагы сууга ботинкасын тазалап, эмнегедир шашып

жаткан эле. Ал атчан кишилерди байкаган жок. Бектурган анын жанына тура калып, тез-тез сүйлөп:

– Айланайын балам, Бектургандын Өмүрбек, Табылды деген балдары ушундабы? – деди. Бала чочугансып, кишилерге жалт-жалт карады да, тез бирдеме айтууга даярданды. Бирок айтайын дегени татынакай эрди менен жылмайып гана камтып койду жана калтаарган эмече колу менен тизесин каккылап:

– Ушул жерде, түшүнүз. Тааныйсызбы? – деди бала. Бектурган сүйүнгөнүнөн сүрдөнгөн эмедей болду. Анын карыган тамырлары бошоп, бүткөн бою ымыр-чымыр боло түштү.

– Балам, чакырчы бирөөнү. Чакыр, карааныңдан айланайындарды. – Бала ачык жылмайып, аттын чылбырын кармады да:

– Түшүнүз, абаке, деги балдарыңызды тааныйсызбы? – деди дагы бир жолу.

– Тааныбай анан, кантип тааныбай коёюн, балам. Бирок он жыл болду. Улуу баламдын оң кулагынын алдында бармак басым калы бар. Муунум бошоп баратат. Чакырчы, кулунум! – деди Бектурган шашып.

Ата-эненин мээрин көрбөй чоочун өскөн бала, ачыгыраак күлүп, Бектурганды колдон алды да:

– Кулагынын түбүндөгү калы так ушундай беле? – деп башын сол жакка бура койду. Бектурган аттан кулап түштү. Баланы балапандай бооруна кысып жыттагылап жатып, көзүнүн шоросуна ээ боло албай калды. Көз ачып-жумганча баланы жепжеңил көтөрүп ала коюп:

– Табылдыны алып кел, – деп кайта жерге коё койду. Бала сөз сүйлөй албай:

– Атаке, атаке, – деди, – Табылдыны Ташкентке алып кеткенине бүгүн беш күн болду. Азыр мен дагы жүргөнү жатам. Жаңы апам аман-эсен жатабы?

Карап турган жигиттер:

– Баракелде, аксакал. Балдарыңыз азамат болуп калган тура. Бактылуу киши экенсиз, карыя. Окусун балдарыңыз. Заман окуунуку, – дешти.

Интернаттын короосунан арабанын жылаажыны угулганда:

– Ээ, Өмүрбек! Өмүрбек, кайдасың? Араба жөнөдү, – деп чыңылдаган жаш балдардын үндөрү угулду. Арабага толгон майда балдар чабалекейдин балапандарындай чурулдашып, эчен жыл бою тарбиялаган кишилер менен коштошуп жатышты. Өмүрбек атасынын колун кармап:

– Кош, атаке! Адресиңди байкемден алгам. Кат жазып турам, – деп арабага ыргып минди да, балдар менен кошо колун булгалап, интернат менен коштошту.

Бектурган оозунан жулдургандай болду. Өңү экенин, түшү экенин ажырата алган жок. Араба узай бергенде гана атына минин, желдирип бараткан арабага жанашты. Ал арабадагы баласынан көзүн албай тепендеп теминип:

– Өмүрбек! Кагылайын... Табылдыга жакшы кара. Бирдеме тепсеп кетпесин. өзүңдүн жаныңдан чыгарба! Бетинен өөп кой, – деп какылдай баштады. Канжыгасындагы ак таарга орогон майы, ат желген сайын салпылдап аттын карчытында баратты. Арабаны токтотуп туруп белегин берүүнү баамдай алган жок. Арабадан өтө чаап барып түштү да, эки мөөнгө куйган майды чечип ала коюп:

– Кагылайын!.. Мына бул – сеники, бул Табылдыныкы. Жаңыл апаңар берип жиберди, ме, – деп экөөнү эки колуна кармап, калтылдаган карыя жол тосуп тура калды...

Х

Ысмандын жөтөлгөн үнүн угуп, үч жашар кызы Жылдыз: «Папа, папа!» – деп бөйпөңдөп атасынын алдынан жүгүрүп чыкты. Ысман оролгон бирдемесин тепкичтин

кырына коё коюп, татынакай Жылдызды көкөлөтүп көтөрүп:

– Кана, жылаажыным! Шыңгырачы, – деп бети-башынын баарынан өөп чыкты да, сатып келген оюнчуктарын көрсөтө баштады.

Жылдыз оюнчуктар менен мышыктын баласындай ойноп, анын ичиндеги ала тобун атасына ыргытырып, өзү да ыргытып убаралана баштады. Атасынын «үйгө кирели» дегенине тил албай, аны оюнчуктун жанына тургузуп коюп, энесин сөөмөйүнөн кармап жетелеп келип, ойноого киришти.

Энеси Зоя көңүлсүз чыкты жана унчуккан жок. Ысман кичинекей таңыркай түштү да, кызына карап:

– Мына, теңтуштарын эми тапты, – деп каткырып күлүп: – Кел, Зочка! Ойнойлу. Жылдызыңдын кылыгын көрдүңбү, – деп Зояны мойнунан кучактап, Жылдыздын жанына олтургузду да, аларды тиктеп, колун карчытына таянып тура калды.

Ал башын өйдө көтөрө бергенде, өзүнө карап шагы ийилип турган кызыл алмалар анын көзүн арбап жибергенде, тентексип турган мүнөзүн ого бетер чаргытты. Ал алманын бирин Зояга үзүп бере койду. Зоя жаркырап күлдү. Бирок оюнда кылчактуу бирдеме тургандай болду.

– Зочка, – деди Ысман, калың мөмөлүү алманы кармап: – Согушсуз жашоо кандай сонун! Мен жарадар болуп лазаретте жатканда айткан аңгемелериң эсиндеби?

– Эсимде!

– Эмне дедиң эле?

– Сен унутуп калдыңбы? Эми эстедиңби?

– Унутканым жок. Мен сенин өзүңдүн илебинден уккум келет.

– Андагы күндөр менин жүрөгүмдө. Ташка тамга баскандай жапжаңы.

– Кана, айтчы.

Зоя кичинекей мукактана калды да:

– Ал тилектин бардыгы артыгы менен орундалды. Алдагы алмадай болуп биз дагы мөмөлөдүк. Адам бактыга тоёбу?.. Менин кабагымдын салынганын сен биринчи жана чоочун көрүп, жерип турасың. Бирок анын бардыгы сен үчүн.

– Эмне болду? – деди Ысман. Зоя унчукпай гана боз конверт сунду. Ысман лып эттирип, машинадай илип алып, окуй баштады...

«Байке! Табылдымдан айрылып калдым. Эми жаш төккөндөн башка чарам калган жок. Аларды алып келген киши кайтып кетиптир. Табылдынын эмне болгонун жолдоштору да билбейт...» Ал унчукпай туруп калды.

Зоянын кабагын жапкан окуя Өмүрбектин ушул каты болуп чыкты. Ысмандын ичинен ысык жалын көтөрүлгөнсүдү. Бирок аны Зояга билдирген жок.

– Эмне болду дейсиң? Телеграмма бериш керек, – деп Ысман үйгө карай жөнөдү. Зоя Жылдызын жерден ала коюп, Ысмандын артынан басты. Ал үйгө киргенче, капкайдагы оор окуяларды көз алдына келтирди. 1918-жылкы белгисиз жоголуп кеткен эки бөбөгү эсине түштү. Аларды издеп күндө барып, ыйлаганын да ойлонду... Ал оозгу үйгө кирип, оор улутунду да, акырын гана:

– Байкуш апам эринен жаш калганга жараша балдарынын убайын көрсөчү. Мына, мен жалгызмын, – деди. Бирок тез гана башына бирдеме келе калып, чочуган эмедей: – Жок! – деди өзүнө өзү. – Мен жалгыз эмесмин. Кан үстүндө жүрүп кол кармашкан Ысманымчы? Өчпөс жаңылыктын аты коюлган Жылдызымчы! Анан дагы... – деген кезде, тереңде жаткан жылмаюу бетине карай жабалактады. Коркунучтуу күңүрттүк кыялдан алыстап, тереңге карай сиңди. Көтөрүлгөн сахна сыяктуу жарк этип, таттуу кыялдар чулгап жиберди.

Ысман телеграммасын жазып ордуна тура бергенде, Зоя Жылдызына атасынын мойнун кучактата койду да: – Менин чалгыным, – деп ичи кайгылуу Ысмандын маңдайынан өпкүлөп жиберди...

Стенадагы сааттын чынжыры токсон катар тартылды. Ысман ал арада Өмүрбектен он беш жолу кат алды. Бирок «Табылды жок» дегенден башка жооп ала алган жок. Акырында атайын Ташкентке келип сүрүштүрдү. «Правда Востока», «Кызыл Өзбекстан» газеталарына кулактандыруу жарыялады. Бирок эч кандай дарек болгон жок.

Өмүрбек өзү менен бирге өскөн бөбөгүн ойлоп, жүдөп да кетти.

Өкүм сүргөн каргаша эмнени багынтпайт? Эрксизден үмүтүн да үздү. Ысман бөбөгү жөнүндө кайгылуу кабарды атасына жазды да, Өмүрбек менен коштошуп, Жалал-Абадга кайтты.

Күндөр өтө берди. Өмүрбек САГУнун тоо-инженерлик факультетинде окуп кала берди. Ал сабагынан «жакшы» деген баадан төмөн түшкөн жок.

Окуучу жолдошторунун ортосунда да өзүнүн шайыр жана сүйкүмдүү мүнөзү менен бөтөнчө бааланды. Айрыкча Гүланда аттуу кыз анын жалындай сөзүнө, назик жүрөгүнө өзүн-өзү багындырып жүрдү.

Көп убакыт өтпөстөн Өмүрбек экөөнүн жолдошчулугу тамчыдан куралган чөлмөктөй чогулуп, жашырын сүйүшүүгө барып такалды...

Өмүрбекке Караганда Гүланда кандайдыр өтүмдүү сыяктуу эле. Бирок жүрөгүндөгүнү «Мына!» деп, жумурткадай жарып көрсөтө алган жок. Өмүрбек болсо: «Жүрөк сырын алагар көзүнүн жалооруган карашы менен гана билдирем», – деп ойлоду. Алар бир-бирин көргөндө бүткөн бойлоруна электр тийгендей ысып, кандайдыр уяттуу сөз чыккан эмедей, бойлору чымырап, калтаарып калышар эле. Кокус көрүпшөй калышса, экөөнүн ичтери тызыл-

дап, кунсуз кымбаттуу бирдемесин жоготкондой, коңулдашып турушар эле. «Эми жолукканда, мен мындай десем, ал андай десе», – деп экөө тең сөз даярдап, түгөнбөс сыр чечүүгө даярданышаар эле. Бирок жолуга келишкенде кимдир бирөө сөздөрүн уурдап кеткен сыяктуу, ойлорундагыны айта алышчу эмес. Бирок бирин-бири «сүйлөсө экен» деп күтүшчү жана бир-биринин сөзүнө эч качан тоюшчу эмес.

Гүланда кара күчкө да болсо таарынып, кыжырлана калганда, Өмүрбек анын таарынчысын жумшак, сүйкүмдүү күлкүсү менен гана таркатчу. Кежирленимиш болгон Гүланда тез эле жайкы күндөй жарк дей түштү.

«...Кандай эрибеген кара таш болсо да, кандай мэаримсиз тулкара болсо да Өмүрбектин чебер күлгөн, жылмая сүйлөгөн мүнөзү аны коргошундай эритер», – деп ойлочу Гүланда.

«...Кандай каардуу кайгы, терең муң болсо да Гүланданын балбылдап караганы жана жаш баладай терең сакталган мүнөзү магниттей тартып, кайгынын тикенегин сууруп таштар», – деп Өмүрбек ойлочу...

– Алар сабактан чыккан кездеринде, бирин-бири сурабай издешип, унчукпай жакындашчу да, озуна калганы:

– Бүгүнкү сабак оор болгон жокпу? Кана, баанды көрсөтчү? – деп башташчу.

Бир күнү адаттары боюнча бир-биринин бааларын текшерип, эчен дептердин беттериндеги сулуу жазмаларга балбылдаган көздөрүн бирге түшүрүштү. Жатаканага жакындаганда:

– Кечки сабакты бирге даярдайлык, – деди Гүланда.

– Сен мени күттүрбө. Туура саат беште күтөм. Андан беш минута өтсө, күтпөймүн, – деди Өмүрбек.

– Күтөсүң, мен билип турам, күтөсүң, – деди Гүланда кыткылыктап.

– Көрөсүң го, кечикпе.

Экөө бир-бирин бажырая карашын, өз жайларына карай бөлүнүштү.

Өмүрбектин бир дептери Гүланданын колунда калды. Аны Өмүрбек атайын калтырдыбы, же Гүланда билдирбей алып калдыбы, анысы бизге белгисиз. Бирок Гүланда үйгө келери менен анын дептерин барактай баштады. Ачкан эле жерден «Г» деген тамганын алдындагы бир куплетти окуду.

Махабат тили – тилсиз тил,
Жүрөгүм сүйлөйт, сырын бил.
Жүрөгүм күчтүү, тил күчсүз,
Болбосун жүрөк сары зил!

Гүланда бул ырдын кимге арналганын дароо сизди. Анын жүрөгү жаш баладай талпынды. Ырды кайта, кайта окуду.

Аны менен бирге жаткан Сагыйда аттуу кара тору кыз, терезеден Гүланданы көрө коюп, эшикти шарт ача салды. Бейкут турган Гүланда чочуп жалт карай койду:

– Ой, жаным калсачы! Сен белең?

– Ууру кылып жаттың беле?

– Ооба, – деди да жүгүрүп барып, курдаш кызын кучактап өпкүлөп жиберди.

– Кантет, сага эмне болгон?

Гүланда өзүнүн кылганын, ойлобой иштегенин сезе койду да:

– Сени өбүүгө жарабайбы? – деди.

– Экөөбүз өбүшүп эле жүрөбүз. Бирок азыркы өбүшүң аларга түк окшобойт... – Экөө тең каткырып күлүшүп, жетелешкен бойдон жуунууга чыгышты.

Гүланда эшиктен кайта киргенде:

– Сагыйда, менин тамагымды ала келчи. Менин башым саал ооруп турат, – деп аны жөнөтүп жиберип, дептердин ичиндеги «Унутулгус окуялар» деген майда эскермелерди окуй баштады. Ал окугандары мына булар эле:

«...Кичинекей Табылдым интернатта ооруп калганда, жөжөлүү тоок сыяктуу, жанынан карыш узаган жок элем. Эми ал жок. Мен жалгыз. Анын капкара көзү эми да мени тиктеп тургансыйт. Жөрмөлөп келип эркелегенсыйт. Бирок өзү жок. Менин сөзүмдү укпайт, өзү да сүйлөбөйт. Маңдайымда турган анын элесине көз жашым менен гана жооп берем...

Сентябрь, 27-жыл»

«...Табылды тууралу атамдын жаздырган каты менин сай сөөктөрүмдү сыздатты. «Ал менин акыркы уулум, ал бактынын ачкычы болучу» деген сөзү, атамдын карыган жүрөгүн эзген сөз. Табылды!.. Чыны менен чарчадыңбы? Атаң сени чыны менен көрбөй калдыбы?..

Декабрь, 27-жыл»

«...Эми ишендим... Табыш жок. Анын көрү – Салардын суусунун терең ирими болгондур. Ал жок. Бирок атам өлгөнчө аны унутпас. Анын ордуна «көрбөй калдым» деген атамдын арманы гана калды...

Январь, 28-жыл».

«...Гны» көргөндө менин жүрөгүм кулундай туйлайт. Жатканда элеси жанымдан кетпейт. Мен ага сөздүн гүлдөрүн тандаймын. Бирок аны ага жеткире албаймын. Ал эмне ойлойт экен? Билсем да уккум келет...

28-жыл, март...»

Гүландага сөзүнүн бардыгы жакты, бөтөнчө өзү жөнүндөгү сөздөр анын көңүлүнө кына сыяктуу жабыша баштады.

Ал дептердин ичиндеги ырларын көчүрүп алгысы да келди. Бирок чоң күнөө кылып жаткан кишиче, шырткан дабыш чыкса дептерин бүктөй коюп олтурду. Андыган эмедей шып этип Сагыйда кирип келди. Бирок мүнөзүндө эч кандай шектүүлүк сезилген жок.

Гүланда колуна күнөөнүн эң оорун көтөрүп тургандай болду.

– Мына, Гүлүм! Тамагыңды ич, – деп столго тамагын койду да, – эс алып алайынчы, – деп кроватина жатты. Гүландага бурулуп: – Баса сени «Гүл» деп бир эле киши атайт, мен мына, мен экинчи болдум, чынбы, – деди, Сагыйда каткырып... Бул сөз ачылган айып болсо да, Гүландага сүйкүмдүү угулду жана дагы уккусу келди...

– Жок, ал ким?

– Сен сүйгөн жигитчи.

– Кайсы жигит?

– Сен чын эле билбейсиңби? «Кайсы жигит?» – деп. Так ошол жигит, – деп жарты бурулуп көзүнүн кыры менен карады да: – Бактылуу кызсың. Бирок укмуштуу аярсың. Айтпасаң да билем...

– Жакшы, билсең мен эмнесин айтайын, – деп күлкү менен жооткотту да: – Мен класска кеттим, сен барасыңбы? – деди Гүланда.

– Мен сага таарындым. Барбаймын, – деп Сагыйда кроватина жатып, тескери карады.

– Таарына тур, – деди да, Сагыйданын кроватина барып, жаздыкка жайылып жаткан кара чачын карма-лап: – Мына, мен кеттим.

Ал китептерин колтуктап чыгып баратканда, Сагыйда тура чуркап:

– Тамаша кылам, менин жүрөгүм сүттөй ак. Мен таарынып жүрчү белем, – деп аркасынан кучактап: – Бара кой, мен кийин барам, – деди.

Гүланда эшикке чыкканда өтө жеңил жана көңүлдүү чыкты да, көзү менен Өмүрбекти издеп, кылчактай баштады.

– Гүл, мени эч убакта аркаңдан издебе. Мен дайым илгери жүрөм, – деп менсинген чоң чынардын далдасынан чыга калды.

– Ошондойбу?

– Так ошондой, – деп Өмүрбек колдон алганда, Гүланда эркелеген эмедей Өмүрбектин көкүрөгүнө башын такап:

– Көп күттүңбү?

– Академиялык саатка саал жете бербейт.

– Кечирип кой!

– Кечпедик.

Гүланда дагы кынала түштү да:

– Кечирип кой эми. Мен дагы сени күтөрмүн, – деди күлүп. «Мен дагы сени күтөрмүн» деген сөз Өмүрбектин жүрөгүн ойготуп жиберди. Анын дабышы болор-болбос каргылданып:

– Жок, кечирилбейт. Мен мынчалык киши күтүп көргөн эмесмин... Тим эле ичимден жалын чыгып кетти...

Өмүрбек мындай сөздү биринчи айткандыктанбы, анын жазы маңдайынан сызылган майда тер чыга баштады.

– Эмне кылсам кечесиң? Акыры кечесиң го, – деди Гүланда дагы ыктай түшүп. Өмүрбектин жүрөгү денесин бийлей койду.

– Мына, минтсең эле кечем, деп кыналып келе жаткан Гүланданын толук чымыр бетинен өөп алды жана «эмне дейт» дегенсип, шилтеп бара жаткан кадамын токтото койду. Гүланда эмнегедир чочуп кетти. Биринчи өбүш, ошончо жат учурадыбы, же шашып кеттиби? Анысын айтуу кыйын!

– Бул сага уят эмеспи? Мен сени менен барбаймын, – деп боюн алыстата койду да, кайта жакындап: – Сенин мунуң жарабайт, – Өмүрбектин маңдайына жоодурап тура калды.

– Жарабайбы? – деди Өмүрбек, – эмесе өпкөнүмдү өзүң кайтарып ал, ме, – деп гүл сыяктуу эрдине өзүнүн бетин тосо койду. Гүланда эркисизден күлүп жиберди да, жалооруган көзү менен Өмүрбектин көзүн тиктеди. Өмүрбек ага такатсыз телмире карады. Тиктешкен эки көз бир-бирин магниттей тартты.

XI

Букаранын мөмөлүү кыштактарын аралап, акактай жүзүм менен капталган «ЗИЛ» машинасы сызып келе жатты. Бул келе жаткан областтык ОНОдо иштеген Өмүрбек эле.

Эки күндөн берки уктабай иштеген комиссиянын иштери аны аябай чарчаткан, анын үстүнө закымдалган ысык Өмүрбекти ого бетер талыкшытты. Ал эркисиз ыксырап, кээде мүргүп келе жаткан эле.

Айлана тынч, түз жолдогу машина бир гана калыпта көшүлтүп, терметип келе жатты. Мөмөсү төгүлгөн талаа керилип артта калып жатты. Машина сызгандан сызды...

«Булбулум Өмүш, – деди Гүланда маңдайын Өмүрбекке, сүйөп, – сен менин жылдызымсың, сен менин күнүмсүң. Мен сени бир тутам гана гүлүңмүн. Мен сенин түбөлүк сүйгөн жарыңмын. Менин келип калганыма сен таң калба. Мен сенсиз тура албадым», – деп башын өөдө көтөрдү да, Өмүрбектин чекесинен өптү.

Өмүрбек эркелеген эмече Гүландага жалт карады да, кайта унчукпай гана таарынган эмедей ылдый карап, эмнегедир ойлонгонсуп калды. Гүланда андан бетер эркелегиси келип:

«Сенин кыялың адамда жок: кээде кишини магниттей тартасың, кээде бүркөлгөн күндөй кабагыңды салып, жакындаган жанды жаныңдан түртөсүң. Сен баласыңбы? Болду эми. Эми балалуу-чакалуу болобуз. Анда да ушинтип таарынасыңбы? Мен сенин таарынчыңды жазамбы», – деп Гүланда тескери Караганда, Өмүрбек каткырып жиберди. Оозу күлкүдөн жыйнала электе, Өмүрбек көзүн ача койду. Анын көргөн түшүн көрүп койгонсуп, дароо шофёрго карады.

Бул түш Өмүрбекти ыза кылды. Бирок анын ызасын сүйкүмдүү кыялы жууп жиберди. Таттуу кыялдын кучагынан кутулганча Өмүрбек үйүнө да жетти.

Өмүрбек үйүнө кирери менен столуна бурулду. Гүнданданын өз колу менен жазылган көк конверт анын көзүнө түшө калды. Өмүрбек кыргыйдай умтулуп, конверттен бир барак кагазды сууруп алды да, күтпөгөн окуяны окуду.

«...Өмүрбек! Тамчылаган менин көзүмдүн жашы кыйналган жүрөктөн сызылган муң. Мен эми сен үчүн соолгон гүлмүн. Сен мен үчүн алыстаган закымсың. Карга жааган жамгырдай ак кагазга төгүлгөн жашым, дайынсыз жоголгон сүйүүнүн элеси. Сен бактылуу бол, мага таарынба! Мени ойлогондо кирсиз ойлон. Эми унут кат жазба!.. Сенин мурунку Гүлүң».

Өмүрбек катка ишенген жок. Улам-улам окуду, бирок каттан башкача чыккан эч кандай жаңылык таба албады.

Эки көзү столго каратып атайылап тоңдурган эмедей мелтиредди. Мелтиреген көздөн бытырадай мөлтүлдөн жаштар томолонду. Гүланда менен бирге жүргөн элестер биринин артынан бири келип тизилип, чубай баштады.

Үйүнүн жанындагы озондогон заводдун гудогу аны таттуу уйкудан тартып ойготкондой, теке маңдайына чочугандай жалт каратты. Белгисиз, терең кыялдын деңизине чүмүлгөндүгүн эсине салды...

Өмүрбектин көңүлү канчалык жумшак болсо, ал ошончолук көк эле. Гүнданданын: «Бактылуу бол, мага таарынба», – деген сөздөрү жүрөгүнө кыңырык салгандай учурады. Бардык баштарынан өткөн кыйынчылыктар, айрылгыс сүйүүлөр көздүн жашы менен кайдадыр агып жоголгондой сезилди... «Алты айга туруштук бербей жалын кууган түтүндөй алыстаган Гүнданданын аркасынан телмирүү, эми жигиттик эмес го, бактылуу болсун, мага да таарынбасын», – деп мына бул телеграмманы жазды.

«Катыңды алдым, сенин тилегиңе макулмун, өмүрүң бактылуу болсун. Өмүрбек», – деп гана кол коё салды.

Мындан мурунку жазган каттарына кол койгондо: «Сенин жүрөктөшүң», «Сенин тилектешиң», «Сенин булбулуң», «Өзүңдүн Өмүрбегиң» деп жазган эле. Ал эми кайдыгер гана кишидей кол койду...

Кыжырланып колдору калтырап, ээн бөлмөнүн туш тарабын жал-жал карай берди, Бирок эч кандай тынчтык таба алган жок. Гүландага жазган каттарынын копияларын издеп таап, бырыксытып тыта баштады. Эң акыркы каты менен жиберген: «Жүрөк ыйлаганда» деген жагынган ырына чечекейи кадала калды да, сол бутун столго чыгара коюп, кагазды жогорураак көтөрүп каргылданган үнү менен катуу окуп жиберди.

Көзүмдөн акса мончок жаш,
Көңүлдүн кирип жуугансыйт.
Көгүлтүр аккан булакка,
Көкүрөк өртү суугансыйт.
Көмүскө жаткан жүрөгүм,
Көксөгөн жанга туугансыйт.

Көк керене көк жоолук,
Көйкөлгөн жашты кургатат.
Көрүнбөй жүрөк ыйласа,
Көңүлдүн черин ырбатат.
Көк шилти болгон колкону,
Көк темир менен чырматат.

Жүрөктү жүрөк сагынса,
Жолборс да болсо арытат.
Жанына кылыч тийгендей,
Жаралап денди тарытат.
Жашынган жүрөк жаш төгүп,
Жабыккан жанды карытат...

Бірды окуп чыкты да, тиштенип туруп тытып, улаганы көздөй ыргытты. Делбеленген эмедей ары-бери басып, өзүнөн-өзү сүйлөй баштады. Өмүрбектин ошол кезде сыртынан байкаган кишилер бул мас, жинди деп эсептер эле.

«...Ырас, мен жабыктым. Ким үчүн? Гүлай, сен үчүн... Жалгыз гана сен үчүн! Сен мени алдадың. Сен аны сүйүпсүң! Ошону... Ошону!»

Анын жыландай арбаган тилине мен ишендим, алдандым. О сен, жазуучулук шыгымдан да алыстаттың. Сенин сыртың жылма, ичиң чалкан! Сага чын жолдоштон көрө минуталык жыргал кызык көрүнөт. Сенин ичиңде ийрилген эки баштуу жылан бар. Сыртың жылтыраган калпыс... Арсыз, намыссыз! Өлбөсөк кезигишербиз. Сен бактыны алдап сактай албайсың, – деп кимдидир сөгүп чыкты да:

– О, Гүл! Сен сүйкүмдүү жүзүңдү мага көрсөтпө! – деп кайрылып келип столуна олтуруп, эки колу менен маңдайын баса калды.

Күтүп турган эмедей шыңгыраган телефонго анын арык шадылуу колу көңүлсүз көтөрүлдү...

– Алло! Алло, Өмүрбек... Ооба, Бектурганов...

Жок... мен өзүм... үнүм? Жол жүрүп келгендики болсо керек... Сен кимсиң? Я... ким? Ысман?.. Аман-эсенсиңби?.. Кайдан? Я?". Дүйшөмбүдөн?.. Эмнеге?.. Эмнеге?.. Жакшы... жакшы... менин ырымбы?.. и... и... и," Чыгып жаткан менин китебим бекен?.. и... и... Жок, мага акчанын кереги жок. «Бошотобуз» дейт... жазында... и... и... жазып жүрөм. Мен чалды сагындым... Баарыңды... жакшы... Бошосом, чыкканымда телеграмма берем... макул... Кайта күчөттүм... Аман болсоң окуурсуң... Ооба... Макул... Кош, өзүңөр саламат тургула...

Өмүрбек сүйлөшүп бүткөнчө жылмаюудан токтолгон жок. Трубканы илер менен эле анын жүзүнө кубаныч

кире баштады, анткени жакшы чыгарма жароокер сулуудан жол талашат эмеспи. Бөтөнчө биринчи китеп биринчи сүйгөн кыздан кем болобу! Өмүрбектин жүрөгү темир канат кыргыйдай талпынды. Чынын айтсак, Гүланданын күйүтү чегине баштады. Бүтүн ою биринчи китебине барып такалды, китебин көзүнө элестетип, аны эми эле окугусу келди.

– Ошентип, менин ырым макталыштыр, – деди Өмүрбек өзүнө өзү, – китебимдин басылып жатканын элдин баары угуптур... Эми бул Өмүрбектин китеби дешет. Эл окуйт... Мындан чоң дагы кубануу болобу? Мына, кайгыны шаттык өлтүрдү...

Ал тура калып, кепкесин алып, дайым күтүп тура тургам ордуна койду. Китептин басылып жатышы анын көңүлүн асманга карай чаргытты. Жүрөгү ээликкенден ээлигип, кайда болсо да баскысы келди. Жакшы көргөн бирөөгө бул кубанчын бөлүшүп айтмакчы да болду. Бирок ылайыктуу сырдаш таппагандай болуп, акыры Гүландага барып такалды.

– Жок, – деди кайта столуна карап, – сүйбөгөнгө сүйкөнүү жигиттик эмес. Бирок кат жазуу менин ыйык милдетим... – Гүландага кат жазууга ашыкты. Кайгы менен кубанычтын ортосунда туруп, толкундун шары жenen жазган Өмүрбектин каты мына мындай башталды:

«Гүл! Эки гүлдүн ортосуна кандай тикенек чыкканы мага белгисиз. Экөөбүз бир гана сулуу жаралган сурмалуу эки көздүн сыпатындай элек... Мына, бүгүндөн баштап баштын көзү жалгыз сыяктуу болду. Ар ким бактылуу болууну каалайт. Ар ким өзүнө жуп тандайт. Мен сени жаным менен сүйгөмүн. Сенсиз көргөн күн мага суз сыяктуу эле. Бирок, менин сүйгөнүм желге кетти. Мен сенин мындай кыларыңды билген эмесмин. Эми сен, сүйгөнүң менен бактылуу жаша.

Мына, Букарага келгениме алты ай болду. Мен үчүн алты жылдай сезилди. Эгер сен жанымда болсоң мага

алты сааттай сезилбес беле? Мен сени кайта сүй деп олтурган жерим жок, жүрөк бирөө болсо, анын чын сүйгөнү да бирөө болууга тийиш. Сени сүйгөнүңдөн ажыратуу өзүмдүн намысыма кылыч чабуу болот. Эми сен, жубайың менен бактылуу жаша!

Чын сүйүүгө мен бүгүн түшүндүм, эгер сүйүүнү бүгүн түшүнбөсөм, мен намыстын туткуну болуп, дүйнөдө болбогон болоор элем.

Бирас, мен сени жүрөгүм менен сүйгөм. Сен мени тилиң менен сүйгөн экенсиң. Тил өзүн өзү алдайт. Жүрөк сыр-ын өзүндө сактайт. Мен сенин ордуңа берметтей тизилген ырларымды сүйдүм. Сен сүйгөнүң менен бактылуу жаша...

Мен бүгүн агайым менен сүйдөштүм. Менин биринчи ырлар жыйнагым басылып жатыптыр, менин газетага жазган ырларымды эл мактап жатат дейт. Менин ырымды эл сүйсө, мен аларга сүйүлгөнүм ошол. Андан артык сүйүүнүн мага кереги жок. Мен элге дагы сүйгүнчүктүүрөөк болуу үчүн, өзүмдүн ырымды ого бетер сүйөм. Мен аны сүйгөн кызымдан да артыгыраак эркелетем. Ал мени алдабайт. Ал мени көпчүлүк элге эркелеттирет. Окуучулар ырымды сүйгөн кызындай ынтызар болуп окуса, сенин өтөлгөң болот. Сенин эркелеткениң жакшы түш болуп башталып, коркунучтуу түш болуп бүтөт. Менин жүрөгүмдөн чыккан ырым мени качан да болсо эрекелетет. Бирок сенин чанганыңды өзүм үчүн да, сен үчүн да аяймын. Эми баарын унут. Сен сүйгөнүң менен бактылуу жаша!

Адашкан сулууга алданган Өмүрбектен».

XII

Күндөр мончоктой тизилип, жылдардын кучагына кысылып жатты. Бектурган карыянын сакалы уя баскан куунун чалгынындай бириндеп аппак болду. Бирок

сонун карыды... Мүнөзү жумшак, көңүлү куунак болуп кетти.

– Беке, канчага келдиңиз? – деп сурап калгандарга:

Балам, жыйырма экидемин, – деп кыткылыктап гана жооп берет. Кээде топусун алып, бийик кабагын көтөрөт да, эки колу менен башын сыйпалап: – Башым мөңгүдөй жалтырап сакалым күмүштөй жылтыраганына таң калбагыла. Ал туулганымдан жашаганыма чейинки жылдардын белги тамгасы. Менин толук өмүр көргөн жашым жыйырма эки гана жыл болду. Кээ бирөөлөр мени сексен беште дешет. Сексен бешке чыгууга менин убактым да жок, шашылышым да жок. Бактысыз жашаган кезимди эсепке албаймын, ыраспы? – деп, кууланып күлө турган адатка жолукту.

Адамдын жашаганын көрө албагандыктан эместир ошондой болсо да, кээ бирөөлөр:

– Укмушуң кургур, Бектурган менен тең арчалар да куурады, Бекем, эмдиге күүдөн кала элек, – деп таңыркаша турган болду.

– Бектурган эмнеге карысын! Бай жебеген тамак жейт, өмүрүндө кийбеген кийимди кийет. Эки уулу эки жолборс болуп чыкты. Бири китеп чыгарат, экинчиси улук... Сарайдай үйдө олтуруп, дасторконду жайдырып, чайды куйдуруп коюп: «Мен Өмүрбегимдин ырын угам» деп, радионун алдында сакалын сылап гана олтурат. Ошенткен киши да карыйбы, – дешет кайсы бирөөлөрү...

Бектургандын карылыгы уйкусунун жоктугунан гана байкалат.

Жайында болсо кузгундан мурун туруп малдарды өрүшкө чыгарат. Кыш болсо: сагызгандан да сак, арык тайлардын арасына барып, кыдырата карап, чыласын тазалап, өзүнөн өзү күбүрөп, өзүнөн өзү убараланат.

– Жарыктык карыя, убараланбай эле олтурсаңызчы, – дегендерге:

– Э, балдарым! Бир сом жарты тыйындан куралат, – деп сакалын сылап бир аз тиктеп турат да: – Чоң иш болсо да кичинекей эмгекти жерибейт. Силерге караганда менин ишим кумурсканыкы сыяктуу. Ошондой болсо да иштегим келет. Аттиң, карылык! Силердей жаш болсом, тоону томкоруп, иштин жүрөгүн түшүрбөс белем, – дейт...

Бектургандын мүнөзү кээде куду бала сыяктуу. Бир күнү жалпаңдап намаз окуп калат, кээде туруп, кээде отуруп окуйт. Кээде намазы менен иши жок, белин курчанып алып: «Ой, турсаңарчы! Силерди эмгек күтүп турат, уйкунун түбүнө жетет белеңер, тургула!» – деп эшик-эшикке барып, кыйкырганын жакшыраак көрөт.

Мына, Бектургандын турмушу, кыял-жоругу ушундай. Ушундай мүнөзү жаш, көңүлү куунак киши. Сексен бешке чыкты.

Улуу баласы Ысман МТСтин директору болуп, өзүнүн районуна жакын баргандан бери карыя бөтөнчө кубанды. «Эми ушинтип үйгө жакындасаңар. Эч болбосо эки айда бир көрүнүп койсоңор эле мага чоң тогонок» – деп балдарын дайыма көрүп олтурууну сүйө турган болду.

Өмүрбек болсо өмүрүндө үч гана көрүнгөн, биринчи жолукканда.

– Ээ, айланайын! Келинчегинди эмне ала келбейсиң? Келинчегин догдур дейт, мага бир көз айнек берип жиберсин, келиниме айта бар, – деген эле, Экинчи жолукканда :

– А, кулунум! Келинди баласы менен алып келип, жайлоонун шиберине бир ойнотсоңчу. Шаардан чыкпай турган эмнең бар? Ысмандын балдарын карачы! Чымчыктай болуп тайга минип жүрүшөт. Сенин балдарың малды да тааныбас, – деген эле. Ал Өмүрбекти үчүнчү көргөндө:

– О, балам! Мен карып баратам. Баландын бирин сүйүп жүрөйүн, жайында келгенде ала келип таштап кет. Мен аларды каймак менен сыйлап, жөжөдөй ээрчитип,

карагат тердирип ойнотоюнчу! Анан силерди ээрчигенин көрөйүн, – деп тамашалай сүйлөсө да, сөзүнүн аягында:

– Балдарым чоочун болуп кала турган болду, мен сени опентсин деп чоңойттым беле! Балдарың жалаң эле орусча сүйлөйт дейт. Мен алар менен кантип сүйлөшөм... Алар мени чоң атам деп да айтпас, – деп көзүнүн жашын кылгыртып жиберген эле.

– Таарынба, атаке! Июль айында балдардын баарын алып келип берем.

«Атамды мен кемпир болгондо көрөмбү» – деп, келиниңиз дагы урушуп жүрөт, – деп Өмүрбек атасына катуу убада берген эле.

«Мына бул кулундун энеси чалыш, атасы зоот, ушуну кичинекей орусума арнадым», – деп айткан торсойгон тору кулун керилген кунан болду. Эки уулунун тун балдарына атайын олтургузган алма чырпыктары гүлдөп мөмөлөй баштады. Кийинки балдарына арнаган алмалары жашыл жалбырактарын жайып, назик желге баштарын чайкап, эркелеген эмедей болуп көрүндү.

Аксакал алмаларын аралаганда, балдарын ээрчитип жүргөн эмедей өзүнөн өзү жылмайып, жөргөмүштүн тор желелерин чебердик менен алып таштайт да, имерип карап: «Жөжөлөрүм эми келсе экен?» – деп аларды самайт...

Бир күнү алманын көлөкөсүндө жалгыз олтуруп, төлгө тартты да, кемпирин чакырып алып:

– Карачы! Төлгөгө караганда, балдарым быйыл да келбейт... Бая күнү түш көрсөм, Өмүрбек толгон эле кездеме алып жатат эле. Кездеме башка жакка бара турган узак жол болот. Ал Маскөөсүнө дагы кетет окшойт. Түшүм төлгөгө туура келди, – деп төлгөнүн бир ташын которуп коюп:

– Эгерде төлгө мына мындай босогого түшсө анда алар сөзсүз үйгө келет эле!.. Эми мейличи, кайда жүрүшсө да эсен жүрүшсүн, – деди Бектурган.

– Быйыл келишпесе, анда өзүм барып келем, – деди кемпири.

– Барсаң бар, – деди Бектурган, – алар чоң кишилер, алардыкына чоң кишилер келет. Алар жагалмай моюнданышып столго олтурушат. Сен салпайып жерге карай качырарсың. Анда чоң кишилерге уят болосуң. Барып калсаң, сен ошону эсинден чыгарба! Алардын алдында балпылдап да көп сүйлөшпө! Тамак жегенде окшоштуруп, айрынын учу менен жегин. Сенин уйкуң жаман, ошого сак бол, балдардан кийин жатып, эрте тур! – деп сакалын сылап, төлгөнүн ташын жыйнап, аны өөп туруп маңдайына тийгизди.

Кемпир үчүн бул сөздөр оңой болгон жок. Угуп олтуруп өзүнөн-өзү жүдөдү да, баргысы келбей:

– Быйыл өздөрү деле келишер, – деди.

ХIII

Бактын көлөкөсүндө чал менен кемпир «келбейт» деп төлгө тарткан күнү Өмүрбек атасыныкына барууга даярданып жаткан эле. Отпускасын алып, инисине учурашууга келген Ысман анын даярданып жатканын көрүп, аябай кубанды да:

– Эми силер үч күндөн кийин чыккыла. Силердин элетке барарыңарды билбей келдим, болбосо келбестен даярдык көрөт элем, – деди.

– Эмне даярдык? – деп Өмүрбек чоочуп кетти да: – Чогуу эле кетебиз. Тетигилерди сиздин машинага салабыз, – деп папиросун күйгүзүп, терезени көздөй басты.

– Жок, силер үч күндөн кийин чыккыла. Сен барганда райондук кызматчылар учурашууга барышат. Алардын баары эле бирге ойногон курдаштарым. Ошондой болсо да бир аз даярдык көрбөсөм болбойт. Жүгүңөрдү эми эле ала кетем – деп, Ысман сөзүнө катуу турду.

– Мейлиңиз, – деди Ысманга карап, – бирге окуган жолдошуң чакырса, ага барбай кеткениң да болбойт, – деп кайта Өмүрбекке бурулду.

– Ким эле? – деди Ысман өзүнө тийиштүү болбосо да.

– Макул, эмесе. Сиз кете бериңиз, Ал бирге окуган жолдошторум азыр учкуч. «Бүгүн келбесең болбойт», – деп желимдей жабышып калды эле. Эми анын да көңүлүн алмак болдум. Сиз тамактан кийин жолго түшүңүз, – деп агасына жооп берип, аялына бурулуп:

– Сен эмесе ужин даярдагын, Михайловдун асманга кошо учушкан аялы бар эле, өлүп калыптыр. Кечинде Михайлди ээрчите келем. Ал байкуш конок кылуудан мурун мени сагынса керек, – деди Өмүрбек.

– Папка, тез кел, – деп кичинекей баласы атасына жабышып калды. Өмүрбек аны эркелетип:

– Мен тез келем. Сен апаңа жолто кылбай өөлайыңды ойноткун, макулбу?

– Лаадна, папка, – деди баласы кылдырап.

– Лаадна – дейт, мунун тилин көрчү, – деп Өмүрбек күлгөн бойдон радиону сүйлөтүп койду да, телефонго барып Михайловго баратканын билдирди жана гараждан машина чакырып, кепкасын кийип, эшикке карай жүрдү.

Бир аздан кийин Ысман «ГАЗ» машинасына минип, айлына карай даярданууга жөнөдү...

Өмүрбектен башка Михайловдун үйүндөгү төрт, беш кишинин бардыгы эле учкучтар эле. Ошондуктан сөздүн көпчүлүгү учкучтар жөнүндө болду. Чкаловдун өмүрбаянын, анын кандайча Америкага баргандыгын, аны кантип күтүп алгандарын узун сабак сөз кылып бүткөн кезде:

– Бул тостту улуу Чкаловдун окуучулары үчүн, улуу элдин уландары үчүн ичелик, жолдоштор! – деди коноктордун бири. Бокалдар көңүлдүү көтөрүлдү...

Жакуттай тунук шампанскийди стаканга дагы көбүрөөк куюп, өзүнүн бокалын жогорураак кармап тура калды да:

– Мына бул бокалды күн санап өсүп келе жаткан кыргыздын шумкарлары үчүн жана Кыргызстандын асманьында биринчи учканы олтурган алты жаш ылаачындар үчүн ичелик, – деди Михайлов. Бокалдар бир-бирине тийишип, назик үндөрүн чыгарышты...

– Эмне үчүн биринчи? Кыргыздын асманьында шумкарлар алда качан эле ойнободу беле, – деди Өмүрбек.

– Жок, бул алтоо жаңы келишти. Кыргыз асманьында бул алтоо биринчи учушат, – деп аероклубдун начальниги түшүндүрө баштады.

Өмүрбек жаш учкучтар жөнүндө бирдеме жазууну ойлондубу, же тим эле билгиси келдиби:

– Алардын аты-жөнү ким? – деди.

Михайлов алтоонун аты-жөнүн айтып чыкты. Өмүрбек эмнегедир таңыркаган өңдөнүп бир топко унчукпай калды да, кайта шашкан эмедей:

– Бул шумкарлардын өмүрлөрү да кызык болсо керек, – деп Михайловго карады.

– Жазуучулардын ушунусу кызык, жаш бала сыяктуу бир демени сурай беришет. Билгиңиз келип жатат го? – деп шкафына бурулуп бир топ кагаз алды да: – Мына, тааныша бериңиз, – деди.

Өмүрбек эмнеге кызыкты? Эмнеге шашып кетти? Аны эч ким байкаган жок. Эмнегедир Өмүрбек да билдирбеске тырышты.

Учкучтардын өмүр баянын тез-тез барактап жаткан Өмүрбек, орто чениндеги бир баракка токтоло калып, мына бул жумланы кайта-кайта окуду:

«...Мен анда кичинекей элем. Ташкентке бара жатканда Арыс станциясында адашып калдым да, билетсиз экинчи поездге олтурдум, ал поезд мени Ташкентке алып барбастан, азыркы Чкалов шаарына жеткирди. Кондукторлор мени Оренбург станциясындагы ГПУнун полномочусуна тапшырышты. Мен эч кандай адрес айтууга жараганым жок. «Эми өлдүм» деп түшүндүм. Алар мени

эмгек коммунасына жибершти. Андан авиация окуусуна кирдим... Ошентип мен атамдан, эки бир тууганымдан тирүүлөй айрылдым. Алар дүйнөдө барбы же жокпу? Ушул кезге чейин билбеймин. Азыр мен жалгызмын...»

Кагазды кадала тиктеген Өмүрбектин көзүнө жаш толо калды. Ичи тутангандай, өзү муунгандай болуп, эмне дээрин же эмне кыларын биле албай, кылгырган жашын кирпик менен тез-тез ирмеп сиңирди да:

– Жолдош Михайлов, бул жаш учкучтар кайда турат?

– Алар кечээ гана келишти. Гостиницада турушат. Авиация күнүнө карата колхоздорго чыгып, самолёт тууралу лекция сүйлөшөт. Кааласаң алар менен тааныштырамын, – деди Михайлов.

– Ыракмат, тааныштырыңыз? – деп оозунун учу менен айтты да: – Улуксат болсо мен кайтайын, элге кетүүгө жыйналып жатат элем. Кечинде меникинде болуңдар, – деп олтурган жолдоштору менен коштошуп, гостиницага карай жөнөдү...

Капкайдагы кыялдар биринен-бири озуп, Өмүрбектин көз алдына келе баштады. «Мен мас болуп калдымбы, көзүмө эмне көрүндү? Окуганым чынбы, жалганбы?! Эгер чын болсо, мен аны тааныймынбы? Албетте, тааныймын! Ал өскөндүр, бетинде меңи бар, орто бойлуу багылдыр жигит болгондур», – деп ойлоду...

Гостиницанын кишилеринин айтуусу боюнча Өмүрбектин издеген кишиси он сегизинчи номерде болуп чыкты. Өмүрбек куду бирөөнү кубалап жүргөн эмедей, тепкичтен жүгүрүп чыгып, он сегизинчи эшикти каккылаганда: «Келиңиз, келиңиз», – деген үн чыккансып, ал кулагына алда кандай сонун болуп угулду. Бирок каалга жабык болуп чыкты. Эшикти экинчи, үчүнчү уруп тыңшаганда, эч кандай «келиңиз» деген үн угулган жок. «Көңүлүм кулагымды алдаган экен» – деп, энтигип шашкан бойдон кайта чуркады.

Мындай шашуу эң катуу коркунуч мезгилде гана болууга тийиш. Ууланып калган бирөөгө жардам издегенде же бирөөдөн коркуп качкан кезде гана так ошондой болууга мүмкүн эле.

Өмүрбекти ким көрсө да: «Эмне болду?» – деп айтпаска эч кандай чара жок эле. Ал бетинен аккан терин да тазалай алган эмес.

Узун бойлуу, кең далы, ак саргыл жигитке шашып келе жаткан Өмүрбек урунуп алды да: «Кечириңиз!» – деди. Тигил жигит: «Эчтеке эмес», – деп жол берип жатып:

– Эмне шаштыңыз, жолдош? Эмне кокустук болду? – деп орусча сурай калды. Өмүрбек энтиккен бойдон жалт карады да:

– Эчтеке эмес. Сиз учкуч экенсиз, ушул жерде жатасызбы? – деди.

– Ооба, ушул жерде жатам.

– Эмесе, Бектурганов дегенди билесизби?

– Мына бул киши эмеспи? – деп колундагы китептин авторун жана анын китептеги сүрөтүн көрсөтө койду да: – Бул киши ушул жерде беле? – деп кайта сурады.

Өмүрбек өзүнүн китебин көрүп: «Бул менмин, бул менин китебим», – деп айта алган жок.

– Бул киши ушул шаарда. Мен ушул кишинин учкуч инисин издеп жүрөм. Сиз анын жолдошу болуп жүрбөңүз?

Тигил жигит китептеги сүрөттү бүшүркөп кайта карады, бирок тааныган жок.

– Бул киши жазуучу экен. Мүмкүн... Чын элеби?.. деп ойлоно калды: – Ал кишинин иниси экенин билбеймин, сиз издеген учкучтун жолдошу да эмесмин, бирок сиз издеген кишинин так өзү менмин, – деди. Жигиттин сол бетиндеги меңи Өмүбектин көзүнө илине түштү. Бейкут турган жигитти колдон алды да:

– Мен Өмүрбек эмесминби! – деп бакырып жиберди. Тигил жигиттин колунан китеп ыргып кетти...

– Мен Табылдымын! – деген сөз оозунан кандай чыкканын ал өзү да сезбей калды. Өмүрбектин колу Табылдынын мойнуна ороло түшкөндө, Табылдынын күчтүү, колу жашыган Өмүрбекти кыса-кыса кучактады.

Бир күн өттү.

Күн балбылдап уясынан чыгып келе жаткан кезде, Өмүрбек балдарын «ЗИЛ» машинага олтургузду да:

– «Табыш, так беш күндөн кийин болосуң. Убада ушул го», – деди.

Жеңесин кабинкага олтургузуп жаткан Табылды:

– Так он сегизинде, саат ондо болом, аэродромуңар жакшы беле? – деп жылмайды.

– Жаңы жасалыптыр, мактап жүрүшөт. Сенин кушуң конуучу жер жаман болчу беле, – деп жылмайды да: – Сен бармайынча, атаңа сени айтпаймын. Атаң менен кызык кылып жолуктурам. Кош! – деди Өмүрбек.

Машинадагы Өмүрбектин тентектери атасын туурап кичинекей колдорун булгалашканда, «ЗИЛ» машина конур дабышы менен «коош» дегенсип койду да, чыгышка карай зымырылды...

Табылды тагдырына таң калды: «Атайын суранган эмедей так атамдын кыштагына туш келгенимди кара», – деп ойлонду да, агасынын машинасы алыстаганча карап калды. Алардын карааны үзүлгөндө ата-энесине, бөбөктөрүнө кандай белектер алууну ойлоду...

Ошентип беш күндөн кийин, так он сегизинчи август күнү, бактылуу атасына шумкар баласы булуттун үстү менен жөнөдү...

Бектурган канчалык бактылуу болсо да, бүгүнкүдөй бактылуу болгон эмес. Анын эки уулу бала-чакасы менен толук кашында, чапчак түштө конокто олтурушат жана «кут» келгенсип, үйүнүн жанына аэроплан да конду. Конмок гана түгүл, учуп келген эки жигит чалдын эки жагында олтурушат.

Столдун үстү эч убакта бүгүнкүдөй көркүнө чыккан эмес, карыянын түшүнө кирбеген сонун укмуштардын бардыгы жайнады. Столго кыдырата койгон шампанскийлер, карыя үчүн чоочун болсо да, сүйкүмдүү жана укпаган жомок сыяктуу туюлду.

Коноктор Бектурган карыяны эркелетишип, анын өмүрүндөгү кызык окуяларды тыңшашып, кээде күлүшүп, кээде кейишип олтурушту.

Бектургандын жанында олтурган ак саргыл жигит улам эшикке чыгып, улам үйгө кирип, эмнегедир, берметтей тиши жаркырап жылмаюудан калган жок.

Карыя кымыздан башка ичкиликке жолобосо да, кубанычка балкып, сөөктөрү бошоп, жыргалга көңүлү жибип олтурду. Бектургандын кубанычына түшүнүп олтурган райкомдуу катчысы:

– Карыя, көп жашапсыз. Далайды көрүпсүз! Сизда арман болот бекен? – деди.

– Карыянын сөзүн угалык, чынын айтыңыз, карыя, – дешти кай бирлери. Бардыгы тымтырс боло калышты.

– Ээ, балам! Сурооң эң эле сонун, – деди Бектурган сакалын сылап, – менин жүрөгүм жараланган. Мен эмнелерди көрбөдүм. Арман дагы акыбалга карай болот, балдарым. Бир кездерде: «Кардыбыз эле ток болсо, арман болбос эле» дегенмин. Карын тойгондо: «Атаганат, кийим бүтүн болсо» дедим. Үстүмө үй бүтүп, кийим бүтөлгөндө: «Атаганат, сөөккө тамга салган шумдардан кек алсак» деп ойлодум. Бул дагы аткарылды. Бирок, арман бүткөн жок. «Менин балдарым дагы эл сыяктуу болуп, оозго кирсе, алардын бала-чакалары болсо, ошону көрүп өлсөм, арман болбос эле» дедим. Анын бардыгы ойлогонумдан алда канча артык болуп орундалды. Бирок өлгүм да келген жок, арманым дагы бүткөн жок. «Эми балдарымдын башы кошулган күнү өлсөм арманым болбос эле» деп көксөдүм. Мына бүгүн ал оюм дагы орундалды. Баян бери мөмөдөй тизилип, жыргап олтурасыңар. Мен

кубанчымдан жашып да олтурам. Өзүмдүн мурунку тилегим боюнча азыр өлсөм арманым болбос эле. Бирок өлгүм келбейт, арманым бүтпөйт, – деп карыя оор улутунуп жиберди.

– Э, жарыктык! Эми эмне арманыңыз бар? – деди чыдай албай коноктордун бири.

– Э, балам! Адамдын оюнан тентек, андан күлүк эчтеме жок. Кыял барды жок кылып, жокту бар кылып ойлойт. Ошондон арман туулат, – деп шаңшыган бүркүтчө далысын сылап токтоло калды да: – Чынын айтканда, адам бактыга тойбойт, армансыз болуп адам өлбөйт. Баятан бери башымды бирдеме кажап жатат. Ал силер үчүн эчтеме эместир. Силер жаш, окуган адамсыңар. Бирок мен үчүн ал арман...

– Ал эмне, карыя? Айтыңызчы. Адамдын колунан келсе, аны орундоо оңой эле, – деди коноктун бири.

Жок, балам! Ал адамдын колунан келбейт. Кудайдын колунан башка эч кимдин колунан келгенин уккан эмесмин... Менин эң кенжем... Эң кенжем. Азап тартып баккан кенжем болгон. Ал бүгүн үйүмдө жок. Ал дайынсыз жоголгон. Ал азыр кудайдын колунда. Мен анын сүйлөгөн тилин, ойногон ойнун да көрбөй калдым. Ал дүйнөдөн түк эчтеме көргөн жок... Ал дүйнөгө кыйналып келди, кайгырган бойдон кайта учуп кетти. Эгер ал кенжем... кенжем бүгүн тирүү болсо, жыйырма үчкө чыгат эле. Атакелеп алдымда олтурат эле, менин арманым ошондо бүтпөйт беле, – деди. Бектурган ошончо сүйлөсө да, ал баланы «таап алдым эле» деп бир ооз айткан да жок. Кагылайын чечекейим, кенжем, мага ыраазы болсо болду. Ал менин эсиме түшсө, тирүү эле тургандай элестейт, кээде жаңы эле өлгөндөй туюлат, – деп чал акырын гана көзүнүн жашын шыпырды.

Ары-бери басып турган Табылды атасынын жашын көргөндө чыдай алган жок.

– Атаке! Табылдың менмин! – деп атасын кучактап өпкүлөп жиберди.

Бектурган секирген илбирстей ыргып турду да, баланы бир канча имерип карап чыккандан кийин, аны мойнунан кучактап :

– Мына, менин жараланган жүрөгүм айыкты! Эми силер бактылуу болгула. Табылды! Курманың болоюн, э кулунчагым! Келчи, сени өбөйүн, сени эркелетейин, – деди. Бектурган экинчи сүйлөгөн жок, суу мончоктой жашы кубанган жүзүнөн куюла берди.

Жылмайган бойдон башын чайкап, өмүрлөш тилинен түбөлүк ажырагандай үн-сөзсүз жалдырады да калды.

ЭПИЛОГ

Бул окуяны Өмүрбектин сыртынан угуп, бир топ чие-лерин чече албай жүргөн элем. «Айыгаар оорунун табыбы өзү келет» дегендей, Өмүрбек жакында поездде кездешти. Сыртынан уккан окуяны өз оозунан да уктум.

Жолдоштук сырдашуунун ылайыктуу кыйыгы келгенде:

– Сенин азыркы аялың Гүланданын өзүбү же башкабы? – деп сурай калдым. Өмүрбек ойлуу жылмайып күлгөн болду да, терең улутунуп:

– Жок, ал эмес. Дарактын түбү бир болсо да, бутагы чачырап чыгат эмеспи. Ошол сыяктуу Гүланда экөөбүздүн тилегибиз бир болсо да, тагдырыбыз ача чечилди, – деп папиросунун күлүн түшүрүп, оозунан буралып көтөрүлгөн тамекинин түтүнүн тиктеди.

– Сага оор болбос, Гүланда экөөңдүн тагдырыңар кандайча чечилди? Ошону толук сүйлөбөйсүңбү – дедим.

– Биздин сүйүүнүн аягы суз. Ошондой болсо да айтайын. Окуя мындай, – деп Өмүрбек аңгемесин баштады. Өзүм менен бирге окуган Тарпаңбай деген кытмыр, бала

бар эле. Биздин ортобузга чыккан кара тикенек, ошол болуп чыкты. Менин Гүландага жазган каттарымды Тарпаңбай алып, Гүландага менин атымдан ал арсыз көңүл калтыра турган каттар жазат. «Мени күтпө, каалаганың менен баш кош! Сенин бактыңды алдагым келбейт. Сен мени унут», – деп биринчи катта. Экинчи жазганда: «Канткен менен бактылуу болгонуңду тилеймин, менин тилимди алгын Тарпаңбайга чыкпа», – деп жазат. Үчүнчү жазганда «Мен Бухарадан үйлөндүм, жаман көрбөсөң, биздин сүрөттү көрө жүргүн», – деп кат жазат да, өзүмдөгү сүрөтүмдү кайдагы бир сулуу аялдын сүрөтүнө кошо тарттырып, менин атымдан Гүландага эскерме жиберет. Гүланда ал сүрөттү тытып таштап, ичи күйүп, арданып өлмөкчү да болот. Жан кандай таттуу. Өлүмгө башын кыйбайт да, Тарпаңбайдан менин адресимди алып, жогорку сага айткан кичинекей катты жазат. Ошону менден менден үмүтүн үзөт.

Кайгылуу кишиге кайрылган жолдош жакын эмеспи? Гүланда жылуу сүйлөмүш болгон алдамчы Тарпаңбайга жакындап кетет. Тарпаңбай ыгы менен аракет кылып, кыз менен муңдашкан болот. Аны жооткотуп жакындай баштайт. Ал Гүландасыз күн көрбөчүдөй темселейт. Акыры Гүланда Тарпаңбайдын торуна түшөт.

Белгилүү максат орундалып, иш бүткөндөн кийин Тарпаңбай Гүланда жөнүндөгү иштеген «чеберчилигин» айтып, мактана баштайт.

Гүланда уятсыз кара тикенектин кыянатын угуп, да-роо андан кутулмакчы болот. Араң жеткен Тарпаңбай аны куткарбайт. А түгүл мени сүйгөндүгү үчүн бөтөнчө айыптайт, суук тил, күчтүү таяктарды жумшайт...

Бул жана башка кыянаттары үчүн Тарпаңбай акыры кесилип жок болот. Эки жылдан кийин Гүланда экинчи күйөөгө чыгат... – деп Өмүрбек терең улутунуп койду да, – ошол бойдон көрбөй жүрүп, Гүландага отуз төртүнчү жылы кокусунан конок үстүндө кездештим. Ал мени

көргөндө эмнегедир жансыз эмедей боло калды. Араң гана амандашты. Конок болгон жерге олтура албады, эшикке чыккан бойдон кайта кирген жок.

Мен ага экинчи жолукканда, ушул окуянын бардыгын сүйлөдү да, турмуштагы кыянат, каргашаларга наалат айтып, тагдырга таарынды.

Ошондон бери Гүланда менен тез-тез көрүшө турган болдум. Азыр да ушул жерде иштейт. Экөөбүз тең балакакалуу болдук. Сүйүүнүн сүрөттөрү азыр деле жаңы сыяктуу. Бирок ал сүйүүлөр жүрөктүн тереңинде калды. Жолдоштук сырдашуу түбөлүккө сакталды. Мен аны дайым Көргүм келет. Аны менен сүйлөшкөндө, сонун галереяга киргендей дем алам, көңүлүм өсөт...

Кыскасын айтканда, Гүланда экөөбүздүн тагдырыбыз ушундайча чечилди. Эми өзүңкүн сүйлө? – деди Өмүрбек.

Гүлдөгөн жашчылык, жалындаган сүйүү кимдин башынан өтпөгөн дейсиң. Кыянаттар кимге жолукпаган дейсиң. Менин башымдан мындан да машакаттуу окуялар өткөн. Эмки дем алышта мага кел. Менин жомогум сенин жүрөгүңдү сыздатат. Менин окуяма кээде кубана-сың, кээде ыйлайсың, – деди.

1940-жыл, ноябрь.

М А З М У Н У

ААЛЫ ТОКОМБАЕВ	3
ОКТЯБРДЫН КЕЛГЕН КЕЗИ	6
«ЧАЛКАР» МЕНМИН!	7
КОШОЕВГЕ	8
НУРЛАНГА	9
ӨЛБӨС ЖИГИТ	10
САГА	16
КЕЧИРИП КОЙ	17
ЧЫН СҮЙҮҮ	18
ЭГЕР БОЛСОМ	18
МУНАР	19
АЙ НУРУНДА КЫШКЫ ТҮН	20
КӨЛГӨ СУКТАНУУ	20
КҮЗГҮ ЧҮЙ	22
КАНДУУ ЖЫЛДАР 1-том (Роман)	23
КЕМЕГЕДЕГИ КЕЙИШТЕР	27
ДАЯРДЫК	38
КУРАЛ	46
ТАР ЗАМАН	54
АЛЫМКҮЛ АЙТТЫ	60
ТАРТЫШ	73
АТ МЕНЕН АЛЫМКҮЛ	86
ТУТКУНДАР	93
КОЛ САЛУУ	110
БЕТМЕ ВЕТ	119
ЖИГИТТЕР	140
КАНАТ ХАН	159
ЭЛ КАЙДА	181
ӨРТ ИЧИНДЕ	188
КОРКУНУЧТУУ КӨРҮНҮШ	208
ТАБЫЛГАН КАТ	214
ЧЕКТЕН ӨТҮШ	224
ТААНЫШУУ	230
АК ӨГҮЗДҮН АШУУСУНДА	239
КАНДУУ ЖЫЛДАР 2-том (Роман)	250
КОШТОШУУ	261

АШУУ АЛДЫНДА	266
КУУ БАШ	272
БАЗАР	277
КОШ ЖҮРӨК	284
СЫРДАШУУ	289
КҮТҮҮ	296
УГУЗУУ ЗОЗЭЛЕС (КЕРЭЭЗ)	316
КӨР БАШЫНДА	322
АКЫНДАРДЫН АҢГЕМЕСИ	328
ЖОЛДОГУ АРГА	340
МУРАТТЫН ЖОМОГУ	349
ЖАШОО КЕРЕК	309
ЖАШЫК ТУРМУШ	398
ЧЫНДЫК	406
АКЫРКЫ ЖОЛ	414
УНУТУЛГУС КҮНДӨР	422
КУУНУН СЫРЫ	430
ЖАРАЛАНГАН ЖҮРӨК	450
ЭПИЛОГ	516

Адабий-көркөм басылма

ААЛЫ ТОКОМБАЕВ

Чыгармалар жыйнагы

II том

Түзгөн Тургунбаева Ж.

Тех. редактор *Жусупбекова А.*

Корректор *Тургунбаева Ж.*

Компьютердик калыпка салган *Абдыкалыкова А.*

Терүүгө 04.09.2015-ж. берилди.

Басууга 03.12.2015-ж. кол коюлду.

Кагаздын форматы 84x108^{1/32}.

Көлөмү 26,0 б.т. Нускасы 500. Заказ № 10.

Бишкек шаары, «Имакс-офсет» басмаканасы